

Dienasgrāmata

Quod sentimus loquamur,
quod loquimur sentiamus!

VEcordia

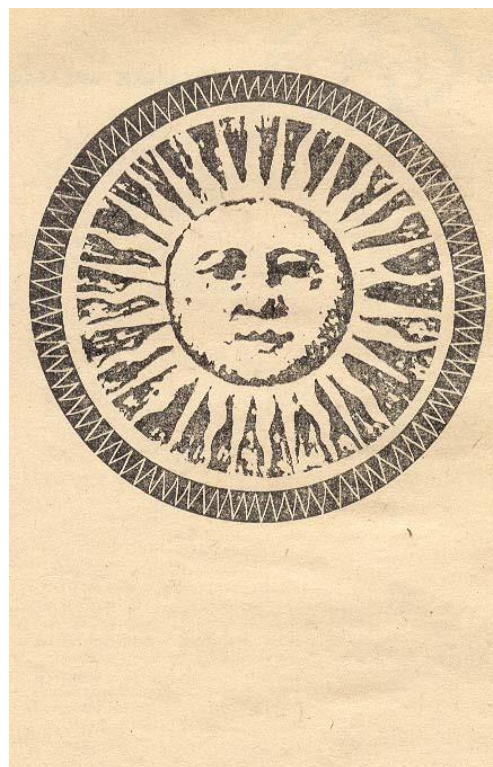
Izvilkums L-KOSIA2

Atvērts: 2009.06.15 03:49
Slēgts: 2009.09.22 04:06
Versija: 2016.12.02 16:06

ISBN 9984-9395-5-3
Dienasgrāmata «VECORDIA»

© Valdis Egle, 2016

ISBN
Z. Kosidowski. «Gdy słońce było bogiem»
© Z. Kosidowski, 1956

Zenons Kosidovskis

KAD SAULE BIJA DIEVS

II daļa

Tulkojis Voldemārs Meļinovskis
Mākslinieks Viesturs Grants
Ar Valda Egles komentāriem

Impositum

Grīziņkalns 2016

Talis hominis fuit oratio,
qualis vita

Kad saule bija dievs

Pie Egejas pasaules šūpuļa

Cilvēks, kurš palika uzticīgs jaunības sapņiem

19. gadsimtā arheoloģija vēl nebija zinātne ar savām īpatnējām, precīzi izstrādātām pētniecības metodēm. Šajā laikā tā spēra tikai pirmos, nedrošos soļus. Pat visizcilākajiem tās darbiniekiem bieži vien trūka speciālu, augstākās mācību iestādēs gūtu zināšanu, un nereti gadījās, ka viņiem vispār nebija nekādas izglītības.

Un tomēr viņi izdarīja gluži vienreizējus atklājumus. Pateicoties šiem ceļa cirtējiem, no pagātnes tumsas iznira kādreiz bagātas kultūras, izmirušas pilsētas, tempļu un piļu drupas, aizmirsti mākslas darbi, par kuriem neskaidras ziņas bija saglabājušās tikai mītos, teiksmās un dzejās, bet kurus vēsturnieku lielākā daļa uzskatīja par tukšām, ne uz kādiem reāliem faktiem nedibinātām pasaciņām.

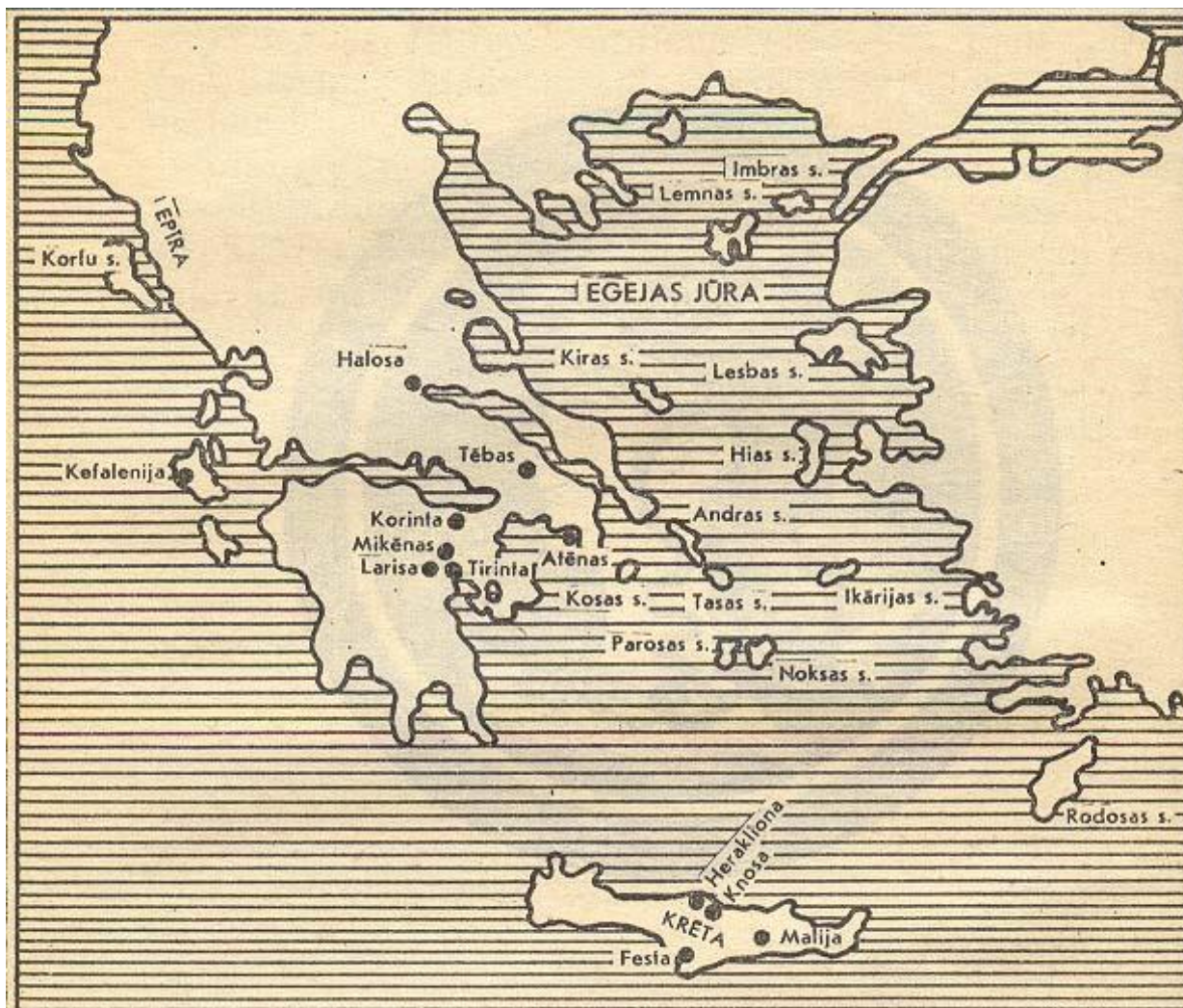
Kas pamudināja šos cilvēkus nostāties uz arheoloģisko meklējumu ceļa? Viņu vidū nenoliedzami bija arī vienkārši avantūristi, kuri sekoja gluži prozaiskiem mērķiem – viegli iedzīvoties uz atrasto dārgumu rēķina. Tādi cilvēki parasti piedzīvoja vilšanos, un, ja arī viņiem izdevās izdarīt kādus atklājumus, tie parasti palika nezināmi, jo atradēji bija ieinteresēti ciest klusu un noslēpt atklātās senlietas. Taču bija arī fantasti un sapņotāji, kurus iedvesmoja meklētāja kaisme. Kādas lielas idejas apgaroti, tie ar nesalaužamu neatlaidību turpināja tiekties pēc saviem, šķietami gluži fantastiskiem mērķiem, nepiegiežot vērību apkārtējo cilvēku izsmieklam un atrunām. Lielāko tiesu viss, ko mēdza uzskatīt par naivu un aplamu iedomu, tomēr izrādījās nekļūdīgs, tiešs ceļš uz nozīmīgiem atklājumiem. Šķietamie nejēgas patiesībā bija neparasti, ar dzīvu, radošu prātu un spēcīgu, nevaldāmu raksturu apveltīti cilvēki, kuriem piemita vēl arī milzīga darba mīlestība un neiedragājama ticība saviem centieniem.

Šā tipa pētnieku pārstāvis bija Heinrihs Šlīmanis (1822.–1890.), viens no izcilākajiem 19. gadsimta arheologiem. Viņa biogrāfija atgādina fantastisku piedzīvojumu romānu, un, ja kāds autors to visu būtu izdomājis, tādām noteikti pārņemtu pārāk neapvaldītu iztēli.

Šlīmaņa tēvs bija nabadzīgs protestantu garīdznieks kādā mazā Meklenburgas pilsētiņā. Kaut kādā mērā vecais mācītājs pats pie savas nabadzības bija vainīgs, jo mīlējis pārāk bieži ielūkoties glāzītē, lai gan bija atraitnis, kuram vajadzēja uzturēt sešus bērnus. Tātad mājas apstākļi, kuros mazais Heinrihs pavadīja savus pirmos dzīves gadus, nebija bērna attīstībai labvēlīgi.

Tomēr vecajam Šlīmanim piemita kaut kas tāds, kas viņu pacēla pāri apkārtējai videi, un proti, viņš bija kvēls Homēra cienītājs, kas savu mīlestību pret sengrieķu eposu autoru jau kopš visagrākās

jaunības prata iepotēt arī Heinriham. Mācītāja mājā aizvien atskanēja bērnu kņada un mūžam ieskurbušā dvēseļu gana dziesmas, bet Agamemnona, Ahilleja, Odiseja un Menelaja vārdi tur tika pieminēti tik bieži, it kā tie būtu pašu ģimenes locekļi.

1829. gadā septiņus gadus vecajam Heinriham ziemassvētkos uzdāvināja Džerēra «Vispārējo vēsturi». Tā bija lieliska grāmata ar tēraudgrebumu ielīmēm. Galviņu ar kuplo matu čupru noliecis, puisēns ilgi aplūkoja zīmējumu, kurā bija attēlota degošā Troja. Nesdams uz muguras savu savārgušo tēvu Anhisu, no turienes aizgāja Enejs. Paklausīsimies, kā šo brīdi atceras pats Heinrihs savā atmiņu grāmatā «Iliona»:

«– Tēt, – zēns vaicāja, – vai tu man nestāstīji, ka Troja esot nopostīta līdz pamatiem?

– Jā gan...

– Un nekas nav palicis pāri?

– Itin nekas...

– Bet Džerēram taču Troju vajadzēja redzēt, jo kā gan citādi viņš būtu varējis to uzzīmēt?

– Mākslinieks zīmēja, vadoties no savas iztēles, Heinrih.

Brīdi padomājis, zēns atkal ierunājās:

– Tēt, vai Trojai bija tik biezi mūri, kādi redzami zīmējumā?

– Droši vien.

– Tādā gadījumā, – puisēns triumfēdams iesaucās, – tie nevarēja pazust bez pēdām. Mūru paliekām kaut kur zemē vēl vajadzētu būt. Ai, kā man gribētos tos atrakt! Tēt, kādu dienu es aizbraukšu uz turieni un atrakšu Trojas mūrus!

Bērņa jautājumu nogurdināts, vecais Šlīmanis noburkšķēja:

– Es nemaz par to nebrīnītos... Bet tagad sēdi rāms, man gribas mirklīti nosnausties».

Mazais Heinrihs kvēli tiecās pēc zināšanām, taču tēvs turpināja žūpot, un ģimene nokļuva arvien lielākā trūkumā. Tāpēc Heinriham četrpadsmit gadu vecumā vajadzēja aiziet no skolas un iestāties par mācekli kādā Firstenbergas pilsētiņas koloniālpreču veikalā.

Tur viņš nokalpoja vairāk nekā piecus gadus, pārdodams siļķes, degvīnu, pienu un sāli, uzslaucīdams veikalu un stiepdams smagumus, kas pusaudža spēkiem bija pārāk lieli.

«Tur es strādāju melnās miesās», Šlīmanis raksta savās atmiņās, «no pieciem rītā līdz vienpadsmitiem vakarā, un man nebija neviena brīva brītiņa, lai kaut ko pamācītos».

Kādu dienu, kad zēns veikalā bija viens, ļodzīgiem soļiem krietnā vīra dūšā tur ienāca visā pilsētiņā pazīstamais savādnieks melderis Nīderhofs. Kādreiz viņš bija strādājis par mācītāju, bet tad žūpības dēļ baznīcas iestādes viņu no šā amata atcēlušas.

Ieskurbušais pircējs, nostājies varoņlomu tēlotāja aktiera pozā, sāka grieķu valodā skandēt Homēru. Heinrihs, tiesa, gan nesaprata neviena vārda, taču dziedošie, skanīgie heksametra ritmi iedarbojās uz viņu kā valdzinoša, eksotiska mūzika. Kvēlojošam acīm viņš klausījās, alkdam vēl un vēl dzirdēt nepazīstamās valodas burvīgo melodiju. Kolīdz ienācējs grasījās pārtraukt savu deklamāciju, Heinrihs ar drebošu roku sataustīja kabatā pēdējos grašus un izmaksāja dzērājam degvīnu, lai tikai tas turpinātu. Šā mirkļa burvestību izjauca veikaliņa īpašnieks, kurš pēkšņi parādījās un ieskurbušo apmeklētāju izvadīja laukā.

«Kopš tā laika», Šlīmanis raksta, «es nemitējos lūgt dievu, lai viņa žēlastība man piešķirtu laimi iemācīties grieķu valodu».

Tagad zēns sapņoja tikai par Homēru. Ar vienaudžiem viņš runāja vienīgi par Troju un par savu apņēmību nokļūt reiz tur, lai atrastu nopostītās pilsētas drupas. Nonāca pat tik tālu, ka visi pilsētiņas jaunieši sāka uzskatīt Heinrihu par mazliet ķertu un visādi viņu izzoboja. Vienīgi kaimiņos dzīvojošā zemnieka Meinkes meita Minna izturējās nopietni pret Heinriha nodomiem un vērīgi uzklaustīja viņa sapņojumus.

Jaunieši drīzumā viens otram zvērēja uzticību līdz kapa malai un solījās apprecēties, līdzko abi būs pieauguši. Brīvajos brīžos viņi parasti devās uz viduslaiku pili Ankershāgenu, kur pēc tautas nostāstiem bruņinieks laupītājs Henings fon Holšteins apracis daudz ceļojošiem tirgoņiem nolaupītu dārglietu. Heinrihs bija apņēmies šos dārgumus atrast, lai par iegūto naudu varētu doties meklēt Trojas drupas.

Pa to laiku stāvoklis ģimenē tik tālu bija pasliktinājies, ka mājās palikt vairs nebija iespējams. Heinrihs devās uz Hamburgu un iestājās darbā pie kāda koloniālpreču tirgotāja. Taču mācekļa pienākumi šoreiz sniedzās pāri viņa spēkiem. Paceļot mucu ar siļķēm, kādu dienu viņam pa muti sāka plūst asinis, un Heinriham vajadzēja meklēt citu darbu. Gadījās, ka tieši šajā laikā uz Venecuēlu devās burinieks «Doroteja» ar preču kravu. Daudz nedomādams, jaunais Šlīmanis aizgāja pie kapteiņa un salīga uz burinieka par kuģa zēnu. Taču selgā kuģi pārsteidza nikna vētra, un tas sāka grimt. Heinrihs kopā ar astoņiem biedriem patvērās glābšanās laivā. Milzu viļņi mētāja viņus deviņas stundas, līdz beidzot izmeta Holandes piekrastē. Izmocītos jūras braucējus ievietoja kādā Amsterdamas slimnīcā.

Dažās dienās kaut cik atkopies, Heinrihs sāka atkal domāt par darbu. Pēc ilgiem meklējumiem, palicis jau gluži bez jebkādiem līdzekļiem un pajumtes, viņš beidzot dabūja izsūtāmā zēna vietu pie kāda holandiešu rēdera. Šoreiz jauneklis nolēma saprātīgāk iedalīt savu laiku un brīvos brīžus izmantot svešvalodu apguvei. Turpmāk pusi no savas niecīgās algas viņš jau tērēja mācību grāmatu iegādei. Dzīvoja viņš jumbtistabiņā, kur ziemā bija neizturami auksts, bet vasarā aiz karstuma varēja vai nosmakt.

Tās bija īpatnējas studijas. Skaļā balsī viņš lasīja grāmatas vai pašmācību sarunu vārdnīcas, līdz visu bija iekalis galvā. Šīs metodes dēļ Heinriham bija lielas nepatīkšanas, jo kaimiņi sūdzējās namīpašniekam, un tas nemierīgajam īrniekam divas reizes uzteica pajumti.

Drīz vien izrādījās, ka Heinriham ir izcilas lingvistiskas spējas. Vienas valodas apguvei viņam nevajadzēja vairāk par sešām nedēļām. Gada laikā viņš iemācījās tekoši runāt un pareizi rakstīt angļu, franču, holandiešu, spāņu, portugāļu un itāļu valodās.

Kad jauneklis reiz ieradās Šrēdera rēderu firmā un lūdza pieņemt viņu darbā par grāmatvedi, firmas šefs sev par brīnumu pārliccinājās, ka bālais, biklais un neizskatīgais puisis tekoši pārvalda septiņas valodas, un viņš tūlīt to pieņēma.

Jaunajā amatā atklājās, ka Šlīmanim ir vēl kāds cits talants: viņš izrādījās par ļoti atjautīgu un izdarīgu komersantu, kurš izdevīgi prata nokārtot vissarežģītākās tirdznieciskās operācijas.

24 gadu vecumā Šlīmanis tik labi izmācījās krievu valodu, ka brīvi varēja sarunāties ar krievu tirgoņiem, kuri ieradās Amsterdamā, lai iepirktu tolaik plaši pieprasīto gaišzilo krāsvielu indigo. Tā kā Heinrihs lieliski pārvaldīja krievu valodu, Šrēders viņu kā savas firmas pārstāvi nosūtīja uz Pēterburgu.

Pēc kāda gada Šlīmanis nodibināja pats savu tirdzniecības uzņēmumu. Viņu pavadīja nepieredzēta veiksmē. Apgādādams Krievijas tirgu ar indigo, viņš īsā laikā kļuva turīgs.

Cilvēki parasti ātri aizmirst savus jaunības sapņus, bet, ja arī atceras, tad tikai ar nevērīgu smaidu, uzskatīdami tos par naiviem bērnu gadu iedomu tēliem. Taču Heinrihs Šlīmanis bija citāds. Iedzīvojies mantā, viņš aizrakstīja bērnu dienu draudzenei Minnai, piedāvādams tai savu roku. Atbilde Šlīmani satrieca līdz sirds dziļumiem: praktiskā vāciete, negaidīdama sava mazliet gaisīgā drauga atgriešanos, bija apprecējusies.

Iecerētās neuzticība Šlīmani dziļi sarūgtināja, taču dzīves sparū nelaupīja. Viņš atkal daudz ceļo pa dažādām Eiropas zemēm, šajā laikā apmeklēja Berlīni, Parīzi un Londonu, iedzīvodamies arvien lielākos kapitālos. Trīsdesmit trīs gadu vecumā Šlīmanis jau prot piecpadsmit valodas. Bez minētajām septiņām viņš iemācījies vēl poļu, zviedru, norvēģu, čehu, dāņu, latīņu, kā arī antīko un mūsdienu grieķu valodu. Viņš skaidri apzinājās, ka viņam trūkst izglītības, un katru brīvu brīdi veltīja studijām, īpaši vēstures jomā.

«Man trūkst fundamentālas skolas izglītības, nekad es nekļūšu zinātnieks», Šlīmanis kādā paguruma brīdī ierakstīja savā dienasgrāmatā.

Jaunības gadu sapņi viņu nepameta, lai gan viņš pastāvīgi noņēmas ar tirdznieciskiem darījumiem, kuru summas sniedzās miljonos. To visu Šlīmanis uzskatīja tikai par līdzekli mērķa sasniegšanai, viss guva nozīmi tikai par tik, par cik tas viņu tuvināja jau bērībā iecerēto nodomu piepildei. Brīvos brīžos Šlīmanis tulkoja Sofoklu mūsdienu grieķu valodā un mācījās no galvas Homēru, iedziļinādamies visniecīgākajos sīkumos, kurus kritiķi nebija pamanījuši vai pratuši novērtēt. Kaut gan tā laika izcilākie vēsturnieki «Iliādu» un «Odiseju» uzskatīja par tīru iztēles veidojumu un apgalvoja, ka īstenībā Troja nekad neesot pastāvējusi, Šlīmanis ne mirkli nešaubījās par savu uzskatu pareizību.

Viņš zināja, ka lielie grieķu vēsturnieki ar Herodotu un Tukididu priekšgalā nekad nebija apšaubījuši Trojas kara vēsturisko patiesību, lai gan Homēra poēmā bieži ir runa par dieviem, kuri dodas palīgā cilvēkiem, un vispār notiek pārdabiskas lietas.

Fantastiskajai fabulai Šlīmanis pretstatīja «Iliādas» un «Odisejas» reālistiskās ainas. Ikdienas dzīves, piļu, nabadzīgu būdiņu, piemēram, «Odisejā» minētā cūkgana būceņa, zemkopības un kuģniecības, ieroču, sieviešu mājas soļa, apģērba un rotas lietu apraksti Homēram ir pārāk precīzi, lai tie varētu rasties tikai dzejnieka iztēlē. Tāpat Homēra ģeogrāfija balstās uz precīziem datiem par Vidusjūras zemēm un salām. Un, lai gan vietumis dzejnieks paceļas fantāzijas spārnos, ļaudams sevi aiznest pasaku valstībā, – piemēram, Circejas salas vai ciklopu un Hadesas aprakstā, tas tomēr nespēj aizsegt viņa topogrāfiskās zināšanas.

Taču sapņu īstenošanas laiks vēl nebija pienācis, jo Šlīmaņa uzmanību pagaidām piesaistīja kas cits. 1848. gadā Kalifornijā tika atklātas zelta atradnes. Drīz vien uz turieni kā uz apsolīto zemi traucās tādas ļaužu masas, kādas nebija pārvietojušās kopš krusta karu laikiem. Neatturamas cilvēku straumes plūda cauri Savienotajām Valstīm, pāri prērijām, tuksnešiem un mežiem, brida pāri upēm un staigājumiem, pārvarēja Sjera Nevadas un Klinšu kalnu pārejas. Zelta drudzis pārņēma ne tikai amerikāņus, bet arī eiropiešus. Kaliforniju pārplūdināja trokšņaina, kauslīga, žūpot kāra skrandaiņu, klaidoņu un piedzīvojumu meklētāju varza, kas meklēja vieglu iespēju kļūt bagātiem. Līdz šim tuksnesīgās vietās ātri pacēlās no dēļiem sanaglotas apmetnes ar dzertuvēm un spēļu namiem, kur trači un slepkavības bija parasta parādība.

Tādam cilvēkam kā Šlīmanis tas bija grūti atvairāms kārdinājums. Viņš devās uz Kaliforniju, kur dēļu būdā atvēra kantori un ar lielu peļņu uzpirka zelta smiltis no zelta meklētājiem, kuriem steidzīgi vajadzēja naudu uzdzīvei un azarta spēlēm. Pat saslīmis ar tīfu, Šlīmanis nepārtrauca tirgoties. Viņš lika sev novietot gultu kantora dibenistabiņā un no turienes personīgi sekoja visiem darījumiem.

Tādā kārtā kļuvis vēl bagātāks, viņš no Kalifornijas devās vispirms uz Kairu, bet vēlāk uz Jeruzalemi un Transjordaniju. Tur viņš iemācījās arābu valodu, pie tam tik pilnīgi, ka paši arābi nevarēja pasacīt, ka viņi sarunājas ar svešzemnieku. Šlīmanis pat paveica tajos laikos jau pavisam pārdrošu ceļojumu: arābu drēbēs pārgērbies un drošības dēļ vēl licis apgraizīties, viņš nokļuva Mekā, kas neticīgajiem bija aizliegts, piedraudot ar nāves sodu.

Beidzot viņš devās uz Grieķiju – savu jaunības sapņu zemi. Piemācot Itakas krastā, Odiseja-Jūrasbraucēja dzimtenē, viņš jutās dziļi aizkustināts. Pēc ilgiem klaiņojuma gadiem un daždaždiem piedzīvojumiem likās, ka viņš, līdzīgi Odisejam, atkal atgriezies dzimtenē. Ceļos noņemties, ar asarām acīs, viņš noskūpstīja zemi. Salas iedzīvotāji ar izbrīnu nolūkojās svešajā atbraucējā, kas izturējās tik dīvaini.

Itakā Šlīmanis uzsāka savus pirmos arheoloģiskos meklējumus. Mēģinājuma izrakumus viņš izdarīja tajā vietā, kur pēc teiksmām bija atradies Odiseja pils. Tur viņš atrada cilvēku kaulus,

upurēšanas nazi, dievekļa statuetes un citus sīkumus. No Itakas Šlīmanis devās uz Peloponēsu, tad pārcēlās pāri Dardaneļu jūras šaurumam un izstaigāja līdzenumu, kur it kā būtu vajadzējis atrasties Trojai.

Apņēmies kopš šā brīža visus savus spēkus veltīt tikai arheoloģijai, Šlīmanis atgriezās Amerikā, kur likvidēja savus uzņēmumus. Jaunības sapņus viņš vienmēr bija sapratis burtiski, tādēļ tagad vēl vajadzēja atrast uzticīgu dzīves biedreni, ar kuru kopā uzsākt lielos meklējumus. Tā kā Minna viņu bija pievilusi, Šlīmanis gribēja sameklēt sev citu, uzticīgu un mīlošu sievu,¹ kas spētu būt patiess biedrs nākamajos pasākumos.

Kā jau parasti, tā arī šoreiz viņš izvēlējās visai savādu, varētu gandrīz sacīt, ekscentrisku ceļu. Plānoto precību lietā viņš aizrakstīja savam draugam grieķu arhibīskapam Vimposam, lūgdams sameklēt viņam piemērotu līgavu. Tai vajadzēja būt grieķietei. Un, lai gan Šlīmanis ar saviem četrdesmit sešiem gadiem² vairs nebija nekāds jaunais, viņa prasības bija visai augstas: meitenei vajadzēja būt nabadzīgai, bet izglītotai, Homēra apjūsmotājai un cīnītājai par Grieķijas neatkarību, tumšmatei ar tipiski grieķiskiem sejas vaibstiem, pēc iespējas skaistai, taču vispirms gan ar labu sirdi.

Arhibīskaps viņam atsūtīja savas māsas meitas sešpadsmit gadu vecās Sofijas Engastromenosas fotogrāfiju. Kā hipnotizēts Šlīmanis nolūkojas tajā. Tā bija skaista šā vārda klasiskajā izpratnē, ar smalkiem, pareiziem it kā no kamejas izgrieztiem sejas vaibstiem. Viegls, uz lūpām tikko jaušams smaids piešķīra meitenei to nenotveramo burvību, kāda piemīt Austrumu sievietēm.

Šlīmanis nekavējoties aizsteidzās uz Atēnām un tur pirmo reizi sastapās ar meiteni. No pirmā acu uzmetiena viņš tajā dziļi iemīlējās. Viņu valdzināja ne tikai meitenes skaistums, bet arī atklātība, vienkāršība, piemīlība un gudras izpratnes pilnais skatiens.

Taču Šlīmanis negribēja bezkritiski pakļauties ārējam valdzinājumam un, kā jau bija ielānojis, sarīkoja viņai stingru eksāmenu. Viņš apbēra meiteni ar neskaitāmiem jautājumiem, uz kuriem tā atbildēja visai apmierinoši. Piemēram, Šlīmanis savai iecerētajai jautāja, kurā gadā imperators Adrians apmeklēja Atēnas vai arī kādus Homēra dzejojumu fragmentus viņa zina no galvas. Viss noritēja gods godam. Beidzot Šlīmanis ievaicājās:

– Kāpēc tu piekriti apprecēties ar mani?

– Tāpēc, ka vecāki teica – jūs esot bagāts cilvēks.

To izdzirdējis, Šlīmanis pietrūkās kājās un kā bulta izlidoja no istabas. Meitenes atklātā atbilde sāpīgi aizskāra paveco precinieku. Taču bija jau par vēlu. Šlīmanis saprata, ka nav vairs noteicējs par savām jūtām, nokārtu galvu atgriezās un lūdza meitenes roku.

Kāzas tika sarīkotas nekavējoties,³ jo viņš nekad nemēdza atlikt to, ko reiz bija izlēmis darīt.

Taču nepagāja ilgs laiks, un Šlīmanis pārliecinājās, ka sieva patiesi un no visas sirds viņu mīl.

«Sofija ir ideāla sieva», viņš raksta savā dienasgrāmatā, «viņa kaislīgi, kā jau grieķiete, mīl mani, un arī es viņu mīlu tikpat dedzīgi. Sarunājoties mēs tikai grieķiski, šajā pasaules visskaistākajā valodā».

Bet kopdzīve ar Šlīmani nebija nekāda vieglā. To mēs uzzinām no viņa meitas Andromahes dienasgrāmatas.

«Nabaga sievietē», meita raksta par savu māti. «Viņa man stāstīja, ka kāzu ceļojuma laikā vajadzējis kopā ar vīru apmeklēt visus Itālijas un Francijas muzejus. Tāpat viņš licis mātei mācīties svešvalodas, bet mācību metodes bijušas drakoniskas. Tēvs esot ar māti runājis tikai franču valodā, līdz viņa to pilnībā apgūvusi. Bet kolīdz tas bijis paveikts, viņš tūlīt sācis runāt angļiski.

¹ V.E.: Šlīmanis 1852.gadā atgriezās no Kalifornijas Krievijā un tur 30 gadu vecumā 1852.gada 12.oktobrī apprecējās ar sava drauga krustmeitu (племянница – nezinu, brāļa vai māsas meita) Jekaterinu Petrovnu Lišinu; viņiem piedzima dēls Sergejs (1855) un meitas Natālija (1859) un Nadežda (1861). Taču Krievijas sieva neatbalstīja Šlīmana ceļojumus un gribēja, lai viņš audzē tālāk bagātību kā tirgonis. Tad Šlīmanis nolēma no viņas šķirties. Tomēr Jekaterina nedeļa piekrišanu šķiršanai, un pēc Krievijas likumiem tādā gadījumā šķiršanās nebija iespējama. Bet 1850.gadā, kad Kaliforniju pasludināja par ASV štatu, visi, kas tajā brīdī atradās Kalifornijā, automātiski kļuva par ASV pilsoņiem, tajā skaitā arī Šlīmanis. Šlīmanis izmantoja to apstākli, ka viņš tagad bija ASV pilsonis, un sameklēja Savienotajās Valstīs tādu štatu (Indianu), pēc kura likumiem viņš varēja šķirties bez sievas piekrišanas; tur viņš arī noformēja savu šķiršanos ar Jekaterinu un varēja sākt meklēt grieķieti.

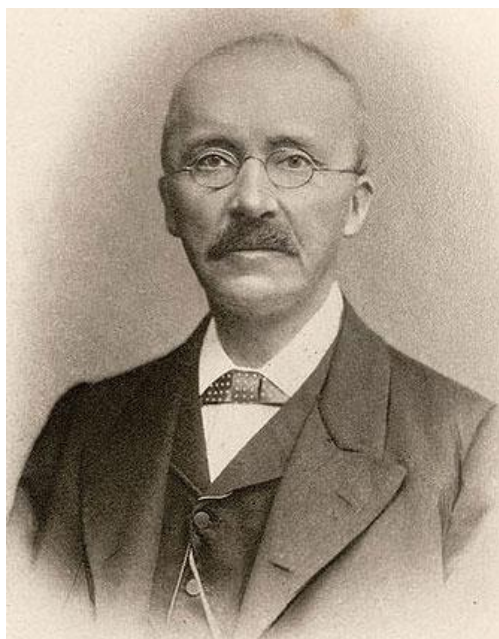
² V.E.: Tātad tas notiek 1868.gadā. Grieķijas pirmā daļa atguva neatkarību no Turcijas impērijas 1821.gadā, taču visu 19.gadsimtu un arī 20.gadsimta sākumā turpinājās cīņa par arvien jaunu grieķu apdzīvotu teritoriju izraušanu no turku varas un pievienošanu Grieķijai.

³ V.E.: Šlīmanis apprecējās ar Sofiju Engastromenosu 1869.gada 23.septembrī Atēnās, kad viņam bija 47, bet viņai 17 gadi. Šlīmanis nomira 68 gadu vecumā, kad Sofijai bija 38 gadi, bet viņa nodzīvoja līdz 80 gadu vecumam (mira 1932.gadā), pavadījusi 42 gadus bez viņa. Viņiem bija trīs bērni: viena meita (1870), kura nomira tūlīt pēc piedzimšanas un tādēļ laikam nemaz nedabūja vārdu (vismaz tas netiek minēts avotos), meita Andromaha (1871) un dēls Agamemnos (1878).

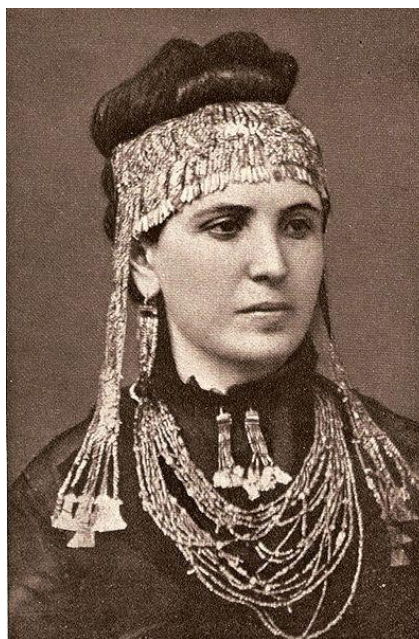
Pirmie laulības kopdzīves gadi ar šo straujo, nenogurdināmo un enerģisko cilvēku, kuram piemita kaut kas no ģēnija, jaunajai sievietei bija grūts pārbaudījums. Tāpat arī man neklājās viegli. Bērnībā tēvs ziemā modināja mani pulksten piecos no rīta, lai kopā ar viņu jāšus dotos uz Faleronu, kur mēs peldējāmies siltajos jūras viļņos.

Par mūsu veselību viņš rūpējās gandrīz vai fanātiski. Kad, daudziem viesiem klātesot, vajadzēja notikt mana brālīša Agamemnona kristībām, tēvs pēkšņi izvilka no kabatas termometru un izmērīja svētā ūdens temperatūru. Radās ļoti neērta situācija, Priesteris, redzēdams tādu neceremoniālu izdarību, briesmīgi sašuta. Tikai pēc māmuļas neatlaidīga lūguma viņš ļāvās pierunāties un no jauna iesvētīja ūdeni.

Taču, neraugoties uz valdonīgo raksturu, tēvs bija labsirdīgs un gandrīz vai pārmērīgi devīgs. Tāpat savā veidā viņš bija kautrīgs un ne acu galā nevarēja ciest snobus... Ziedus un dzīvniekus viņš gandrīz vai dievināja».

Johann Ludwig Heinrich Julius **Schliemann**
(1822.01.06 – 1890.12.26)

Sophia Engastromenos⁴ (Schliemann)
(1852.01.12 – 1932)

Priama pilsēta

1870. gadā Heinrihs Šlīmanis kopā ar sievu un meitu⁵ devās uz Mazāziju un Hellesponta krastā pirmo reizi uzsāka plašāka vēriena arheoloģiskus meklējumus. Sanākušajiem dīkdieņiem par lielu uzjautrinājumu viņš ķērās pie darba visai dīvainā veidā. Ar «Iliādu» rokās Šlīmanis kā mērnieks ar topogrāfisko plānu noteica attālumus, lai izdibinātu, kur aptuveni būtu varējusi atrasties Troja, ko Agamemnona kara draudze pēc deviņus gadus ilga aplenkuma ar viltu ieņēma un pārvērta gruvešos.

Taču viņa rīcība nepavisam nebija tik naiva, kā tas pirmajā acu uzmetienā varēja likties. Aiz tās slēpās vesels arsenāls lietišķu un pārliecinošu argumentu, kas darīja godu Šlīmaņa atjautībai. Izsekosim viņa domu gaitai, – kauču vai tāpēc vien, lai pārliecinātos, cik lielā mērā šķietami nejaušie atklājumi patiesībā bieži radušies sarežģītu loģisku secinājumu rezultātā.

Nedaudzie vēsturnieki, kuri uzskatīja par iespējamu Trojas vēsturisko pastāvēšanu, domāja, ka tās paliekas meklējamas turku ciematiņa Burnabaši tuvumā, kur paceļas neliela uzkalne. Izvirzot šādu pieņēmumu, viņi dibinājās uz «Iliadas» 22. grāmatu, kurā Homērs piemin, ka Priama pilsētas tuvumā bijuši divi avoti: viens silts, bet otrs auksts. Un tieši Burnabaši ciematiņā atradušies divi tādi avoti.

Šlīmanis nolēma personīgi pārbaudīt šīs hipotēzes. Nolīdzis grieķu pavadoni, viņš jāšus devās uz Burnabaši. Taču jau ceļā pētniekam uzmācās šaubas. No piekrastes līdz ciematiņam jātniekam ceļā vajadzēja pavadīt trīs stundas, bet grieķu varoņi – ja mēs ticam Homēram – attālumu starp jūras krastu un Trojas cietokšņa mūriem mērojuši trīs reizes dienā, bet tam šādā situācijā vajadzētu vismaz

⁴ V.E.: Fotografijā viņa ir izrotājusies ar Trojā atrastajām dārglietām.

⁵ V.E.: Ar KĀDU meitu!? (Ar tikko piedzimušo, kura turpat arī nomira?)

astoņpadsmit stundas laika. Tātad vai nu Homērs būs maldījies, vai arī Trojas drupas nebija meklējamas pie Burnabaši, – citas alternatīvas nebija.

Ieradies ciematiņā, Šlīmanis vērtīgi aplūkoja uzkalni, zem kuras it kā vajadzēja atrasties Trojas drupām. Tas viņa šaubas tikai vēl pavairoja. Paugurs bija par mazu, lai tajā slēptos karaļa Priama milzīgā pils ar 62 zālēm un istabām, kā arī cietokšņa mūri ar varenajiem Skeisas vārtiem. Šlīmanis nokāpa no zirga un uzgāja paugura virsotnē. Vairākās vietās viņš izraka pārbaudes šahtas, meklēdams kaut vai visniecīgākās drupu paliekas. Taču visur bija tikai augsne un smilts, gluži bez jebkādam akmens lausku vai ķieģeļa šķembu pazīmēm, ar vārdu sakot – nekas neliecināja, ka šeit kādreiz būtu atradusies jebkāda celtnē. Tā Šlīmanim vajadzēja secināt, ka uzkalne nav radusies, sakrājoties nopostītās pilsētas drupām, bet ir dabas veidojums un nevis cilvēka roku darbs.

Tā kā Šlīmanis bija precīzi domājošs cilvēks, viņš gribēja vēl pārliecināties, kā ir ar abiem avotiem, kurus ar tādu noteiktību daudzināja vēsturnieki. Arī šeit pētnieku sagaidīja pārsteigums: izrādījās, ka Burnabaši tuvumā ir nevis divi, bet četrdesmit avoti. Tādā kārtā bija radies arī vietas nosaukums *Kirkgios*, kas nozīmē «Četrdesmit acis». Lai galīgi pārliecinātos par izvirzītās hipotēzes nepareizību, Šlīmanis apstaigāja visus avotus un izmērīja ūdens temperatūru. Tā visur izrādījās gandrīz vienāda, un neviens no avotiem nebija silts.

Kopš tā laika uzkalne Burnabaši tuvumā pētnieku vairs neinteresēja. Bet kur gan tadā gadījumā meklējama Trojas atrašanās vieta? Šlīmanis stāvēja apmulsis, bez jebkāda pieturas punkta. Nekas cits neatlika – vajadzēja krustām šķērsām pārlūkot visu Hellesponta līdzenumu, uz labu laimi meklējot pazudušās pilsētas pēdas. Neviļus viņa vērtību piesaistīja turku nosaukums, kas bija dots kādai lielai uzkalnei ziemeļos no Burnabaši, kilometrus piecus no jūras krasta. Šis nosaukums bija *Hissarlik*, kas nozīmē «pils». Šlīmanis labi zināja, ka vietu nosaukumos, tāpat kā teiksmās, bieži vien atrodamas tālu notikumu atbalsis. Tādā veidā tautas no paaudzes paaudzē saglabā savu vēsturi, savu gudrību, savu pieredzi. Laiku gaitā šo nosaukumu sākotnējā jēga izdziest kā raksti izbalējušā paklājā, bet pāri paliek tikai šķietami neizprotami vārdi, taču tie ir sava veida pēdas, kas var novest pie patiesības atklāsmes. Kāpēc tad arī Hissarlikas paugurs nevarēja sevī slēpt drupas, kas sensenos laikos dēvētas par «pili»? Grūti taču iedomāties, ka bez jebkāda iemesla šādā vārdā nosauktu dabisku uzkalni, kuras veids ne ar ko neatgādina kādu celtni, nemaz nerunājot par pili.

Sākotnējie pētījumi likās apstiprinām Šlīmaņa tēzi. Uzkalne bija aptuvenus četrstūris ar plakanu virsotni, kas varētu norādīt, ka tā izveidota mākslīgi. Un patiesi – jau pēc pirmajiem kapļa cirtieniem zemes virsū parādījās neskaitāms daudzums ķieģeļu drupaču, lausku un trauku fragmentu. No tā varēja secināt, ka dziļāk zemē droši vien slēpjas varenas mūru paliekas. Šlīmanis bezmēra laimē nodrebēja, jo vairs nešaubījās, ka stāv uz «svētās Iliona zemes», kas piesātināta ar trojiešu un grieķu varoņu asinīm un sviedriem.

Senie vēsturnieki starp citu rakstīja, ka šajā vietā kādreiz bijusi grieķu, bet pēc tam romiešu pilsēta *Novum Ilium*, kura pēc nostāstiem uzcelta uz Trojas drupām. Herodots piemin, ka persiešu valdnieks Kserkss šajā vietā apstājies, lai palūktos uz Priama pilsētas drupām un Ilionas Minervai upurētu tūkstoši liellopu. Ksenofons stāsta, ka šā paša iemesla pēc *Novum Ilium* apmeklējis lakedemoniešu vadonis Mīndars, bet m.ē. 2. gadsimta grieķu vēsturnieks Ariāns raksta, ka Maķedonijas Aleksandrs, ziedojis upurus dieviem, no drupām izracis vecu zobenu un līcis saviem miesassargiem pastāvīgi nēsāt to līdzī, ticēdams, ka šis ierocis viņam sagādāšot uzvaru pār persiešiem. Cēzars par šo pilsētue sot sevišķi rūpējies un atbalstījis to finansiāli, jo uzskatījis sevi par trojiešu tiešu pēcteci.

Taču viens apstāklis Šlīmanim lika bažties, un proti, nekur Hissarlikas apkaimē nebija atrodami divi pieminētie avoti. Taču arī šīs šaubas drīz tika izklīdētas. No vietējiem zemniekiem viņš uzzināja, ka laiku pa laikam tur izverdot karsti avoti, lai drīz vien atkal izsīktu un parādītos kur citur. Taču visu laiku, kamēr Šlīmanis nodarbojās ar pētījumiem Hissarlikā, neviens no šiem avotiem netika manīts.

1871. gadā Šlīmanis nolīga astoņus strādniekus un ķērās pie sistemātiskiem izrakumu darbiem. Pēc Homēra tekstiem bija izsecināms, ka pilsētas visaugstākajā vietā vajadzējis atrasties Atēnas templim. No tā savukārt izrietēja, ka templis jāmeklē pakalnes centrā. Šlīmanis lika tur izrakt garu, desmit metru dziļu grāvi. Pie tā strādājot, strādnieku lāpstas zemes virspusē izmeta ieroču paliekas, vāzes un citus ikdienas dzīvē lietotus priekšmetus, kas bija acīm redzams pierādījums, ka šeit kādreiz atradusies bagāta, liela pilsēta.

Ziemā darbus pārtrauca, taču jau nākamā gada pavasarī Šlīmanis ar sievu atgriezās, uzcēla koka barakas dzīvokļiem un noliktavām, nolīga simts strādnieku un no jauna atsāka meklējumus.

No rīta svīduma līdz vakara tumsai kopā ar sievu viņš strādāja pie izrakumiem, bet naktīs nespodru lukturu gaismā pārlūkoja, tīrīja un sistematizēja no zemes izraktos priekšmetus. Salīdzinājumā

ar patērēto darbu, tiem bija samērā neliela vērtība, tālab vajadzēja ne mazums neatlaidības un pacietības, lai nepadotos pagurumam.

Turklāt lielas grūtības sagādāja neveselīgs klimats. Vasara bija karsta un mitra. Visvisādi kukaiņi, jo sevišķi moskīti, neļāva naktīs gulēt. Šlīmanis saslima ar malāriju un ilgi nespēja atgūt agrākos spēkus. Bet ziemā pūta salti ziemeļu vēji un pa šķirbām pavirši sanaglotajās barakas sienās ielauzās telpās, neļaudami pat iedegt gaismekli. Tāpēc, neraugoties uz to, ka krāsnis tika nemitīgi kurinātas, temperatūra reizēm nokrita līdz deviņiem grādiem zem nulles.

1873. gadā pēc trīs gadus ilgiem izrakumu darbiem Hissarlikas pakalne krustām un šķērsām jau bija izraknāta ar dziļiem grāvjiem. Šajā laikā tika novākti desmitiem tonnu zemes un gruvešu. Rokoties dziļāk, Šlīmanis atklāja aizvien jaunas drupas. Tās bija senu pilsētu un apmetņu paliekas, kas vairākos slāņos pacēlās cita virs citas. Radušās tās bija dažādos vēsturiskos laikmetos, bet pēc īsa uzplaukuma posma gājušas bojā vai nu ugunsgrēkos, vai arī no ienaidnieku iebrukuma. Virsējā slānī atradās *Novum Ilium* pilsēta, bet pašā apakšā – kāda nabadzīga apmetne no jaunākā akmens laikmeta.

Izrakumā Šlīmanis konstatēja septiņas, citu virs citas izkārtotas cilvēku apmetnes. Kura no tām bija Homēra Troja? Arheoloģijas toreizējā attīstības stadijā šī problēma bija grūti atrisināma. Šodienas arheologam par ceļrādi noder keramikas trauku lauskas. Dažādās paaudzes māla trauku izrotāšanai pielietoja atšķirīgus stilus un tematiku, turklāt šī māksla gadsimtu tecējumā bija izgājusi visas attīstības fāzes – sākot no visprimitīvākajiem, vēl neveikliem mēģinājumiem līdz visizsmalcinātākajai keramikas tehnikai.

Ja zināms māla trauku tips atrodams tai pašā kultūras slānī daudzās apmetnēs un nav sastopams zemākos vai augstākos slāņos, tad droši var sacīt, ka šis trauku tips un tāpat arī attiecīgais kultūras slānis pieder pie viena un tā paša laikmeta. Bet kādā veidā nosakāma atsevišķu trauku tipu hronoloģija? Pastāv vairāki paņēmieni, kā tas izdarāms, taču mēs pie tā tuvāk nepakavēsimies, jo tās jau ir pārāk speciālas un sarežģītas metodes. Ilustrācijas labad pieminēsim vienīgi, ka Mikēnu Tirintas cietokšņa kāda kultūras slāņa vecumu izdevās nosacīt, pateicoties tikai tam, ka šeit atrada tāda paša stila traukus, kādi bija atklāti ēģiptiešu faraona Tutmesa III kapenēs no 1600. gada pirms m.ē.

Šlīmanim, protams, šīs metodes vēl nebija pazīstamas. Māla lausku ornamentācija viņam neko nestāstīja, tāpēc viņš pat aptuveni neprata nosacīt Trojas septiņu slāņu hronoloģiju. Šlīmanis vienīgi uzskatīja, ka virsējiem slāņiem jābūt jaunākiem par zemāk atrastajiem, tāpēc Homēra Troja arī būtu meklējama pašā apakšā. Tiesa, viņu pārsteidza augšējo slāņu mūru biežums, taču pētnieks secināja, ka tie varētu būt radušies visagrākais m.ē. 3. gadsimtā, t.i., tajā laikā, kad šeit valdīja Maķedonijas Aleksandra pēctecis, viens no viņa karavadoņiem Lizimahs.

Vadoties no šādiem apsvērumiem, Šlīmanis nosprieda, ka meklētā Homēra Troja ir trešā apmetne, skaitot no apakšas. Par to, starp citu, it kā liecināja tas apstāklis, ka drupas bija apkvēpušas, tātad pilsēta gājusi bojā lielā ugunsgrēkā. Taču citādi šī apmetne ne ar ko neatgādināja Homēra aprakstīto lielisko Ilionu. Apkvēpusi pils bija pavisam neliela celtne, turpretī karaļa Priama rezidencē pēc Homēra ziņām bijušas 62 zāles un istabas. Vājās cietokšņa sienas, nabadzīgie nami un primitīvā keramika liecināja par iedzīvotāju kultūras zemo līmeni.

Un tad Šlīmaņa sirdī pirmo reizi iezagās neuzticība Homēram. Līdz šim viņš bija ticējis visam, ko vēstīja sengrieķu dzejnieks, bet šoreiz, paša koncepcijas ietekmēts, nodomāja, ka Homērs Trojas pils un cietokšņa aprakstā būs pieļāvis dzejiskus pārspīlējumus.

Brīžiem viņā gan pamodās šaubas par savas tēzes pareizību, taču viņš neatsacījās no reiz pieņemtā uzskata.

«Šis nožēlojamais miestīņš», viņš rakstīja par trešo no apakšas apmetni, «kurā bijis visaugstākais trīs tūkstoši iedzīvotāju... vai tā gan būtu pielīdzināma dižajai, nemirstīgas slavas apmirdzētajai Ilionai, pilsētai, kas desmit gadu varonīgi pretojusies 110 tūkstoš vīru lielajam grieķu karaspēkam?»

Grūti saprotams, kāpēc Šlīmanis, kuru nojausma un loģisko secinājumu asums nekad nebija vīlušī, šajā gadījumā tik ietiepīgi turējās pie uzskata, kas dibinājās uz visai ļodzīga pamata. Drīz vien viņš publiski paziņoja, ka atklājis karaļa Priama pili. Šī ziņa izsauca skaļas atbalsis visā Eiropā. Zinātnieki viņam skarbi uzbruka, pārmezdami ignoranci un dzīšanos pēc sensācijas, izsmēja viņa apgalvojumu par tādas pilsētas atklāšanu, kura vēsturiski nemaz neesot pastāvējusi.

Niknie uzbrukumi sarūgtināja Šlīmani. Viņš nolēma pārtraukt izrakumu darbus un publicēja šādu paziņojumu:

«Mēs šeit rakām trīs gadus, piedaloties 150 strādniekiem, pārcilājām 250 tūkstoš kubikmetru gruvešu, Ilionas drupās savākdami ļoti interesantu pagātnes mākslas pieminekļu kolekciju. Tagad esam noguruši, bet, tā kā mūsu mērķis sasniegts un īstenots arī mūsu dzīves ideāls, šā gada 15. jūnijā tālākus meklējumu darbus Trojā pārtraucam».

1873. gada 14. jūnijā, tātad dienu pirms aizbraukšanas no Hissarlikas, Šlīmanis kopā ar sievu jau no pulksten pieciem rītā stāvēja dziļā izrakumā, vērodams strādnieku darbu. Vienu izrakuma sienu veidoja celtnes mūris, kuru Šlīmanis bija nosaucis par Priama pili. Pēkšņi viņa skatienu piesaistīja kāds smiltīs un gruvešos mirdzošs zelta priekšmets, kas rīta saules staros kvēloja uguns spožumā.

Šlīmanis aši pagriezās pret sievu un pusbalsī, lai tuvumā strādājošie algādži nedzirdētu, teica:

– Ej pie strādniekiem un izziņo *paidos!* (*Paidos* grieķiski nozīmē – atpūta pēc darba.)

– Tagad, septiņos rītā? – iejautājās pārsteigtā Sofija.

– Jā, tūlīt... Saki viņiem, kas ienāk prātā ... Jā, paskaidro, ka man šodien vārda diena, ka esmu to aizmirsis, bet tagad atbrīvoju viņus no darba, ar pilnu apmaksu. Un atnes savu sarkano šalli...

Sofija vairāk neko nejautāja, bet izpildīja rīkojumu. Kad viņa atgriezās, Šlīmanis bija nometis bedrē uz ceļiem un drebošu roku kaut ko rušināja no zemes, ne mazāko vērtību nepiegriezdamas mūrim, kas nokarājās pār viņa galvu, draudēdams jebkuru mirkli nobrukt. Sofija izklāja šalli, un Šlīmanis sāka uz tās salikt atraktās zelta un sudraba dārglietas. To bija tik daudz, ka šallē tās tikko bija saliekamas. Pēc tam abi slepšus atgriezās barakā, aizbultēja durvis un dziļā satraukumā brīnišķīgos atradumus izklāstīja uz galda, uzmanīgi pārcilādami vienu priekšmetu pēc otra.

Sevišķu sajūsmu izraisīja divas zelta diadēmas; viena no tām bija smalka kaluma deniņu rota, no kuras nokarājās trīsdesmit sīkākās važiņas ar sirds veidā darinātiem posmiem, otra – viengabala zelta stīpa ar tādiem pašiem karuļiem.

Sašķirojot dārglietas, izrādījās, ka to vidū ir vēl 24 kakla rotas, 6 rokas sprādzes, 8700 gredzenu, 60 auskaru, 4066 saktas, 600 gramu smags zelta kauss, zelta pudele, vairākas sudraba un vara vāzes, kā arī bronzas ieroči.

Šlīmanis bija stingri pārliecināts, ka atradis karaļa Priama dārgumus vai arī varbūt Parisa nolauptās Helēnas rotas.

«Tā kā šos priekšmetus», viņš raksta savā dienasgrāmatā, «es atradu pie celtnes mūra, kura pēc Homēra vārdiem bijusi veltīta Neptunam vai arī Apollonam, tad jādomā, ka sākumā tās būs uzglabātas koka šķirstā, kurš, kā raksta Homērs, atradies Priama pilī».

Šlīmanis iztēlojās, kā risinājušies dramatiskie notikumi, kas ļāvuši saglabāties dārglietām. Agamemnona kaujas pulki ielauzušies Trojā. Priama kalpotāji steigšus salikuši dārglietās šķirstā, lai tās apraktu pils mūra piekāvē. Taču pa ceļam viņi tikuši nogalināti. Pamesto šķirstu, pirms iebrucēji to pamanīja, apraka brūkošo mūru gruveši un drazas. Ar laiku šķirsts gan izplēnēja, taču dārglietas saglabājās. Tās atrada tikai 19. gadsimtā no tālajām ziemeļu zemēm atbraukušais Homēra cienītājs.

Sajā laikā Šlīmanim bija 52 gadi. Taču viņš līksmojās kā bērns, priecādamies, ka īstenojušies viņa jaunības sapņi. Pēc kārtas viņš paņēma rokās katru dārglietu, apjūsmoja to un apskatīja ar lupu. Pēkšņi viņa skatiens apstājās pie Sofijas, pie sievas skaistās, tipiski grieķiskās sejas. Svinīgi Šlīmanis uzlika sievai galvā diadēmu, pēc tam izgreznoja viņu ar kakla rotām, auskariem, saktām un gredzeniem, bet pats, krēslā nosēdies, ilgi sajūsminājās par neparasti skaisto skatu. Šlīmanis iztēlojās, ka tur stāv skaistā Helēna, rotu karaliskajā mirdzumā, ar melno matu mākonī ap daiļo, burvīgas pievilcības pilno sejiņu.

Šlīmanis ilgi nevarēja izlemt, ko iesākt tālāk. No turku iestādēm saņemdamas atļauju arheoloģiskiem izrakumiem, viņš bija apņēmies nodot Turcijas valdībai visas Hissarlikā atrastās senlietas. Taču tagad, kad viņa rokās bija tādi dārgumi, Šlīmanim tas likās neiespējami. Pētnieks baidījās, ka alkatīgais sultāns neizturēsies ar pienācīgo cieņu pret aizvēsturisko zeltkaļu šedevriem, bet rotas varbūt pat gribēs pārkausēt.

Tādēļ kādu nakti Šlīmanis dārglietas slepšus izveda uz Grieķiju, kur nodeva tās sievas radiem un tuviniem glabāšanā. Ziņa par lielo atradumu izraisīja visā pasaulē nepieredzētu sensāciju. No jauna iedegās strīds par Troju, taču šoreiz Šlīmaņa vārds jau tika izrunāts ar cieņu, bez tās nevērīgās intonācijas, kāda aizvien bija ieskanējusies agrāk. Zibeņus šķīla vienīgi turku valdība, kas atklāti viņu saukāja par nekrietnu kontrabandistu.

Agamemnona zelta maska

Trojas kara gājiena vadonis, «karaļu karalis» Agamemnona bija Mikēnu karaļa Atreja dēls. Viņš piederēja pie dzimtas, kas pastrādāto noziegumu dēļ tikusi nolādēta.

Vainīgs pie tā bija Agamemnona tēvs Atrejs, kas nekrietnā kārtā bija atriebies savam miesīgajam brālim Tiestam, kuru turēja aizdomās par savas sievas pavešanu. Kādu dienu, ielūdzis brāli ciemos, viņš to pacienāja ar cepeti, bet tūlīt pēc azaida paziņoja, ka gaļa, kuru Tiests nule ēdis, ir viņa divu nogalināto dēlu miesa.

No nežēlīgās slepkavības dzīvs paglābies tikai Tiesta trešais dēls Egists. Zēns zvērējis atriebties visai Atreja dzimtai. Agamemnonš nezināja, kas notiek viņa brālēna sirdī, un, apvienoto grieķu kara pulku priekšgalā dodamies kara gājienā pret Troju, atstāja viņu Mikēnās ar savu sievu Klitaimnestru.

No «Odisejas» trešā dziedājuma uzzinām, kas noticis viņa prombūtnes laikā:

«Kamēr mēs bijām pie Trojas un strādājām Areja darbu,
Sēdēdams mājā bez darba, ar viltu un riebiem glaimiem
Argā, jo bagātā zirgiem, viņš paveda Atreida sievu.
Dievišķā Klitaimnestra ar īgnumu vairījās ilgi
Noziegties nekrietnā darbā, jo sirdī tā nebija ļauna.
Bij ar tur dziedonis kāds, kam Atreja dēls Agamemnonš
Vēlēja apsargāt sievu, kad devās uz Īliju cīņā.
Bet kad šī padevās viņam, jo dievi tai apmāja prātu,
Dziedoni aizveda Egists jo tālu uz vientuļu salu,
Pameta viņu tur vienu par guvumu plēsīgiem putniem.
Atreja sievu pēc tam ar prieku viņš pārveda mājās...»

Noziedzīgais pāris, bīdamies savas neuzticības seku, nosprieda nogalināt Agamemnonu, kolīdz viņš atgriezīsies no Trojas kara gājiena. Kādā veidā viņi savu nodomu īstenoja, mums pastāsta Homērs ar Spartas karaļa Menelaja muti «Odisejas» ceturtajā dziedājumā:

«Bet kad tam izdevīgs ceļš no turienes bija uz mājām,
Mūžīgie mainīja vēju, un dzimtenē atgriezās visi;
Dzimtenes zemē tavs brālis tad izkāpa priecīgu prātu,
Apkampa, skūpstīja to un pāri par gurdajiem vaigiem
Bira tam asaras karstas, kad pārnācis redzēja zemi.
Tomēr no slepenas vietas ļauns glūniķis vēroja viņu,
Egists to aizveda tur un nolika, solot tam algai
Divus talantus zelta; šis glūnēja gadu ik dienas,
Ka tik viņš, paslepus nācis, tam negāztos virsū ar sparū.
Tūdaļ šis gāja uz pili un ziņoja valdniekam visu.
Viltīgu līdzekli pēkšņi bij atradis nekrietnais Egists.
Savācis divdesmit vīrus, vislabākos ahaju tautā,
Aizveda slepenā vietā un vēlēja mielastu rīkot.
Pats nu viņš aizgāja saukt Agamemnonu, kareivju ganu,
Kopā ar zirgiem un ratiem, bet sirdī bija nekrietnas domas.
Viņu, kam nebij ne jausmas par nāvi, tad, ievēdis pilī,
Nokāva, mielastu baudot, kā vērsi mēdz nokaut pie siles.
Krita starp Atreja biedriem it visi, kas sekoja viņam,
Līdz tiem Egista vīri, jo paši tie apkāvās pilī».

(A. Ģiezēna atdzejojums)

Eshila traģēdijā «Agamemnonš» slepkavības galvenā vaininiece ir Klitaimnestra. Viņa bīstas ne tikai no soda par neuzticību, bet vēl lielākā mērā viņu vada naida un atribes dēmons, jo Klitaimnestra nespēja piedot Agamemnonam, ka, dodamies Trojas kara gājienā, tas dieviem bija ziedojis viņu meitu Ifigēniju, lai izlūgtos labu ceļa vēju. No traģēdijas vēl uzzinām, ka reizē ar Agamemnonu Mikēnās bojā gājusi viņa kara gūstekne Kasandra, karaļa Priama meita, kas, dievu iedvesmota, bija pareģojusi Trojas krišanu.

Lūk, Klitaimnestras monologs tūlīt pēc nozieguma pastrādāšanas:

«Ko citu, nekā teicu izlikdamās es.
Nu varu tagad nesarkdama pasacīt.
Kas naidnieku zem drauga maskas nāvēt grib,
Tas nevar citādi, kā viņam tīklus likt,
Tos augsti paceļot, lai ārā netiek viņš.
Jau agrāk izdomāta man šī cīņa bij,
Kam tagad seko sengaidīta uzvara.
Še stāvu es; to nonāvēju. Tas ir veikts.
To izdarīju es – nav prātā liegties man –
Man goda apgērbs plats kā zvejas tīkls,
Lai izbēgt nevar viņš, nedz aizstāvēties, bij

Jau viņam gatavots, to virsū sviedu tam.
 Tad divi cirtieni, viņš divreiz iekliedzās,
 Un ļima viņa stāvs. Jau pakritušam es
 Tad triecu trešo vēl, par godu Zevam tam,
 Kas glābējs mirušiem un valda Aīdā.
 Pie zemes kritis, dvēseli viņš izlaida,
 Un asinis, no mutes straumēm izverdot,
 Uz pieres slacīja man rasu sarkano;
 Nav druvām tīkamāka valgā dāvana
 No debesīm, kad vārpas ārā lauzties grib,
 Kā man šie pilieni. Jums, Argas vecajie, –
 Var būt vai nebūt prieks – es gavilēju nu».

Astoņus gadus vēlāk Mikēnās ieradās Agamemnona dēls Orests un atrieba tēva nāvi. Viņš nogalināja ne tikai Egistu, bet arī savu māti. Mātes slepkavu ilgi vajā Erīnijas, trīs baismīgas māsas, sirdsapziņas neatlaidīgo un bargo pārmetumu iemiesojums, līdz beidzot pēc ilgām mokām viņš no Atēnu areopaga saņem piedošanu un uzkāpj Atridu asiņainajā tronī.

Atšķirībā no Trojas Mikēnas nebija nopostītas līdz pamatiem. Argolidā, Peloponesas ziemeļaustrumos, vēl šobaltdien redzami uz kraujas klints uzceltās Agamemnona pils drūmie mūri. Pils bijusi būvēta no milzīgiem akmeņiem, kas savstarpēji cieši pieguļ, taču ar javu nav sasaistīti. Uz cietoksni ved slavenie Lauvu vārti, pa kuriem kādreiz, no Trojas atgriežoties, gājis Agamemnons. To augšā paceļas divi no monolīta akmens blūka izkalti lauvas, kuriem jau kopš sendienām atsistas galvas. Drupās saglabājusies sena pazemes cisterna, kuru vēl šodien pa terakotas caurulēm apgādā ar ūdeni no Perseja avota.

Ārpus cietokšņa mūriem apkārtējo pakalnu nogāzēs paceļas septiņas monumentālas kupolveida kapenes, tā saucamie tolosi. Tās atgādina milzīgus bišu stropus. Šīs monumentālās celtnes liecina par Mikēnu valdnieku varenību un tālaika arhitektūras augsto attīstības līmeni. Visas tās jau sendienās izlauzītas.

Ievērojamākais arhitektūras piemineklis ir tā saucamais Agamemnona kaps, ko cildinājis Slovackis poēmā ar tādu pašu nosaukumu. Drūmajā kapa velvē nokļūstam pa pieci metri augstiem, no vairāk desmit tonnu smagiem akmens blūkiem celtiem vārtiem. Raugoties no celtnes vidus, tā atgādina milzīgu bišu stropu, kas uzcelts no trīsdesmit trīs uz augšu sašaurinātiem akmens gredzeniem un virsotnē noslēdzas ar akmens bloku pusapļa veidā. Simetriski izvietotās iedobes liecina, ka sienas šeit kādreiz bijušas rotātas ar bronzas rozetēm. No šīs milzīgās zāles, kas atgādina Romas Panteonu, gaitenis ved uz klintī iekaltu telpu, kur laikam atdusējušās karaļa mirstīgās atliekas.

Grieķu mīti par Atridu dzimtas traģisko likteni, ko izdaudzinajuši Homērs un Eshils, kā arī drupu cildenā vienkāršība jau kopā seniem laikiem Mikēnās pievilkuši daudz grieķu un romiešu ceļiniekus. Tādus mūrus, pēc viņu domām, parastie mirstīgie nevarēja uzcelt, un tāpēc viņi ticēja, ka tie radušies milzu ciklopu necilvēcīgas piepūles rezultātā.

Ap m.ē. 170. gadu Mikēnas apmeklēja grieķu rakstnieks un ceļotājs Pausanijs. Savus iespaidus viņš aprakstījis šādos vārdos:

«Daļa mūru vēl saglabājušies, tāpat arī vārti, uz kuriem stāv lauvas. Mikēnu drupās atrodas Perseja avots un Atreja pazemes celtnes, kā arī to laužu kapenes, kurus Egists mielasta laikā nogalinājis pēc viņu atgriešanās no Trojas. Šeit ir Agamemnona, kaujas ratu braucēja Eirimedonta, Teledama un

«Lauvu vārti» Mikēnās

Pelopsa kapi. Stāsta arī, ka Agamemnonam Kasandra dzemdējusi dvīņus un Egists mazuļus nonāvējis kopā ar vecākiem. Klitaimnestra un Egists apbedīti ārpus mūriem, jo viņi nav uzskatīti par cienīgiem atrasties iekšpusē, kur atdusējušies Agamemnoni un tie, kas reizē ar viņu atraduši galu».

Citētajam tekstam bijusi īpaša loma 19. gadsimtā izdarītajos arheoloģiskajos meklējumos. Vairāki arheologi, balstīdamies uz šo informāciju, Mikēnās uzsāka fragmentārus izrakumu darbus, taču tos aizvien pārtrauca, negūdami nekādus panākumus.

Viņu neveiksmes cēlonis bija Pausanija stāstījuma savdabīgā interpretācija. Lai gan grieķu ceļotājs nepārprotami pavēstīja, ka Agamemnoni kopā ar biedriem apbedīts mūra iekšpusē, visi bija tajās domās, ka runa nav par varenajiem īstā cietokšņa mūriem. Šeit jāpaskaidro, ka ap Mikēnām, kā to rāda izrakumi, stiepies vēl otrs, daudz vājāks mūris, apjodzams plašāku teritoriju, kurā atradās jau minētās stropveida kapenes. Lielākā daļa arheologu bija pārliecināti, ka Pausanijs redzējis un aprakstījis tieši šos kapus.

Tā domāt paskubināja vēl divi citi apstākļi. Īstā cietokšņa pagalmi bija pārāk šauri, un tāpēc negribējās ticēt, ka tur varētu atrasties arī kapsēta. Bez tam, izdarot pārbaudes urbumus, noskaidrojās, ka ar milzīgu gruvešu kārtu noklātajā pamatnē ir cieta klints, kas mirušo apbedīšanai nebija piemērota.

Pēc lieliskajiem panākumiem, kas bija gūti Hissarlikā, Šlīmanis nekādā ziņā nedomāja atdusēties uz lauriem. Meklēdams jaunus arheoloģisku pētījumu objektus, viņš atcerējās, ka Homērs aizvien, ieminēdamies par Mikēnām, lieto tādus apzīmētājus kā «ar zeltu bagātā», «zelta» vai «turīgā». Viņam raksturīgā pašpārliecinātībā, kas, tāpat kā Trojas izrakumu laikā, varēja likties naiva, Šlīmanis nosprieda, ka Mikēnās vajadzētu atrasties daudzām vērtīgām zelta senlietām.

Savos secinājumos viņš vispirms atmeta agrāk izplatītās domas, uzskatīdams tās par pilnīgi aplamām. Savu priekšteču argumentiem viņš atrada apbrīnojami vienkāršu atbildi, tik vienkāršu, ka atlika tikai pabrīnīties, kāpēc to nebija spējuši uziet citi arheologi, kas labi pazina Mikēnu cietokšņa izkārtojumu. Pārdomādams Pausanija stāstījumu, Šlīmanis secināja, ka runa ir par īstā cietokšņa ciklopisko mūri, jo grieķu ceļotājs taču skaidri pasvīturo, ka tajā atradušies lauvu vārti, kas veda uz pagalmu. Turpretī ārejo mūri Pausanijs nekādā gadījumā nebija varējis redzēt, jo argiviešu iebrukuma laikā 468. gadā pirms m.ē., t.i., 638 gadus pirms grieķu ceļotāja ierašanās Mikēnās, tas tika nopostīts. No tā izrietēja viens vienīgs secinājums: Pausanijs savā stāstījumā aprakstījis kapus cietokšņa pagalmā, bet nevis – kā agrāk bija pieņemts domāt – apkārtējo kalnu nogāzēs saceltās lielās stropveida kapenes.

Taču rodas jautājums: vai patiešām šaurajā pagalmā, kas kalpoja arī par agoru, t.i., publisko sapulču vietu, būtu ierīkota kapsēta? Atbildi uz šo jautājumu Šlīmanis atkal atrada Pausanija tekstos. Kādā citā savu atmiņu vietā grieķu ceļotājs raksta:

«Teitan viņi iekārtoja sapulču laukumu tādā kārtā, ka varoņu kapi atradās tā vidū».

Tas liecināja, ka senajiem grieķiem bijusi paraža izeilus cilvēkus apbedīt publiskos laukumos.

Lai uzsāktu arheoloģiskos darbus, Šlīmanim vajadzēja saņemt koncesiju no Grieķu arheoloģiskās biedrības Atēnās. Taču grieķi, atcerēdamies skandalozo afēru ar Trojas dārgumiem, viņam neuzticējās. Pārrunas ilga vairāk nekā divus gadus un droši vien būtu beigušās nesekmīgi, ja Šlīmanis neapsolītos izrakumus izdarīt tikai pašā cietokšņa pagalmā. Biedrības valde galu galā deva Šlīmanim atļauju tikai tādēļ, ka, pēc tās domām, pagalmam nebija nekādas arheoloģiskas vērtības, jo tajā atrodami vienīgi gruveši un akmens bluķi. Tomēr no Šlīmana pieprasīja, lai viņš atdotu visas Trojā atrastās senlietas, atskaitot dažus sīkākus priekšmetus, kurus pētnieks drīkstēja paturēt līdz mūža galam. Turklāt katram gadījumam viņam nozīmēja pastāvīgu kontrolieri grieķu arheologa Stamatokisa personā.

1876. gada 7. augustā Šlīmanis kopā ar sievu ieradās Mikēnās. Tikai šeit, apstākļus uz vietas pārredzot, viņš atskārta, cik grūti uzdevumu uzņēmiens. Pagalmu klāja biezs gruvešu slānis, kura svars bija mērojams vairākos tūkstošos tonnu. Nolīdzis apkārtējos ciemos 125 strādniekus, viņš sparīgi ķērās pie to novākšanas. Darbus uzsāka dažu metru attālumā no Lauvu vārtiem. Daļa strādnieku ar kapļiem izkustināja akmeņus, citi krāva tos ričās un izveda ārpus pagalma. Laiku pa laikam Šlīmanis gruvešos atrada šādas tādas senlietas: dzegu fragmentus, apgleznotas vāzes, terakotas statuetes, akmens veidņus rotas lietu atliešanai, krelles un gemmas.

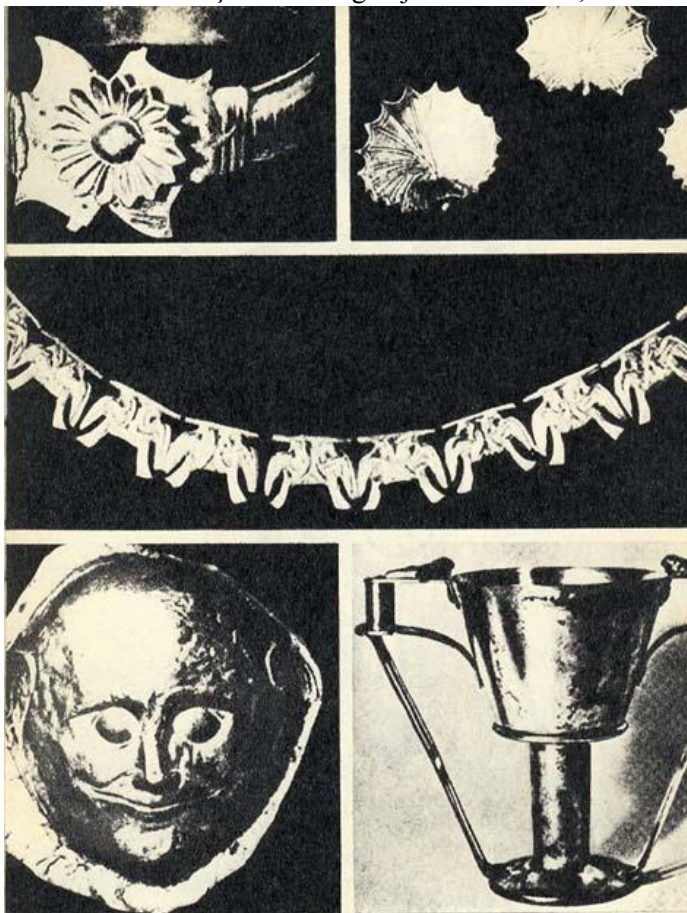
Četros mēnešos izraka milzīgu bedri. Kad bija gandrīz jau sasniegts pagalma īstais līmenis, Šlīmanim gadījās pirmais atklājums, kas viņu ļoti uzbudināja. Klinšainajā zemē tika atsegts no lielām akmens plātnēm veidots plašs aplis, bet tā vidū apaļš altāris ar virspusē iekaltu blodveida iedobi un ieurbtu noteku upurējamo dzīvnieku asins noplūšanai. Plātnes droši vien bija kapu stēlas. Uz dažām no tām varēja atšķirt daļēji nobružātus plakanciņus, kuros bija attēloti karavīri kaujas ratos un dažādas medību ainavas.

Šlīmanis par savu veiksmi gandrīz vairs nešaubījās. Uz stēlām redzami attēli stipri atgādināja Homēra epa varoņus. Taču vislielāko iespaidu uz viņu atstāja altāris ar notekas gropīti. Senatnē bija

paraža dzīvniekus uz varoņu kapiem nokaut tā, lai nogalinātā upura asinis satecētu kapā. Tāpēc altāris Mikēnu agorā liecināja, ka tuvumā vajag būt meklētajiem kapiem.

Savas hipotēzes apstiprinājumu viņam nevajadzēja ilgi gaidīt. Kad kādā vietā novāca pēdējo gruvešu kārtu, parādījās klinšainajā zemē izkalta četrstūra šahta, kas līdz pašai augšai bija piebērtā ar zemi. Šlīmanis nekavējoties pārtrauca darbus. Tā kā viņš pats bija pārāk drukns, atrasto kapu sāka atrakt viņa sieva Sofija. Ar mazu lāpstiņu un nazi viņa piesardzīgi atrušināja zemi, to pa graudiņam izsijādama caur pirkstiem. Aptuveni piecu metru dziļumā viņa atrada pirmo priekšmetu, kas pavēstīja turpmākos lielos atklājumus, – zelta zīmogredzenu.

Taču šahtas dibenā atrastās mantas pārspēja vispārdošākās gaidas. Žilbinošā, viņu cieņai atbilstošā greznībā tur atdusējās trīs grieķu karavīri. To galvas sedza no zelta plāksnes izkaldinātas maskas, kas reālistiski attēloja bārdaino vīru bargos vaibstus. Viņu krūtīs klāja ar ornamentiem bagātīgi izrotātas zelta bruņas. Līdzās gulēja ieroči: duncī, zobeni un vairogi.

Rotaslietas, zelta maska un kauss no karaļu kapenēm Mikēnās

Tikko noņēma maskas, divu mirušo galvaskausi sabira pīšļos, toties trešais galvaskauss saglabājās pavisam labā stāvoklī. Uz tā vēl bija saskatāmas ādas paliekas, bet veselīgie zobi pavērtajā mutē liecināja, ka mirušais bijis apmēram 35 gadus vecs vīrietis.

Šlīmanis nevarēja vien nopriecāties, jo bija pārliecināts, ka atradis Agamemnona un viņa vistuvāko ieroču biedru mirstīgās atliekas. Ar asarām acīs viņš nometās ceļos uz zemes un svinīgi noskūpstīja masku. Pēc tam viņš nosūtīja grieķu karalim šādu telegrammu: «Es ielūkojos Agamemnonam sejā!»

Tālākos meklējumos Šlīmanis atklāja pavisam piecus kapus. Tajos gulēja deviņi vīrieši, astoņas sievietes un divi mazi bērni. Visiem vīriešiem bija zelta maskas un bruņas, bez tam tika atrasts daudz ieroču, zelta un sudraba kausi, kā arī dažādi ikdienas dzīvē lietojami priekšmeti. Lielākajai daļai sieviešu ap galvu bija ar spirālveida ornamentiem un rozetēm rotātas diadēmu lentas. Blakus mirušajām atradās zelta un sudraba šķirstiņi, pilni ar dārglietām, bet augumi bija apkaisīti ar simtiem zelta plāksnīšu, uz kurām iegravēti bišu un zivju attēli, rozetes un

spirāles. Šīs plāksnītes kādreiz bija rotājušas tērpus, no kuriem, protams, nekas vairs nebija palicis pāri.

Atrastie priekšmeti liecināja, ka Mikēnu civilizācija savā brieduma periodā bija sasniegusi augstu kultūras līmeni. Sevišķu ievērību pelna pirmām kārtām ieroči: bronzas zobeni, duncī un vairogi, rotāti ar zelta un sudraba inkrustācijām, kurās attēlotas visdažādākas figurālas ainas. Kādā duncī iegravēts lauva, ko vajā grupa mednieku ar lieliem, visu augumu nosedzošiem vairogiem. Uz kāda cita, kas atvests no Ēģiptes, nezinašs gravētājs attēlojis Nīlas upi, kur cauri piekrastes papirusu biežņai zogas kaķi, bet meža pīles jau uzspurgušas gaisā. Uz bronzas zobena asmeņa redzam auļojošu zirgu baru, kas attēlots ar apbrīnojami trāpīgu apveida un kustības sajūtu.

Šlīmanis kapos atrada ne tikai kausus, rokas sprādzes, diadēmas un saspraužamās adatas, bet arī daudz gredzenu un zīmogredzenu, kas izgatavoti no jašmas, ametista, ahāta un citiem krāsainiem akmeņiem. Pateicoties šiem atradumiem, mums šodien zināms, kā ģērbusās sievietes tālaika Grieķijā. Uz zīmogredzēniem attēlotas modes dāmas ar sacirtotiem matiem, atsegtām krūtīm un krinoliņiem līdzīgos tērpos. Gravētās figūras ir tik sīkas, ka bez palielināmā stikla nav saskatāmas, taču sirmās senatnes gravētāji savu darbu veikuši ar tādu precizitāti, kas izraisa patiesu apbrīnu.

Vairāku apstākļu sakritība, kas nebija izskaidrojama ar vienkāršu nejaušību, nostiprināja Šlīmanī domu, ka viņš atradis Agamemnona un viņa tuvinieku mirstīgās atliekas. Vispirms par to liecināja fakts, ka Mikēnu cietokšņa pagalmā atradās pieci kapi, t.i., tieši tik, cik minējis Pausanijs.

Taču vispārliciecināmais arguments bija Kasandras bērnu kaps. Kā mums no minētā Pausanija teksta jau zināms, slepkavībai par upuri krituši arī dvīņi, kurus viņa bija dzemdējusi Agamemnonam. Un, lūk, it kā ārkārtējas nejaušības rezultātā, vienā no kapiem tika atrasti divi zelta sloksnēs ievīstīti mazuļi.

Taču tas vēl nebija viss, – kapu identiskais veids, to tuvais izvietojums, kā arī dārglietu un ieroču rotājumu vienāda stils pārliecināja Šlīmani, ka Mikēnās kādreiz notikušas kopīgas bēres, kurās vienlaikus apbedīti Egista un Klitaimnestras asiņainās sazvērestības deviņpadsmit upuri.

Šlīmaņa neticamā veiksmē, kad viņš jau otro reizi, vadīdamies vienīgi no intuīcijas, izdarīja nepieredzētu atklājumu, savīļņoja visu pasauli. Sākumā neviens neiedrošinājās apstrīdēt viņa tēzi, jo vairāk tāpēc, ka pietika uzvest skatītienu atrastajām senlietām, lai tūlīt saskatītu, cik ļoti tās līdzinās Homēra aprakstītajai pasaulei.

Kāda bija šī līdzība? Zinātniekus, piemēram, allaž pārsteidzis tas fakts, ka Homēra karotāji lietoja lielus vairogus, turpretī vēsturiskajiem grieķiem tie aizvien bija īsi. Bet uz Mikēnu dunču asmeņiem un zīmogredzeniem attēlotajiem medniekiem un karotājiem vienmēr bija tādi paši lieli vairogi. Tas varēja vienīgi apliecināt, ka šeit atrastās senlietas radušās laikmetā, kad dzīvojuši Agamemmons, Odisejs un Menelajs.

Rosīgu diskusiju izraisīja arī viens no Mikēnu kapos atrastajiem kausiem. Tas balstījās uz kājiņas, un abās pusēs tam bija lielas osas, bet kausa mirdzošajā zelta virsmā bija iegravēti divi baloži, kas pavērsuši knābjus viens pret otru. No līdzīga kausa, kā apraksta Homērs, dzēruši vīnu Nestors un Menelajs.

Vispārsteidzošākā tomēr bija trešā analogija. «Iliādas» 10. dziedājumā Homērs piemin sevišķu, ar meža kuiļu ilkņiem rotātu bruņucepuri, kāda vēsturiskajā Grieķijā nekur nav sastapta. Tāpēc nav grūti iztēloties Šlīmaņa prieku, kad kādā kapā viņš atrada sešdesmit atsevišķus meža kuiļu ilkņus, kuriem viena puse bija nozāģēta plakana. Tas liecināja, ka tie kādreiz varbūt rotājuši šeit apbedīto karotāju bruņu cepures.

1876. un 1884. gadā Šlīmanis savukārt izdarīja izrakumus Tirintā. Tas bija cits grieķu cietoksnis, dienvidaustrumos no Mikēnām, Argosas pilsētas tuvumā. Varenos, no neaptēstiem akmeņiem celtos cietokšņa mūrus senlaikos pieskaitīja pie pasaules lielākajiem brīnumiem, un Pausanijs tos minēja pat līdzās Ēģiptes piramīdām.

Šlīmanis gan nekādu dārglietu tur neatrada, toties pēc simtiem tonnu gruvešu novākšanas ieraudzīja apbrīnājami atjautīgi ierīkotos nocietinājumus, kas sastāvēja no visāda veida aizsprostiem, lamatām un biežajos mūros ierīkotām slepenām ejām. Viens no visvērtīgākajiem atklājumiem Tirintā bija kādas Odiseja pilij līdzīgas celtnes drupu atrakšana. Tās centrālo daļu veidoja t.s. megarons jeb kolonnu zāle, kur ap vaļēju pavardu mēdza sapulcēties grieķu izcilākie vīri. Tirintas megarons balstījās uz četrām kolonnām, bet tā sienas rotāja krāsaini gleznojumi, kas attēloja medību un kara ainas. Dienas gaisma telpā iekļuva tikai pa durvīm, bet dūmi izgāja pa atveri griestos. Tāpēc megaronā valdīja mūžīga pustumsa, un ar to arī izskaidrojams, kāpēc Homērs šo telpu dēvē par «ēnainu». Drupās atrastās vāzes un terakotas statuetes liecina, ka Tirinta piederēja pie tā paša kultūras kopuma kā Mikēnas un citi Peloponesas novadi.

Pasakainie atklājumi Trojā un pašā Grieķijā sagādāja Šlīmanim pasaules slavu. Taču vislielāko pagodinājumu pētnieks pieredzēja 1877. gadā, kad trīsdesmit zinātniskās biedrības viņu ielūdza ciemoties Anglijā. Pētnieks braukāja no pilsētas uz pilsētu ar priekšlasījumiem, publika viņu burtiski rāva uz visām pusēm, iestādes un organizācijas apbēra ar daždažādiem goda diplomiem un piemiņas medaļām. Šajā triumfa braucienā arheologu pavadīja viņa sieva Sofija, visur izraisīdama apbrīnu ar savu klasisko skaistumu, cieņas pilno uzvedību un plašām zināšanām par vīra arheoloģiskajiem atklājumiem.

Kopš tā laika bija apritējuši trīspadsmit gadu. 1890. gadā pēc viena no saviem daudzajiem braucieniem uz Angliju Šlīmanis atgriezās Atēnās, kur viņš bija uzcēlis sev māju un ar ģimeni apmeties uz pastāvīgu dzīvi. Ceļā viņš bija saslīmījis ar sāpīgu auss iekaisumu, taču, neraugoties uz ārstu ieteikumiem, braucienu nepārtrauca, jo gribēja līdz ziemsvētkiem atgriezties mājās.

Pašā svētku priekšvakarā Šlīmanis zaudēja samaņu un nokrita kādā no Neapoles laukumiem. Līdzcietīgi garāmgājēji nepazīstamo cilvēku nogādāja tuvākajā slimnīcā. Bet, tā kā Šlīmanis pēc sava paraduma bija ģērbies visai vienkārši, slimnīcas vadība atteicās viņu uzņemt, jo domāja, ka atvests kāds nabadzīgs cilvēks, kurš nespēs samaksāt par ārstēšanu.

Slimnieku aizveda uz tuvāko policijas iecirkni. Tur viņa kabatā atrada vietējā ārsta adresi, kurš Šlīmani bija ārstējis. Ataicinātais dakteris lika nekavējoties izsaukt fiakru, lai nesamaņā gulošo pētnieku aizgādātu uz viesnīcu. Dīvainas sagādīšanās dēļ šai viesnīcā dzīvojis poļu rakstnieks Henriks Senkevičs. Kādā vēstulē no Itālijas viņš raksta, ka redzējis nesamaņā gulošo Šlīmani ienesam viesnīcā. Policists esot raizējies, kas samaksās par slimnieka pārvešanu, bet ārsts atbildēja:

– Tas taču ir ļoti bagāts cilvēks, – un, lai pierādītu savus vārdus, izņēma no Šlīmaņa kabatas veselu sauju zelta naudas.

Šlīmanis nomira tajā pašā dienā ar smadzeņu iekaisumu, tālu no sievas, meitas Andromahes un dēla Agamemnona, tālu no saviem iemīļotajiem izrakumiem. Šādos apstākļos savu dzīvi beidza bijušais izsūtāmais zēns, bagātais tirgonis un beidzot viens no lielākajiem pasaules arheologiem.

Minotaura labirintā

1882. gadā Atēnās ieradās 32 gadus vecs anglis Arturs Evanss. Tas bija kaislīgs senlietu kolekcionārs, arheologs un numismātiķis, kurš caurām dienām varēja nosēdēt antikvariātos, rakņādāmieš pa grabažām un apskatīdams gemmas un monētas. Ja pagadījās kas viņa gaumei atbilstošs, anglis bez liekas kaulēšanās to tūlīt nopirka.

Jaunais atbraucējs bija ļoti tuvredzīgs un tāpēc nekad nešķīrās no resna, zaraina spieķa. Šā trūkuma dēļ viņu visi uzskatīja par tipisku grāmatu tārpu, kurš aizraujas vienīgi ar zinībām. Nevienam pat prātā nenāca, ka trauslais zinātnieks Anglijā ieguvis neprātīga drosmnieka slavu un ar saviem avantūristiskajiem izlēcieniem piesaistījis avīžu lasītāju neatslābstošu interesi, turklāt vēl paudis visai radikālus politiskus uzskatus, ar to izraisīdams vispārēju sašutumu.

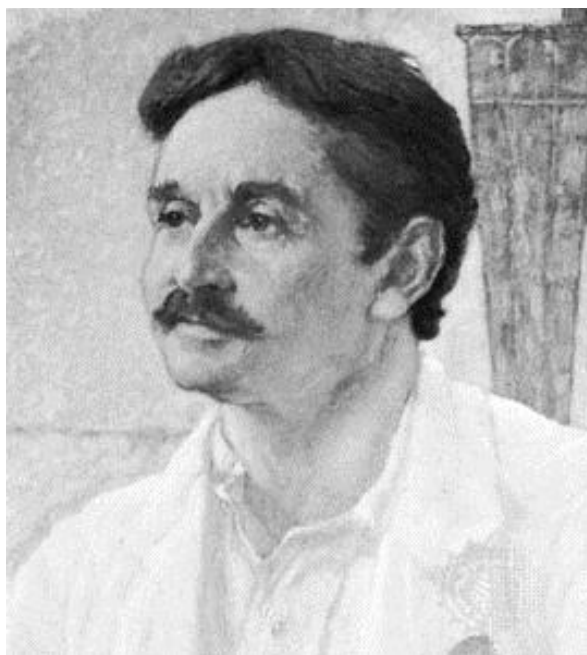
Jo neticamāk tas likās tāpēc, ka Arturs Evanss bija cēlies no turīgas, iecienītas zinātnieku un profesoru ģimenes, kura kopš vairākām paaudzēm bija saistīta ar Oksfordas universitāti un Londonas Karalisko zinātņu biedrību. Viņa tēvs bija pazīstams ģeologs un senlietu krājējs, kas interesējās arī par antropoloģiju un arheoloģiju. Var sacīt, ka Artura jaunības ceļš bija kaisīts ar rozēm. Jau bērnībā, ieklausīdamies dedzīgajās diskusijās, kurām mājās nodevās tēva kolēģi, viņš iemīlēja zinātni. Tā kā viņam bija alkatīgs prāts, Arturs īsā laikā beidza studijas un Oksfordas universitātē sāka strādāt godājamā vēstures pasniedzēja amatā.

Šķita, ka jaunais Arturs ies tēva un vectēva pēdās un tāpat kā viņi kļūs par solidu universitātes profesoru. Tomēr viņā slēpās kvēls, nepakļāvīgs, romantiskus piedzīvojumus alkstošs gars. Drīz vien jaunais zinātnieks, pateicoties savam raksturam, sanāca konfliktā ar universitātes vadību, jo bija sācis kritizēt tās konservatīvo nostāju un paudis uzskatus, kādi, pēc viņu domām, nebija savienojami ar mācības spēka cieņu tik solidā zinātņu iestādē kā Oksfordas universitāte.

Turklāt Arturs Evanss savu brīvo laiku un atvaļinājumus pavadīja, mīksti izsakoties, profesoram nepiemērotā veidā. Uzmetis plecos mugursomu, viņš kājām vai jāšus klaiņoja pa Angliju vai Eiropu, pārnakšnodams krogos, lauku sētās un siena šķūņos. Tā viņš ar laiku apceļoja Rumāniju, Norvēģiju, Zviedriju, Somiju un pat saltās Lapzemes tundras.

1875. gadā Arturs pirmo reizi nokļuva Balkānos un tūlīt iemīlējās tajos. Viss tur valdzināja jaunā zinātnieka kvēlo, aizrautīgo sirdi: Dalmācijas ainavas, zilās Adrijas jūras salas, pussalas un līči, bagātā vēsture, Romas, Bizantijas, Venēcijas un musulmaņu pasaules senatnes pieminekļi, taču visvairāk serbu un horvātu vīrišķīgās tautas, kas cīnījās par savu brīvību.

Tajā laikā, kad Evanss uzturējās Balkānu zemēs, Bosnijā un Hercegovinā sākās sacelšanās pret turkiem, kuri jau kopš 1526. gada šīs zemes turēja nomāktības jūgā. Arturs Evanss dedzīgi nostājās dumpinieku pusē. Diendienā viņš dzīvoja nemiernieku nometnē, piedalījās partizāņu nodaļu akcijās, bet kādu reizi pārgērbies devās pat uz turku karaspēka ieņemtajiem novadiem, lai nodibinātu sakarus ar turienes slāvu iedzīvotājiem.

Sir Arthur John Evans (1851.07.08 – 1941.07.11)

Par vētrainajiem notikumiem Balkānos Evanss rakstīja korespondences angļu preseī. Viņš cildināja dumpinieku varonību, atmaskoja turku zvērības, taču visasāk uzbruka Lielbritānijas valdībai par tās pasīvo, oportunistisko nostāju dienvidslāvu atbrīvošanās jautājumā.

Jaunā zinātnieka rosība nebija pa prātam vietējam angļu konsulam. Lai atspēkotu Artura Evansa propagandu, viņš publicēja Anglijā oficiālu ziņojumu, kurā noliedza, ka turki pret slāvu tautām būtu izturējušies necilvēcīgi.

Sašutušais Evanss, gribēdams savākt neapgāžamus pierādījumus par turku asiņaino teroru, pārpeldēja pāri pusaizsalušanai, no lietus gāzēm un kūstoša sniega pārplūdušai upei un nokļuva dumpinieku galvenajā mītnē. Drīz vien angļu presē, jo sevišķi liberālajā «*Manchester Guardian*», parādījās satriecoši apraksti par nodedzinātiem ciemiem, masu slepkavībām, konfiskācijām un no dzimtajām mājām padzīto cilvēku ciešanām. Angļu konsuls tika kompromitēts.

Kādu dienu Arturs Evanss nokļuva turku rokās, un tikai Anglijas pilsoņa pase paglāba viņu no karātavām. Tomēr viņam vajadzēja atstāt Balkānus un atgriezties Anglijā, kur jaunais zinātnieks izraisīja sensāciju ar savu Balkānu dumpinieka tērpju, bronzas krāsā iedegušo seju un kvēlo propagandu dienvidslāvu labā. Lai pamodinātu angļu sirdsapziņu, viņš lielāko daļu savu rakstu izdeva atsevišķā grāmatīnā, kā arī vāca naudu un drēbes nelaimīgajām slāvu tautām, kuru liktenis viņu tik dziļi bija satraucis.

Lielvalstu mahināciju rezultātā Bosnija un Hercegovina neatguva brīvību, bet nokļuva zem Austrijas kundzības.

Evanss apprecējās un apmetās uz pastāvīgu dzīvi Dubrovņikā, kur nopirka sev māju. Tur viņš nodarbojās ar vēsturi, arheoloģiju un politiku, atraka senus kapus, krāja grieķu un romiešu monētas, rakstīja zinātnisku darbu par venēciešu vēstures pieminekļiem Dalmācijā. Visi viņu mīlēja, un vietējo iedzīvotāju vidū viņš bija ļoti populārs.

Likās, ka tagad Artura Evansa dzīve ritēs mierīgā gultnē. Tomēr 1878. gadā sākās sacelšanās pret austriešu kundzību. Daudz nedomādams, Evanss pameta zinātnisko darbu un piedāvāja savus pakalpojumus nemierniekiem. Ilgāku laiku viņš uzturējās dumpinieku nometnē, no kurienes atkal sūtīja korespondences uz Angliju, taču šoreiz attēlodams nemiernieku varonību un Austrijas karaspēka sakāves. Viņa mājā notika konspiratīvas sapulces un slēpās policijas vajātie patrioti. Taču Austrijas izlūkošanas dienests drīz vien to uzošņāja, un Evanss saņēma rīkojumu nekavējoties atstāt Austrijas valsts robežas.

Angļu universitāšu aprindās viņš vēl aizvien tika uzskatīts par bezatbildīgu un neapdomīgu indivīdu, kurš spējīgs uz neprātīgām izdarībām. Tādēļ, kad Evanss gribēja dabūt vadītāja posteni kādā no nelielajiem Londonas muzejiem, viņu asi noraidīja. Tas iekveldināja Artura Evansa kareivīgo garu. Virknē avīžu rakstu viņš norādīja uz šajā muzejā valdošo brēcošo nevīžību, un iznākums bija tāds, ka, neraugoties uz visiem protestiem, Evanss tomēr kļuva par tā direktoru. Šajā amatā viņš palika līdz mūža beigām, izdarīdams muzejā radikālus pārkārtojumus.

Visu savu brīvo laiku Evanss pavadīja ceļojumos. Kādā no tiem, kā jau minējām, viņš 1882. gadā nokļuva Atēnās. Rakņādamies antikvariātos, Evanss nejauši pamanīja vairākus neizskatīgus, taču visai īpatnējus priekšmetus, pret kuriem antikvāri izturējās diezgan nevērīgi. Tās bija plakanas krāsaina akmens ripiņas ar malā izurbtiem caurumiem – kaut kas līdzīgs uz auklas saveramiem medaljoniem vai amuletiem. Uz katras šādas akmens ripiņas bija iegravētas burtiem līdzīgas noslēpumainas zīmes, kas neatgādināja ne ēģiptiešu hieroglifus, ne arī asīriešu ķīlrakstus. Uz Evansa jautājumiem tirgotāji atbildēja, ka šīs ripiņas saņemtas no Krētas, kur zemnieki tās salasot uzartajos tīrumos.

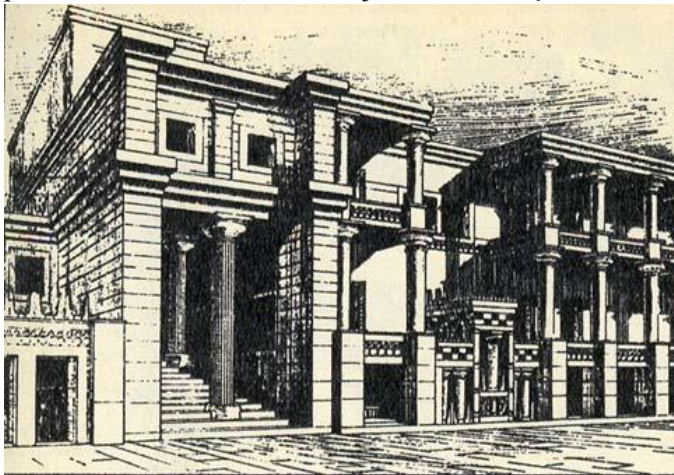
Evanss nešaubījās, ka šie amuleti ir ļoti veci un cēlušies tajā Krētas vēstures periodā, kad tur krāšņi uzplauka nepazīstama kultūra ar pagaidām vēl neatšifrētu rakstību. Par šo kultūru, atskaitot mītus un leģendas, tolaik nekas nebija zināms. Evansa atrastās ripiņas kļuva par ceļa rādītājiem, kas pētnieku noveda pie ļoti svarīgiem arheoloģiskiem atklājumiem. Visur, kur vien iespējams, viņš tagad pirka šos medaljonus un daudz domāja par dīvainajām zīmēm uz tiem, līdz nolēma doties uz Krētu, lai tur pats uz savu roku veiktu pētījumus.

Ieradies Atēnās, Evanss, protams, nevarēja paiet garām ievērojamā Trojas un Mikēnu atklājēja Heinriha Šlīmaņa namam. Paņēmis līdzī tēva doto ieteikuma vēstuli, tūlīt pēc atbraukšanas viņš devās ciemos pie Šlīmaņa. Jau ar pirmo iepazīšanos brīdī, neraugoties uz lielo gaļu starpību, abi iepatīkās viens otram. Cauras dienas un pat naktis viņi pavadīja dedzīgās diskusijās. Šlīmanis dzīvoja Trojas un Mikēnu zelta dārglietu valdzinājumā, bet anglis ietiepīgā neatlaidībā kvernēja pie Mikēnu spiedogiem, ar savām tuvredzīgajām acīm vērīgi pētīdams uz tiem iegravētos sieviešu attēlus.

Čūsku dieviete (fajansa statuete no Krētas)

Minojs bijis varens valdnieks, taču ģimenes dzīvē karali piemeklējusi liela nelaime, jo viņa sieva Pasifaja bija dzemdējusi Minotauru – drausmīgu briesmoni, pa pusei cilvēku, pa pusei vērsi. Minojs, pūlēdamies noslēpt ļaunu acīm savas dzīves negodu, uzdevis arhitektam Dedalam uzcelt Minotauram pili labirinta veidā, kas sastāvējusi no atsevišķu istabu un gaiteņu neatrēžģājama samudžinājuma.

Karaļa pils daļas rekonstrukcija Knosā
(no Evansa grāmatas «Minoja pils»)

lai pieveiktu Minotauru un tādā veidā darītu galu savu novadnieku ciešanām.

Pirms došanās ceļā Tēzejs ar tēvu norunājis: ja kuģim, atgriežoties Atēnās, būs melnas buras, tas nozīmēs, ka Tēzejs cietis neveiksmi un gājis bojā, turpretī baltas buras pavēstīs priecīgo ziņu par gūto uzvaru.

Krētā Tēzejam uzsmaidījusi laime, jo viņā iemīlējusies Minoja meita Ariadna. Tēvam nezinot, viņa Tēzejam iedevusi zobenu un kamoliņu dzijas, likdama pavediena vienu galu piestiprināt pie ieejas labirintā, lai, dodoties tālāk, to atšķetinātu. Tēzejs nogalinājis Minotauru un, pateicoties Ariadnas pavedienam, kopā ar biedriem atradis izeju no labirinta.

Tēzeja kuģis slepšus atstājis Krētu un devies uz Atēnām. Taču aiz prieka par gūto uzvaru Tēzejs aizmirsis uzvilkt baltās buras. Karalis Egejs, augstas klints virsotnē sēdēdams, nepacietīgi gaidījis dēla

Pētnieku visvairāk intriģēja tālaika modes dāmu tērpi, viņu kuplie, krinolīniem līdzīgie, viduklī stingri iezņautie svārki. Nolūkodamies nepazīstamo galma dāmu tērpos, kas tik ļoti atgādināja Ludviķa XIV laika rokoko kleitas, Evanss atkal aci pret aci sastapās ar Krētas kultūru. Tādus pašus tērpus viņš jau agrāk bija redzējis uz Krētā atrastajām māla trauku lauskām, kas Atēnu antikvariātos tika izstādītas pārdošanai.

Evansam pagaidām vajadzēja atgriezties Anglijā, taču zinātnieka novērojumi, kas liecināja par noslēpumainu saikni starp Mikēnu un Krētas kultūrām, atstāja spēcīgu iespaidu uz Šlīmani, jo sevišķi tāpēc, ka, pabeidzis darbus Mikēnās, viņš meklēja jaunu pētījumu objektu.

Turklāt Krētas noslēpums viņam nedeva mieru jau vairākus gadus. Ne tikai teiksmas un mīti par Tēzeju un Dedalu, kuros viņš noģida vēsturiskas patiesības graudu, bet arī tādi senatnes vēsturnieki kā Herodots un Tukidīds apliecināja lielo kulturālo un politisko lomu, kāda šai salai bijusi Egejas jūras baseinā.

Mēs visi kopš bērnu gadiem zinām šīs skaistās teiksmas, taču nebūs lieki tās kauču vai īsumā atgādināt.

Krētas karaļa Minoja galvaspilsēta bijusi Knosa.

Kādu dienu Minoja dēls Androgejs, stalti noaudzis un visos sporta paveidos veikls jauneklis, devies uz Atēnām, lai gūtu laurus Grieķijas vieglatlētu sacīkstēs. Tā kā Androgejs visās sacensībās izrādījies daudz pārāks par atēniešiem, Atēnu karalis Egejs aiz skaudības nodevīgā kārtā licis viņu nogalināt. Gribēdams atriebt dēla nāvi, Minojs devies uz Grieķiju ar lielu kara floti, nopostījis Atēnas un piespiedis Egeju katru gadu maksāt sevišķu nodevu – septiņas meitenes un septiņus jaunekļus par upuri asinskārajam Minotauram.

Divus gadus atēnieši maksājuši drausmīgo nodevu. Kad trešo reizi no jauniešiem atlasījuši jaunus upurus, tiem brīvprātīgi pievienojies Egeja dēls Tēzejs,

atgriešanos. Ieraudzīdams tuvojamies kuģi ar melnām burām, viņš nodomājis, ka dēls zaudēts, un aizsirdssāpēm meties jūrā, kura kopš tā laika viņam par godu nosaukta par Egejas jūru.

Pa to laiku Dedalu, kurš bijis atēnietis, sākušas mocīt ilgas pēc dzimtenes, un viņš neatlaidīgi lūdzis Minoju atlaist viņu mājup. Taču Krētas valdnieks negribējis zaudēt Dedalu, talantīgu arhitektu, mākslinieku un izgudrotāju, kuram neviens no viņa laika biedriem nespēja līdzināties. Dedals taču bija iekārtojis jūras ostu, uzcēlis labirintu un brīnišķīgi skaisto karaļa pili, kā arī izgudrojis urbi, aužamos stāvus, ūdensvadu un celtniecībā tik ļoti nepieciešamo līmeņrādi.

Nesaņēmis karaļa piekrišanu, Dedals nolēmis slepšus pamest Krētu. Šajā nolūkā viņš sev un savam dēlam Ikaram izgatavojis spārnus, ar vasku salīpinādams tos no putnu spalvām. Pirms izlidošanas Dedals dēlu pamācījis, lai tas nepaceltos pārāk augstu, kur karstajos saules staros vasks varētu izkust. Kad abi bēgļi līdzīgi ērgļiem lidinājušies zilgajā izplatījumā, Ikars aizmirsis tēva piekodinājumu. Kā putnam brīvi lidojot, Ikaru pārņēmusi priecīga sajūsma un viņš pacēlies aizvien augstāk un augstāk, pretī saules zelta diskam, līdz pēkšņi izkausētie spārni nokrituši un viņš pats, līdzīgi akmenim, nogāzies jūras dzelmē.

Krētas karalienes istaba (no Evansa grāmatas «Minoja pils»)

Neremdināmās žēlabās Dedals aizlidojis uz Sicīliju, lai stātos turienes karaļa aizgādībā, kurš viņam neliedzis savu viesmīlību. Taču Minojs nerimies. Kara flotes priekšgalā viņš devies uz Sicīliju un pieprasījis izdot bēgļi. Sicīlijas karalis izlicies, ka ir iepriecināts par Minoja ierašanos un licis ciemiņam sagatavot vannu. Kad Minojs vīkšķīties mazgāties, trīs karaļa meitas viņu piepeši iegrūdušas baseinā ar verdošu ūdeni, tādā kārtā atbrīvodamas Dedalu no tirāna patvaļas.

Stāstījumu par Tēzeju atēnieši nebūt neuzskatīja par izdomu. Tēzejs pēc viņu

pārliecības bija vēsturiska persona, kuras kaps, visas tautas godāts, atradās pašā Atēnu centrā. Tēzeja triumfālās atgriešanās gadskārtu atzīmēja ar oshoforiju svētkiem,⁶ kad, pieminot Tēzeja atbrīvotos Atēnu ķīlniekus, ar ziediem greznojušies puīši un meitenes priecīgā gājienā soļoja pa pilsētas ielām.

Pēc Šlīmaņa domām, teiksma par Tēzeju liecināja, ka Krētai, pateicoties savai varenajai kara flotei, kādreiz piederējusi hegemonija visā Egejas jūras baseinā. «Ja šāds uzskats ir pareizs», secināja Šlīmanis, «tad teiksmainais karalis Minojs, kurš iekarojis Atēnas, patiešām kādreiz ir valdījis jeb, kā to jau atzīmējis Homērs, toreiz Krētā valdošās dinastijas karaļi saukušies par minojiem, tāpat kā Ēģiptes valdnieki – par faraoniem». «Odisejas» XIX dziedājumā, uzdodamies par Minoja mazdēlu, Odisejs pavēsta:

«Krēta ir lielākā sala, tā atrodas tumšajā jūrā,
Bagāta, skaista, šalc viņi visapkārt, tur ļaužu bez skaita;
Arī tur pilsētu daudz: ir deviņas desmitas viņu...
Viņiem ir pilsēta Knosa: tur veselus deviņus gadus
Valdījis raženais Minojs, starp mirstīgiem mīļākais Zevam!»

(Atdzejojis A. Ģiezēns)

Vēl precīzākas ziņas atrodamas Tukidīda rakstos. «Peloponēsas kara» pirmajā grāmatā lasāms:

«Pirmais, kā mums no nostāstiem zināms, floti sev iegādāja Minojs. Viņš valdīja lielākajā daļā jūras, ko mēs šodien dēvējam par Helleņu jūru, un tāpat viņš valdīja pār Kikladu salām. Viņš pirmais tās kolonizēja, padzinis no turienes kariesus un savus dēlus tur par valdniekiem iecēlis. Tāpat acīm redzams, ka viņš, cik vien spēdams, izdeldēja jūras laupītājus, lai pats toties vairāk labuma gūtu».

Šlīmanis apņēmas izdibināt Krētas kultūras noslēpumu, un 1886. gadā devās uz Krētu, lai tuvāk ar to iepazītos. Kādā kalnu ieplakā, vairākus kilometrus no Heraklionas pilsētas paceļas Kefalas pakalne, kur, pēc nostāstiem, kādreiz atradusies Knosa. Gadus deviņus pirms Šlīmaņa ierašanās Krētā vietējais Spānijas konsuls šeit bija licis izrakt šahtu un lielā dziļumā atklājis kādas varenas celtnes paliekas.

Lai uzsāktu sistemātiskus izrakumus, vispirms uzkalni vajadzēja nopirkt no tās īpašnieka. Izmanīgais krētiētis tomēr pieprasīja, lai kopā ar pakalni pērk visu viņa saimniecību – ēkas, vīnogulājus

⁶ Oshoforiju svētki tika svinēti par godu Dionisijam (*oschos* – grieķiski nozīmē vīnogu zaru).

un olīvkoku dārzus par simttūkstoš frankiem. Tā bija tik pārspīlēta cena, ka Šlīmanis atteicās to maksāt un sapīcis atgriezās Atēnās.

Krētas zemnieks, redzēdams, ka šāvis pār strīpu, nosūtīja uz Atēnām telegrammu, pazeminādamis cenu līdz četrdesmit tūkstoš frankiem, taču ar tādu noteikumu, lai Šlīmanis nekavējoties šo summu iemaksātu viņa kontā kādā Atēnu bankā.

Taču Šlīmanis ne jau veltīgi ilgus gadus bija darbojies kā tirgonis un tūlīt nojauta, ka aiz zemnieka steigas slēpjas kāda viltība. Viņš aizbrauca uz Krētu un sev par neizsakāmu sašutumu konstatēja, ka patiesībā uz pakalnes bija par 1612 olīvkokiem mazāk, nekā īpašnieks uzrādījis.

Par šādu blēdīšanos sadusmojies, Šlīmanis atmeta visam ar roku un atteicās no pirkuma. Tirgonis Šlīmanis šoreiz guva virsroku pār arheologu Šlīmani. Olīvkoku dēļ, kuriem šajā pasākumā nebija lielākas nozīmes, Šlīmanis atteicās no trešā, viņa mūžā varbūt vislielākā atklājuma.

Četrus gadus pēc Šlīmaņa nāves uz Krētu devās Arturs Evanss. Sala viņam iepatikās no pirmā acu uzmetiena. Kur vien vērsās zinātnieka skatiens, visur viņš redzēja šīs salas vēsturi visā tās slavenībā. Grieķi, romieši, franki, venēcieši un turki tur bija atstājuši savas valdīšanas pēdas. Senajā venēciešu citadelē Heraklionā zinātnieks apbrīvoja sv. Marka lauvas skulptūru; pāri pilsētas nameļu jūklim slējās apaļgie mečetu kupoli un katoļu baznīcu torņu smailes. Tāpat viņam iepatikās salas ainavas, tās apdrupušās kaļķakmens pakalnes, ēnainās aizas, saulainās zaļās ieplakas, sudrabainais liedags un jūras spilgtā zilgme.

Taču mēģinājumi uzsākt izrakumus pagaidām neizdevās. Turcija, kas tolaik bija okupējusi salu, nepiedeva Evansam viņa simpātijas pret Balkānu nemierniekiem. Pētniekam lika ceļā visdažādākos šķēršļus. Tāpēc viņš aizbrauca uz Angliju un atgriezās tikai pēc pieciem gadiem, kad Krēta atkal bija pievienota Grieķijai. Tagad pētnieks par tēva piešķirto naudu nopirka Kefalas uzkalni, uzcēla sev tur māju un ķērās pie sistemātiskiem izrakumu darbiem.

Jau pirmie rakumi pārliecināja Evansu, ka viņš atklājis kādu nezināmu, par Mikēnām daudz vecāku civilizāciju. Divarpus hektāra platībā zem zemes slēpās milzīga pils vai, pareizāk sakot, vesels celtņu komplekss ar tādu arhitektūru, kāda varēja rasties tikai bagātā un plaukstošā valstī ar daudzus gadsimtus ilgām tradīcijām.

Strādniekiem rokoties aizvien dziļāk zemē, parādījās neskaitāmu istabu un zāļu anfilādes, galerijas, slepenas ejas, portiki, kāpnes un pagalmi ar tik sarežģītu izkārtojumu, ka celtne patiesi atgādināja labirintu.

«Vairs nevar būt nekādu šaubu», rakstīja Evanss, «ka plašā celtne, kuru mēs nosaucām par Minoja pili, ir identiska ar leģendāro labirintu. Tās līmeniskajam plānam ar garām zālēm un strupceļa gaitenīem, juceklīgām ejām un sarežģītu mazu istabiņu sistēmu patiesi piemita neatrisināma haosa iezīmes».

Pēc kāda mēneša Evanss izdarīja atklājumu, kas skaļi atbalsojās visā pasaulē. Uz kādas sienas bija saglabājies gleznojums ar apbrīnojami svaigam krāsām. Tajā mūsdienu cilvēks pirmo reizi dabiskā lielumā redzēja tās noslēpumainās tautas pārstāvi, kura kādreiz sirmā senatnē bija sasniegusi neparasti augstu kultūras attīstības pakāpi. Krāsainā freska attēloja jaunekli, kurš ar abām rokām turēja konusveida vāzi, tā saucamo ritonu. Jauneklis bija stalts, iededzis bronzas krāsā, tērpies tikai gurnu apsējā. Cildenais profils, sulīgās lūpas un melnās, mandeļveidīgās acis vērtā viņu mazliet sievišķīgu, uzvedot it kā dekadentisku izsmalcinātību.

Krētieša attēls sevišķi saviļņoja ēģiptologus, jo tas deva iespēju izskaidrot tās tautas noslēpumu, kuru ēģiptieši dēvēja par *keftiu* un kura tik bieži sastopama uz Ēģiptes kapeņu sienām. To pazina pēc zilgi zeltainās gurnu apsēju krāsas un raksturīgajiem ritoniem, kuros faraoniem atnesa dāvanas un nodevas.

Hieroglifu uzraksti uz kapeņu sienām šos dīvaini ģērbtos vīriešus dēvē par «salas ļaužu» vai arī «lielās, zaļganās jūras tautas» sūtņiem. Tikai Evansa atklājums apstiprināja to, ko zinātnieki jau sen bija noģīduši, un proti, ka par *keftiu* tika saukti Krētas salas iedzīvotāji. Faraoni reizēm ar tiem karoja, bet miera laikos rosīgi tirgojās. Vēsturē, piemēram, minēts, ka krētiešu kuģi faraonu uzdevumā no Libānas uz Ēģipti veduši ciedru kokus.

Vairāk nekā trīsdesmit sava mūža gadus un visu pēc tēva nāves mantoto īpašumu Evanss veltīja Minoja pils atrakšanai. Tikai pēc vairāk gadu ilgiem rūpīgiem izrakumu un rekonstrukcijas darbiem pils atkal parādījās visā savā diženumā un krāšņumā. Šķietamais haoss pakāpeniski pārveidojās saprātīgā arhitektoniskā struktūrā, apliecinot seno Krētas celtnieku apbrīnojamo prasmi.

Visapkārt lielajam, ar akmeņiem bruģētajam pagalmam pacēlies dažādu celtņu komplekss. Tur bijušas telpas reprezentablai viesu pieņemšanai, atsevišķas istabas karalim un karalienei, galminiekiem un galma dāmām, apkalpotājiem un vergiem, kā arī plašas saimniecības ēkas, kurās atradušās karaliskās amatnieku darbnīcas. Pils bijusi vairākstāvu celtne. Tās atsevišķus stāvus savienoja monumentālas

kāpnes, kas balstījās uz īpatnējām kolonnām, kuras atšķirībā no Grieķijā sastopamām uz leju kļuva tievākas.

Pils pagrabos Evanss atklāja plašas labības klētis ar daudzām trīs metrus augstām dedzināta māla amforām, kurās uzglabāta pārtika, jo sevišķi vīns un olīvu eļļa, salas galvenie produkti. Aprēķināts, ka tajās varēja ietilpināt aptuveni 35 tūkstoš litrus vīna un olīvu eļļas. Tas liecina par Krētas galma neparasto turību. Klēts grīdā atklāja iemūrētas slepenas glabātavas. Ilgi nebija skaidrs, kādam nolūkam tās iekārtotas, līdz beidzot tajās atrada mikroskopiskas zelta paliekas. Tad kļuva skaidrs, ka karalis Minojs tur uzglabājis karos iegūtos vai ar tirdzniecību iemantotos dārgumus.

Troņa zāle Knosā

Visai interesanta bija pils troņa zāle, kura saglabājusies sevišķi labi. Pie sienas piesliets, tur vēl stāv no kaļķakmens izgatavots tronis, kas atgādina gotiskā stilā darinātu krēslu. Tas ir pasaulē visvecākais, līdz mūsu dienām pilnīgi saglabājies tronis. Lieliski populētais kaļķakmens drīzāk atgādina Kararas marmoru. Uz sienas, troņa abās pusēs, redzami uz gaišzila fona rudās krāsās uzgleznoti divi stilizēti grifi vai spārnoti lauvas ar putnu galvām. Gar divām pretējām sānu sienām stāv galma augstmaņiem domāti akmens sēdekļi.

Vislielāko pārsteigumu tomēr sagādāja pils ārkārtīgais komforts. Visos stāvos bija iekārtots ūdensvads un kana-

lizācija, kas izraisīja mūsdienu speciālistu apbrīnu. Pils iemītnieku rīcībā bija vannas istabas, baseini kāju mazgāšanai un ar ūdeni skalojamas tualetes. Svaigs gaiss un saules gaisma istabās iekļuva pa durvīm no galvenā pagalma, pa augšējiem logiem vai arī pa šim nolūkam speciāli izbūvētiem erkeriem.

Knosas pils, salīdzinot ar Mikēnu un Tirintas celtnēm, atstāj tādu pašu iespaidu kā Versaļa, salīdzinot ar viduslaiku baronu pilīm. Krētas karaļi nebaidījās ienaidnieku iebrukuma, tāpēc nebija nekādas vajadzības apjot pilsētu ar nocietinājumu mūriem. Krētas drošību garantēja ne tikai tas, ka tā bija sala, kas atradās tālu no kontinenta, bet vispirms tolaik varenākā, ja vispār ne vienīgā, kara flote, kura piekrasti spēja nosargāt sekmīgāk par jebkādiem nocietinājumiem.

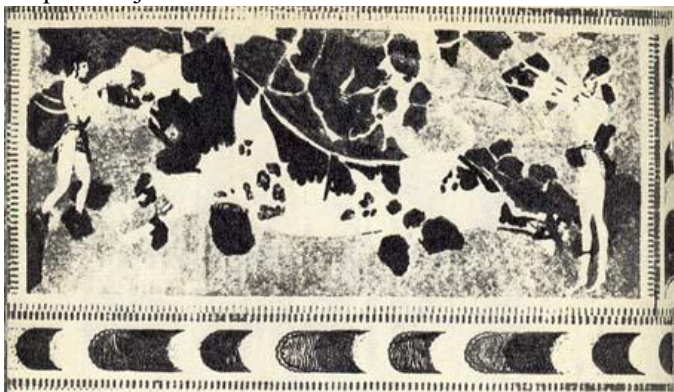
Knosas pils ar savu vieglo, atklāto un plašo arhitektonisko veidojumu atgādina renesanses laikmeta pilis. Jūrniekiem, kuri iegriezās Krētas ostā, atklājās brīnišķīga ainava. Uz saulainā, zilgā dienvidu debess fona iezīmējās žilbinoši balto celtnu komplekss: galerijas, terases, kāpnes, kolonnas un portiki. Tam vajadzēja būt lieliskam un tajā pašā laikā aizraujošam skatam, tāpēc arī nav nekāds brīnums, ka jūrnieki par Krētu izplatīja visneticamākos nostāstus.

Pēc pirmajiem arheoloģiskajiem izrakumiem grūti bija nosacīt, kāda bija šīs mākslinieku, celtnieku un jūras tirgoņu tautas etniskā cilme, tautas, kura ar savu dāsni uzplaukstošo kultūru jo dziļi ietekmējusi citu apkārtējo Vidusjūras zemju un salu tautas. Pils drupās Evanss atrada simtiem māla plāksnīšu, ko sedza tās pašas, jau Atēnās iepazītās rakstu zīmēs. Šīs plāksnītes droši vien noskaidrotu krētiešu izcelsmi. Taču, neraugoties uz daudzu zinātnieku neatlaidīgajām pūlēm, vairāk nekā pusgadsimtu ilgi nevienam neizdevās atšifrēt šīs dīvainās zīmes.

Iepazīšanos ar Krētas seno iemītnieku dzīvi un paražām veicināja tas apstāklis, ka pils istabu, portiku un galeriju sienas bija rotātas ar daudziem gleznojumiem, kas attēloja dažādas ainas no šīs tautas dzīves. Krētas mākslinieki, slavinādami dzīves jaukumu, šajās freskās bija ar izcilu mākslas meistarību iemiesojuši līksmo krāsu pasauli. Par laimi, šīs freskas nebija pilnīgi gājušas bojā, tādēļ vēl šodien izraisa izbrīnu to sulīgais, bagātais kolorīts, kur pārsvarā ir zili, zaļi un purpura toņi.

Tiesa, šo fresku figurālā kompozīcija ir mazliet stilizēta, jo tās kalpojušas galvenokārt dekoratīviem mērķiem, taču šajās tīrajās, graciozajās līnijās mākslinieki reti kad atkāpušies no veselīga reālisma principiem. Šodien, nolūkojoties vēl neizdzisušajos gleznojumos, mēs it kā ieejam citā pasaulē, pasaulē, kur mūsu acīm burvīgā projekcijā paveras stūrītis no seno krētiešu krāsainā, raibā dzīves veida. Tomēr tā ir vienīgi galma konvencionālā dzīve, kurā sastopamies ar izsmalcinātiem cilvēkiem, kas pilnīgi nodevušies līksmēm un baudām. Kādu kontrastu šie gleznojumi veido salīdzinājumā ar Mikēnu freskām, kuru galvenais motīvs ir kauju un medību skati. Knosas gleznojumi vispirms liecina, ka karaļa

Minoja galms dzīvojis nedzirdētā greznuma un spožuma atmosfērā, kas uzvēda jau sastinguma un pagrimuma dvesmu. Tāds galms varēja rasties tikai iekārtā, kas dibināta uz tautas masu un vergu ekspluatāciju.

Akrobātiskie priekšnesumi ar vērsi (freska)
(V.E.: Tāds attēls grāmatā; zemāk es dodu normālu attēlu)

motīviem, kas aizgūti tieši no Krētas dabas. Redzam tur pļavas ar ziedošām lilijām, krokusiem un vijolītēm, melnrājā paslēpušās irbes, meža cūkas dzenamies pakaļ zaķim, kaķus uzglūnam gaiļiem, saniknotus vērsus un ziedošus olīvkoku zarus. Par krētiešu ciešo draudzību ar jūru liecina freskās bieži sastopamie stilizētie astoņkāji, zivis, jūras zvaigznes un moluski. Viss rāda, ka krētieši bija ļoti atsaucīgi dabas skaistumam, ar ko viņi krasi atšķīrās no Mezopotāmijas, Ēģiptes un pat Grieķijas tālaika iedzīvotājiem.

«Vērsis» («Taurokatapsija»; Knosa)

Viens no jaukākajiem gleznojumiem ir freska, kurā attēlots jauns krētiešu karalis. Uz cinobra fona redzams jauns, saulē iededzis vīrietis, soļojam pa liliju lauku. Roku viņš uzlicis uz sirds, bet pats ar visu augumu mazliet padevis atpakaļ. Platie, muskuļainie pleci un spēcīgie gurni kopā ar nedabiski tievo vidukli piešķir viņam apburoši graciozu un reizē zaļoksnēja spara pilnu jauna dieva izskatu. Tērpies viņš vienīgi baltzilā gurnu apsējā, galvu viņam rotā zils kronis ar pāva spalvu pušķi, bet no tā uz pleciem krīt melno matu cirtas. Jaunekļa sejas vaibsti atgādina drīzāk meitenes profilu. Tas liecina, ka viņš uzaudzis pilī ar siltumnīcai līdzīgu atmosfēru, tālu no kauju trokšņa, kas bija tik tuvs Mikēnu skarbo karotāju sirdīm.

Taču visvieglāk gūt ieskatu Knosas pils iemītnieku dzīvē ļauj trīs freskas, kurās attēlotas Krētas dāmas. Grupa grezni tērpušos sieviešu, pavērsušās ar sejām pret mums, sēž uz soliņiem, vērojot sporta spēles; par to liecina aiz dāmu mugurām ieskicētā skatītāju drūzma. Dāmām meistarīgi veidots matu sasukājums, mugurā tām dziļi dekolētēti tērpi, kas rotāti ar zilām, sarkanām, baltām un melnām apšuvēm. Galvu, kaklu un plecus grezno daudz sudraba un zelta rotas lietu.

Negaidīta ir dziļā humora izjūta, ar kādu krētiešu mākslinieks attēlojis šīs sievietes. Spriežot pēc rokām un noliektajām galvām, viņas cita citai pārstāsta diskrētās un frivolās galma tenkas un tā

aizrāvušās ar mēlnesību, ka nepiegiež ne mazākās vērības tam, kas notiek uz arēnas. Šajās freskās, šķiet, pirmo reizi glezniecības vēsturē iezīmējas mākslinieka apzināta tendence uz karikatūristisku attēlojumu.

Vēl šodien neizšķirtas diskusijas objekts ir tā saucamā Toreadoru freska. Tajā mēs redzam uzbrūkošu, saniknotu vērši mirklī, kad pāri dzīvnieka mugurai jauneklis izdara *salto mortale*. Aizmugurē stāv akrobāte, rokas izstiepusi, lai jaunekli uztvertu, bet viņas biedrene sagrābj vērši aiz ragiem, lai izpildītu tādu pašu bīstamu lēcianu. Tas droši vien bijis populārs sporta veids, jo līdzīgas ainas bieži redzamas uz Krētā dažādās vietās izraktiem keramikas izstrādājumiem un spiedogiem.

Šī aina ļoti ieinteresēja Evansu. Bija skaidrs, ka šāda veida ekvilibristika prasīja zibenīgu orientāciju, kā arī gandrīz vai pārcilvēcisku veiklību un drosmi. Un vai tā vispār bija cilvēka fizisko iespēju robežās? Iztaujātie speciālisti, galvenokārt spāņu toreadori un amerikāņu kovboji, atbildēja noliedzoši. Uzbrūkoša vērša ātrums, pēc viņu domām, ir tik liels, ka nav cilvēka, kurš mirklī spētu satvert dzīvnieku pie ragiem, pacelties uz rokām, apmest kūleni un vēršim aiz muguras nostāties kājās.

Un tomēr šādas ainas nevarēja būt tikai Krētas gleznotāju iztēles auglis, jo reizēm tajās rādīti arī negadījumi, kuriem šādos akrobātiskos numuros bieži vajadzēja notikt. Kādā vāzes gleznojumā redzam, ka vēršis ietriec ragus meitenē, kura niecīgu sekundes daļu nokavējusies, bet kādā akmens spiedoga attēlā saniknotais dzīvnieks ar kājām mīda un ar ragiem plosa zemē nokritušu jaunekli. Tādējādi šīs baismīgās akrobātikas noslēpums vēl šodien paliek nenoskaidrots.

Minoja pilī vietumis (starp citu arī troņa zālē) sastopam uzgleznotu divasmeņu cirvīti. Pētnieki sākumā nezināja pasacīt, kādam nolūkam tas lietots, lai gan likās skaidrs, ka cirvītis bija Krētā visai nozīmīgs simbols. Vieni domāja, ka tā ir karaļa varas zīme, līdzīgi cirvim un rīkšu saišķim, ko liktori nēsāja, iedami pa priekšu Romas konsuliem, citi atkal uzskatīja to par emblēmu, kas saistīta ar krētiešu reliģiskajiem ticējumiem. Jautājums pilnīgi noskaidrojās tikai tad, kad vienā no daudzajām alām, kurā pēc nostāstiem bija dzimis Zevs, spraugās starp stalaktītiem un stalagmītiem atrada neskaitāmu daudzumu miniatūru divasmeņu cirvīšu, ko tur dievbijīgā tauta kādreiz bija atstājusi kā ziedojumus saviem dieviem.

Cirvi ar diviem asmeņiem grieķu valodā sauca *labrys*. No tā izriet secinājums, ka šim vārdam ir kopīga sakne ar labirinta nosaukumu, ko vispirms lietoja karaļa Minoja pils apzīmēšanai, jo tur raksturīgā divasmeņu cirvīša emblēma sastopama gandrīz vai ik uz soļa.

Vēlāk labirinta jēdzienu identificēja ar pils sarežģīto iekšējo izveidojumu, līdz beidzot tautas iztēlē radās īpaša celtne, kur leģendārais briesmonis Minotauris aprija pils gaitēnos apmaldījušos cilvēkus.

Var jau būt, ka pat mītos par Tēzeju un Minotauru slēpjas patiesu notikumu atbalsis. Pilnīgi iespējams, ka Krētas karaļi grieķu ķīlniekus vispirms turējuši ieslodzītus savā pilī, bet pēc tam piespieduši uzstāties bīstamajās sacensībās ar vēršiem – Minotauriem. Šīm sacensībām lielāko tiesu vajadzēja beigties ar ķīlnieka nāvi uz satrakotā dzīvnieka ragiem.

Tāpēc arī Artura Evansa pieņēmums, ka viņa atklātā Knosas pils ir tas pats labirints, par kuru stāsta grieķu mīti un teiksmas, nav bez reāla pamata.

Jaunatklātie vēstures kontinenti

Argumentus, kurus Šlīmanis savāca, lai apstiprinātu savu tēzi, ka Mikēnu šahtveida kapos viņš «ielūkojies Agamemnonam sejā», kritika apstrīdēja jau viņa dzīves laikā. Daži pētnieki, to skaitā arī Šlīmaņa tuvākais līdzstrādnieks, pazīstamais arheologs Vilhelms Derpfelds, vērsa uzmanību uz to, cik apšaubāmi ir Šlīmaņa secinājumi, un izteica domas, ka Mikēnu kapi hronoloģiski radušies vismaz četri simti gadu pirms Agamemnona. Pieņemdami, ka Trojas karš beidzies 1180. gadā pirms m.ē., viņi uzskatīja, ka atraktie kapi radušies 16. gadsimta sākumā pirms m.ē.

Jaunā hipotēze Šlīmanim it kā bija visai izdevīga. Lai būtu kā būdams, iznāca taču, ka Mikēnās izdarītie atklājumi vēsturei ir vēl nozīmīgāki, nekā viņš pats bija domājis.

Pirms Mikēnu izrakumiem par Grieķijas vēstures sākumu pieņēma pirmo olimpiādi, kas bija notikusi 776. gadā pirms m.ē. Visu agrāk notikušo uzskatīja par mītiem un teiksmām, kurām nebija vēsturiski dokumentāla pamatojuma. Šlīmanis domāja, ka Mikēnu izrakumu rezultātā viņš grieķu vēstures sākumu atvirzījis par četri simti gadiem tālāk, bet viņa kritiķi secināja, ka, pateicoties šiem atradumiem, cilvēces zināšanas, vēsturē paplašinājušās vairāk nekā par astoņiem simtiem gadu, iesniegdamās līdz šim nepazīstamās senās Grieķijas vēstures dzīlēs.

Taču Šlīmanim pārāk dārga bija doma, ka viņš atradis Agamemnona kapu. Pētnieks neatzina jauno hipotēzi un noraidīja visus iebildumus un šaubas. Šajā ziņā viņš ļoti atgādināja Kolumbu, kurš līdz

sava mūža pēdējām dienām apgalvoja, ka atklājis jaunu jūras ceļu uz Indiju, lai gan patiesībā viņa nopelni bija daudz lielāki, jo atklāts taču bija jauns kontinents.

Mēs šeit nevaram aplūkot šo polemiku visos sīkumos. Tāpēc salīdzināsim tikai dažus Šlīmaņa pamatargumentus (īsumā tos jau pieminējām nodaļā «Agamemnona zelta maska») ar viņa pretinieku kritiskajām piezīmēm, kuru nolūks bija pierādīt, ka Mikēnu kapos atrastajiem pīšļiem nav nekā kopīga ar Agamemnona kara draudzi.

Pirmais arguments. Garie vairogi, kauss ar divām osām un kā rotājums izlietotie meža kuiļa ilkņi liecina, ka Mikēnu karotāji bijuši Trojas kara varoņi.

Iebilde. Tas tiesa, ka minētā līdzība sniedz vielu pārdomām. Taču nedrīkst neredzēt atšķirības, kas ir būtiskākas par sakritībām. Izrakumi pierāda, ka mikēnieši savus mirušos apbedījuši zemē, bet Homēra varoņi tos sadedzinājuši uz sārta. Šahtveida kapos atrasti tikai bronzas ieroči, turpretī «Iliādas» varoņiem jau bija dzelzs vairogi un zobeni. No tā izriet tikai viens secinājums: mikēnieši dzīvojuši bronzas laikmetā, kas pastāvējis vairākus gadsimtus pirms dzelzs laikmeta, kurā dzīvoja Agamemnon un viņa Trojas kara biedri.

Otrais arguments. Pausanijs apliecina, ka Mikēnu cietokšņa pagalmā redzējis piecus kapus, kuros bijuši apbedīti Agamemnon un viņa biedri. Šlīmanis tur atraka tieši piecus kapus, tātad tik daudz, cik pieminējis grieķu ceļotājs.

Iebilde. Jā, sākotnēji šim argumentam bija vēl reāls pamats, taču tikai līdz zināmam laikam., jo nedaudz vēlāk grieķu arheologs Stamatokiss pagalmā atrada sesto kapu, kas argumentam jau atņēma pierādījuma spēku. Tāpēc jāsecina, ka Pausanijs būs apskatījis citus kapus, nevis tos, kurus vēlāk atraka Šlīmanis.

Šo pieņēmumu, starp citu, apstiprina papildu pētījumi tuvākajā apkaimē. To rezultātā izrādījās, ka gruveši, kas biežā kārtā pārklāja Mikēnu cietokšņa pagalmu, tur bijuši jau Pausanija laikā un tāpēc viņš nevarēja redzēt gruvešu slāņa segtos kapus. Ar šo pašu apstākli izskaidrojams arī tas arheoloģijā neparasti laimīgais un retais fakts, ka karaļu kapus ar daudzajām zelta dārglietām nebija aplaupījuši iebrucēji, kas dažādos laikmetos sirojuši Peloponēsas pussalā.

Trešais arguments. Kapos atrastās cilvēku mirstīgās atliekas tur apbedītās kopējās bērēs. Mikēnās pastrādāts noziegums, kuram par upuri krituši deviņpadsmit pie valdošās dinastijas un aristokrātijas piederīgi cilvēki. Vai šis noziegums varēja būt kas cits ka vien Egista un Klitaimnestras izdarītā asiņainā slepkavība?

Ka mirušie apbedīti vienlaikus, liecina divi apstākļi. Pirmkārt, kapi bija aizbērti ar zemi un gruvešiem, kas neapšaubāmi rāda, ka tie izmantoti tikai vienreizējai apbedīšanai. Dzimts kapenes, kurās ilgāku laiku apbedītu dabīgā nāvē mirušos valdošās dinastijas piederīgos, pārsegtu ar akmens plāksni, bet neaizbērtu ar zemi. Otrkārt, ieroču, dārglietu un spiedogu rotājumu stils un tematika visos kapos ir identiski, tātad tie radušies vienā un tajā pašā laikā.

Iebilde. Visa šī argumentācija dibināta uz pārpratumu, kas radies, nepietiekami rūpīgi izpētot atradumus. To atspēkoja jau pieminētais Derpfelds. Pārmeklējams no kapiem izmestos gruvešus, viņš tajos atklāja sasītu akmens plāksņu kapu pārsegu paliekas. Tātad, pretēji Šlīmaņa pieņēmumiem, klintī izkaltie šahtveida kapi ilgāku laiku bija kalpojuši dzimts piederīgo apbedīšanai. Zem cietokšņa drupu smaguma kapeņu pārsegu plāksnes ielūzušas, un tās kopā ar gruvešiem un zemi iebrukušas kapu šahtās, radīdamas iespaidu, ka bedres vienā reizē aizbērtas ar zemi.

Nepareizs izrādījās arī otrs arguments, jo atsevišķiem mirušajiem piederošo priekšmetu rotājumu stila tika atklātas pirmajā acu uzmetienā nepamanītas, taču neapšaubāmas atšķirības. Tās atspoguļoja Mikēnu kultūras attīstības secīgās fāzes simts vai divi simti gadu laikā un liecināja, ka mirušie šahtveida kapos apbedīti nevis vienlaicīgi kopīgās bērēs, bet gan atsevišķi, dažādos laikos. Tātad mirušie piederējuši pie mums nezināmas karaļu dinastijas dažādām paaudzēm, kura Mikēnās bija valdījusi vairākus simtus gadu pirms Atreja, Agamemnona un Oresta.

Šajā strīdā Agamemnona dēļ ir kaut kas aizraujošs. Tas labi parāda tipiskas metodes, kuras pielieto arheoloģija izrakumu interpretācijā un vēsturiskās patiesības noskaidrošanā. Tās īstenībā ir metodes, no kurām nebūtu kaunējies pats Šerloks Holms. Dibinādamies uz dažām tikko nomanāmām neprecizitātēm, ko Šlīmanis nebija ievērojis, Derpfelds un citi arheologi dedukcijas ceļā nonāca līdz gluži negaidītiem secinājumiem: tie atklāja grieķu vēstures nezināmu periodu un pat vēl vairāk – mēģināja nosacīt tā ietvarus laikā.

Šo secinājumu apbrīnojamo pareizību, starp citu, visā pilnībā apstiprināja izrakumi, kas tika izdarīti Krētā jau pēc Šlīmaņa nāves. Atracis Minoja pili Knosā, Arturs Evanss konstatēja, ka drupas nav radušās vienā laikmetā: no paaudzes paaudzē krētieši uz jau sagrauto mūru pamatiem būvējuši aizvien jaunus, plašākus un skaistākus celtnes. Tāpēc labi saskatāmas viņu celtniecības pēdas skaidri atšķirīgos

kultūras slāņos, kas radušies dažādos vēstures laikmetos. Pašā apakšā atrada biezu jaunākā akmens laikmeta slāni, kas liecināja, ka apmetnes pirmsākumi iesniedzas ļoti senā pagātnē.

Evansa galvenais uzdevums bija izstrādāt atrakto senatnes palieku noslāņojumu struktūru, t.i., precīzi izpētīt atsevišķus kultūras slāņus un noteikt to hronoloģisko secību, jo tikai tādā kārtā bija iespējams ienest kaut cik skaidrības Krētas vēsturē.

Normālos apstākļos šis uzdevums nebūtu viegli izpildāms. Laimīgā kārtā, ja runa ir par Krētu, tās iedzīvotāji jau kopš seniem laikiem bija uzturējuši rosīgus sakarus ar Ēģipti, kuras hronoloģija, pateicoties hieroglifu uzrakstu atšifrēšanai uz kapeņu sienām, jau bija visai precīzi izpētīta.

Kādā no Knosā atraktajiem slāņiem Evanss atrada no diorīta izgatavotu ēģiptiešu statueti, kas bija cēlusies ap 2000.–1790. gadu pirms m.ē., t.i., Ēģiptes «Vidējās valsts» laikmetā. Pats par sevi saprotams, ka arī visi citi atradumi šajā pašā kultūras slānī, jo sevišķi keramiskās lauskas ar noteiktu, vienveidīgu ornamentu stilu, nevarēja rasties agrāk par 2000. gadu pirms m.ē. Bet, tā kā Evanss arī zemākos un augstākos drupu noslāņojumos atrada Ēģiptē izgatavotus priekšmetus, viņam izdevās pakāpeniski noskaidrot samērā precīzu Minoja pils rašanās vēsturi.

Šajā skrupulozajā darbā Evansam palīdzēja ēģiptologi. Faraonu kapenēs bieži atrodami mākslas priekšmeti ar Ēģiptē neparastu formu un ornamentiem. Arheologiem bija skaidrs, ka tie nav darināti Ēģiptē, bet gan ievesti no citurienes. Tikai izrakumi Knosā ļāva noskaidrot, ka tie cēlušies Krētā. Vissvarīgākais tomēr bija tas, ka, pateicoties hieroglifu atšifrēšanai, varēja noskaidrot, kad tie ievesti Ēģiptē. Tāpēc arī, salīdzinot ēģiptiešu kapenēs atrastos Krētas izstrādājumus ar līdzīgiem atradumiem pašā Krētā, bija iespējams precīzi pārbaudīt atsevišķo pils kultūras slāņu hronoloģiju.

Kādā kārtā, izmantojot šo metodi, izdevās nosacīt Mikēnu šahtveida kapu vecumu? Mēs zinām, ka, vēl uzturēdamies pie Šlīmaņa, Evanss bija ievērojis, ka Mikēnu un Krētas sieviešu tērpi ir līdzīgi. Knosas izrakumi ne tikai apstiprināja šo novērojumu, bet arī atklāja, ka Krētas kultūras ietekme uz Mikēnu kultūru bijusi lielāka, nekā domāja sākumā. Ievērojama daļa no šahtveida kapos atrastajiem ieročiem, rotas lietām un traukiem neapšaubāmi bija cēlušies Krētā vai arī tos turpat Mikēnās izgatavojuši no Krētas atbraukušie amatnieki.

Ar Evansa pielietotās noslāņojumu pētīšanas metodes palīdzību, ko vēl Ēģiptē izdarītajos izrakumos pārbaudīja ēģiptologi, nebija grūti nosacīt Mikēnu kapos atrasto priekšmetu vecumu. Šo pētījumu rezultāti apstiprināja secinājumus, pie kuriem Šlīmaņa kritiķi bija nonākuši vienīgi dedukcijas ceļā: izrādījās, ka Mikēnu šahtveida kapi radušies jau 16. gadsimtā pirms m.ē. un tāpēc tajos nevarēja būt Agamemnona un tā biedru atliekas, jo viņi bija dzīvojuši 12. gadsimtā pirms m.ē.

Tā kā arheoloģiskie pētījumi pierādīja, ka Krētas kultūras ietekme sniegusies līdz pat Trojai, ar šīs pašas metodes palīdzību izdevās izlabot kādu citu, ne mazāk svarīgu Šlīmaņa kļūdu. Kā mēs jau teicām, viņš ievēroja, ka šās pilsētas drupas sastāv no vairāku, gadsimtu desmitu gaitā izpostītu, apmetņu paliekām, kas sakrājušās cita virs citas. Vēlāk arheologi saskaitīja deviņus šādus noslāņojumus, bet pēdējā laikā konstatēts, ka to skaits sasniedz divpadsmit. Šlīmanis domāja, ka trešā, no apakšas skaitot, apmetne ir karaļa Priama pilsēta, lai gan tās diezgan nedrošie mūri bija pretrunā ar Homēra apgalvojumu, ka Troja bijusi varens cietoksnis. Dibinoties uz Krētā darinātiem atradumiem, drīz vien noskaidrojās, ka Homēra Troja ir septītā no apakšas apmetne. Starp citu, to apstiprina cietokšņa varenie mūri, kā arī tempļu un pils drupas, kas ļauj secināt, ka šī apmetne bijusi liela un skaista pilsēta, kura desmit gadu spējusi izturēt daudzus tūkstošus vīru lielu grieķu drosmīgo karotāju pulku aplenkumu.

Šlīmaņa un Evansa atklājumi; ko papildinājuši citu arheologu jaunākie atradumi, tagad ļauj restaurēt milzīgu, agrāk nepazītu vēstures posmu, kas bagāts ar visvisādiem pārsteigumiem un dramatiskiem notikumiem. Šajā laika posmā radušās, uzplaukušas un gājušas bojā dažādas tautas un kultūras.

Viszemākais Knosā atklātais kultūras slānis liecina, ka starp ceturto un trešo tūkstošgadi pirms m.ē. Krētā parādījušās neolītiskas, pirmatnējās kopienas iekārtā dzīvojušas ciltis, kuras lietojušas pulēta akmens darba, rīkus. Tie bija ne tikai čakli zvejnieki, zemkopji un lopkopji, bet arī izveicīgi kuģotāji, kas devušies tālos jūras braucienos.

Daba Krētu bija izšķērdīgi apveltījusi ar dažādām bagātībām. Tāpēc tās līdzenumus klāja kviešu, miežu un linu druvas, bet kalnu nogāzes – vīna dārzi un olīvkoku birzis. Klusās ielejās zaļoja lekņas ganības, kur ganījās lopī, kas iedzīvotājiem piegādāja gaļu un piena produktus. Tika audzēti arī safrāns, ko izmantoja linaudeklu krāsošanai. Zemnieku sētās mudžēt mudžēja pīles, vistas, baloži un gulbji. Ap ciematiem pletās sakņu dārzi, kā arī īrisu, liliju, tulpu, hiacinšu un citu puķu dēstījumi. Uz šodien kailajiem pauguriem tolaik zaļoja biezi ciprešu meži, no kuriem ieguva būvmateriālu celtnēm un kuģiem.

Taču visvairāk bagātību krētiešiem sagādāja viņu dzimtās salas ģeogrāfiskais stāvoklis uz satiksmes ceļiem starp Eiropu, Āziju un Āfriku. Tirgodamies ar šiem kontinentiem, salas iedzīvotāji ātri iedzīvojās mantībā.

Labklājības pieaugums drīz izraisīja dziļas sociālas pārmaiņas. Trešajā tūkstošgadē pirms m.ē. dzimts kopiena pakāpeniski sabruka. Agrāk ievēlētie kopienu vecākie tagad savu amatu ieguva jau mantošanas ceļā un sagrāba savās rokās varu, kā arī jūras tirdzniecībā gūto peļņu. Kādreiz brīvie zemnieki nokļuva bagātnieku klausībā. Parādījās arī verdzība. Sabiedrība sadalījās aristokrātos, galma ierēdņos, tirgoņos, zemniekos un skaitliski visai prāvajā amatnieku slānī, kas apmetās pilsētās un nodarbojās ar mākslas izstrādājumu izgatavošanu galma vajadzībām, kā arī izvešanai uz aizjūras zemēm.

Krētiešu tirdzniecības buru kuģi, uz kuriem bezvēja laikā izmantoja arī airus, sasniedza vistālākās Vidusjūras zemes. Krētas amatnieku izstrādājumus arheologi atraduši Ēģiptē, Lībijā, Mazāzijā, Fenīķijā, Kiklādu salās, Grieķijā, Dienviditālijā, Sardīnijā, Spānijā, Maltā un Baleāru salās. Pastāv uzskats, ka krētieši tirgojušies ne vien ar greznumlietām, bet arī ar vergiem. Par savām precēm viņi ieguva zeltu, sudrabu, ziloņkaulu, dārgas koksnes šķiedras, stikla un fajansa izstrādājumus, kā arī pārtikas produktus. Knosas drupās atrasta, piemēram, kāda turku pupiņu šķirne, kas aug tikai Ēģiptē.

Otrās tūkstošgades sākumā pirms m.ē. akmeni galīgi izspiež bronza. Krēta šajā laikā kļūst par varenu valsti ar spēcīgu jūras kara floti, kas tai nodrošina hegemoniju Egejas jūrā. Uz salas izveidojas trīs tirdzniecības centri, un proti, Knosā, Festā, Hagijā-Triadā un Malijā. Tajos valda savstarpēji neatkarīgi karaļi, kas dzīvo greznās pilīs. Tās ir jau pilnīgi izveidojušās vergturu valstis ar nelielu aristokrātijas slāni priekšgalā, kuram pakļautas visas pārējās sabiedrības šķiras.

Ap 1700. gadu pirms m.ē. Krētu piemeklē kāda liela katastrofa. No kurienes mums tas zināms? Knosas, Festas, Hagijas-Triadas un Malijas piļu drupu vienāda vecuma kultūras slāņos Evanss un citi arheologi atklāja sadragātas statuetes, pārogļojušos koksni un pēc liela ugunsgrēka pāri palikušas krāsmatas. Nevar būt nekādu šaubu, ka atsevišķo dalienas valdnieku pilis šajā laikā tika pilnīgi sagrautas.

Par šīs katastrofas cēloni izsacītas dažādas hipotēzes. Vieni uzskatīja, ka Krēta kļuvusi par upuri aizjūras cilšu iebrukumam, citi minēja zemestrīci, kas arī vēl šodien atgadās Krētā.

Taču tagad vispopulārākā kļuvusi trešā teorija. Tās piekritēji apgalvo, ka šajā laikā Krēta starp atsevišķajiem dalienas valdniekiem sācies pilsoņu karš hegemonijas dēļ. Tie bijuši agrākie cilšu vecākie, kuri saglabājuši politisko neatkarību, bet jutušies aizvien vairāk apdraudēti no Knosas valdnieka pieaugošās varenības. Tāpēc viņi nodibinājuši koalīciju un uzsākuši bruņotu cīņu pret to.

Virkne ievēribas cienīgu apstākļu runā par labu šai teorijai. Pilis Knosā, Festā, Hagijā-Triadā, Malijā un citur pirms katastrofas bijušas līdzīgas gan pēc lieluma, gan pēc iekārtas greznuma. Acīmredzot tās bijušas rezidences dalienvaldniekiem, kuri cits ar citu uzturējuši līdztiesīgus diplomātiskus sakarus. Turpretī pēc kara situācija pilnīgi izmainījies. Knosā uzbūvēta plaša, nedzirdēti krāšņa celtnes, kas vienlaikus bija centralizētās administrācijas mītne, bet pārējās pilsētas uzceltas tikai nelielas pilis, kurās, spriežot pēc toniecīgajiem apmēriem, tagad jau rezidējuši provinču vietvalži. No tā varētu secināt, ka šajā karā uzvarējis Knosas karalis, kurš kļuvis salā par despotisku Austrumu tipa patvaldnieku.

Bez tam nevar būt divu domu, ka svešzemnieku iebrukums izpostītu visu salu un dotu nāves triecienu Krētas kultūrai. Taču notika citādi. Pilis un pilsētas ātri pacēlās no drupām, un apvienotā Krētas valsts piedzīvoja sava augstākā uzplaukuma varenības periodu. Krētas karalis, kura rīcībā bija kara flote, pakļāva sev Kiklādu salas, Peloponēsu un vairākas pilsētas Mazāzijas piekrastē. Tur tika nodibinātas Krētai pakļautas tirdzniecības apmetnes. Tas bija mums zināmais karaļa Minoja zelta laikmets, bagātības un augstas mākslinieciskas kultūras laikmets, par kuru atmiņas saglabājušās teiksmās par Atēnu ķīlniekiem, Tēzeju, Dedalu un Minotauru.

Dibinoties uz arheoloģiskiem izrakumiem, konstatēta virkne īpatnību, kas atšķir krētiešus no visām citām tālaika Āzijas un Āfrikas tautām. Tā, piemēram, atšķirībā no babiloniešiem, asīriešiem un ēģiptiešiem Krētas sabiedrībā neizveidojās patstāvīga priesteru kasta. Sievietes priesterienes izpildīja reliģiskās ceremonijas zem klajas debess, bīzīs un norās. Kulta objekts bija Zemes māmuļa, vērsis kā auglības simbols, kā arī ziedi, zivis, koki un akmeņi. Freskās redzam priesterienes, kas uz altāra noliek ziedojumus, soļo svinīgos gājienos vai arī izpilda rituālas dejas. Izsacītas domas, ka Krētas karalis reizē bijis arī augstākais priesteris.

Divi tūkstoš gadu pirms m.ē., tātad Krētas kultūras visaugstākā uzplaukuma laikā, Peloponēsā un dažās Egejas jūras salās dzīvoja Vidusjūras ciltis, kuras senie grieķi dēvēja par lelegiem, pelasgiem un kariešiem. Tās, liekas, dzīvojušas cilts kopienas iekārtā un nav cēlušas lielākas pilsētas, taču pazīnušas jau bronzas izstrādājumus. To valoda aizmirsta, tomēr zināms skaits vārdu, piemēram, vietu, kā arī dažu

puķu nosaukumi (hiacinte, narcise), pārņemti grieķu valodā. Pat jūras nosaukumu – *talassa* – grieķi aizguvuši no šīm izmirušajām tautām.

Otrās tūkstošgades sākumā pirms m.ē. no ziemeļiem ieradušies grieķu senākie priekšteči – ahajieši. Tās bija barbariskas karotāju ciltis, kas valkāja bronzas bruņas. Viņi viegli pakļāva sev vietējās tautas un uzcēla varenus cietokšņus Mikēnās, Tirintā un citās Argolidas vietās, lai nodrošinātos ne vien pret uzbrukumiem no ārienes, bet arī pret pakļauto iezemiešu dumpjiem.

Pilis, cietokšņi un karaļu kapenes nepāprotami apliecina Mikēnu valdnieku varenību. Ar saviem apmēriem imponējošo celtņu gigantiskos mūrus cēluši neskaitāmi vergi no iekarotajām iezemiešu ciltīm. Ahajiešu valstiņas bija vergturu monarhijas. Vara tajās piederēja despotiskiem dalienas valdniekiem, kurus vienoja asinsradniecība un vāja federatīva savienība. Tomēr ar laiku Mikēnu karalis no viņu vidus izvirzījās par hegemonu. Tukidids stāsta, ka Agamemnonš uzsācis Trojas kara gājieni kā «sava laika visvarenākais cilvēks».

Ap 1700. gadu pirms m.ē. ahajieši nokļūst augstākās krētiešu kultūras ietekmē. Viņu galmos no Knosas ievēd mākslinieciski veidotus juvelierizstrādājumus un ar inkrustācijām rotātas bruņas. Sievietes sāk ģērbties atbilstoši Krētas modei. Tādā kārtā izveidojās vienota kultūra, kuru vēsturnieki dēvē par Mikēnu–Minoja kultūru. Taču ahajieši galīgi neatsacījās no savām īpatnībām, ko raksturoja skarba un sīksta vīrišķība. Atšķirībā no krētiešiem viņi audzēja bārdas un ūsas, bet laiku pavadīja medībās un kara gājienos.

Tukidids vēstī, ka ahajiešu ciltis nodarbojās ar jūras laupīšanu. Taču vēlāk tās radījušas spēcīgu apvienotu kara floti, kas Krētas flotei kļuva par bīstamu konkurentu. Sākot ar 15. gadsimtu pirms m.ē., Argolida, kur tajā laikā droši vien valdīja atrīdieši, kļuva par varenu jūras valsti. Ahajieši izspiež krētiešus no daudzām zemēm un pakāpeniski sagrābj Kikladu, Rodosas, Kosas un Kipras salas un pat nodibina savas kolonijas Mazāzijā.

1400. gadā pirms m.ē. viņi iebrūk Krētā, kas cieš tik lielu sakāvi, ka nespēj vairs atgūties. Šā vēsturiskā notikuma baismīgās pēdas vēl šodien redzamas Krētas piļu drupu un krāsmatu atbilstošos kultūras slāņos. Jādomā, ka pirms iebrukuma kaut kur Egejas jūrā būs notikusi viena no vēsturē visnozīmīgākajām jūras kaujām. Pēc krētiešu varenās flotes sagrāves bārdainie ahajiešu karotāji iebruka karaļa Minoja mājoklī, līdz pēdējam izkaudami elegantos un izlutinātos galminiekus, kuri ar tādu košumu un izsmalcinātību attēloti pils sienu gleznojumos.

Jāpiebilst vēl daži vārdi par krētiešu rakstību. Knosā atraktajās māla plāksnītēs Evanss izdalīja trīs krētiešu raksta attīstības posmus: sākotnēji izmantotos hieroglifus, lineāro rakstību *a* un visvēlāko lineāro rakstību *b*, kas lietotas Krētas zelta laikmetā. Lielākajā daļā plāksnīšu atrodams šis pēdējais rakstības veids.

1948. gadā čehu zinātnieks Bedržihs Hroznijs publicēja sensacionālu paziņojumu, ka viņš atšifrējis lineāro *b* rakstību, ap kuru ilgu laiku bija nopūlējušies visizcilākie valodnieki. Hroznijs pielietotās metodes ir ārkārtīgi komplikētas, un, lai tās saprastu, nepieciešams zināt daudzas seno Austrumu valodas, kuras zinātnieks izmantojis kā palīgmateriālu.

Pēc Hroznijs nāves tomēr neapstrīdami tika konstatēts, ka viņa metode bijusi aplama un novedusi zinātnieku maldu ceļos. Lineārās *b* rakstības atšifrēšanas nopelni pieder anglim M. Ventrisam, kurš pēc specialitātes ir arhitekts un ar valodniecību nodarbojās tikai kā amatieris.

Ventrisa izejas punkts bija pavisam oriģināla hipotēze. Dibinādamies uz faktu, ka plāksnītes ar lineāro *b* rakstību atrastas ne tikai Krētā, bet arī kontinentālajā Grieķijā, kur valdīja ahajiešu Mikēnu kultūra, viņš secināja, ka šī rakstība tikusi pielāgota grieķu valodai tās sākotnējā attīstības posmā, t.i., ka hieroglifus un lineāro *a* rakstību lietojuši krētieši, bet lineāro *b* rakstību – grieķu senākie priekšteči, pirms tie vairākus gadsimtus vēlāk apguva daudz ērtāko feniķiešu alfabētu.

Šī hipotēze izrādījās pareiza. Izmantodams klasisko grieķu valodu ka palīglīdzekli, Ventris atšifrēja vairākas kontinentālajā Grieķijā atrastas plāksnītes. Izrādījās, ka šī rakstība sastāv gan no fonētiskajām balsienu zīmēm, gan arī no bilzraksta zīmēm. Ar šīs rakstības tālāku atšifrēšanu nodarbojas arī poļu zinātnieki R. Ranošeks un J. Safarevičs Krakovā.

Līdz šim izlasītie teksti sastāv vienīgi no sarakstiem, lēsēm un reģistriem, taču tie neapšaubāmi apstiprina divus vēsturnieku pieņēmumus: pirmkārt, to, ka ahajieši bijuši grieķi, un, otrkārt, ka tieši viņi iekarojuši Krētu, ko apliecina Knosas drupās atrastās 1700 viņu raksta plāksnītes.

Nopietns kavēklis hieroglifu un lineārā *a* raksta atšifrēšanai ir ne vien krētiešu valodas nezināšana, bet arī tas apstāklis, ka līdz šim atrastas tikai nedaudzas plāksnītes ar abiem raksta tipiem, tā ka pētnieku rīcībā nav pietiekama zinātniskā materiāla. Tāpēc krētiešu etniskās cilmes jautājums vēl aizvien ir vēstures noslēpums.

Apmetušies Krētā, ahajieši sāka aplūkoties pēc jauna guvuma. 13. un 12. gadsimtā pirms m.ē., noslēguši savienību ar vairākām Anatolijas tautām, viņi pa divi lāgiem mēģināja iekarot Ēģipti. Taču abas reizes – kā tas redzams no ēģiptiešu uzrakstiem – faraoni viņus atvairīja un sakāva.

Ēģiptē pieredzētās neveiksmes neapvaldīja kareivīgo ahajiešu iekāri. Pie Hellesponta pacēlās Troja, sena, liela pilsēta un neieņemams cietoksnis, kuru kopš neatminamiem laikiem daudzinaja tās bagātības un greznuma pēc. Pateicoties izdevīgajam ģeogrāfiskajam stāvoklim Eiropas un Āzijas pierobežā, Troja kontrolēja visu Anatolijas, Āzijas un Melnās jūras dienvidu piekrastes tirdzniecību.

Pie Trojas mūriem notika gadskārtējie tirgi, kuros tirgoņi no visām pasaules malām pirka un pārdeva visdažādākās preces.

Trojas nocietinājumiem jāpateicas par to, ka krētiešiem nekad nebija izdevies pārņemt savās rokās tirdzniecību ar Anatoliju. Tāpat nekad viņi nebija jutušies pietiekami spēcīgi, lai pieveiktu Troju, jo šim nolūkam nepietika vienīgi ar floti, bet bija nepieciešams arī sauszemes karaspēks, kas būtu apmācīts ar cietokšņu aplenkšanas un mūru dragāšanas paņēmieniem. Un tieši tā Krētai trūka.

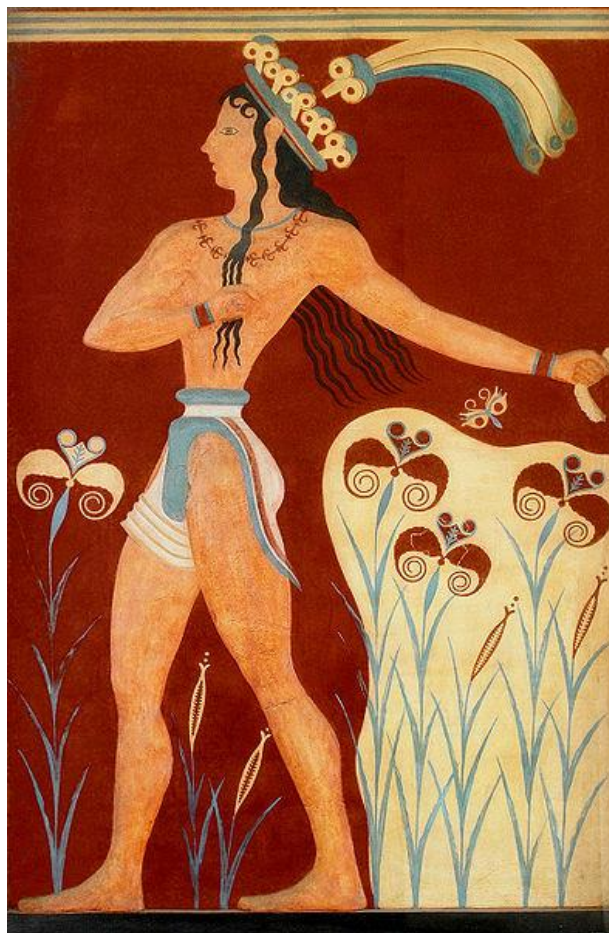
Ahajiešus vilināja ne tikai Trojas pilī uzkrātais zelts, bet arī plašās tirdzniecības iespējas, kas viņiem pavērtos pēc pilsētas ieņemšanas. Tāpēc viņi devās kara gājienā pret Troju un pēc desmit gadu ilga aplenkuma 1180. gadā pirms m.ē. to nopostīja.

Taču uzvaras augļus viņiem neizdevās baudīt diez cik ilgi. Pēc gadiem astoņdesmit no ziemeļiem ieradās jaunas barbariskas grieķu ciltis, kas pazīstamas zem kopīgā doriešu vārda un tiek uzskatītas par vēlāko vēsturisko grieķu priekštečiem. Tās bija kareivīgas un bargas ciltis, kas īsā laikā ieņēma un nopostīja Mikēnu, Tirintas un Orhomenosas cietokšņus, kā arī iekaroja Peloponēsu, Krētu un Egejas jūras salas, nonākdamas pat līdz Mazāzijai.

Ar viņu iebrukumu sākās Mikēnu–Minoja kultūras pagrimums. Pāri Egejas jūras pasaulei satumsa barbarisma nakts. Grieķu viduslaiku mijkrēslī tomēr saglabājās nostāsti par Krētu un Trojas karu, ko tālāk pauda apkārtklaiņojoši tautas dziesminieki. Vairākus gadsimtus vēlāk Homērs visus šos nostāstus savāca vienkop un radīja divus episkās dzejas šedevrus: «Iliādu» un «Odiseju». Tie līdzīgi rītausmai pavēstīja jaunas atdzimšanas un uzplaukmes ēru, kas drīz vien lielā spozmē iedegās pār Grieķijas sauszemi un salām.

Sieviete (Knosa; restaurācija)

«Liliju princis» (Knosa, 1550 p.m.ē.; restaurācija)

*

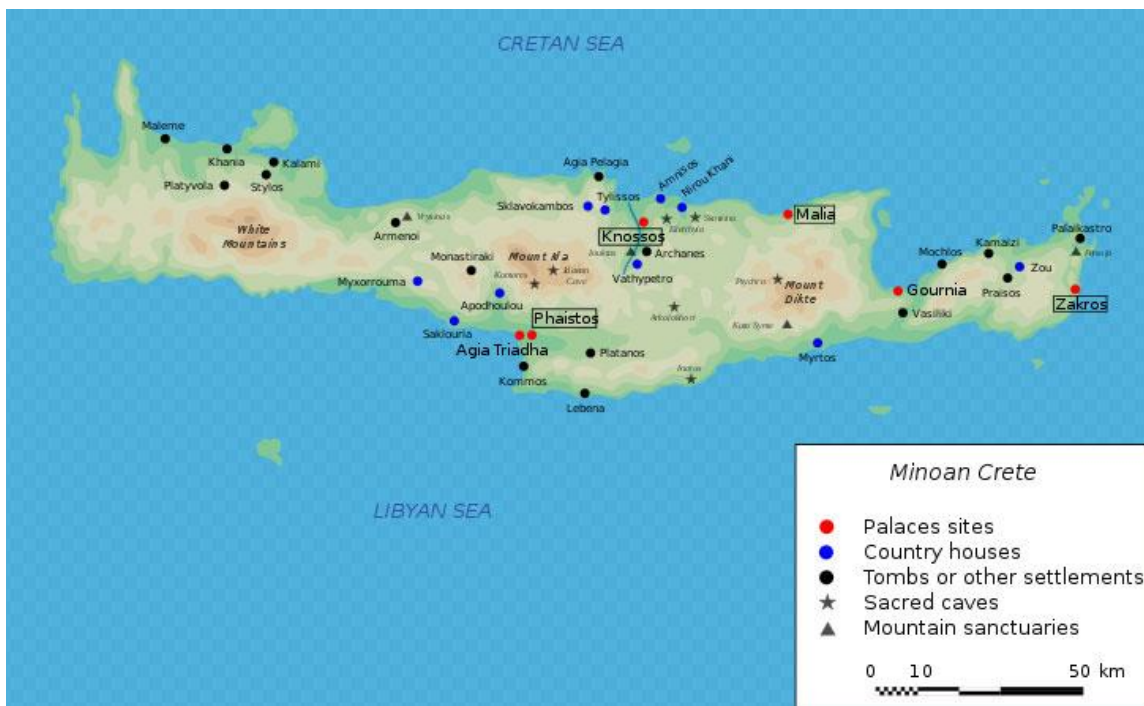
Knosas freskas sievietes

«Čūsku dievietes» (Knosa, Evansa atradumi, 1600 g.p.m.ē.)

Troāda

Krēta

Pompeja un Herkulāna

Dzīvi apraktās pilsētas

Kampānijā, Neapoles līča piekrastē, bija saulaina augusta diena. No jūras brīdi pa brīdim uzpūta spirts vējš, uzvēdīdams sāļu smaržu. Debesu zilgmē lidinājās priecīgā satraukumā klaigājošu kaiju bari.

Saulē zili zeltaini vizošajos līča ūdeņos ņudzēja platas laivas – tur zvejnieki noņēmās ar jūrā iemestajiem tīkliem. Pie paša apvāršņa, kur viņos ņirbēja neskaitāmas uguntiņas un dzirkstis, jūru mierīgi vagoja kara trirema.⁷ Vergu spēcīgajās rokās vienmērīgi kā pulksteņa vēzeklis cēlās un nolaidās airi. Kuģa bāze atradās netālu, Misēnā, kur bija noenkurojušies romiešu flote, ko komandēja patricietis dabas zinātnieks Plīnijs Vecākais.

Gar krastu un Vezuva nogāzēs, vīnogulāju un augļu dārzu ieskautas, balti atmirdzēja Romas senatoru un jātnieku⁸ vasarnīcas. Mazliet tālāk sarkanos jumtus spīdināja Pompeja, ko apjoza varens mūris ar sargtorņiem. Uz vieniem pilsētas vārtiem garām Pompejas bagātnieku kapenēm veda mirušo iela.

Pilsētā valdīja rosme kā bišu stropā. Pa šaurajām, ar bazalta plāksnēm bruģētajām ielām straujā straumē plūda ļaužu bari. Gar šaurajām, augstajām ietvēm atradās tirgotavas, kur pa plašajām ieejām varēja redzēt visdažādākās preces, krogi, dzertuves, iebraucamās vietas un amatnieku darbnīcas.

Šī ielu un šķērsielu labirinta vidū pavērās plašais, četrstūrainais tirgus laukums, majestātiskais forums,⁹ ko ielēna kolonādes, tempļi un sabiedriskās ēkas. Žilbinoši balto, uz augstiem pamatiem uzcelto un ar portikiem¹⁰ un ģipša cilņiem rotāto krāšņo ēku elegances un greznība bija krasā kontrastā ar ielas raibo drūzmu.

Pompejā uz kādas mājas sienas saglabājusies freska, kurā nepazīstams mākslinieks attēlojis foruma rosīgo ikdienas dzīvi. Mēs tur redzam lieliskas, mierīga skaistuma apdvestas marmora un bronzas statujas, bet to pjedestālus izķēmo ar sarkanu krāsu vēlēšanu laikā uztriepti uzraksti. Doriešu¹¹ kolonnas apkarinātas ar ziedu vijām – tās droši vien palikušas pēc kaut kādiem neseniem pilsētnieku

⁷ Trirema – seno romiešu, kuģis ar trim airu rindām.

⁸ Jātnieki (*equites*) – senās Romas bruņinieku kārta. **V.E.:** Te nu mēs redzam piemēru, kā muļķa redaktori bojā autora tekstu. (Neticu, ka tādu piezīmi varēja uzrakstīt pats Kosidovskis). Saut Romas «jātniekus» par «bruņiniekiem» ir galīgs anahronisms. Bruņinieki parādīsies tikai vēl pēc vairāk nekā 1000 gadiem. (Tikai vācu valodā tas nosaukums iznāks vienāds: ritter = jātnieks = bruņinieks – taču arī tad tikai ārēji, nevis pēc būtības). Jātnieki jeb ekvīti bija Romas otrais pēc privilēģiju līmeņa slānis aiz patriciešiem. Romas agrīnajā laikā (kad Roma vēl bija vienkārši pilsēta), patricieši bija īstie Romas pilsoņi, bet jātnieki – viņiem kalpojošais nepilsoņu slānis. Bet vēlāk, kad, gadsimtiem ritot, Roma pakļāva sev visu Itāliju un pēc tam visu Vidusjūras baseinu, salīdzinot ar milzīgo pakļauto tautu masu, jātnieki jau sen bija kļuvuši par pilsoņiem un praktiski vairs neatšķīrās no patriciešiem. Daudzi ievērojami Romas darbinieki ir nākuši no jātniekiem.

⁹ Forums – tautas sapulču laukums.

¹⁰ Portiks – nojume, ko atbalsta kolonnas.

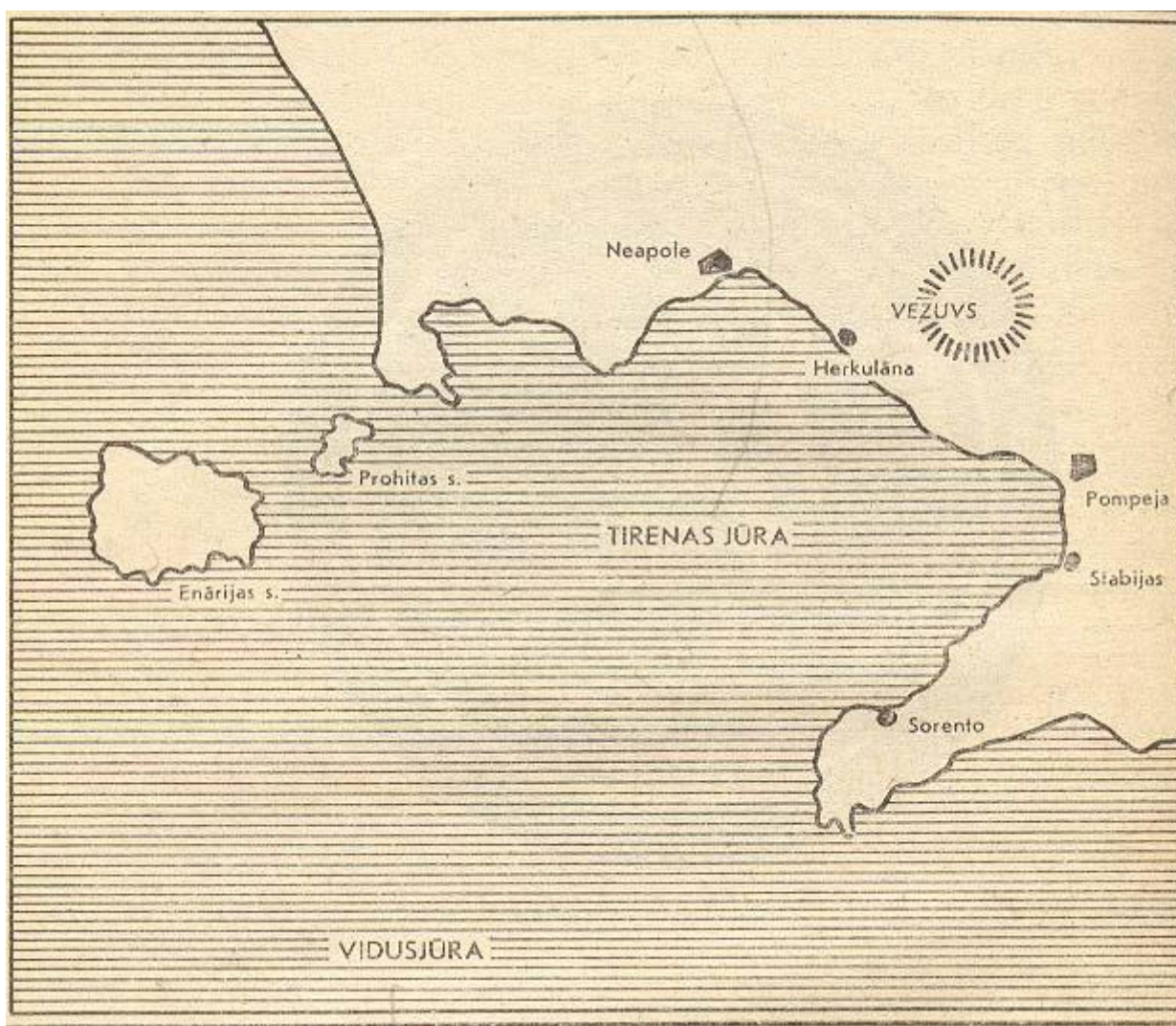
¹¹ Doriešu stils arhitektūrā raksturīgs ar taisnām kolonnām un neizrotātu kapiteli. Kapitelis – paplašināta kolonnas augšdaļa.

svētkiem. Podnieki un citi amatnieki slavē savus ražojumus, bet turpat blakus tukls tirgonis atvedis pārdot jaunu verdzeni. Kādā citā vietā tirgū noris komiska aina: sadusmots skolotājs ar rīkstēm sadod pa dibenu savam skolniekam.

Pompeja bija neliela pilsēta, tajā mitinājās tikai divdesmit tūkstoši iedzīvotāju. Taču savu bagātību un seno tradīciju, kā arī maigā klimata un gleznainās dabas dēļ tā visā Itālijā bija iemantojusi pelnītu slavu.

Pompeja patiešām bija veca pilsēta ar slavenu vēsturi. Tūkstoš gadus pirms mūsu ēras eolieši un jonieši, kuriem mācās virsū doriešu ciltis, atstāja Grieķiju un apmetās Melnās jūras un Vidusjūras krastos. Tā grieķi nokļuva Neapoles līča piekrastē. Tie bija galvenokārt tirgoņi, kas ātri sajaucās ar iezemiešiem oskiem, uzspiežot viņiem savu valodu un augsti attīstīto kultūru. Līča malā izauga Neapole, ko tolaik sauca par Partenopi, bet tālāk uz ziemeļiem¹² – Herkulāna un Pompeja.

Šīs pilsētas ieņēma vispirms etruski, pēc tam pelazgi un visbeidzot samnīti. Pēc samnītu kariem (343.–290. g. pirms m.ē.) Pompeja kopā ar visu Kampāniju nokļuva romiešu varā. Taču tikai 1. gadsimtā pirms m.ē. to pilnīgi romanizēja, kaut arī grieķu kultūra un grieķu valoda šeit, tāpat kā visā Itālijā, pastāvēja līdzās latīņu valodai un romiešu kultūrai.

Pompejas iedzīvotāji ātri samierinājās ar jauno varu, jo saprata, kādu labumu viņi iegūs, piedaloties lielās valsts tirdznieciskajos darījumos ar visu pasauli. Pilsēta Sarnas upes grīvā izbūvēja nelielu jūras ostu un nodibināja tirdznieciskus sakarus ar Austrumiem, it īpaši ar Ēģipti, no kurienes ievada vissmalkākās delikateses un dažādus greznuma priekšmetus Romas patriciešiem, kas karos bija sarāsuši lielas bagātības.

¹² V.E.: Kādi ziemeļi?! (Skat. karti). (Karte gan arī dumja: Nekādas «Tirēnas jūras» nav – ir Tirēnu jūra; par tirēniem grieķi sauca etruskus. Tirēnu jūra ir visa telpa starp Itāliju un Sardīniju, nevis tikai Neapoles līcis).

Atskaitot mājamatniecību, Pompeja nevarēja lepoties ar kaut cik nozīmīgāku rūpniecisku ražošanu. Taču no Pompejas vīnadārzjiem ieguva slavenu vīnu, kas arī mūsu dienās ar nosaukumu *Lacrimae Christi* ir viens no vislabākajiem itāļu vīniem. Vietējo bazaltu Pompeja izmantoja dzirnakmeņu darināšanai un, pats galvenais, no skumbrijām, murēnām un tunčiem ar dažādu garšvielu piedevu gatavoja ēdieniem īpašu mērci, kuru plaši pieprasīja visā Itālijā.

Tomēr Pompejas labklājības galvenais avots bija pilsētas ģeogrāfiskais stāvoklis un klimats. Brīnumjaukajā līča krastā, kur smaržoja pēc mirtēm, rozēm un jūras, romieši būvēja villas un vasaras pils, un, to skaitam pieaugot, no akmeņiem un ķieģeļiem celtā pilsēta pamazām pārvērtās par pasakainu marmora, strūklaku, portiku un bronzas valstību. Tur bija monumentāli tempļi, pieminekļi, amfiteātris divdesmit tūkstošiem skatītāju, dramatiskais teātris, segts muzikālais teātris, ko sauca par «Odeonu», trīs termas jeb pirtis un lieliska ūdensvadu sistēma, kas piegādāja ūdeni bagātāko romiešu namiem.

Ievērojamais jurists, orators un rakstnieks Cicerons piemin, ka viņam Pompejā piederējusi villa, ko viņš nosaucis par «Pompejānu». Pat imperatoru ģimene vasaras mēnešus pavadīja savās Pompejas pils. Sakarā ar viņu uzturēšanos šeit hronikās atzīmēts traģisks gadījums. Mūsu ēras 21. gadā trīspadsmit gadu vecais Druzs, nākamā imperatora Klaudija dēls, rotaļādamies metis gaisā bumbieri un ķēris to ar muti. Reiz bumbieris iestrēdzis viņam rīklē tik dziļi, ka zēns nosmacis, iekams kāds bija paspējis piesteigties palīgā.

Fortunas Augustas tempļa rekonstrukcija Pompejā
(no Sennonnas grāmatas «Ceļojums uz Neapoli»)

Romieši pilsētai piešķīra plašas pašpārvaldes tiesības. Tās priekšgalā atradās divi pilsētas galvas, tā saucamie duumviri, kas vienlaikus bija pilsētas padomes priekšsēdētāji. Padomē vēl ietilpa divi kvestori, kas pārzināja finanses, un divi edili – padomnieki pilsētas celtniecības jautājumos, kuri vienlaikus gādāja par drošību un kārtību. Par kandidātiem, kurus visi brīvie pilsētas iedzīvotāji ievēlēja šajos amatos uz vienu gadu, varēja kļūt tikai turīgi cilvēki, jo tie izpildīja savus pienākumus bez atlīdzības un turklāt vēl bija spiesti tērēt lielus līdzekļus sporta spēļu sarīkošanai un sabiedrisko ēku celtniecībai.

Četrus kilometrus uz ziemeļrietumiem no Pompejas, apmēram pusceļā no Neapoles, atradās neliela zvejnieku pilsētiņa Herkulāna. Sliktās satiksmes dēļ šeit gandrīz nemaz nebija attīstījusies tirdzniecība. Herkulānas iedzīvotāji nodarbojās tikai ar zemkopību un zvejniecību. Brīnišķīgais skats uz jūru, dzidrais, nektāram līdzīgais gaiss un prāvais attālums no Pompejas un Neapoles trokšņainās drūzmas pamudināja daudzus turīgus romiešus izraudzīties šo pilsētiņu par atpūtas vietu.

Herkulānas tuvumā, it īpaši Augusta valdīšanas laikā, kā sēnes pēc lietus izauga vasarnīcas un pat majestātiskas patriciešu pils, kur bija daudz mākslas šedevru, mozaīkas grīdu, alabastra kolonnu, strūklaku un dārzu. To vidū ar lielajiem apmēriem un greznumu, lieliskām zālēm un marmora terasēm jūras krasta nogāzē izcēlās pils, kas piederēja Jūlija Cēzara znotam Lūcijam Kalpurnijam Pizonam, pazīstamajam Cicerona pretiniekam un dedzīgajam Epikūra sekotājam.

Ar laiku pilsētiņa zaudēja vienkāršas zvejnieku apmetnes raksturu un pārvērtās par izcilu romiešu arhitektūras sasniegumu. Tur atradās teātris 2500 skatītājiem: tajā gar pusapaļo sienu bija novietotas imperatora ģimenes locekļu un Herkulānas ievērojamo pilsoņu bronzas statujas. Siena, ar ko noslēdzās skatuve, bija celta no dažādas krāsas marmora plāksnēm; tās daudzās nišas rotāja marmora un bronzas krūšutēli. Sabiedrisko ēku vidū sevišķi nozīmīga bija varenā bazilika¹³ – pilsētas tiesas nams un tirdzniecības centrs, – kuru vainagoja bronzas kvadrīga,¹⁴ kā arī dievu mātei Kibeilai, dabas vitālo spēku simbolam, veltītā svētnīca. Gandrīz visas sabiedriskās ēkas rotāja gleznojumi, mozaīkas grīdas un alabastra portiki. Pilsētā bija bruģētas ielas, ūdensvads ar svina caurulēm un grezni iekārtota publiska pirts.

Pāri visai apkārtnē slēpās Vezuva smailais konuss. No Pompejas freskām mēs zinām, ka tolaik tam nebija atklāta krātera. Vulkāna nogāzēs ganījās aitas, zēla vīnadārzji un šur tur izklaidus pacēlās

¹³ Bazilika – šeit: celtnie ar divām vai četrām kolonnu rindām gar ēku.

¹⁴ Kvadrīga – seno romiešu kaujas rati, kuros iejūgti četri zirgi.

villas. Vezuvs klusēja kopš neatminamiem laikiem, un ļaudis bija aizmirsuši, ka zaļumā slīgstošais kalns ir draudīgs vulkāns.

Skats uz Vezuvu no Pompejas foruma portika

Mūsu ēras 63. gada 5. februārī¹⁵ dienas vidū Kampānijā notika spēcīga zemestrīce. No pēkšņa pazemes grūdienu dažas sabiedriskās ēkas stipri cieta. Vislielākos postījumus šī dabas katastrofa nodarīja Pompejas forumā. Jupitera un Apollona tempļi pārvērtās drupu kaudzēs, bojāts tika arī doriskais portīks, kas no trim pusēm ieskāva tirgu. Vairs nedarbojās ūdensvads, un pilsētniekiem nācās izmantot vecās akas, kas bija izraktas ielās.

Taču arī tad nevienam neienāca prātā, ka vainīgais ir Vezuvs. Vulkānā sakrājušās gāzes un tvaiki meklēja izeju, tomēr tiem vēl nebija tik daudz spēka, lai izlauztos ārā. Kampanijas iedzīvotāji šo

katastrofu uzskatīja par dievu sodu un centās remdināt viņu dusmas ar daudzkrāšotiem upuriem.

Nepilnu gadu pēc šīs nelaiemes Neapoles teātrī notika liels mūzikas festivāls. Tajā kā dziedonis uzstājās imperators Nerons, nelabojams komediants, kas sevi uzskatīja par izcilāko aktieri pasaulē. Tajā brīdī, kad viņš, vienkāršo ļaužu un pretoriāniešu¹⁶ vidū organizēto klaķieru aplausiem skanot, dižojās ar savu mākslu, zemi atkal satricināja spējš grūdiens un teātra sienas sagruva. Skatītājus pārņēma panika, taču Nerons, kā vēstī hronikas, palicis nekustīgi stāvam arēnā un ar savu aukstasinību izpelnījies visas pilsētas atzinību.

Pienāca liktenīgā diena – 79. gada 24. augusts.¹⁷ Kā jau teicām, debesis bija zilas un skaidras. Kopš paša rīta svilināja saule; Pompejas un Herkulānas iedzīvotāji, noguruši no svelmes, kustējās laiski un smagnēji. Pa Pompejas bruģi klauzēdami brauca divriči ar labību un dārzeniņiem, zvejnieki dziedošanās balsīs daudzinaja savus nakts lomus, sīktirgotāji un amatnieki trokšņaini vēra vaļā bodīšu koka durvis, cauri ielas tirgoņu burzmai spraucās vergi–pavāri un zēni, kas steidzās uz skolu. Laiku pa laikam kāds garāmgājējs apstājās pie traktiera letes, lai remdētu slāpes ar krūzi lēta vīna. Ļaužu pulciņi stāvēja pie vēlēšanu uzsaukumiem, kas slavināja kandidātus, no kuru vidus visā drīzumā vajadzēja ievēlēt pilsētas amatpersonas. Kampānijas pilsētās sākās jauna rūpju un steigas pilna diena.

Pulksten vienos, kad iedzīvotāji sēdās pie pusdienu galda, pēkšņi atskanēja baismīga, apdullinoša dārdoņa; zemi satricināja spēcīgi grūdieni, un mājas sagrītojas kā piedzērušās. No Vezuva virsotnes debesis uzšāvās liesmas, lauždamās cauri melnu dūmu mākoņiem. Atvērās krāteris, un no tā dzīlēm vēdekļveidīgi uzvirpuļoja gaisā pelni un sīkas pumeka¹⁸ drumslas, tik lielā mēra aizklājot sauli, ka iestājās pilnīga tumsa, kurā nespodri atmirdzēja tikai vulkāna rūsganā uguns.

Pompejā sāka snigt pelni; aizvien pieņemdāmās spēkā, bira akmeņu krusa, turklāt dažs no tiem bija līdz seši kilogrami smags. Putni krita no debesīm; jūras viļņi izsvieda krastā beigtas zivis. Cilvēkus un dzīvniekus pārņēma neaprakstāmas šausmas; katrs domāja tikai par to, kā izglābties pašam. Pa tumšajām ielām kā neprātīgi traucās rati un divriči, kuros bija iejūgti zirgi un mūļi. Vīrieši, sievietes un bērni, turēdami virs galvām spilvenus, šaudījās šaurajās ieliņās; tās aizvien vairāk piepildīja biezi sēra izgarojumi, kuros nebija iespējams elpot.

Ne jau visi Pompejas iedzīvotāji laikus meklēja glābiņu ārpus pilsētas mūriem. Dažam labam šķita, ka vulkāniskais lietus drīz rimsies, tāpēc viņi patvērās tuvāko namu pagrabos, samaksādami par savu vieglprātību ar dzīvību. Pelni un akmeņi bira pār pilsētu nepārtraukti, līdz ielās un laukumos izveidojās vairākus metrus bieza sabirzu kārtā, tik irdena, ka tai nevarēja tikt pāri. Tie, kas pārāk vēlu mēģināja atstāt pilsētu, iestīga šajā sabirzu slānī un, nespēdami izvairīties no akmeņu krusas, nokrita bez dzīvības, drudzaini spiežot sev klāt pašas dārgākās mantas. Citus nāve pārsteidza māju drupās, tām sagrūstot zem biežā pelnu un akmeņu slāņa smaguma. Tā aizgāja bojā vairāk nekā divi tūkstoši pompejiešu, tieši desmit procenti no visiem pilsētas iedzīvotājiem.

¹⁵ V.E.: Tas acīmredzot ir pēc Jūlija kalendāra; pēc mūsu kalendāra tas būtu 3.februāris, un tā bija sestdiena.

¹⁶ Pretoriānieši – Romas imperatoru miesassargu gvarde.

¹⁷ V.E.: 22.augusts pēc mūsu kalendāra, otrdiena.

¹⁸ Pumeks – minerāls, kas vulkānu tuvumā rada iežus sacietējušas plūsmas veidā.

Neviens nevarēja paredzēt katastrofas apmērus. Vulkāniskais lietus turpinājās vēl divas dienas, pilsētu ietina pilnīga tumsa, tikai no Vezuva rīkles lauzās ārā sarkanās liesmas. Beidzot, 27. augustā, cauri pelnu mākoņiem, kas joņoja pāri zemei, pavīdēja saule. Dzīvi palikušie cilvēki ieraudzīja nožēlojamu ainu. Pompeja un Herkulāna bija pilnīgi pazudušas zem 15 metrus biežās pelnu un akmeņu kārtas, tikai šur tur virspusē rēgojās atsevišķas kolonnas un pašu augstāko ēku jumti. Vulkāniskais liķauts pārklāja apkārtni astoņpadsmit kilometru rādiusā. Vēji aiznesa pelsos pelnus līdz pašai Romai un pat uz Āfrikas piekrasti, uz Sicīliju un Ēģipti.

Pavisam citādi katastrofa norisa Herkulānā. Vezuva nogāzē, tikai četru kilometru attālumā no pilsētas, zemē radās plaisa, kas atgādināja strutojošu brūci. No šīs plaisas izplūda bieza, lipīga zampa jūras ūdens, pelnu un sīku akmeņu, tā saucamo lūpillu, maisījums. Vulkāna pakājē izveidojās plata upe; tās priekšgalā virzījās 15 metrus augsta dubļu siena. Neapturami, kaut arī ne visai ātri, šī apokaliptiskā straume aprija tempļus, namus, brīnišķīgās villas, marmora kolonnas, sabiedriskās ēkas un amfiteātra sienas. Pamazām Herkulāna pazuda zem 15 metrus biežās dubļu kārtas, kas saules iedarbībā strauji sacietēja, pārvērdamās akmenī.

Atšķirībā no pompejiešiem, Herkulānas iedzīvotāji laikus pamanīja draudošās briesmas un saprata: lai izglābtos no uzbrūkošās dubļu straumes, viņiem atliek tikai viens – bēgt. Neviena pat necentās glābt mantību vai slēpties pagrabā, tālab, atskaitot dažus nelaimīgos, kas ievainojuma vai vecuma bezspēka dēļ nepaguva tikt ārā no pilsētas, visi pārējie Herkulānas iedzīvotāji izkļuva no šīs nelaimes sveiki un veseli.

Sīkākas ziņas par katastrofas norisi mums sniedzis lielais Romas vēsturnieks Tacits. 106. gadā viņš aizrakstīja savam draugam Plīnijam Jaunākajam – jau pieminētā Romas Misenas flotes pavēlnieka Plīnija Vecākā māsas dēlam – un lūdza paziņot visu, kas viņam zināms par Vezuva izvirdumu un tēvoča nāvi.

Plīnijs Jaunākais atbildēja ar divām plašām vēstulēm, kas laimīgā kārtā saglabājušās līdz mūsu dienām.

Flotes pavēlnieks bija saņēmis vēstuli no savas draudzenes Rektinas, kuras villa atradās Vezuva nogāzē, ar lūgumu glābt viņu no briesmīgās nelaimes. Plīnijs Vecākais pavēlēja nekavējoties sagatavot vieglu kuģi un izbrauca jūrā. Lauzdamies cauri bieziem pelnu un akmeņu mākoņiem, viņš diktēja sekretāram savus novērojumus un iespaidus. Taču drīz vien sēkļi un spēcīgi ūdens virpuļi neļāva viņam kuģot tālāk. Ignorēdams kapteiņa padomu, Plīnijs Vecākais devās uz Stabijām, kur gāja bojā vulkāniskā lietus gāzē, saindējies ar sēra garaiņiem.

Plīnijs Jaunākais tālāk aprakstīja to, kas noticis ar viņu pašu:

«Šajā laikā es un mana māte vēl bijām Misēnā. Tēvoča prombūtnē visu nakti turpinājās spēcīga zemestrīce. Ap saules lēktu māte, baiļu pārņemta, ieskrēja manā guļamistabā. Redzēdami, ka visas mājas kuru katru brīdi var sabrukt, mēs nolēmām nekavējoties doties ārā no pilsētas. Mūsu paraugam sekoja citi pilsētas iedzīvotāji, kas spiedās uz priekšu un steigā aizdrāzās mums garām.

Ceļā varēja novērot neparastas ainas. Zemestrīces grūdieni tā svaidīja ratus, ka kuru katru brīdi tie draudēja apgāzties. Jūra likās atkāpjamiem no krasta, atstājot smiltīs daudz ūdens dzīvnieku. Debesīs cēlās draudīgs melns mākonis, kurā šaudījās uguniņas un zvēroja liesmas.

Pēc brīža mums apkārt iestājās melna nakts, kas atgādināja tumsu neapgaismotā istabā. Bija dzirdams, kā vaimanā mātes, raud bērni, saklīdzas vīrieši. Sauca vecākus, bērnus, vīrus un sievas. Vieni apraudāja paši sevi, turpretī citi bēdājās par savu tuvinieku likteni; bija pat tādi, kas izlūdās sev nāvi. Daudzi cēla rokas lūgšanā pret dieviem, bet vairākums kļiedza, ka pasaulē vairs neesot dievu un ka pienākusi mūžīga nakts».

Kampānijas liktenis dziļi saviļņoja Itālijas sabiedrību. Imperators Tits iecēla senāta komisiju, lai sniegtu palīdzību nelaimīgajiem Vezuva upuriem, un pats ieradās katastrofas vietā, lai personīgi pārliecinātos par tās apmēriem.

Atrazdamies tur, Tits pavēlēja izvest no Pompejas visu, ko vien bija iespējams glābt, it īpaši dievu un imperatoru statujas, kuras izdevās atrakt. No kolonnām un atikām,¹⁹ kas rēgojas virspusē, tika atplēsts marmors. Namu iedzīvotāji raka uz savām istabām tuneļus un izvāca no tām vērtīgākās mantas. Šo meklējumu pēdas – sienās izlauztos caurumus – līdz pat mūsu dienām var redzēt atraktās pilsētas drupās.

Herkulānā viss norisinājās citādi. Tur 15 metrus biežā vulkāniskā čaula, kas bija cieta kā klints, padarīja veltīgus tamlīdzīgus glābšanas darbus. Turklāt laika gaitā piekalnē izauga prāvāis Resinas ciems, kas ļoti apgrūtināja arheoloģiskos izrakumus. Tāpēc droši var apgalvot, ka Herkulānas

¹⁹ Atika – virs ēkas zelmiņa izvīrziņa, rotājumiem izgreznota neliela sieniņa, kas aizsedz jumtu.

neatraktajā daļā slēpjas nenovērtējamas romiešu un grieķu kultūras vērtības, kas gaidīt gaida arheologa lāpstu un lauzni.

Divu ziedošu pilsētu bojāeja guva dzīvu atbalsi arī romiešu literatūrā. Dzejnieks Statijs uzrakstīja par šo notikumu dzejoli, bet satīriķis Marciāls, 88. gadā apbraukājis Neapoles līča krastus, sacerēja epigrammu par redzētajiem postījumiem. Imperators filozofs Marks Aurēlijs norādīja uz Pompejas un Herkulānas likteni kā uz uzskatāmu piemēru tam, ka šajā pasaulē viss ir nīcīgs un ka mūžīgs ir vienīgi sarūgtinājums par zudušo. Vēsturiskā apcerējuma nodaļas, kurās Tacits, pamatojoties uz divām Plīnija Jaunākā vēstulēm, aprakstījis katastrofu, diemžēl ir gājušas zudumā.

*

Vulkāna izverdumā iznīcināto Kampanijas pilsētu liktenis Itālijas iedzīvotāju apziņā drīz vien atvirzījās tālāk, jo Romas impērijas galvaspilsētu piemeklēja jauna liela katastrofa. Tur izcēlās milzīgs ugunsgrēks, kas aprija pusi pilsētas; ugunsgrēkā bez pajumtes palikušo vidū sāka plosīties šausmīga mēra epidēmija.

Pagāja pavisam neilgs laika sprīdis, un aizmirsās ne vien Vezuva izverdums, bet pat Pompejas un Herkulānas ģeogrāfiskais stāvoklis. Virs šīm pilsētām, kas gulēja zem pelnu kārtas, tika uzceltas jaunas mājas, iestādīti koki un iekopti vīna dārzi. Atmiņas par tām saglabāja tikai zemnieki, kam šajā apvidū piederēja saimniecības un kas šo vietu sauca par «čivitu», t.i., pilsētu.

Viduslaikos par Pompeju un Herkulānu vairs nezināja itin neko. Ja parastam cilvēkam tolaik pavaicātu par šo pilsētu traģisko likteni, viņš tikai paraustītu plecus. Taču, ielūkojušies kurā katrā Itālijas viduslaiku kartē, mēs pārsteigti ieraudzītu, ka Pompeja un Herkulāna tur aizvien iezīmētas ar diezgan lielu ģeogrāfisku precizitāti. Ar ko izskaidrojama šī dīvainā pretruna? Noslēpuma pamatā ir tas, ka patstāvīgi dabas zinātniski pētījumi saskaņā ar viduslaiku sholastikas būtību toreiz bija pilnīgi pārtraukti; kartogrāfi verdziski un truli kopēja vēl pirms katastrofas romiešu leģionu vajadzībām zīmētās kartes un, to darot, laikam pat nenojauta, ka Pompeja un Herkulāna jau sen vairs nav dzīvo pilsētu vidū.

Kad bija izgudrota grāmatu iespiešana un sākās renesanses laikmets, tika publicētas Plīnija Jaunākā vēstules, kas izraisīja teorētisku interesi par Kampanijas romiešu pilsētām. Renesanses rakstnieki tās pieminēja poēmās un hronikās, taču arī tad neviens nemēģināja noskaidrot, kurā vietā tās īsti atradušās.

Virš Herkulānas, kā mēs jau teicām, radās Resinas ciems. 1710. gadā kāds šī ciema zemnieks, padziļinādams savu aku, uzdūrās marmora plāksnēm un kolonnām; viņš tās pārdeva Neapoles akmeņkaļiem kā izejvielu. Tas kļuva zināms austriešu karaspēka pavēlniekam, kura rezidence atradās Neapolē, un viņš nekavējoties uz savu roku ķērās pie meklēšanas. Bedrē, ko bija izracis zemnieks, atrada vairākas lieliskas statujas, tajā skaitā ar izcilu reālismu darinātu skulptūru, kurā bija attēlota māte ar divām meitām. Vērtīgos atradumus viņš paklusām nosūtīja uz Vīni, kur tie vēl tagad glabājas kādā muzejā. Taču tolaik neviens pat nenojauta, ka atklāta Herkulāna.

1738. gada decembrī dārgumu meklētāji, ierakušies Resinā divdesmit metru dziļumā, sasniedza Herkulānas amfiteātri. Viņi tur atrada marmorā izkaltu zirga galvu un ķermeni, kā arī triju togās tērpušos vīru tēlus; vienam no tiem bija imperatora Augusta sejas vaibsti. Bez tam viņi izgāja kvadrīgas daļas, milzīgu imperatora Vespasiana statuju un vēl skulptūru, kurā attēlots Krētas un Āfrikas vietvaldis Marks Nons Balbs jāšus uz zirga. Kādā no mājām viņi uzdūrās sienas gleznojumam ar ainām no grieķu mitoloģijas; to izgriezta no sienas un pārvietoja uz Neapoles karaļa pili. Taču no arheoloģijas viedokļa visvērtīgākais atradums bija plāksne, kas vēstīja, ka Anns Mamians Rufs par personiskiem līdzekļiem uzbūvējis *Theatrum Herculaneum*.

Tā nejauša gadījuma dēļ vispirms atklāja Herkulānu, kaut gan zem biežās sacietējušo dubļu kārtas aizrakties līdz tai bija daudz grūtāk nekā līdz Pompejai, ko sedza tikai irdens pelnu un pumeka akmeņu slānis.

Šis lielais atklājums pamudināja, organizēt izrakumus plašākā mērogā. 1755. gadā Neapolē nodibināja «Herkulānas akadēmiju», kuras uzdevums bija veikt sistemātiskus izrakumus un zinātniski apstrādāt atradumus. Tajā pašā gadā viens no akadēmijas locekļiem – Bajardi – izdeva lielisku katalogu, ko ilustrēja simtiem gravīru ar Herkulānā atrasto fresku, statuju un sīkaku priekšmetu attēliem. 1762. gadā nāca klajā izcilā vācu mākslas vēsturnieka Vinkelmaņa darbs par Herkulānas izrakumiem. Tas izraisīja vispārēju interesi par antīko mākslu, īstu klasikas renesansi, kas savukārt atstāja dziļu ietekmi uz Eiropas arhitektūru, plastiku, literatūru un dekoratīvo mākslu.

Dīvaini bija ceļi, kas noveda pie Pompejas atklāšanas. Jau 16. gadsimtā bija zināms, ka zem Čivitas uzkalna atrodas kādas pilsētas drupas. 1594. gadā itāļu inženieris Dominiko Fontāna, saņēmis uzdevumu uzbūvēt apakšzemes akveduktu, uzdūrās noslēpumainām drupām. Tas izraisīja zināmu interesi zinātnieku aprindās: daži vēsturnieki izteica pieņēmumu, kā šīs drupas varētu būt Pompejas daļa,

taču vairākums turējās pie ieskata, ka Čivitā meklējamas Stabiju atliekas, kur – kā jau zinām – gāja bojā Plīnijs Vecākais. Pat Vinkelmanis, laizdams klajā apcerējumu par Herkulānu, noteikti atbalstīja šo otro hipotēzi.

Pavērsiens notika tikai 1763. gada 16. augustā. Čivitā šai dienā atraka balta marmora statuju, kas attēloja togā tērptu vīrieti. Uz pjedestāla bija šāds uzraksts:

«Imperatora un cēzara Vespasiana Augusta vārdā tribūns T. Svedijs Klemenss atdeva Pompejas pilsētai sabiedriskās zemes, ko bija piesavinājušās privātpersonas».

Tā pirmo reizi ieguva neapstrīdamu pierādījumu tam, ka zem Čivitas paugura atdusas kādreiz slavenā Pompeja. Pēc tam izdevās aizrakties līdz pilsētas vārtiem, ko tagad dēvē par Herkulānas vārtiem, kā arī līdz mirušo ielai, kur atklāja vairākas grandiozas romiešu kapenes, tajā skaitā arī priesterienes Mamijas kapu. No turienes pavērās gleznains skats uz Neapoles līci.

Divos nākamajos gadsimtos tika veikti vairāk vai mazāk sistemātiski izrakumi atkarībā no politiskajiem notikumiem, kuri tos reizēm aizkavēja, citreiz atkal veicināja. Patlaban Pompejā atraktas un tūristiem pieejamas trīs piektdaļas no visas pilsētas. Citādi ir ar Herkulānu: lai izrakumus novestu līdz galam, Resinas iedzīvotāji jāpārvieto citur un jānojauc viņu mājas, bet tas būtu saistīts ar milzu izdevumiem. Kapitālistiskās iekārtas apstākļos arheologi līdz šim to nav spējuši panākt.

Vairāk nekā divus gadsimtus izrakumi Pompejā notika haotiski un tādā veidā, kas nosaucams ne tikai par izlauptšanu, bet pat par barbarismu. To mērķis bija atrast pirmām kārtām iespējami vairāk dārglietu, mākslas darbu un monētu. Atradumus novietoja muzejos vai karaļu un aristokrātu pilīs, lai vairotu to krāšņumu, un pat piedāvāja pārdošanai.

Tādos apstākļos nevarēja būt ne runas par to, ka arheoloģiskos atradumus pētītu ar zinātniskām metodēm un iegūtu pilnīgāku priekšstatu par materiālo kultūru divās romiešu pilsētās, kas saglabājušās līdz mūsu dienām gandrīz tādā pašā stāvoklī, kādā iedzīvotāji tās pameta mūsu ēras 1. gadsimtā.

Tagad grūti noteikt, cik daudz posta nodarīts šajos vandālisma gadsimtos. Brīnišķīgas freskas izgriezta no sienām un aizveda uz Neapoles muzeju. Pat vairāk – ja gleznojums nelikās pietiekami skaists, to sadauzīja drumslās un izmeta atkritumu bedrē. Atraktās mājas, kad tās bija pilnīgi izlauptas, atkal aizbēra ar zemi. Šādā veidā uz visiem laikiem gājusi zudumā kādreiz identificētā Cicerona villa «Pompejāna». Kad atrada marmora plāksni ar bronzas uzrakstu, atsevišķus burtus norāva no marmora pamatnes un sameta grozā, tā ka pēc tam vairs nevarēja restaurēt tekstu. No skulptūru fragmentiem meistarēja tūristiem suvenīrus, dažkārt ar svēto attēliem, bet, pats ļaunākais, ikviens, kas apskatīja drupas, drīkstēja paņemt par piemiņu visu, kas vien tam iepatikās.

Tikai 20. gadsimta sākumā arheologi ieviesa stingri zinātniskas izrakumu metodes, īpaši apmācīti darbinieki rūpīgi izsijā zemi, lai nepazaudētu pat visniecīgāko arheoloģisko atradumu. Mājas tiek atstātas tādā izskatā, kādā tās atraktas; tās tikai apjūmj, lai pasargātu no lietus. Sienu gleznojumus un mozaikas nosedz ar stiklu; pat mājturības priekšmeti – trauki, mēbeles, darba rīki un rotaļlietas – paliek tur, kur tie atrasti. Kādā Pompejas krogā uz letes guļ sīka romiešu monēta, ko tur acīmredzot nolīcis slāpju mocīts garāmgājējs tajā brīdī, kad viņu pārsteidza katastrofa. Šī vara monēta liecina, ar kādu godbijību mūsdienu arheologi izturas pret atradumiem Pompejā un Herkulānā.

Marmora kolonnu ēnā

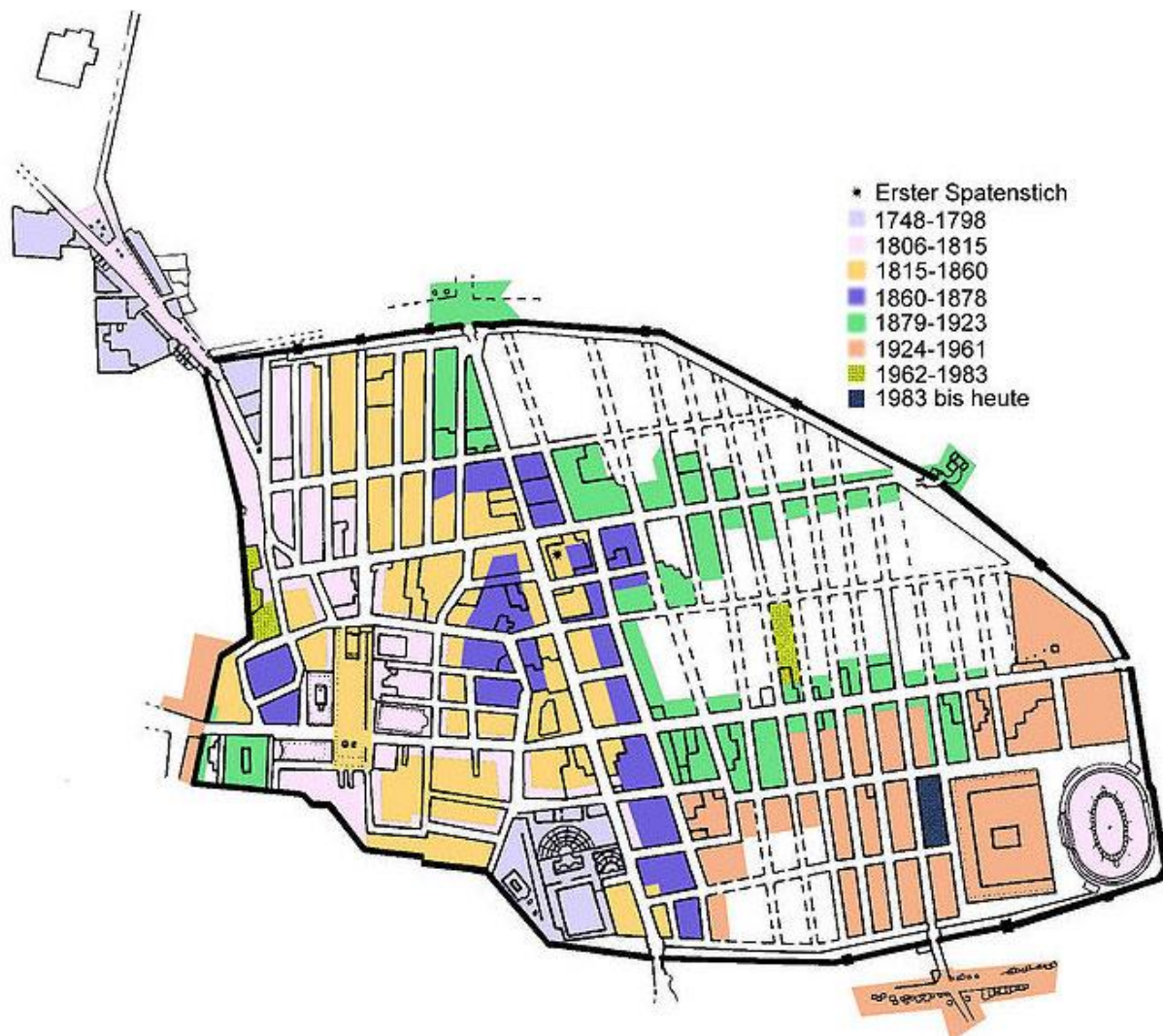
Vezuva izverdumu rezultātā notika kaut kas neparasts, kam arheoloģijas vēsturē nav nekā līdzīga. Divas pilsētas, kurās tobrīd kūsāja pilnasinīga dzīve, pēkšņi pazuda zem vulkānisko pelnu auta, lai tur, gluži kā miegā ieslīguši pasaku bruņinieki, daudzus gadsimtus gaidītu savu atmodinātāju.

Angļu arheologs Leonards Vūlijs, kas atklāja valdnieku kapus šumeru Urā, reiz jokodams rakstīja:

«Ja notikumi risinātos pēc arheologu vēlmes, tad itin visām senām pilsētām vajadzētu aiziet bojā zem tuvējo vulkānu izmestajiem pelniem. Arheologiem, kuri veic izrakumus citās vietās, aiz skaudības vārās žults, kad viņi apmeklē Pompeju un redz lieliski saglabājušās mājas, freskas uz sienām, mēbeles un ikdienas dzīvē lietojamus priekšmetus, ko pametuši saimnieki, bēgdami no katastrofas».

Vēstures zinātne ir ārkārtīgi daudz guvusi Pompejā un Herkulānā. Šīs pilsētas mūsu acu priekšā kā dzīvu visā tās sarežģītībā un bagātībā uzbur Itālijas materiālo kultūru, kuras attīstību apturējuši it kā vāreni burvestības spēki. Nekādi citi arheoloģiski atradumi romiešu impērijas milzīgajos plašumos nespēj tām līdzināties. Abās pilsētās mēs ieraudzījām ne vien tempļus, pilis, pirtis, amfiteātrus un sabiedriskās ēkas gandrīz tādā pašā izskatā, kādā tās bija pametuši toreizējie iedzīvotāji, bet pirmām kārtām uzzinājām, kāds bijis vienkāršo cilvēku ikdienas dzīves veids, kuram senā historiogrāfija veltīja pārāk maz uzmanības.

Uzkāpsim pa Vezuva nogāzi un paskatīsimies uz arheoloģisko izrakumu vietu no tālienes. Mūsu priekšā ka uz delnas atklāsies Pompeja. Platībai, kuru aizņem pilsēta, ir nepareiza ovāla forma, trīs ar pusi kilometru apkārtmērā. Cieši sablīvētās mājas apjož varens, sešus metrus biezs nocietinājumu mūris, kura augstums atkarībā no vietas reljefa svārstās no sešiem līdz astoņiem metriem. Ik pēc simts metriem pret debesīm slejas lieli torņi, raudzīdamies tālē ar šaujamlūku akļajām acīm. Pilsētai ir astoņi vārti, un šauras bruģētas ielas ved no tiem uz foruma plašu četrstūri.

Pompejas plāns ar dažādu vietu atrakšanas un pētīšanas laikiem

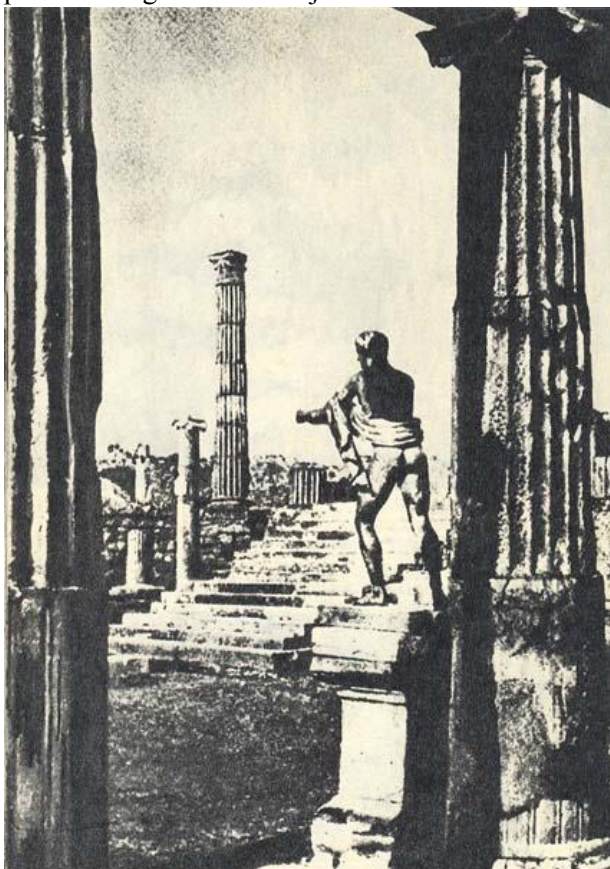
Tagad nokāpsim lejā pa Vezuva nogāzi un pieiesim pie Herkulānas vārtiem. Piepilsētas lielceļam gar abām pusēm izklaidus stāv Pompejas augstmaņu greznās kapenes. Tikai četrus metrus platā, ar sešstūrainām bazalta plāksnēm noklātā iela ved mūs garām daudzajām iebraucamām vietām, tirgotavām, krogiem un amatnieku darbnīcām uz pilsētas tirgu. Bruģī redzamas dziļas grambas, ko pa daudzajiem gadsimtiem izdeldējuši ratu riteņi.

Beidzot esam nokļuvuši pie foruma. Šeit koncentrējās pompejiešu dzīve: viņi, tāpat kā visu citu dienvidpilsētu iemītnieki, dienas lielāko daļu pavadīja zem klajas debess. Šeit viņi kārtēja tirdznieciskus un politiskus darījumus, izpildīja reliģiskus rituālus un nodevās dažādām izpriecām.

Taču pirmām kārtām forums bija salons, kura izgreznošanai netaupīja nezd naudu, nezd izdomu. Staltajās kolonnās, harmoniski veidotajās, bet stila ziņā monumentālajās celtnēs, to tīrajās, skaidrajās līnijās atspoguļojās grieķu un romiešu kultūras gars, izpaudās tieksme pēc noteiktām nevainojami regulārām un daiļām formām.

Laukuma skaistumu vēl vairāk izcēla apkārtējā daba. Rietumos atklājās brīnumjauks skats uz laipni smaidošo Neapoles līci ar Kapri salu pie apvāršņa, austrumos stiepās varena kalnu grēda, bet ziemeļos izteiksmīgi iezīmējās Vezuva smaile.

Tirgu no trim pusēm apjoza divstāvu kolonāde ar doriskām kolonnām. Ceturto pusi aizņēma uz desmit metru augsta pamata uzcelts Jupitera templis. Tam bija portāls, kuru veidoja sešas korintiešu²⁰ stilā darinātas kolonnas. Svētnīcā arheologi atrada milzīgu Jupitera galvu un pjedestālu, uz kura kādreiz stāvējusi visa statuja. Foruma galvenā ieeja bija veidota kā triumfa arka, to klāja baltas marmora plāksnes ar gaišzilu dzīslījumu.

Skats uz Apollona templi no Pompejas foruma

Līdzās Jupitera templim slējās vēl trīs arhitektoniskās izveides ziņā tikpat brīnišķīgas, bet mazākas svētnīcas. Tomēr galvenais elements tirgus celtnu ansambli bija bazilika. Šajā masīvajā ēkā, virs kuras pacēlās kupols, slēdza tirdznieciskus darījumus un rīkoja draudzīgas tikšanās, taču pirmām kārtām tas bija tiesas nams. Turpat bija vēl arī citas celtnes sabiedriskām vajadzībām – trīs tirgus paviljoni, svaru un mēru palāta, kūrija jeb rātsnams ar marmora reprezentācijas zālēm, kolonnu apjots pagalms pilsoņu sapulcēm un pat publiska tualetes telpa ar ūdensvadu.

Forumā nedrīkstēja braukt ar ratiem. Tas bija bruģēts ar ļoti cietu kaļķakmeni, tā dēvēto travertīnu. Forumā viscaur stāvēja daudzas jo daudzas imperatora ģimenes locekļu un ievērojamu pilsētas iedzīvotāju marmora un bronzas statujas. Taču saglabājušies tikai šo statuju pjedestāli ar uzrakstiem; domājams, ka Pompejas iemītnieki tūlīt pēc katastrofas atrakuši skulptūras, uzskatīdami tās par ļoti vērtīgiem priekšmetiem.

Pompejā bija deviņi templi, kuros pielūdza dažādus dievus un dievietes. Visinteresantākais starp tiem ir ēģiptiešu dievietes Izīdas templis. Tāpat kā visā Romas impērijā, arī Pompejā bija izplatīti dažādi no Austrumiem aizgūti reliģiski

kulti. Mums noteikti zināms, ka tur pastāvējusi ebreju reliģiskā kopiena, bet krusta zīme, kas atrasta uz sienas kādā mājā, ļauj secināt, ka šajā pilsētā konspiratīvi darbojušies arī kristiešu sekta.

Tomēr visplašāk izplatījies bija Izīdas kults. Dievieti attēloja kā māti ar bērnu uz rokām. Pielūdza arī viņas vīru un brāli Ozirisu. Ar reliģiskajiem svētkiem saistītas noslēpumainas mistērijas valdzināja plašas tautas masas, galvenokārt trūcīgos ļaudis un vergus. Rudenī notika lielas svētku izrādes, kurās attēloja Ozirisa augšāmcelšanos pēc tam, kad viņu bija nogalinājis dievs Sets.

Templi atrada 1765. gadā. Tajā bija cisterna, kurā uzglabāja Nīlas svēto ūdeni, un slepena celle, no kurienes priesteri ar dievietes muti deva ticīgajiem padomus un izteica pareģojumus. Uz altāra stāvēja Izīdas skulptūra ar apzeltītu vainagu galvā un gulēja apdegušas upuru atliekas: dzīvnieku kauli, vīģes, kastaņi, rieksti, dateles un auzas. Uz sienām labi saglabājušies zīmējumi, kuros attēloti Nīlas krastu dzīvnieki un augi.

Starp citu, jāpiezīmē, ka reliģiskie kultu atnāca līdz Itālijai pat no tālās Indijas. To pierāda kādā mājā atrastā zilonkaula statuete – indiešu mīlas dieviete Lakšmi.

Pompejā bija vēl viens vecāks trīsstūrveida forums, tā dēvētais *Forum triangulare*. Kopš tā laika, kad uzcēla jauno forumu, vecais kļuva par pilsētas iedzīvotāju atpūtas, pastaigu un izpriecu vietu. Šī skaistā laukuma divās pusēs pacēlās portīks ar jumtu, kas balstījās uz 95 doriešu kolonnām, bet trešā puse bija pavērsta pret jūru. Šeit stāvēja soli atpūtai, bet vidū pletās marmora baseins, kurā pa svina caurulēm plūda ūdens. Laukumu rotāja dažādas bronzas statujas, tajā skaitā imperatora Augusta māsasdēla Marcella tēls.

Blakus vecajam forumam nelielā attālumā viens no otra slējās divi teātri – dramatiskais teātris ar pieciem tūkstošiem vietu un ar jumtu pārklātais muzikālais teātris, tā saucamais «Odeons», tūkstoš

²⁰ Korintiešu stilu arhitektūrā raksturo kolonnas, kurām ir ziedkausa veida kapitelis, kas izgreznots ar skanta lapām.

piecsimt skatītājiem. Tur atrada arī baseinu, kas bija domāts safrānūdenim, ar kuru tveicē aplacīja skatītāju zāli. Starp soliem, zemē nosvietas, gulēja teātra biļetes – svina vai zilonkaula ripiņas ar iegravētiem vietu numuriem.

Šo teātru izrādes pompejiešu vidū bija ļoti populāras. Te līdzās grieķu tragēdijām uzveda arī tautas farsus, baletus un pantomīmas. Nerona valdīšanas laikā lielus panākumus guva pantomīmu aktieris Pariss; taču aiz godkāres viņš neapmierinājās ar neviltotajiem, vētrainajiem skatītāju aplausiem un pats algoja klaķierus.

Pompejas iedzīvotāji, rūpēdamies par jaunatnes fizisko audzināšanu, uzbūvēja trīs palestras – mācību laukumus. Vislielākajai, ar plašu vērienu iekārtotajai palestrai bija marmora portīks, ģērbtuve, pirts, peldbaseins, telpas atlētiem, kas atbraukuši no citurienes, un pat neliela svētnīca jaunatnes aizgādnei Venērai. Plašajā laukumā auga vecas platānas; vienam no šiem kokiem bija jau 120 gadu.

Citā pilsētas malā atraka milzīgu amfiteātri, ko mēs jau pieminējām. Šo grandiozo celtni bija uzcēlušī bagātņieki Gajs Kvinkts Balbs un Maurs Porcijs, pateikdamies par viņu ievēlēšanu augstos amatos pilsētas pašpārvaldē. Sullas reakcionārā terora laikā Balbs tika pie milzu bagātībām, par smiekla naudu uzpērkot proskripciju sarakstos iekļuvušo romiešu muižas.

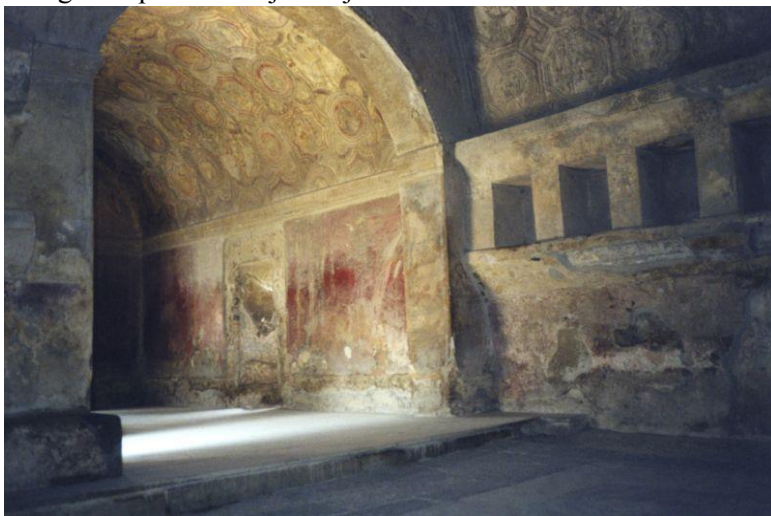
Amfiteātrī notika ne tikai gladiatoru cīņas. Asiņainās spēles padarīja daudzveidīgākas, uzrīdot citu citam plēsīgus zvērus, kā arī sarīkojot medības ar dzinēsņiem. Arēnā izlaida vērsus, lačus, lauvas, tīģerus, vilkus, panteras, mežakuļus, gazeles un zaķus. Cilvēku un dzīvņieku asinis plūda straumēm.

Pompejas iedzīvotāji ar dedzīgu aizrautību vēroja cietsirdīgo spēļu norisi. Viņu vidū izveidojās grupējumi, kas vienmēr bija gatavi sarīkot nekārtības un kautiņus, aizstāvot savus favorītus.

Mūsu ēras 59. gadā šī iemesla dēļ izcēlās asiņainas cīņas. Senators Livenks Reguls, kas politisku iemeslu dēļ bija izraidīts no Romas, sarīkoja spēles, lai izdabātu vēlētājiem. Amfiteātrī pulcējās ne vien pompejieši, bet arī kaimiņu pilsētiņu iedzīvotāji. Kādas cīņas laikā ievainots gladiators nokrita arēnas smiltīs; skatītājiem, norādot ar īkšķi uz leju vai uz augšu, vajadzēja izlemt viņa likteni – vai viņš būtu nogalināms vai apžēlojams.

Sakarā ar to starp pompejiešiem un viesiem no Nukērijas izcēlās ķīviņš. Satracinātais pūlis izskrēja arēnā, laižot darbā nažus, akmeņus un mietus; kad kautiņu izdevās pārtraukt, arēnā palika guļam vairāki desmiti sakropļotu līķu un ievainoto. Cietušie nukērieši aizsūtīja pie Nerona delegāciju ar sūdžību, un tas daudzus vaininiekus izraidīja, trimdā, bet pats galvenais – uz desmit gadiem slēdza Pompejas amfiteātri; tas bija nepieredzēti bargs sods, ja ņem vērā tā laika Itālijas iedzīvotāju patiešām neprātīgo aizraušanos ar gladiatoru cīņām.

18. gadsimta vidū amfiteātra tuvumā atraka gladiatoru kazarmu. Šī četrstūrains portika veidā būvētā ēka ar kamerām ieskāva milzīgu mācību laukumu. Kādā zālē atrada gladiatoru piederumus – brīnišķīgus romiešu ieroču meistarų senās mākslas paraugus. Ar bagātīgu ornamentu bronzā sevišķi izcēlās divas kāju bruņas, apaļš vairogs un smaga krāšņa bruņucepure. Šie priekšmeti tagad ir rets un vērtīgs Neapoles muzeja rotājums.

Pompejas termas (vīriešu nodaļa)

Spēles notika tikai divas reizes gadā noteiktos svētkos. Ikdienā pompejieši brīvo laiku pavadīja trijās termās, t.i., publiskajās pirtīs. Šīs iestādes izmantoja arī kā sabiedriskus klubus. Sakarā ar to pirtis bija iekārtotas ar lielu greznību un māksliniecisku gaumi. Plašās marmora zāles rotāja freskas un ciļņi, grīdas bija izklātas ar mākslinieciskām mozaīkām, griesti veidoja arkas un velves. Termās parasti bija četras zāles ar aukstu, siltu un karstu ūdeni un vēl sviedrētava, uz kurieni pa grīdā, sienās un griestos iekārtotām caurulēm plūda karstais gaiss. Pēc

mazgāšanās Pompejas iedzīvotājs varēja palasīt bibliotēkā, patērzēt ar citiem termas apmeklētājiem kluba telpā, pārbaudīt savu fizisko spēku un veiklību vieglatlētikas laukumā vai ieturēt azaidu skaisti iekārtotā restorānā.

Termu drupās arheologi izdarīja kādu atklājumu, kas zināmā mērā kļuva par sensāciju. Dažās zālēs bijuši apaļi logi ar stikla rūtīm – tas ir ļoti rets gadījums, kad senatnē atrasti iestikloti logi. 1328 eļļas lampiņas, kas atrastas kādā no termām, liecina, ka pompejieši tur pavadījuši arī vakara stundas. Un beigās ir vērts pieminēt vēl vienu interesantu sīkumu: pompejieši sūdzējušies par garnadziem, kas apzaguši ģērbtuvī, aiznesot drānas un vērtslietās pa to laiku, kamēr šo mantu īpašnieki baudījuši pirts priekus.

Vienkāršie pompejieši dzīvoja pieticīgi, pat trūcīgi. Bodnieki un amatnieki īrēja veikala telpas patriciešu villu ielas pusē un gulēja mazās istabēlēs otrajā stāvā, uz kuriem ēkas ārpusē veda koka kāpnes. Telpas bija iekārtotas visai nabadzīgi, tur varēja atrast tikai pašus nepieciešamākos priekšmetus.

Dziļo šķiru nevienlīdzību, kas valdīja senās Itālijas sabiedrībā un ko nespēja iznīcināt Grakhu, Marija un Spartaka revolūcijas, uzskatāmi un pārliecinoši parāda senatoru, jātnieku un bagātības sarausūšo brīvlaisto greznās villas. No ārpusē šie nami izskatījās diezgan necili. Fasādes, kurās nebija neviena vienīga loga, tikai retumis greznoja romiešu dievu – Jupitera, Apollona, Marsa, Merkurijs vai Minervas – attēli.

Sānielas, kurās pacēlās šīs mājas, bija monotoni līdzīgas cita citai. Tikai pilsētas galvenajās ielās villu fasādes pusē atradās veikali un amatnieku darbnīcas, kas vēl jo vairāk maskēja interjera greznību.

Šaurs gaitenis, ko no ielas šķīra divviru durvis ar pierīkotu klabekli, veda uz mājas galveno reprezentācijas zāli – atrijs. Tā vidū bija marmora baseins, kurā pa atveri griestos ieplūda lietus ūdens. Baseinam apkārt slējās kolonnas mājas jumta atbalstam. Šo skaisto zāli, kas bija domāta viesu uzņemšanai, parasti greznoja urdzošas strūklakas, senču un ģimenes locekļu krūšutēli.

Gar atrijs abām pusēm rindās stiepās ar aizkariem nošķirtas mazas istabiņas bez logiem. Tur bija guļamistabas (*dormitoria*) un ēdamistabas (*triclinia*), kurās bieži vēl saglabājušās akmens atgultnes; atlaidušies uz tām pusguļus ar seju pret galdu, zvilnēja dzīrotāji.

No atrijs, paejot garām namatēva istabai (*tablinium*), varēja nokļūt peristilā. Tas bija vergu rūpīgi kopts dārziņš, kam visapkārt stiepās kolonāde un nelieli alkovi. Šis klusais, burvīgais stūrītis bija visas mājas dzīves centrs. Parasti tur šļāca strūklakas, kaisot vēsa ūdens lāses uz puķēm, kokiem un zālienu.

Pēc apdegušajām saknēm izdevies noskaidrot, kā īsti izskatījušies šie dārzi. Tur dobēs augušas lilijas, Damaskas rozes, malvas, narcises, īrisi un mārupuķītes. No kokiem visbiežāk bija sastopamas akācijas, cipreses, lauri, platānas, ozoli un pīnijas, bet no dekoratīvajiem krūmiem un zālaugiem – alojes, efejas, mirtes, papirusniedres un parastās niedres.

Praktiskie pompejieši neaizmirsā arī augļu kokus un dārzeņus. Atraktajās vietās atrastas pārogļojušās paliekas, kas liecina, ka viņi audzējuši mandeļu kokus, saldās kastaņas, vīģes kokus, dateļpalmas, ķiršus, olīvkokus, granātābeles, ābeles, bumbieres, vīnogas, pupas, sparģeļus, melones, arbūzus un ķirbjus.

Krāšņo piļu istabas liecina par to īpašnieku izcilo skaistuma izjūtu. Gandrīz visās telpās sienas izrotātas ar zīmējumiem un marmorā iekaltiem ornamentiem. Gleznojums, kas aizņem ļoti lielas platības, visbiežāk attēlotas ainavas no romiešu un grieķu mitoloģijas. Mēs redzam, piemēram, kā Jupitera cenšas pavest Danaju, Jo vai Ledu, kā viņš nolaupa Eiropu. Ļoti bieži sastopamies ar attēlu, kurā Apollons dzenas pakaļ dievietei Dafnei un Venērai.²¹

Tomēr pompejieši neaprobežojās ar mitoloģisku tematiku vien. Dažādos laika posmos mode šajā nozarē mainījās, un tāpēc zinātnieki Pompejas sienu glezniecībā izšķir četrus pamatstilus. Ļoti interesants ir iluzionistiskais stils. Tā laikmeta attēlos redzam fanstastisku arhitektūru un ainavas, kas rādītas tādā mānīgi reālistiskā perspektīvā, ka rodas iespaids, it kā mēs noskatītos pa loga nišu uz plašo, saules un gaisa pārbagāto ār pasauli.

Kad 30. gadā pirms m.ē. romieši iekaroja Ēģipti, uz viņu māju sienām parādījās lotosi, nīlzirgi, krokodili, pigmeji, piramīdas un Nīlas ainavas. Kontrasts šiem motīviem ir gleznojumu cikls, kas pārsteidz ar valdzinošu un apbrīnojamu humora izjūtu. Mēs te redzam mazos mājas gariņus, rūķīšus, kas nodevušies visdažādākajiem darbiem: viņi vāra ēdienu, labo sandales, izgatavo dažādus zelta nieciņus, ēvelē dēļus, sit ar āmuru pa laktu, šauj ceptuves krāsni maizi, novāc vīnogas un ar kājām spiež no tām sulu. Viens no rūķīšiem stīvējas ar stūrgalvīgu ēzelīti un skubinādams rausta to aiz astes.

Blakus Herkulānas vārtiem atrakta grezna villa, kas reiz piederējusi Dionisa mistēriju priesterienei. Tajā ir 19 istabas ar atsevišķām pirtīm un pat – retums pompejiešu namos – pusapļa veranda. Taču par galveno dārgumu šajā mājā kļuva 29 sienas gleznojumi ar cilvēku tēliem, kas pārsniedz dabisko lielumu. Nezināms mākslinieks, īsts meistarū meistars, likdams lietā ugunīgas krāsas,

²¹ V.E.: Šeit manā grāmatas eksemplārā lapas malā ar zīmuli pierakstīts: «Dafne bija nimfa; Apollonam vajadzētu vajāt Afrodīti, nevis Venēru».

atainojis, cik dramatiski noris jaunas Dionisa piekritējas ievadīšana šī dieva kulta mistērijās. Vienā no gleznojumiem priesterienes šausta jaunu meiteni, bet citos kailas bakhantes lec izlaidīgas dejas vai arī parāda godu Bakham, zedomamās viņa statujas pakājē.

Netālu no tiem pašiem Herkulānas vārtiem atrakta kāda cita māja, kas ir daudz vecāka par nule pieminēto. Vezuva izverduma laikā tā jau bija četrsimt gadus veca. Tajā praktizējis kāds ķirurgs; tas noskaidrots, kad vienā no viņa istabām atrada veselu komplektu ķirurģisko instrumentu, kas pārsteidzoši līdzīgi mūsdienu instrumentiem. Interesanta detaļa ir tas, ka šī ķirurga meita, domājams, bijusi māksliniece. Viņas istabā ar milzīgu logu dārza pusē uz sienas freskā attēlota jauna sieviete, kas glezno Bakha krūšutēlu, kamēr mazs Eross pietur gleznu, bet divas verdzenes sasprindzināti, ar lielu interesi vēro viņas darbu.

Uz sienām bieži sastopami reālistiskā manierē gleznoti portreti. Tā lielas ceptuves īpašnieks Terencijs Prokuls, kļuvis bagāts, uzcēla sev diezgan skaistu villu un lika māksliniekam uz vienas sienas uzgleznot sevi un savu sievu. Vīrietis ar nelielu bārdiņu un atkarenām ausīm – droši vien, lai izskatītos cienīgāks – tur rokā papirusu tīstokli; piemīļīgajai sievietei ar lielām, rāmām stirnas acīm, taisnu degunu un skaistu sejas ovālu nolikta priekšā vaska plāksnīte, bet ar irbuli viņa pieskārusies lūpām, it kā gūdrojot, ko lai uzraksta uz šīs plāksnītes.

*

Maķedonijas Aleksandrs no «Fauna nama» mozaīkas

Liela vērtību pompejieši pievērsa savu namu grīdām. Lielāko tiesu viņi tās greznoja ar mozaikām, kas bija darinātas no tūkstošiem sīku daudzkrāsainu akmentiņu. Dažas mozaīkas ir īsti mākslas šedevri, kas pelnījuši visaugstāko atzinību. Mēs tur atrodam daudzveidīgus ģeometriskus rakstus, zvaigznes, rozetes, pinumus un meandras,²² bieži vien arī augu motīvus, kuros saredzam efejas, lotosus, vīnogulāju dzinumus un laurus. Šajā smalkajā dekoratīvajā mākslā izmantoti arī dzīvnieku valsts motīvi. Ar neatdarināmu precizitāti atveidoti nīlzirgi, kentauri, jūras zirdziņi, delfīni, suņi, baloži, lāči un gaiļi, kas kaujas viens ar otru.

Par mozaīkas meistarības kalngalu uzskatami figurāli motīvi, kas veido veselas ainas, kuru pamatā liktas mitoloģiskas leģendas vai arī kāds senvēstures notikums. Šajā ziņā tipisks ir tā saucamais «Dramaturga nams», kas padarīts slavens ar Bulvera romānu «Pompejas pēdējās dienas». Dzīvās krāsās

²² Meandras – ornamentu, ko veido samudžinātas viļņainas līnijas vai vītenāugi.

un ar dramatiska sasprindzinājuma piesātinātu reālismu mākslinieks uz grīdas attēlojis komēdiju aktierus izrādes mēģinājuma laikā. Vecs, plikpaurains dramaturgs, turēdams rokā scenāriju, dod režisora norādījumus diviem jaunekļiem, kas gērbušies kazadās; dibenplānā kāds cits aktieris, biedram piepalīdzot, ietērpjas teātra kostīmā.

Gluži neatkārtojams šedevrs ir milzīgā mozaīkas grīda «Fauna namā», kuru arheologi šādi nosaukuši tālab, ka atrijā atrada pilnīgi veselu Fauna, šā Itālijas mežu pinkainā dieviņa, skulptūru.

Taisnstūrī, kura izmēri 5,12 reiz 2,75 metri, mākslinieks sakārtojais aptuveni pusotra miljona akmentiņu visdažādākajos baltas, melnas, dzeltenas un sarkanās krāsas toņos, izveidojot kara ainu – Maķedonijas Aleksandra kauju ar Dāriju pie Isas 333. gadā pirms mūsu ēras.

Kaujas jūklī sadrūzmējušies cīnītāji, kuru sejās atspoguļojas niknums vai šausmas, atsevišķu cilvēku raksturīgo vaibstu reālistiskā atveide, kaujas dinamisms un kvēle, kompozīcijas spēks un plašais vēriens – tas viss dzīvi jo dzīvi sauc atmiņā Matejko gleznu «Tanenbergas kauja».

Šī mākslas darba dominējošais tēls ir Aleksandrs. Viņa mati plīvo, seja novājējusi, acis liesmo, šķēpu viņš izdūris cauri persiešu augstmanim; šajā brīdī Dārijs ar šausmām pamana, ka arī viņam pašam draud briesmas. Viņa kaujas ratu braucējs pārbīlī pātāgo ērzelus, bet kāds persiešu augstmanis nolēc no zirga, lai atdotu to savam valdniekam un palīdzētu viņam aizbēgt. Draudīgais šķēpu mežs, kas slien pie apvāršņa, liecina, ka maķedoniešu falangas arī kaujas haosā saglabājušas slēgtu ierindu, bet tas draud persiešiem ar iznīcinošu sakāvi. Mozaikā precīzi atveidota bojā gājusi glezna, ko radījis izcilais grieķu mākslinieks Filoksens no Eretrijas, kurš dzīvojis trešā un otrā gadsimtu mijā pirms m.ē.

Arheologi nebija cerējuši atrast Pompejā vaska plāksnītes, uz kurām romieši rakstīja vēstules un izdarīja piezīmes par kārtojamām saimnieciskām darīšanām. Plāksnītes sasēja triptihos, t.i., ar aukliņu savienoja pa trim, izveidojot grāmatiņu ar sešām lappusēm. Pašas plāksnītes izgatavoja no koka dēļiņiem un pēc tam pārklāja ar plānu vaska kārtiņu, tālab grūti bija iedomāties, ka tās varētu saglabāties Pompejā, kur pelni un akmeņi viegli laida cauri gaisu. Drīzāk pastāvēja iespēja, ka tās varētu atrast Herkulānā, ko sedza sacietējušo vulkānisko dubļu izolējošā čaula.

Taču kādu dienu atraka baņķiera un vadmalas fabrikanta Lūcija Cecīlija Jukunda villu. Vienā no istabām stāvēja ar plānām bronzas loksniņiem apsista koka lāde. Pacēlušī vāku, arheologi atrada 152 vaska plāksnītes, no kurām 127 izdevās izlasīt. Izrādījās, ka tie ir tirdzniecisku darījumu dokumenti: līgumi par nekustama īpašuma pirkšanu un pārdošanu, maksājumu un grāmatvedības orderi. Šie dokumenti sniedz interesantu ieskatu par tirdznieciskajām attiecībām tā laika Itālijā.

Jau 18. gadsimtā Herkulānā atrada bibliotēku ar papirusa tīstokļiem. Tā ir vienīgā bibliotēka, kas līdz šim tur uzieta, kaut gan zināms, ka patriciešiem labais tonis prasīja iekārtot personiskas grāmatu krātuves. Pilī, kuru tagad sauc par *Villa dei Papyri* un kur ir daudz brīnišķīgu skulptūru, fresku un mozaīku, atklāta neliela bibliotēkas istaba. Tur atrasti 1800 manuskriptu ruļļi, taču diemžēl visi tīstokļi apdeguši un salīpuši kopā. Manuskriptu attīšana un izlasīšana bija ārkārtīgi grūts uzdevums. Jau 18. gadsimtā mūks Piadži šim nolūkam konstruēja īpašu ierīci, un, kaut gan viņš nokvernēja pacietīgā darbā daudzus gadus, taču spēja attīt un kaut kā saburtot tikai niecīgu daļu no tiem, turklāt daudzus tīstokļus neglābjami sabojāja. Līdz šim laikam izdevies izlasīt tikai 340 papirusu; to vidū ir epikūrieša Filodema traktāti par mūziku, kā arī raksti par Epikūra filozofiju, kuras piekritējs bijis greznās villas īpašnieks.

Pompejā saglabāties maz mēbeļu, toties tur atraktas piecas no sudraba darinātas galda servīzes, kurās ietilpst bagātīgi ar ornamentiem izrotātas krūzes, kausi, vīna glāzes, šķīvji, karotes, smeļamie kausi un cepešbļodas.

Veltīsim vienai no šīm servīzēm mazliet vairāk uzmanības, jo tai ir izcili liela mākslinieciska vērtība, turklāt visai dīvaini ir apstākļi, kādos tā atrasta. 19. gadsimta beigās netālu no Pompejas Vezuva nogāzē arheologi uzdūrās kādai pilij un lauku saimniecībai ar ēkām vīna un olīveļļas amforu uzglabāšanai. Kā liecināja turpat atrastais zīmogs, tas viss piederējis kādam Lūcijam Herēnijam Floram, bagātam zemes īpašniekam, kuram ienākumu avots bija vīnadārzi, ganības un olīvkoku plantācijas.

Šo lielo saimniecību Vezuva izverdums pārsteidza negaidot, kad visi bija nodevušies savam ikdienas darbam. Virtuvē gulēja ķēdē piesiets suņa skelets, uz krāsns stāvēja podi, kuros vārīts ēdiens. Stallī atrada vairāku zirgu ģindeņus. Govis, aitas un kazas droši vien tobrīd ganījās pļavās, un tāpēc laidarā to kaulu nebija.

Pagalmā pie vīnogu sulas spiedes atrada trīs cilvēku skeletus; to vidū, spriežot pēc dārgajiem gredzeniem ar topāzīem, bija arī pašas saimnieces mirstīgās atliekas.

Izrakumus tur izdarīja zemes gabala īpašnieks Vinčenco da Prisko. 1895. gada 13. aprīlī īsi pirms darba beigām uzraugs pamanīja šauru spraugu, kas veda pagrabā. Viņš iespraucās tajā, taču tūlīt izlēca ārā, saukdams, ka pazeme esot pilna ar gāzēm.

Tiklīdz strādnieki atstāja darba vietu un devās uz mājām, uzraugs aizskrēja pie zemes īpašnieka un, satraukumā stostīdamies, sacīja:

– Kungs, pagrabā guļ ģindenis, bet tam apkārt izkaisītas lielas bagātības!

Zemes īpašnieks lika uzraugam klusēt un neļāva līdz vakaram nekur iet.

Tiklīdz satumsa, viņi abi ar lukturiem rokās iespraucās pagrabā un apstulbuši apstājās, ieraugot milzu bagātības, kas gulēja viņu priekšā. Tur bija rokassprādzes, auskari, gredzeni, smagas zelta važiņas, brīnišķīgi izrotāti sudraba trauki, bet pašā vidū – satrunējis ādas maiss. Tajā glabājās vairāk nekā tūkstoš zelta monētu no imperatoru valdīšanas laikiem, sākot ar Augustu un beidzot ar Domiciānu. Pašas jaunākās monētas bija attiecināmas uz mūsu ēras 76. gadu, proti, tās nākušas no naudas kalnveides trīs gadus pirms katastrofas. Tur bija ārkārtīgi retas monētas ar imperatoru Galbas, Otona un Vitelija attēliem; viņi visi kopā valdīja tikai vienu gadu un tādēļ nepaguva laist apgrozībā lielāku naudas daudzumu. Gandrīz visas monētas mirdzēja kā jaunas un numismātikā ieguvušas gluži nenovērtējamu nozīmi.

Galda servīzē, vienā no brīnišķīgākajām, kas saglabājušās no senās Romas laikiem, ietilpa 108 priekšmeti: kausi, biķeri, vēderainas krūzes, šķīvjī, bļodas, sālstrauki, karotes, smeļamie kausi, glāzītes un pat sietiņi. Tie noklāti ar reljefiem rotājumiem, kurus pieredzes bagāti lietišķās mākslas meistari izkaluši no plāna sudraba.

Dekoratīvo motīvu un rakstu bagātība ir patiešām pārsteidzoša. Šeit daudz reālistisku Romas imperatoru un patriciešu portretu, dzērves, stārķi, lapsas, brieži un mežakuļi, kurus vajā dzinējsuņi, lāči, kas uzbrūk stirnām, ērgļi, kas plosa zaķus, kalnu kazas, melnais strazds, kas uzmanīgi vēro ķirzaku, čūskas, lauva, kas klūp virsū vērsim, lapsa, kas cīnās ar vilku. Visi šie skati atainoti ar neparastu kustības izjūtu, anatomijas un mākslinieciskās kompozīcijas noslēpumu izpratni.

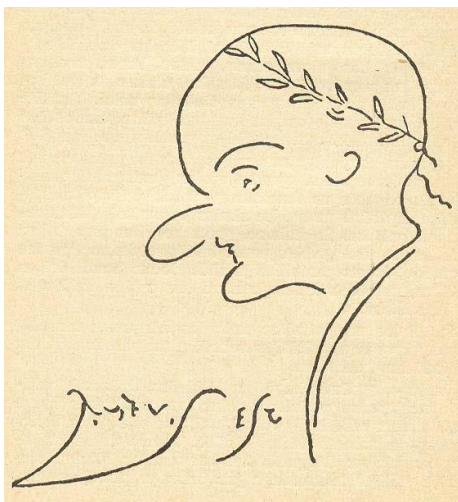
Ar īpašu savdabīgumu izceļas sudraba vīna kausi. Mākslinieks iegrebis tajos dejojošus ģindeņus ar senatnes dižo filozofu un dramaturgu Sofokla, Eiripīda, Menandra, Epikūra un stoīķu skolas pamatlicēja Kitionas Zenona galvām. Šo baismo, grotesko ainu jēga bijusi tāda, ka ar tām gribēts paust tolaik moderno Epikūra filozofiju, kuras pamatā bija šāda doma: baudi dzīves priekus, kamēr ir laiks, jo nāve tev uzglūn uz katras mājas sliekšņa.

Šos lielos un patiešām unikālos dārgumus atradēji slepeni izveda pāri Itālijas robežām un pārdeva franču miljonāram Rotšildam.

Uzraugs, saņēmis bagātīgu atlīdzību, dzērumā izplāpāja noslēpumu pudeles brāļiem, un notikušais kļuva plaši zināms visā Itālijā. Šis jautājums bija pat izvirzīts Itālijas parlamenta darba kārtībā. Taču valdība izrādījās bezspēcīga: dārgumi, kas saskaņā ar likumu piederēja Itālijas tautai, bija jau ārzemju pircēja rokās.

Tagad servīze gandrīz pilnā komplektā atrodas Parīzes Luvrā un ir viens no visvērtīgākajiem Romas materiālās kultūras eksponātiem.

Gluži kā apstājies pulkstenis

Ja kāds domātu, ka nelāgais paradums skricelēt uz mūriem un sienām visādus ķeburus ir tikai jaunāko laiku sodība, tas dziļi maldītos. Šis neciešamais paradums ir vecs kā pasaule, un tas piekopts arī Pompejā. Uz bazilikas, amfiteātra, tempļu un dzīvojamo māju sienām var atrast tūkstošiem uzvārdu, zīmējumu, reklāmas paziņojumu un domu graudu, kuros garāmgājēji pūlējušies izteikt savas domas ar visai apšaubāmu vērtību. Viņi tos ieskrāpējuši ar kādu asu priekšmetu vai rakstījuši ar koka ogles gabalu.

Šodien mēs nosodām šo ieradumu un cenšamies ieskaidrot cilvēkiem, ka rakstīšana uz sienām ir nedarbs, kas nav savienojams ar labu gaumi. Taču Pompejā šie uzraksti dīvainas likteņa ironijas dēļ gluži kā vecs vīns ieguvuši mūsdienu cilvēku acīs īpašu vērtību un nozīmi. Šie uzraksti ļauj mums ielūkoties pilsētas ikdienas dzīvē, iepazīt vienkāršā pompejieša dvēseli ar viņa rūpēm, nepatīkšanām un naidu; mēs tieši saduramies ar viņa zobgalīgo un bezrūpīgo, bieži vien frivolo un arī izaicinošo humoru.

Mums neviļus jāpasmaida, iepazīstoties ar nezināmu pompejiešu mūrnieku, kas ar ļaunu gandarījumu aizsmērējis uz sienas kādu uzvārdu, taču nav spējis nociesties, neiemūžinājis savējo; «Sosijs parakstījās», mēs lasām uz sienas, «Onesijs aizkrāsoja viņu ar baltu apmetumu».

Cits Pompejas iedzīvotājs, glaimotājs vai arī labvēlības pārpilns draugs, atstājis uz sienas kā apsveikuma kartīti: «Sveicu tevi, Emīlij Fortunas». Gadījies arī kāds nez par ko noskaities rakstītājs, kas izgāzis žulti šādā teikumā: «Sumijs novēl Kornēlijam pakārties».

Netrūkst pievilcības naivajiem ķeburiem, ko uz namiem atstājuši bērni. Uz kādas sienas augstprātīgi ģeņģerē šausmīgi kriceļi – atsevišķi alfabēta burti, kurus mazais skrīveris nule iemācījies skolā, iespējams, ne jau bez rīkstes palīdzības. Citā vietā mēs sajūsmināmies par diezgan veiksmīgu jauna jokupētera zīmējumu – tā ir karikatūra, kurā attēlots plikpaurains skolotājs ar lauru vainagu uz vienas auss un gaļīgu nelabojama žūpas degunu. Tāpat daudz necerēta humora ir zīmējumā, kurā attēloti divi gladiatori sīvā cīņā.

Pilsētas vienkāršo ļaužu vidū populārās gladiatoru cīņas vispār plaši atspoguļotas uzrakstos uz sienām. Daži gladiatori bijuši sieviešu elki. Tā, piemēram, starp citu lasām, ka trāķietis Kelads esot «sieviešu ilgu tēls, pavēlnieks un dziedinātājs».

Ļoti pamācoši ir paziņojumi, kuros izsludinātas gladiatoru cīņas vai arī darīts zināms atsevišķu divcīņu iznākums. Uz kādas stūra mājas atrasta vesela afiša, kurā teikts:

«Divdesmit pāri gladiatoru, kurus Nerona priesteris Lukrēcijs Satrijs Valenss novēlējis testamentā, kā arī desmit pāri, ko devis viņa dēls, cīnīsies cits pret citu Pompejā 4. aprīlī. Bez tam notiks mednieku cīņas ar meža zvēriem. Virs galvām būs pārvilkts audekla jumts, lai ļaudis saulē nepārkarstu».

Vēl interesantāks mums ir fakts, ka jau tolaik šīm barbariskajām izpriecām bijuši pretinieki, vispirms jau starp pašiem gladiatoriem, kuri kopš Spartaka sacelšanās laikiem Romas impērijā kļuva par bīstamu dumpīgu spēku; tāpēc viņus stingri uzmanīja un turēja paklausībā, šim nolūkam izmantojot leģionārus un pretoriāniešus. Kāds no šādiem dumpīgi noskaņotiem gladiatoriem, izsakot savu protestu, uzrakstījis uz kazarmas sienas: «Filozofs Annejs Seneka ir vienīgais romiešu rakstnieks, kas nosodījis asiņainās spēles».

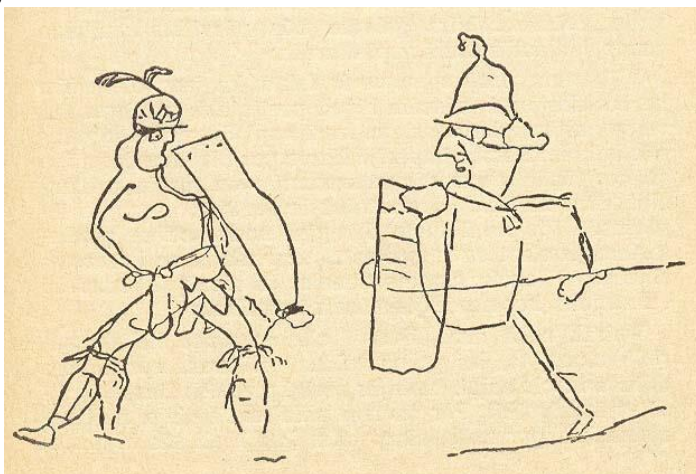
Vairāk nekā divi tūkstoši citu uzrakstu lieliski parāda mums to, ka pašpārvaldes vēlēšanas noritējušas dzīvi un trokšņaini, ka tajās rosīgi piedalījušies visi pilsētas iedzīvotāji. Par saviem mīļajiem aģitēja ne tikai atsevišķas personas, starp citu, ļoti bieži tās bija sievietes, bet pat veselas amatnieku kopas. Afišas parakstījuši publisko termu kurinātāji, audēji, krāsotāji, juvelieri, mūļu dzinēji, bārdzīņi, vīna dārzu strādnieki, konditori, dievietes Izīdas pielūdzēji un pat bumbas spēlētāji. Vēlēšanu lozungi un uzsaukumi te cēla kandidātus vai debesīs, te atkal izsmēja un nozākāja.

«Pakvijs lūdz ievēlēt par edīlu Lūciju Pomeju», aicina kāds Pompejas iedzīvotājs, bet cits ar lieliem, sarkaniem burtiem uzrakstījis šādu aicinājumu: «Ak Trebij, sasprindzini spēkus un padari par edīlu jauno, godīgo cilvēku – Lolliju Fusku».

Asprātīgi un dzēlīgi ir uzraksti, kas cenšas diskreditēt kandidātus. «Vatiju rekomendē ievēlēt par edīlu blēži», mēs lasām uz sienas. Kādā citā vietā zem afišām, kas liekulīgi slavē kandidātus, ir paraksti «visi miegamices» vai arī «aizsēdējušies žūpas». Sastopami arī pa jokam izteikti draudī, kas liecina, ka pat priekšvēlēšanu drudzī pompejieši nav zaudējuši savu nebēdīgo humoru. No šā viedokļa tipisks ir šāds uzraksts: «To, kas atsacīsies atdot balsi par Kvinktu, lai izdzen cauri visai pilsētai ēzeļa mugurā kā ākstu».

Mīlestības sarežģījumos pompejieši neizcēlās ar pārliecīgu kautrību: ar apburošu vaļsirdību tie uz sienām atklāja savas ilgas, vilšanās un neveiksmes sirdslietās, saukdami vārdā savas iemīļotās vai rūgti zūdīdamies par viņu vieglprātību un nepastāvīgumu. Uz nama sienas kāds mīlētājs atstājis, lūk, šāds melanholijas pārpilnas dzejas rindas:

«Nekas nav mūžīgs šajā pasaulē!
Mirdz zelta saule jumā zilā,

Bet vakarā jau okeānā krīt;
 Un mēnesnīca, kas tik spoži spīd,
 Pret rītu blāva tālē zūd.
 Un tāpēc nebēdā, ja tava mīļā
 Reiz dusmu liesmās iedegas,
 Jo zini – pārstās vētra niknā,
 Maigs vējiņš atkal žūžot sāks».

Kāds jauneklis nopūzdamies uzrakstījis: «Ak, labāk es vēlētos mirt, nekā būt dievs bez tevis», bet cits neizsakāmas jūsmas uzplūdus cildina izredzētās skaistumu: «Kas nav redzējis Apella uzgleznoto Venēru, lai pamet skatienu uz manu meiteni – viņa ir tikpat apburoša kā šī dievietē». Nelaimīgais, kas nav spējis iegūt pretmīlu, atvadās no savas iecerētās ar šādiem vārdiem: «Paliec sveika, mana Sava, labi būtu, ja tu mani mīlētu kaut drusciņ. Ak, kad tu uzzināsi, kas ir mīlestība, un tevī pamodīsies cilvēcīgas jūtas, tad esi žēlsirdīga pret mani un atļauj, ak, dievietes Venēras ziedīn, man aiziet pie tevis».

Uz akas, pie kuras dzirdīti mūļi un ēzeļi, izlasāms uzmušinājums, kas adresēts pārāk kūttram vedējam: «Ak, ja tu kādreiz būtu izjutis, kā kveldē mīlestība, tu mani ātrāk aizvestu pie manas meitenes. Traucies uz priekšu, skubini savus lopiņus, drīzāk tver pātāgu un grožus! Steidzies uz Pompeju, jo tur dzīvo mana visumīļā!» Nejaušs viesis kādas iebrucamās vietas guļamistabas alkovā izteicis savas bēdas šādos vārdos: «Te vientulībā gulēja Vibijs Restitūts ar skumju pārpilnu sirdi, ilgodamies pēc savas Urbanas».

Pat greizsirdi nespēja noslēpt savu niknumu un vilšanos. Viens no viņiem draudēja sāncensim: «Ja kāds gribēs sagrozīt galvu manai meitenei, tad lai tuksnesīgos kalnos to aprij briesmīgi lāči». Kāds vīrs, pārsteidzies sievu sāncensība sabiedrībā iebrucamajā vietā, izteica savu gandarījumu triumfa saucienā: «Esmu viņu notvēris, par to nav šaubu! Romula ir te ar šo nelieti!»

Jautrību izraisa izteicieni, kurus rakstījuši izmisuši mīlētāji un lielbnieki, izlikdamies vienaldzīgi. «Venēra!» raksta kāds nezināms holēriķis. «Es pārlauzīšu tev visas ribas un noslānīšu tevi tā, ka tu kļūsi klība. Ja tu spēji caururbt ar bultu manu maigo sirdi, tad kāpēc gan es nedrīkstu sadragāt tavu pauri?» Toties citādi mīlas sarežģījumus vērtē zobgalis un vējagrābšlis, bet varbūt arī atraidīts un sarūgtināts mīlētājs. Viņa vārdi ir šādi: «Viens mīl, otrs tiek mīlēts, bet es par to visu nospļaujos». Kāds skeptiķis šajā sakarībā pierakstījis blakus savas domas: «Kas par to nospļaujas, tas pats ir iemīlējis». Atradās pat rūdīts mēlnesis, kas, gribēdams atriebties, nodarbojās ar neslavas celšanu. Par meiteni, kura droši vien bija iedevusi tam kurvīti, viņš atļāvās uzrakstīt šādu apmelojumu: «Lucilla ar savu miesu pelna skanošo».

Sievietes nepalika vīriešiem parādā. Kaut kāda Līvija visai pašpārliecināti paziņoja Aleksandram: «Tavs liktenis mani it nemaz neuztrauc, ja tu pazudīsi, jo labāk būs man». Cita meitene, atbildot uz pārliecīgu uzmācību nevietā, uzrakstījusi: «Virgula savam paziņam Tortijam: manu dārgumiņ, tu man esi pārlietu pretīgs».

Ievērojama loma pilsētā bijusi vīnam, tāpēc uz sienām atrodam ļoti daudz izteikumu par šo Dionisa dzērienu. Kādā krodziņā lasām šādu reklāmu: «Šeit var nopirkt dzērienu par vienu asu, labāku – par diviem, bet par četriem asiem var dabūt kausu falernieša.²³» Garāmgājējs ieskrāpējis bazilikas sienā: «Svavs alkst pēc pilnām vīna krūzēm, viņš ir ļoti izslāpis». Kāds cits uzraksts laikam radies vēlu naktī, kad uzdzīvotāju pulciņš atgriezās no krodziņa mājās. Viens no tiem apstājies, lai uz sienas izteiktu savu uzpūtu apmierinātību. «Sirsniņgs sveiciens!» uzrakstīts ar nedrošu roku. «Mēs esam pilni kā mārki!» Bet kādam citam plītniekam nepavisam nav paticis pavadītais vakars, un viņš šķendējies par krodziņa saimnieku: «Kļūsti tu pats par savas viltības upuri – tu mums pārdevi ūdeni, bet pats loc tīru vīnu».

Pavisam dīvaini ir tas, ka pat kapenes izraibinātas ar dažādiem uzrakstiem. Mēs tur atrodam vēlēšanu afišas, paziņojumus par gladiatoru cīņām, reklāmas, pat sīkus sludinājumus, ar kuru palīdzību pilsētas iedzīvotāji sazinājušies cits ar citu. Uz kādām kapenēm pie Herkulānas vārtiem izlasāms paziņojums par aizbēgušu ķēvi. Tajā teikts: «Tas, kam 26. augustā aizbēga ķēve ar nastu, lai iet pie Decija ... aiz Sarnas tilta, Mamija muižā».

Lasot tūkstošiem šādu un tamlīdzīgu uzrakstu, ar kuriem izraibinātas gandrīz vai visu Pompejas ēku skaistās sienas, mēs nebrīnīsimies, ka pilsētas iedzīvotāju vidū atradies saprātīgāks cilvēks, kam beidzot izsīkusi pacietība. Taču pat viņš nespēja pretoties fatālam kārduinājumam – tas šajā gadījumā ir viskomiskākais – un uzrakstījis ar humoru: «Ak siena, es apbrīnoju tevi, ka tu līdz šim vēl neesi sabrukusi. Tev jāpacieš tik daudz tukšu plāpu».

²³ Falernietis – seno romiešu iecienīts vīns no Kampānijās vīna dārziem.

Pompejiešiem bija vājība uz lozungiem un īsām moralizējošām sentencēm, kuras tie lika rakstīt uz istabu sienām vai iemūžināt grīdu mozaikās. Kādā māja lasām šādu pamācību: «Vismazākais ļaunums izaug par vislielāko, ja to atstāj neievērotu».

Šo modi līdz absurdam noveda kāds Epidijs Himenejs. Visas viņa mājas sienas uzmācīgi izraibinātas ar neskaitāmiem uzrakstiem, kas bieži vien ir gluži smieklīgi un nepārprotami liecina, ka saimnieks bijis tipisks iznīrelis ar visai aprobežotām intelektuālām spējām. Lūk, viņa atgādinājums, kas domāts uz dzīrēm ielūgtajiem viesiem: «Naida pilnus ķīviņus atliec, ja vari, uz vēlāku laiku, pretējā gadījumā dodies atpakaļ uz savām mājām» vai: «Iekāres pilnu vaigu un valšķīgas acis novērs no svešas sievas, saglabā sejā kautrīgu izteiksmi». Trešais uzraksts ir laikam pats komiskākais: «Saudzē mūsu linu galdautus!»

Bagātais maiznieks un namsaimnieks Gnejs Allejs Nigids lielā apmierinātībā par to, ka izdevies iedzīvoties mantā, savā ceptuvē līcis uztriept ar lieliem burtiem: «Šeit piemājo laime», bet kāds cits tirgonis vārdā Siriks savas dzīves devīzi izteica ar šādiem vārdiem: «Sveicam peļņu!» Trešais tirgotājs, kura vārds mums nav zināms, ar uzjautriņošu atklātību atzinies, ka viņam «Peļņa ir prieks».

Arī māju sliekšņus izraibinājuši uzraksti. Plaši pazīstama ir mozaika, kurā atveidots suns ar brīdinājumu: «Cave canem» – «Sargies no suņa». Taču visbiežāk durvju priekšā sastopams lakonisks apsveikuma vārds: «Salve!» No šīs izplatītās paražas atkāpās kādas mājas saimnieks, izrotādams savu sliekšni ar garāku frāzi: «Manas durvis ir slēgtas zagļiem, bet plaši atvērtas godīgiem ļaudīm».

Ja pieminētie uzraksti mūs noskaņo uz jautrību, tad atrodams arī tāds, kas visai ietekmīgā veidā vēstī par traģisko likteni, kāds piemeklēja Pompeju. Šaurajos Herkulānas vārtos notika baismas scēnas. Šausmu pārņemtie ļaužu bari centās iespējami ātrāk izkļūt no pilsētas klajā laukā un briesmīgā panikā grūstījās un spieda cits citu, nesaudzēdami ne sirmgalvjus, ne bērnus. Kāds ebrejs, nespēdams izlauzties baram cauri, vispirms patvēries blakusmājā, lai nogaidītu, kad beigsies katastrofa, bet pēc tam atkal izskrējis uz ielas. Uzskavēdamies šajā mājā, viņš ieskrāpējis sienā divus vārdus, kas ir daiļrunīgi ar savu satricinošo jēgu: «Sodoma un Gomora».

Šis baismais uzraksts kā zibens uzliesmojums atklāj, ko Pompejas iedzīvotāji pārdzīvoja katastrofas brīdī, bet par taustāmu pierādījumu tam kļuva namos un pilsētas ielās atrastie cilvēku ģindenī. Šo drausmīgās traģēdijas liecinieku, kā mēs jau minējām, ir vairāk nekā divi tūkstoši.

Vairākus gadsimtus arheologi savāca muzejos, pienācīgi nekonservējot, daudzus skeletus, kuru stāvoklis atrašanas brīdī deva iespēju tikt skaidrībā par individuālo traģēdiju norisi. Tikai 1864. gadā arheoloģisko izrakumu vadītājam Fiorelli ienāca prātā laimīga doma. Kādā ieliņā atraka cilvēka galvaskausu; pārējās skeleta daļas atradās sacietējušajos vulkāniskajos pelnos. Pētījumi parādīja, ka katastrofas brīdī lietū samirkušie pelni cieši sablīvējušies ap ķermeni, kas ar laiku satrūdējis; taču saglabājās ķermeņa apveidam atbilstošs dobums.

Fiorelli šo dobumu piepildīja ar šķidru ģipsi, un, kad java sastinga, ārā tika izcelti četri cilvēku atveidi. Tiem bija dzīvu cilvēku apaļīgās formas, sejās bija lasāmas šausmas un pirmsnāves mokas.

Divu Vezuva vulkāniskajos pelnos bojā gājušo sieviešu ģipša atliekums

Redzot pozas, kādās gulēja upuri, nebija grūti iztēloties, kas norisinājies uz šīs mazās ieliņas. Visiem priekšā pavecāka sieviete; viņai līdzās dārgumi, kurus tā mēģinājusi izglābt: trīs pāri zelta auskaru, vairāk nekā simts sudraba monētu un divas mājas durvju atslēgas no dzelzs. Sieviete labā roka lauzta, ar kreiso viņa aizklājusi seju, it kā sargādamās no akmeņu krusas. Šepat viņai pie kājām bojā gājusi četrpadsmit gadus veca meitene, iespējams, viņas meita. Mazliet tālāk kāda cita sieviete, spriežot pēc dzelzs gredzena uz labās rokas, tā bijusi verdzene. Pēdējais augšpēdu gulēja milzīga auguma vīrietis –

vergs ar pirkstā uzvilktu dzelzs gredzenu un visai skaidri saskatāmām sandalēm kājās.

Kopš tā laika arheologi pielieto Fiorelli metodi visur tur, kur vulkāniskie pelni to atļauj. Tā iegūti daudzi jo daudzi satriecoša izskata lējumi, kas tagad glabājas Neapoles muzejā. Bez tam Pompejas izrakumu laikā atrasts daudz skeletu, kas palīdz saskatīt pareizā gaismā katastrofas atsevišķas epizodes.

Izīdas templī priesteri bija sarīkojuši dzīres, kad viņus pārsteidza Vezuva izverdums. Uz galda bija vīns, maize, caļi, zivis un olas. Dzīrotāji uztrūkušies no atgultnēm un sākuši vākt kopā savus

dārgumus. Lielā rupja linu audekla gabalā viņi ievīstījuši milzum daudz zelta un sudraba monētu, savas dievietes statuetes, dažādus sudraba upurtraukus un citas vērtslietas. Taču necik tālu viņi netikuši: ārā, uz ielas, visus nosītuši akmeņu krusa, un viņi palikuši guļam krustām šķērsām, izkaisījuši tempļa dārgumus uz bruģa. Citi priesteri gājuši bojā Izīdas tempļa saimniecības telpās. Viens no viņiem ar cirvīti rokās izcirties cauri divām sienām, taču pie trešās nokritis un miris, saindējies ar nāvējošajiem izgarojumiem.

Šaušalīgu grotesku atgādina aina, ko arheologi ieraudzīja kādās atraktās kapenēs pie Herkulānas vārtiem. Romiešiem bija savdabīga paraža sarīkot bēru mielastu turpat kapenēs šim nolūkam īpaši paredzētā priekštelpā, tā saucamajā *triclinium funebre*. Un tā Vezuva izverdums pārsteidza šajās kapenēs visu kāda tikko apbedīta pompejieša ģimeni tajā brīdī, kad nelaiķa tuvinieki, iekārtojušies uz atgultnēm, bija nodevušies bagātīgajam mielastam.

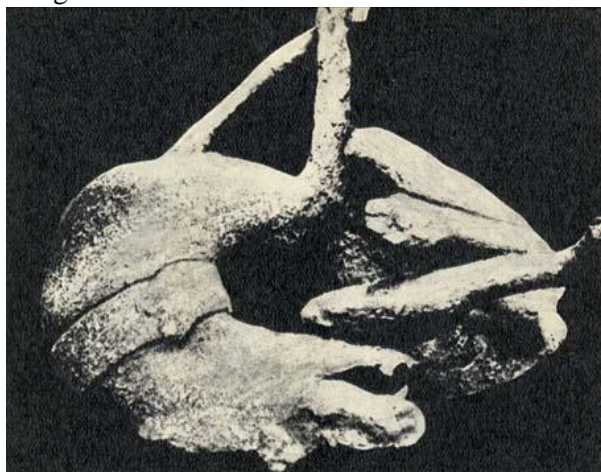
Vingrošanas un paukošanas skolā, tā saucamajā palestrā, kur atradies milzīgs peldbaseins un jaunatnes aizgādnis Izīdas kapela, jauniešiem, kā parasti, notikušas nodarbības. Akmeņu krusa un pelnu lietus sadzinis atlētus zem kolonādes portika, kas ietvēra laukumu. Taču ielūzis jumts, un daudzi jaunieši palikuši beigti zem tā. Izīdas priesteris, gribēdams aizbēgt ar diviem sudraba upurtraukiem, iekritis baseinā, kas jau bijis līdz malām pilns ar pelniem un, lai arī izmisīgi pūlējies, tomēr nav spējis izrāpties no tā ārā. Tur viņu arī atrada, sarāvušos čokurā pirmsnāves krampjos.

Apmēram tas pats norisinājies gladiatoru kazarmās. Gladiatori, kas tobrīd tur bijuši, pārāk vēlu attapušies, ka viņu ēka ir drīzāk slazds nekā patvērums. Tikai tad, kad telpas pieplūdušas ar sēra izgarojumiem, bet izejas aizsprostojusi vulkāniskā masa, visi metušies bēgt, turklāt pilnīgi aizmirsdami divus savus biedrus, kuri par kādiem pārkāpumiem sēdējuši pazemes karcerī, iekalti važās. Taču bēgt bijis jau par vēlu. Divās treniņu zālēs, kur pie sienām karājās gladiatoru piederumi, gājuši bojā vairāk nekā piecdesmit gladiatoru un viena sieviete, kas bija izgreznojusies ar dārgām rotaslietām.

Ne mazākas šausmas valdījušas kādā krāšņā pilī pie mirušo ceļa. Zem šīs pils kolonnu zāles bija plaši pagrabi, kuros glabājās daudz milzīgu amforu ar vīnu. Mājas saimnieks kopā ar ģimeni un daudzajiem vergiem patvēries tur. Sieva, rotājusies ar zelta kakla rotu un daudzām vērtīgām rokassprādzēm, turējusi uz rokām zīdaiņi, viņai blakus sēdējis vecākais dēlēns un meitiņa. Kalpi nonesuši pagrabā maizi, augļus un dažādus citus pārtikas produktus, somu ar daudzām sudraba monētām un lielu maisu, kurā bijusi salikta sudraba galda servīze.

Kad pilī sākuši ieplūst indīgi izgarojumi, nelaimīgie mājas ļaudis centušies izkļūt svaigā gaisā, taču izrādījies, ka visas pagraba izejas jau aizbērtas ar pelniem un akmeņiem. Iznākumā viņi visi – bagātnieka ģimene un vergi, pavisam trīsdesmit četri cilvēki – palikuši beigti guļam starp amforām, visi kļūdami vienlīdzīgi nāves priekšā. Arheologi varēja atšķirt kungus no kalpiem tikai pēc dārglietām. Kopā ar cilvēkiem pagrabā gājusi bojā nez kā tur iekļuvusi kaza ar kaklā uzkārtu vara zvārgulīti.

Līdzīgas ainas varētu aprakstīt bez gala. Pakvija Prokola mājā jautri rotaļājušies septiņi bērni. Viņu vecāki droši vien šajā laikā bijuši savos veikaliņos vai darbnīcās tālu no mājām. Kad sācies vulkāna izverdums, nelaimīgie mazuļi bezpalīdzīgās šausmās spiedušies cits pie cita, gaidot glābiņu. Taču, iekams viņus kāds atcerējies, bērnelus sašķaidījuši griesti, kas ielūzuši zem pelnu un akmeņu smaguma.

Suņa ģipša atlējums

Šausmās stindzinošu ainu atklāja 1787. gadā. Mazā istabiņā bija izmētāti nepārprotami apgrauzti sievietes kauli. Sākumā neviens nespēja izskaidrot, kāpēc atsevišķas skeleta daļas izvazātas dažādās vietās. Tikai, kad bija atrasts suņa ģindenis, kļuva skaidrs, kāda baisma traģēdija šeit norisinājusies. Suns ieslodzījumā palicis dzīvs ilgāk par savu saimnieci un, cīnīdamies ar bada nāvi, ēdis tās miesu.

Par kaut ko līdzīgu Pompejas emblēmai kļuvis ķēdē piesieta suņa ģipša lējums. Nabaga dzīvnieks, kuru vispārējā panikā cilvēki aizmirsuši kādas mājas priekšnamā, rāpies aizvien augošās pelnu kaudzes virspusē, kamēr to ļāvusi ķēde. Pēc tam pakritis, apvēlies augšpēdus un, izstiepis ķepas pirmsnāves konvulsijās, nobeidzies.

«Piedzēruša Fauna» pilī, tajā pašā, kur apbrīnojamā mozaīkas gleznā attēlota kauja pie Isas, zem portika pārseguma peristilā uzgāja ligzdu ar perējošas dūjas skeletu uz olām. Vienā olā atrasts mazs skeletiņš, kas piederējis putnēnam, kurš vēl nebija izšķīlies. Šis atradums ir ne tik daudz vērtīgs arheoloģijas zinātnei, cik aizkustinošs; tas pelnījis ievērību galvenokārt tāpēc, ka uzskatāmāk nekā jebkurš cits arheoloģisks atradums sniedz priekšstatu par to, cik neparasts liktenis piemeklējis pilsētu, kuras sirds aprima pēkšņi, kā apklust apstādināts pulkstenis.

Brīvlaisto vergu un pēc tam tirgoņu Vetiju mājas iekšējais pagalms Pompejā

«Mistēriju villas» freskas Pompejā

Lielās Čūskas karalistē

Kā Kortess iekaro acteku valsti

Ferdinands Kortess, paputējuša Estramadūras spāniešu idalgo dēls, jaunības dienās bija negants uzdzīvotājs. Ar dzīrēm tādu pašu dīkdieņu sabiedrībā, tračiem un mīlas dēkām viņš beigu beigās tā nokaitināja godprātīgos pilsoņus, ka, glābjoties no kārtības sargu dusmām, viņam vajadzēja ņemt kājas pār pleciem.

Nežēlastībā nokļuvušam jaunam spāņu aristokrātam tolaik bija plašas iespējas doties piedzīvojumiem bagātos klejojumos. Tas taču bija 1504. gads; kopš Kolumba pirmās ekspedīcijas uz Rietumindiju nebija pagājis pat ne divpadsmit gadu. Par Antiļu salu zelta krājumiem klīda tādi nostāsti, ka no tiem varēja apreibt galva ne tikai karstgalvīgajam Kortessam, bet pat visnosvērtākajiem Ibērijas pussalas iedzīvotājiem.

Kortess devās jūrā un izkāpa malā Sandomingo salā. 1511. gadā viņš kopā ar Velaskesu sadomāja iekarot Kubu, kur iemantoja slavu ne tikai kā brašs cīnītājs, bet arī kā nežēlīgs salas indiāņu apspiedējs, kad tie mēģināja nokratīt balto iebrucēju jūgu.

Pēc salas sagrābšanas Velaskess kļuva par tās gubernatoru, savukārt arī Kortess ieguva daudz zemju un zelta raktuves. Drīz vien viņš krietni iedzīvojās. «Dievs vienīgais zina, cik indiāņu dzīvību maksāja šī bagātība», rakstīja 16. gadsimta spāniešu hronists Laskasass.

Iespējams, ka pēc apprecēšanās Kortess tāpat kā daudzi citi kolonizatori būtu mierīgi nodzīvojis līdz mūža galam, baudīdams indiāņu vergu darba augļus, ja salu zibens ātrumā neaplidotu vēsts par jauniem atklājumiem.

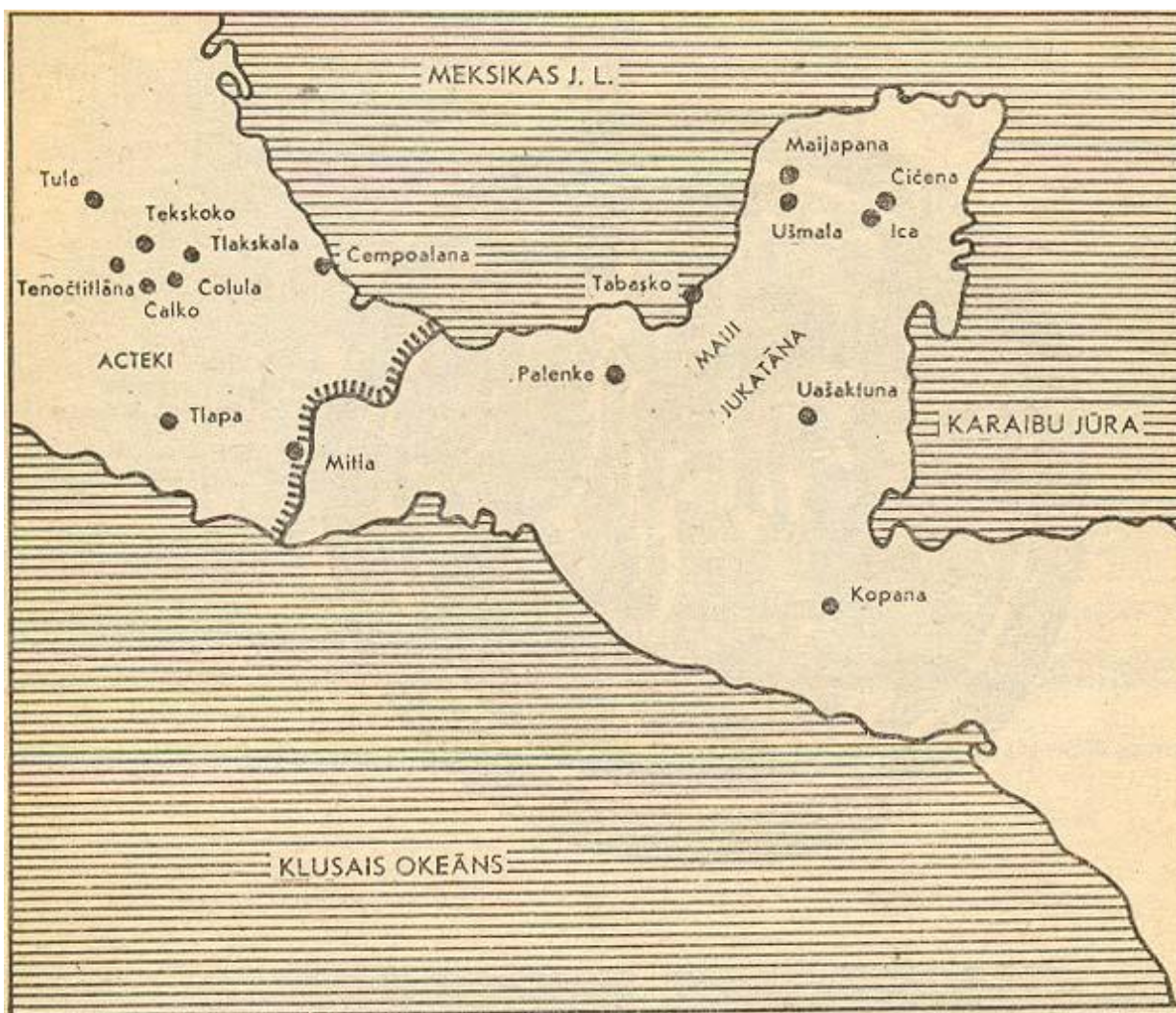
1518. gadā Huans de Grihalva izpētīja Jukatānas pussalas ziemeļu un rietumu krastus. No turienes indiāņu ciltīm viņš uzzināja, ka kontinenta vidienē atrodies varenā, biezi apdzīvotā un ar zeltu bagātā acteku valsts. Šī ziņa iedarbojās uz Kortesu gluži kā dzirkstele uz pulvera mucu.

Gubernators Velaskess nolēma nosūtīt uz turieni bruņotu ekspedīciju, un Kortess, apsolījis segt daļu izdevumu, ar aizkulišu intrigām panāca to, ka viņu iecēla par tās vadītāju.

Kubā ostas pilsētiņā Santjago jaunizceptais armādas admirālis sadabūja sešus kuģus un savervēja trīssimt karavīru, bet tad Velaskess nožēloja savu lēmumu un rīkojumu atsauca. Pazīdams Kortesa spītīgo un kaislo raksturu, gubernators uzlēca zirgā un aizauļoja uz ostu, lai pats personiski atceltu no amata ekspedīcijas komandieri.

Taču viņa ierašanās brīdī Kortess steigšus pacēla buras un, ņirgādamies par Velaskesu, izgāja jūrā. Tomēr ekspedīcija ceļojumam vēl nebija gatava: trūka kuģu, kareivju un, pats galvenais – pārtikas. Sarāvis saites ar varas pārstāvjiem, Kortess bija spiests pielietot pirātu metodes, lai apgādātu sevi ar visu nepieciešamo.

Makakas ostā Kubā viņš konfiscēja visus pārtikas krājumus, pie kuriem varēja piekļūt, netaupīdams pat karaļa muižas. Trinidadā Kortess sagrāba tikko no Spānijas pienākušu tirdzniecības kuģi ar visām precēm. Par šīm izdarībām pilsētas gubernators gribēja viņu apcietināt kā parastu laupītāju, taču pārdrošais admirālis pavērsa pret pilsētu lielgabalus un piedraudēja, ka neatstāšot akmeni uz akmens. Pārbiedētais augstmanis piekāpās un vairs nestrīdējās ar bīstamo avantūristu.

Citā Kubas ostā – Keip-Sanantonio – armāda galu galā beidza sagatavošanās darbus un 1519. gada februārī izbrauca atklātā jūrā Jukatānas virzienā. Tajā ietilpa vienpadsmit kuģu ar 110 matrožiem, 566 kareivjiem un 200 indiāņu nesējiem. Šīs mazās armādas galvenais spēks bija jātnieku vienība ar vienpadsmit zirgiem, bet pirmām, kārtām – artilērija: desmit smagie un četri vieglie bronzas lielgabali. Kājnieki bija apbruņoti ar lokiem, pīķiem, zobeniem, 32 arbaletiem un 13 arkebūzēm.

Flotile izmeta enkuru Jukatānā Tabasko upes grīvā. Upes gultne bija par seklu kuģiem, tāpēc Kortess ar daļu ekipāžas devās augšup pa upi laivās, lai sasniegtu tabaskiešu galvaspilsētu, kur, pēc Grihalvas stāstījuma, spānieši agrāk uzņēmti visai draudzīgi.

Taču Kortesu sagaidīja nepatīkams pārsteigums: no upes krastiem, kur mango koku un liānu biežoknī slēpās simtiem laivu ar indiāņiem, sāka lidot bultas un akmeņi. Drīz vien spāniešu laivas sadūrās ar indiāņu pirogām, un karavīri ievēlās seklajā ūdenī, kur turpināja sīvo cīņu.

Pēc kāda laika spāniešiem izdevās izklūt krastā, no kurienes tie sāka šaut ar arkebūzēm. Nepazīstamo ieroču dārdoņa nobaidīja indiāņus: viņi bēga kur kurais, un Kortess pēc strauja pārgājiena ieņēma viņu galvaspilsētu.

Nākamajā rītā tabaskieši savāca savu armiju – vairākus desmitus tūkstošu karavīru. Briesmīgi kliedzot un svilpjot, indiāņi devās uzbrukumā; pat uguns no lielgabalu rīklēm nespēja atturēt uzbrucējus, kaut gan zeme bija kā sētīn nosēta ar viņu līķiem. Pēdējā brīdī tabaskiešiem no aizmugures metās virsū spāniešu kavalērija. Indiāņi nekad mūžā nebija redzējuši zirgus, tāpēc, ieraudzījuši šos zviedzošos un sprauslājošos briesmoņus, viņi nosvieda ieročus un izklīda uz visām pusēm.

Divus gūstā saņemtos virsaišus Kortess aizsūtīja pie tabaskiešu karaļa, piedāvājot noslēgt mieru. Drīz vien ieradās pats karalis ar savu svītu un bagātīgām zeltlietu dāvanām, turklāt atvezdams vēl divdesmit indiāņu verdzeņu, tajā skaitā skaistuli Malincinu – spānieši to iesauca par Marinu, – kas vēlāk kļuva par Kortesa tulku un mīļāko un palīdzēja viņam pakļaut savus ciltsbrāļus.

Noslēguši mieru ar tabaskiešiem, konkistadori no jauna sakāpa kuģos un 1519. gada 21. aprīlī²⁴ apmetās tajā vietā, kur tagad atrodas Verakrusas pilsēta. Visapkārt bez gala un malas pletās bezgalīgas džungļu purvainas, no kurām pacēlās indīgi izgarojumi. Par laimi, vietējie indiāņi bija laipnāki par tabaskiešiem. Tie īsā laikā uzcēla ap nometni kādu tūkstoti zaru būdu un parūpējās par to, lai viesus pabarotu ar augļiem, dārzeņiem un ceptiem mājputniem.

Indiāņu virsaitis Tehatlile pasniedza spāniešiem bagātīgas veltes: kokvilnas audumus, apmetņus, kas bija krāšņi izrotāti ar eksotisku putnu spalvām, kā arī grozus, pilnus ar zelta rotaslietām. Kortess lūdza, lai Tehatlile nosūta ziņnesi pie acteku valdnieka Montesumas ar vēsti, ka ieradusies spānieši, kas vēlas apciemot viņu galvaspilsētā.

Septiņas dienas konkistadori gaidīja atbildi. Visapkārt zaļoja krāšņi tropu meži, kas uzdvesa skurbu dvingu un valgmi; tur auga mango un kupli sazarojuši sarkankoki, palmas, augstas niedres un zāle, čūskveida liānas un eksotiskiem ziediem apbērti vītēnaugi. Biežnā lidinājās kolibriji, mirdzēdami visās varavīksnes krāsās, milzīgi tauriņi un putni ar košām spalvām.

Pa to laiku Montesumas pilī notika nepārtrauktas apspriedes. Acteku galvaspilsētu Tenočtitlānu, kuru vēlāk iesauca par Mehiko, pārņēma bailes un nedrošība. Valdnieks un galma augstmaņi nekādi nespēja izšķirties par noteiktu lēmumu.

Kālab gan vairākus miljonus lielā kareivīgā tauta tā nobijās no aizjūras svešinieku saujņas? Vainīgs bija acteku dievs Kecalkoatls. Acteki to iztēlojās kā baltu cilvēku ar cirtainu bārdu, kaut gan viņiem pašiem bārda neauga. Leģenda vēstīja, ka baltais dievs senos laikos ieradies no «zemes, kur lec saule», spārnotā kuģī (paši acteki buras nepazīna) un izkāpis krastā tieši tur, kur savu nometni tagad bija ierīkojis Kortess. Baltais dievs iemācījis indiāņiem amatus un labas ieražas, devis viņiem gudrus likumus un reliģiju, kā arī nodibinājis valsti, kur audzēja dažādas krāsas kokvilnu un kukurūzas vāļītes briedušas cilvēka augumā.

Paveicis savu misiju, baltais dievs atgriezies tur, no kurienes ieradies. Par viņa nozušanu indiāņiem bija vairākas teiksmas.

Kāda no tām vēstīja, ka Kecalkoatls nokritis uz ceļiem šalcošā Atlantijas okeāna krastā, sācis rūgti raudāt un tad meties liesmojošā ugunskurā. Viņa pelni pacēlušies gaisā un pārvērtušies par putnu baru, bet sirds uzlidojusi debesīs un kļuvusi par rīta zvaigzni.

Cita teiksma stāsta, ka nakts dievs, cenzdami ar viltību padzīt balto dievu no Meksikas, pasniedzis viņam kausu, kas bijis piepildīts it kā ar nemirstības eliksīru. Bet īstenībā dzēriens pamodinājis dievā tik nepārvaramas ilgas pēc dzimtenes, ka viņš spārnotā kuģī aizbraucis uz lecošās saules pusi.

Taču visas teiksmas vienprātīgi apgalvoja: bārdainais dievs pareģojis, ka no aizjūras ieradīšoties balti iekarotāji. Viņi pakļausot visas indiāņu ciltis un gāzīšot dievus, aizstājot tos ar svešzemju dievu. Šo teiku ietekmē acteki viegli noticēja, ka piepildās senais pareģojums. Baltie svešinieki viņiem likās būtnes no citas pasaules. Tie valdīja pār pērkonu un zibeni un bija savai varai pakļāvuši neredzētus četrkājainus briesmoņus, bet tabaskiešus par spīti indiāņu milzīgajam skaitliskajam pārsvaram sakāvuši gluži kā ar brīnumainas burvestībās palīdzību.

Saglabājušies rakstveida avoti, no kuriem neapstrīdami izriet, ka aklā ticība baltajam dievam bija viens no iemesliem, kāpēc spāniešiem tik viegli izdevās uzveikt actekus un Peru inkus. Šī māņticība laupīja viņiem cīņas gribu un uzdvesa grūtsirdību Montesumas kara padomei. Acteku valdnieks neapvienoja spēkus, lai triecienā sakautu pārdrošo iebrucēju saujņu, bet nolēma uzsākt sarunas. Viņš nosūtīja vēstnešus, kuriem ar dāsnām veltēm vajadzēja pielabināt bargos svešzemniekus, uzskatāmi parādot acteku bagātību un varenību, un pēc šādas ietekmēšanas paziņot, ka viņiem aizliegts doties tālāk uz galvaspilsētu.

Pie svešzemniekiem nosūtītos augstmaņus pavadīja simts ar dāvanām apkrautu vergu. Sūtņi bija tērpušies plati krokotās, krāšņi izšūtās drānās, viņu galvas greznoja raibi papagaiļu spalvu pušķi. Rokas, kājas, kaklu un ausis bagātīgi rotāja smagas zelta greznumlietas.

Viņi Kortesu apsveica, zemu klanīdamies, ar pirkstiem skarot te zemi, te savus deniņus. Vergi aizdedzināja vīraku, kas izplatīja eksotisku augu smaržas, un salika uz pītiem paklājiem Montesumas dāvanas: vairokus, ķiveres, bruņas, kakla rotas un rokassprādzes – visu no tīra zelta. Tur bija spalvu pušķi, pērles un pārsteidzoši daudz dārgakmeņu, apbrīnojami smalki un prasmīgi darinātas zelta un sudraba statuetes, meistarīgi izšūti kokvilnas tērpi, tik plāni kā zīds, bet pats galvenais – divas apaļas zelta plāksnes dzirnākmens lielumā, kurās bija iegrebtī daudzi augu un dzīvnieku attēli.

²⁴ V.E.: Jādomā, pēc Jūlija kalendāra; pēc mūsējā tas būtu 1.maijs (ceturtdiena).

Par šādām veltēm konkistadori nebija pat sapņojuši, un tās nepavisam neiedvesa viņos bijību, kā bija cerējis Montesuma, bet, gluži otrādi, uzkurināja nevaldāmu alkātību. Kortess laipni, taču noteikti noraidīja Montesumas prasību, paziņodams, ka viņš atbraucis Spānijas karaļa uzdevumā un ka viņam jāizpildot sava valdnieka rīkojumi.

Nākamās dienas rītausmā spānieši pamanīja, ka nozuduši indiāņi, kas parasti gatavoja viņiem ēdienu. Drūmais klusums nevēstīja neko labu un brīdināja, ka Montesumas prasības nedrīkst noniecināt. Pēc Montesumas rīkojuma viņi taču bija pamesti vieni nāvējošā klimatā malārijas miasmu pilnajos džungļos, kur draudēja bada nāve.

Kortesam vajadzēja atrisināt grūtu uzdevumu. Vai atgriezties Kubā, kā to aizvien uzstājīgāk prasīja kareivji? Bet tur viņu gaidīja karātavas. No otras puses, būtu tīrais neprāts doties dziļāk valstī ar vairākiem miljoniem iedzīvotāju pretēji tās valdnieka gribai.

Kad šķita, ka stāvoklis kļuvis gluži bezcerīgs, un Kortess, piekāpdamies savas armijas prasībai, jau grasījās dot rīkojumu atgriezties uz kuģiem, bungām dārdot un stabulēm skanot, negaidīti ieradās liels sūtņu pulks. Šie indiāņi runāja pavisam citā valodā, un tikai divi kaut cik prata acteku valodu. Viņi sacīja, ka tos sūtījis totonaku karalis, kura galvaspilsēta – Sempoala – atradās Meksikas līča ziemeļos.

Totonaki bija pakļauti acteku varai, un viņiem nācās paciest pārestības, taču viņi nezaudēja cerību, ka izdosies atgūt neatkarību. Viņu karalis, padzirdis par aizjūras svešinieku brīnumaino uzvaru pār kareivīgajiem tabaskiešiem, aicināja tos pie sevis un piedāvāja apvienot spēkus pret kopīgo ienaidnieku.

Kortess nekavējoties izmantoja šo izdevību un steigšus devās ar karaspēku uz Sempoalu, jo bija pārliecināts, ka varēs viegli iekarot acteku valsti, kuru – kā izrādījās – veidoja apspiestas ciltis, kas vienmēr bija gatavas sacelties.

Sempoalā dzīvoja gandrīz trīsdesmit tūkstoši cilvēku; tā bija gleznaina pilsēta uzkalnu, dārzu un kukurūzas lauku vidū. Nobalsinātās mājas mirdzēja saulē kā sudrabs. Galvenajā laukuma pret debesīm slējās balta piramīda ar terasēm; tās virsotnē pacēlās koka templis.

Iedzīvotāji spāniešus sagaidīja ar ziedu vijām, bet karalis, liela auguma, plecīgs indiānis svētku tērpā, uzņēma viņus ļoti laipni, dāvinādams dārgas greznumlietas un skaistus audumus. Viņš ne tikai apsolīja spāniešiem sūtīt palīgā simts tūkstoš karavīru, bet arī pavēstīja tiem, ka actekiem ir vēl citi ienaidnieki – tlakskalieši, uz kuru palīdzību varot cerēt.

Lai gan bija izveidojusies ļoti labvēlīga situācija, taču Kortesa kareivji turpināja dumpoties. Liela nemiernieku grupa rīkoja sazvērētību, gatavodamās sagrābt kuģus un atgriezties Kubā. Kortess to uzzināja, barvežiem piesprieda nāves sodu vai spīdzināšanu, bet pēc tam spēra neticami pādrošu soli. Viņš pavēlēja «nodedzināt aiz sevis un sava karaspēka tiltus», un proti, lika izjaukt kuģus, koka korpusus sadedzināt, bet dzelzs daļas, takelāžu un buras noglabāt.

Ierīkojis nocietinātu apmetni tajā vietā, kur konkistadori bija izkāpuši krastā, un nosaucis to par «Villa Rica de Vera Cruz», t.i., «īstenā krusta bagāto pilsētu», Kortess devās tālāk kontinenta vidienē, ņemdams līdzī pusotra tūkstoša totonaku karavīru. Tā kā indiāņu civilizācija nepazīna riteni un nastu nesējus dzīvniekus, bagāžu un liелgabalus stiepa tūkstošiem indiāņu nesēju. Šis pārgājiens sākās 1519. gada 16. augustā.²⁵

Iesākumā Kortesa karaspēks gāja pa tropu džungļu zemienēm, cauri vaniļas un kakao krūmiem, kur lidinājās papagaiļi, kolibriji un daudzkrāsaini taureņi. Bet jau pēc dažām dienām nācās kāpt augšup pa plakankalnes nogāzēm, līdz parādījās pirmie ozoli – mērenā klimata joslas vēstneši. Svešinieku acīm atklājās kalnu grēdas, kas slējās augstu debesīs. Pa labi pletās mežiem apaugušais varenais Sjeramadres kalnu masīvs, dienvidos vizēja Andu vientuļā milža – vulkāna Orisavas sniegotā galotne, ko iezemieši godināja kā dievību.

Ceļā sastaptie indiāņi apsveica Kortesu ļoti draudzīgi. Ielejās un plakankalnēs konkistadori redzēja biezi apdzīvotas pilsētiņas ar neiztrūkstošo piramīdu, klusus ciemus, zeltainus kukurūzas tīrumus, aloju un kaktusu audzes, ar vārdu sakot, zem kalnu saules dzīvinošajiem stariem krāšņi plaukstošu un ziedošu zemi.

Vēl pēc dažām dienām viņi nonāca draudīgu kalnu virsotņu zemē. Kareivju un nesēju kolonna, izstiepusies gara jo gara, rāpās pa taciņām, kas līkločiem vijās pāri kraujām, kurām līdzās dziļās gravās trakoja mutuļojošas straumes. Lietusgāzes un salti vēji, krusa un sniegs ļoti novārdzināja spāniešus, bet īpaši indiāņus, kas bija ģērbusies pavisam neatbilstoši bargajiem apstākļiem.

Paklausot totonaku padomam, Kortess devās uz tlakskaliešu zemi. Šie mūžsenie acteku ienaidnieki nemitīgi cīnījās par savu neatkarību, tāpēc Kortess cerēja uz militāru palīdzību.

²⁵ V.E.: Pēc mūsu kalendāra 26.augustā, otrdienā.

Taču viņu sagaidīja nepatīkams pārsteigums. Tiklīdz konkistadori pārgāja pāri robežai, neliela indiāņu karavīru vienība uzbruka spāniešiem ar tādu niknumu, kura priekšā nobālēja pat tabaskiešu kareivīgums. Jauno ienaidnieku vīrišķība un nāves nicināšana stipri satrauca Kortesu. Tomēr vairāk par visu viņu pārsteidza tas, ka tlakskalieši neizjuta ne mazākās bailes no zirgiem. Kaut arī indiāņi redzēja zirgus pirmoreiz mūžā, viņi drošsirdīgi uzbruka jātniekiem, norāva tos zemē un pat nogalināja divus rikšotājus, laižot darbā īpatnējus ieročus – kaujas vāles ar dzelkšņiem bārdas naža asumā, kuri bija darināti no vulkāniskā stikla, tā saucamā obsidiāna. Un nav zināms, kā būtu beigusies šī sadursme, ja uzbrucējus neapturētu šāvieni no arkebūzēm un lielgabaliem.

Nākamajā rītā, vajājot indiāņu vienību, konkistadori nokļuva kādā aizā. Viņus pārsteidza neredzēta aina: cik tālu vien sniedza skatiens, viņu priekšā stāvēja milzīga tlakskaliešu armija. Baltām un dzeltenām svītrām izkrāsojušies karavīru vidū īpaši izcēlās virsaiši. Zelta vai sudraba ķiveres un bruņas, vējā plīvojoši raibi spalvu pušķi, taču galvenokārt visās varavīksnes krāsās zaigojoši spalvu apmetņi – visa šī barbariskā godība padarīja tos līdzīgus augstprātīgiem, eksotiskiem putniem. Pāri karaspēkam līgojās šķēpu mežs un atsevišķu vienību emblēmas – zvēru attēli. Pašā priekšā stāvēja milzīga auguma indiānis, garā kātā turēdams tlakskaliešu valsts ģerboni – pērlēm un safīriem rotātu zelta ērgli.

Kortess uzreiz saprata, cik primitīva un naiva bija tlakskaliešu taktika. Sadrūzmējušies aizā, karapulki, dabiski, nevarēja izvērsties, lai izmantotu savu nomācošo skaitlisko pārsvaru. Tāpēc viņš lika konkistadoriem sakļauties ciešā kolonnā un ielauzās ienaidnieka karaspēka pašā vidū. Šī taktika bija pareiza; tiesa, kaujas haoss gluži kā sabangota jūra rītin aprija spāniešus, taču indiāņu karavīri briesmīgajā šaurībā izrādījās gandrīz gluži nevarīgi.

Dzelzs bruņās tērptie spānieši lēni cirtās cauri indiāņu karavīru pūlim, kamēr aizas otrā galā izkļuva klajā vietā un no turienes sāka dragāt ienaidnieku ar biežām zalvēm. Tlakskalieši, ciezdami lielus zaudējumus, bija spiesti atstāt kaujas lauku.

Trešajā dienā spāniešiem ceļā stājās vēl lielāka armija. Kortess ierakās pakalnē un nolēma pielietot aizsargāšanās taktiku. Indiāņi strauji metās uzbrukumā, bet arī šoreiz virzījās nekārtīgā blīvā pūlī bez jebkāda stratēģiska plāna. Bultas no viņu lokiem un akmeņi no lingām iestrēga skanstēs vai noslīdēja no spāniešu ķiverēm un krūšu bruņām. Krita gandrīz vienīgi spāniešu sabiedroto totonaku karavīri.

Pēkšņi nodārdēja lielgabali un musketes. Tlakskalieši gāzās kā labība zem izkopts cirtieniem, un, kad tie, kas priekšējās rindās vel bija palikuši dzīvi, pārbijušies no lielajiem zaudējumiem, sāka atkāpties, viņiem kā viesulis uzbruka jātnieku vienība, kas cirta un mīdīja panikā bēgošos karavīrus.

Augu dienu un visu nākamo nakti indiāņi ar neredzētu vīrišķību atkal un atkal no jauna devās uzbrukumā, taču katreiz tika atsviesti atpakaļ, un izšķīrēja nozīme te bija spāniešu pārdomātajai taktikai un teicamajai disciplīnai, taču galvenokārt tam, ka indiāņi nepazina šaujamos ieročus. Drīz vien starp indiāņu virsaišiem izcēlās strīdi, daži no viņiem, neveiksmes dēļ zaudējuši drosmi, savāca savas kara draudzes un atstāja kaujas lauku.

Kad Kortess piedāvāja noslēgt mieru, tlakskalieši tūlīt piekrita; pat vēl vairāk, viņi uzaicināja spāniešus uz savu galvaspilsētu. Un pēkšņi viņu ienaidis ne no šā, ne no tā pārvērtās impulsīvā draudzīgumā. Pilsētas iedzīvotāji izgāja sagaidīt nesenos pretiniekus ar puķu klēpjēm, lika zirgiem un kareivjiem ap kaklu ziedu vijas, bet baltās tunikās tērptie priesteri parādīja tiem godu, kvēpinot vīraku.

Pilsētā skanēja skaļi saucieni, mūzika, dziesmas un bungu rīboņa. Pāri šaurajām ieliņām šūpojās vītnes no ziediem, kādus spānieši nepazina. Vecais karalis Šikotēnkats apkampa Kortesu un aicināja svešzemniekus uz dzīrēm.

Pilsētu ieskāva vareni, ar mūžīgu sniegu klāti kalni, ielas bija šauras un stāvas. No kaļķakmens celtajām mājām nebija ne logu, ne durvju. Iejas aizsedza rakstaini audumi, kas bija apkārti ar zvārgulīšiem, kuru sidrabainās skaņas plūda pāri visai pilsētai. Iezemiešu aristokrāti un galma augstmaņi dzīvoja no aptēstiem akmeņiem celtās pilīs. Pilsētas centrā slējās piramīda ar svētnīcu kara dievam, kuram tlakskalieši katru dienu upurēja cilvēkus – galvenokārt kara gūstekņus.

Kopš pusgadsimta viņi bija karojuši ar actekiem, atvairīdami to postošos iebrukumus. Acteki, ciešot sakāvi pēc sakāves, beigu beigās pielietoja pret viņiem ekonomiskās blokādes taktiku. Starp citu, bija nogriezti sāls piegādes ceļi, tāpēc tlakskalieši no tās atradinājās tik lielā mērā, ka pat spāniešu valdīšanas laikā vairākas šo indiāņu paaudzes ēdienu joprojām nesālīja.

Vēsts par tlakskaliešu sakāvi, bet vēl jo vairāk par viņu draudīgo savienību ar svešzemniekiem iedvesa Montesumam šausmas un pilnīgi laupīja drosmi. Viņam ienāca prātā gluži aplama doma: ar milzīgu zelta daudzumu pielabināt konkistadorus, lai tie atsakās no saviem sabiedrotajiem un pārtrauc

gājieni uz Tenočtitlānu. Saņēmis noraidošu atbildi, viņš lūdza spāniešus doties uz Čolulas pilsētu, kur tiem sagatavotas mītnes.

Čolula bija acteku reliģiskā galvaspilsēta. Tur atradās mums jau pazīstamā dieva Kecalkoatla templis, kas bija visu Meksikas indiāņu svētceļojumu vieta. Spānieši apgalvoja, ka šī pilsēta bijusi skaistāka par Florenci, un to zināmā mērā apstiprina drupas, kas saglabājušās līdz mūsu dienām. Piramīda, uz kuras pacēlies templis, pat tagad izraisa apbrīnu ar saviem milzīgajiem apmēriem. Tās pamati daudzkārt pārsniedza Heopsa piramīdas pamatus, kaut arī pati celtne bija mazliet zemāka.

Šaurās ieliņas stipri atgādināja Meku, Jeruzalemi vai viduslaiku Romu. Pa tām plūda nebeidzamas svētceļnieku un ubagu, priesteru un mūķeņu straumes. Pāri pilsētai pret debesīm slējās četri simti svētnīcu torņu, kuros dega mūžīgā uguns. Dziedot un kvēpinot vīraku, ik dienas pa pilsētu gāja procesijas.

Spānieši kopā ar totonakiem un tlakskaliešiem apmetās kāda tempļa pagalmā. Reiz Marina no pilsētas augstmaņa sievas uzzināja, ka pret svešzemniekiem pēc Montesumas pavēles gatavojoties sazvērētība.

Kortess nolēma ar triecienu pasteigties pirmais un izdomāja pārdošu plānu, kā iznīcināt Čolulas aristokrātus, lai pilsēta tādējādi paliktu bez vadītājiem. Viņš uzaicināja pie sevis visus augstmaņus it kā svarīgas ziņas pavēstīšanai. Tiklīdz tie sapulcējās pagalmā, apbruņoti spānieši negaidīti uzbruka tiem, un sākās slaktiņš. Šausmu kliezieni izlauzās no neapbruņoto indiāņu krūtīm. Izmisuma pārņemti, vieni kailām rokām metās virsū uzbrucējiem, citi skraidīja pa pagalmu, meklēdami izeju no lamatām. Tomēr nevienam neizdevās izbēgt no nāves. Spānieši, ar asinīm notašķījušies un aizsūšies, kā šakāļi uzklupa līķiem, plēšot nost dārglietas un drānas.

Nelaimīgo cilvēku vaimanas sacēla kājās visu pilsētu.

Milzīgs pūlis ielenca tempļa pagalmu un centās ielauzties iekšā. Spānieši atbildēja ar lielgabalu un arkebūžu zalvēm. Ieraudzījis līķus, pūlis metās bēgt. Tad pa vārtiem izauļoja jātnieki, kā lavīna gāzās konkistadori un sabiedrotie indiāņi. Iejaukušies mutuļojošā drūzmā, viņi cirta un kāva pa labi un pa kreisi. Augu dienu tie nodevās māju un svētnīcu izlauzīšanai, pielaida uguni visam, ko nespēja aiznest, un atgriezās savās mītnēs, apkrāvušies ar trofejām. Pievakarē no ziedošās pilsētas bija palikušas vienīgi drupas.

Divas nedēļas pēc šiem notikumiem spānieši devās tālāk. Tagad ceļš veda uz pāreju pāri kalnu grēdai, kas ietvēra Meksikas ieleju. Ar katru soli gaiss kļuva aizvien rēnāks un nemīlīgāks. Ledains vējš koda līdz kaulam. Abās pusēs izslējās divi augstākie Ziemeļamerikas kontinenta kalni – vulkāni Popokatepetls un Ikstaksihuatls.

Tikuši līdz pārejai, spānieši neticēja savām acīm. No krūtīm izlauzās sajūsmas saucieni: «Apsolītā zeme!» Meksikas ieleja, kuru indiāņi sauca par Anavaku, izraisīja neizdzēšanu iespaidu. Dzidrajā gaisā, spožās saules apstarotā, kā uz delnas bija saskatāma nelielu tīrumu, dārzu, mežu un debeszilu ezeru krāsainā mozaīka. Lielākā ezera vidū kā uz kristālspoģuļa mirdzoši gludās virsmas neskaitāmu piramīdu ēnā vizēja sniegbaltā acteku galvaspilsēta Tenočtitlāna, «Rietumu Venēcija», kā konkistadori to uzreiz nosauca.

1519. gada 8. novembrī²⁶ spāniešu un viņu sabiedroto armija devās uz pilsētu. Pāri Teskoko ezeram bultas taisnumā veda no akmeņiem un smiltīm uzbūvēts dambis. Abpus tam peldēja neskaitāmas ar daždažādām precēm piekrautas laivas. Dambja galā svētku apģērbos tērptu augstmaņu vidū, sēdēdams zeltītās nestuvēs, viņus sagaidīja pats Montesuma. Tas bija apmēram četrdesmit gadus vecs stalta auguma vīrs ar melnīgsnēju plēsīga putna seju. Viņa galvu greznoja milzīga purpursarkanu un zaļu spalvu rota, kurā mirdzēja un laistījās pārles un tirkīzi. Montesumas apmetnis bija īsts mākslas darbs: tūkstošiem spalvu visās paletes krāsās veidoja žilbinoši bagātu ornamentu. Valdnieka tērps viscaur vizuļoja zeltā un dārgakmeņos. Pat viņa kurpju zoles bija izgatavotas no zelta.

Montesuma apsveica Kortesu izmeklēti laipni un uzdāvināja tam slīpētu kristālu virteni, ko acteki vērtēja augstāk par zeltu. Pēc tam viņš spāniešu priekšgalā devās uz pilsētu. Karaspēks attina karogus un, taurēm skanot un bungām dārdot, iegāja priekšpilsētā, kur indiāņu bari, sapulcējušies uz ielām un māju lēzenajiem jumtiem, nolūkojās svešiniekos ar ziņkārību un bažām.

Beidzot visi apstājās pilsētas galvenajā laukumā. Vienā pusē spānieši ieraudzīja milzīgu piramīdu, tai līdzās lepni slējās Montesumas pils, kas bija celtas no tēstiem akmeņiem. Pretējā pusē aiz varenās cietokšņa sienas atradās tagadējā valdnieka tēva kādreizējā rezidence. Montesuma sagaidīja viesus pagalmā, lai pats personiski tiem ierādītu dzīvojamās telpas.

²⁶ V.E.: Pēc mūsu kalendāra 18.novembrī, otrdienā.

Теночтитланас apkārtnes karte

slazdu, no kura laukā tikt nebūtu viegli.

Tempļa priekšā zvilnēja milzīgs sarkanas jašmas bluķis, uz kura dieviem upurēja cilvēkus. Vienā no svētnīcas torņiem atradās kara dievs Uicilopočтли – milzīgs un kroplīgs elks, kam vienmēr slāpa pēc cilvēku asinīm.

«Šo tēlu», raksta Kortesа biedrs Bernalс Diass, «viscaur klāja zelts un dārgakmeņi. Labajā rokā tas turēja loku, bet kreisajā – bultu saišķi. Milzīgo elku greznoja kaklarota no cilvēku galvaskausiem, kas bija inkrustēti ar safīriem».

Tomēr visdrausmīgāko iespaidu atstāja statujas priekšā stāvošā бloda, kura vēl kūpēja trīs cilvēku sirdis. Piramīdas pakājē spānieši ieraudzīja koka paviljonu, kurā saskaitīja 137 tūkstošus cilvēku galvaskausu, kas bija rūpīgi sakārtoti plauktos.

Pavādījis vienu nedēļu galvaspilsētā, Kortess sāka gudrot, kā iekarot šo valsti un sagrābt tās bagātības. No pieredzes viņš zināja, ka indiāņi parasti nonāk panikā un pārtrauc cīņu, kolīdz nonāvēts vai kritis gūstā to vadonis. Tāpēc viņš nolēma spert nepieredzēti pārdrošu soli, proti, sagūstīt Montesumu savā mītnē un, rīkojoties viņa vārdā, sagrābt varu savās rokās.

Nākamajā dienā Kortess paša valdnieka pavadībā kopā ar saviem virsniekiem apstaigāja piramīdu. Celtne bija uzbūvēta plaša laukuma vidū, to ieskāva aizsargsiena ar torņiem un šaujamlūkām. Šeit kaujas gatavībā dežurēja karaspēks tādām gadījumam, ja tautā uzliesmotu dumpis.

Piramīdai bija pieci stāvi ar terasēm. Pašā virsotnē, kur pacēlās divas koka torņiem līdzīgas svētnīcas, varēja nokļūt pa ļoti stāvām kāpnēm ar 340 pakāpieniem.

Galvu reibinošā augstumā piramīdas virsotnē Montesuma paņēma Kortesu zem rokas un pastāstīja par visu, kas atklājās skatienam lejā. Acteku galvaspilsētā dzīvoja 300 tūkstoši cilvēku – tolaik tā bija viena no lielākajām pilsētām pasaulē (Londonā dzīvoja tikai 200 tūkstoši cilvēku). Gar ezera krastu pacēlās citas, mazākas pilsētas, to vidū prāvākā bija Teskoko. Visas šīs pilsētas bija cieši jo cieši saistītas cita ar citu, tā ka būtībā Теночтитланас iedzīvotāju skaits sasniedza 3 miljonus.

No putna lidojuma pilsēta izskatījās tā: Теночтитлана atradās ezera vidū uz ovālas salas, ko ar sauszemi savienoja trīs dambji; tos šķērsoja kanāli, kam pāri varēja tikt pa paceļamajiem tiltiem. Bez tam pāri ezeram uz pilsētu stiepās liels akvedukts ar terakotas caurulēm, pa kurām tecēja ūdens no tuvējiem kalniem, jo ezera ūdens bija sāļš. Spānieši ar bažām ievēroja, ka bruņotas sadursmes gadījumā pilsēta var kļūt par

Uicilopoçtli²⁷ – zīmējums no Telleriano-Remensisa kodeksa

viņiem visu acteku dārgumu krātuvi ar iegastu, ka tā būšot nodeva Spānijas karalim. Taču nekaunības kalngals bija kāda tempļa pārbūvēšana par katoļu baznīcu; turklāt spāniešu algotņi visas pilsētas acu priekšā nogrūda acteku dieva statuju pa piramīdas kāpnēm.

1520. gada maijā, tātad sešus mēnešus pēc tam, kad Kortess bija ieradies galvaspilsētā, no Verakrusas pienāca satraucoša vēsts. Tur bija izkāpusi malā prāva spāniešu vienība ar Narvaesu priekšgalā; to sūtīja Kubas gubernators Velaskess, lai sagūstītu Kortesu un atņemtu viņam laupījumu.

Kortess atstāja savā vietā par komandieri Alvarado, bet pats nekavējoties ar 233 kareivjiem devās pretī jaunajam ienaidniekam. Narvaess bija sasniedzis totonaku galvaspilsētu un nostiprinājies tur piramīdas virsotnē. Taču tas bija neapdāvināts un neuzņēmīgs karotājs. Nakts aizsegā, tropiskās vētras un lietussgāzes laikā, Kortesa karaspēks piezagās pie piramīdas un pēkšņā triecienā ieņēma pretinieka pozīcijas. Narvaess tika smagi ievainots, bet viņa karavīri – 1200 kājnieku un simts jātnieku – nolika ieročus. Kortess, neskopodamies ar dāvanām un apsolīdams bagātīgu laupījumu, pārvilināja tos savā pusē, tādējādi ievērojami nostiprinot savu karaspēku.

Tiklīdz viņš bija ticis galā ar šiem sarežģījumiem, atauļoja Alvarado ziņnesis ar nelaiemes vēsti. Tenoçtitlānā uzliesmojusi sacelšanās. Satracinātie iedzīvotāji sadzinuši spāniešus viņu mītnēs un nogriezuši ceļus pārtikas piegādei. Kuru katru brīdi varēja sākties vispārējs uzbrukums, un aplenkto gaidīja droša nāve.

Kas tad īsti bija noticis? Sakarā ar gadskārtējām svinībām par godu kara dievam laukumā pie piramīdas bija sapulcējušies seši simti visdižciltīgāko acteku augstmaņu, lai piedalītos tradicionālajā rituālā – himnu dziedāšanā un reliģiskajos gājienos. Izpildot Alvarado rīkojumu, konkistadori uzbrukuši neapbruņotajiem actekiem un nonāvējuši tos līdz beidzamajam vīram. Pēc tam norāvuši no liķiem dārglietas. Šī ļaundarība nekādi nebija izprovocēta, zvērību iemesls bija vizzemiskākā slepkavošanas un laupīšanas kāre.

Kortess straujā pārgājienā steidzās palīgā aplenktajiem un tā paša gada 24. jūnijā²⁸ sasniedza pilsētu. Tukšajās ielās un laukumos valdīja drūms klusums; dīvainā kārtā neviens pat nemēģināja aizkavēt abu armiju apvienošanos.

Taču, kolīdz Kortess paguva aiz sevis aizvērt vārtus, pilsētā atskanēja draudīgi saucieni. Pēc mirkļa cietokšņa sienām kā sabangotas jūras viļņi tuvojās neskaitāmi līdz zobiem apbruņotu indiāņu

²⁷ V.E.: Uicilopoçtli (Viclipuclli) bija saules dievs, kara dievs un acteku nacionālais dievs, Tenoçtitlānas aizbildnis. Viņa vārds tulkojumā nozīmē «dienvidu kolibrijs», precīzāk: «kreisās rokas kolibrijs» (ja skatās saules kustības virzienā, tad dienvidi ir kreisajā pusē (Ziemeļu puslodē)). Saule bija debesu kolibrijs. Viclipuclli nepārtraukti cīnījās ar tumsu (no šejienes karš un kara dievs), un, lai tumsa neuzvarētu, viņam nepārtraukti vajadzēja barību – upurus (un jo vairāk, jo labāk).

²⁸ V.E.: Svētdien, 4.jūlijā.

pulki. Tuvējās ielas, māju jumti un pat piramīda bija kā sētīn nosēta ar vīriešiem, sievietēm un bērniem. Pāri aplenkto spāniešu galvām vispirms nobira bultu un akmeņu krusa, bet pēc tam acteku karavīri lielā nekārtībā, cits citu grūstīdami, metās uz sienām, nepievēršot uzmanību tam, ka lielgabalu un muskešu zalves izrauj milzu robus viņu rindās.

Spānieši necieta kaut cik nopietnus zaudējumus, bet uzbrucēju niknums iedvesa viņiem bailes. Kortess atkal un atkal raidīja pēkšņos triecienos kavalēristus un kājniekus, taču būtībā tie bija veltīgi pūliņi. Kad indiāņus mīdīja ar zirgiem, dzina atpakaļ un kapāja ar zobeniem, tie atkāpās, taču pēc brīža atgriezās atkal. Abām rokām ieķērās zirgiem krēpēs, rāva jātniekus no sedliem un tos, kurus izdevās sagūstīt dzīvus, nekavējoties aizveda pie kara dieva altāra un nodūra. Kanālos un ezera ūdeņos mudžēt mudžēja laivas ar karavīriem. Uz dambjiem acteki izjauca tiltus un cēla barikādes, nogriezdami spāniešiem atkāpšanās ceļu. Kortess trakoja un ārdījās, sajuzdams savu bezspēcību, pavēlēja nodedzināt māju pēc mājas, kvartālu pēc kvartāla, un drīz vien visa pilsēta pārvērtās par uguns jūru.

Beigu beigās Kortess noprata, ka vienīgā iespēja palikt dzīvam ir noslēgt pamieru un netraucēti atstāt pilsētu. Viņš griezās pie Montesumas ar lūgumu uzņemties vidutāja lomu. Acteku valdnieks, vai nu vēlēdamies paglābt galvaspilsētu no galīgas iznīcināšanas, vai arī joprojām palikdams tās glēvulīgās piekāpības varā, kura visu laiku bija noteikusi viņa rīcību, apņēmās palīdzēt.

Uzvīlcis mugurā pašu lepņāko karaļa tērpu, viņš parādījās uz cietokšņa mūra un svinīgā balsī pavēlēja saviem pavalstniekiem pārtraukt cīņu. Taču dumpinieki jau bija zaudējuši jebkādu cieņu pret karali. Laukumu pāršalca vienprātīga sašutuma vētra, atskanēja apvainojoši saucieni. Montesumu apmētāja akmeņiem. Viens no tiem trāpīja viņam tieši pierē, un nāvīgi ievainotais karalis saļima.

Savas dzīves pēdējos mirkļus Montesuma pavadīja vientulībā un izmisumā. Viņš plēsa nost apsējus, atteicās no jebkura ēdiena, ar nepacietību gaidīdams nāvi. Montesumas līķi spānieši izdeva actekiem, un viņi to tik labi noslēpa, ka tas nav atrasts līdz pat mūsu dienām.

Tiklīdz pienāca tumšas nakts bez mēnesnīcas, Kortess nolēma slepšus izklūt no slazda. Tā kā indiāņi nemēdza miegā iegrimumajā pilsētā norīkot sargposteņus, šāds nodoms varēja vainagoties ar panākumiem. Pa iepriekš sagatavotu pārnesamu tiltu spānieši un viņu sabiedrotie indiāņi jau bija tikuši pāri pirmajam kanālam, kas šķērsoja dambi, un patlaban tuvojās otrajam, kad pēkšņi kāda indiāniete, kas šajā vēlajā stundā mazgāja veļu, tumsā pamanīja viņus un sacēla trauksmi.

Iedzīvotāji uztrūkās no miega un metās bēgļiem pakal. Uz dambja saskrēja karavīru pūļi, ezerā parādījās laivas, un sākās kauja. Iekarotāju kolonna, kas bija izstiepusies garumā, nokļuva zem bultu un akmeņu nāvējošās krusas. Acteku karavīri, laivās braukdami, vilka spāniešus ūdenī un sagūstīja dzīvus, lai upurētu dieviem.

Iebrucēji izmisīgi aizstāvējās, taču kritušo un ievainoto skaits auga baismīgā ātrumā. No pilnīgas sagrāves viņus paglāba kavalērijas iznīcinošie triecieni un lielgabalu zalves, kas sašķaidīja laivas un noslaucīja indiāņus no šaurā dambja. Izmantodami acumirkliģu apjukumu, spānieši metās ūdenī, lai peldus izklūtu krastā, kur viņi varētu brīvāk manevrēt.

Pēc šīs kaujas no Kortesa karaspēka bija palicis pāri nožēlojams asinīm noplūdušu, noskrandušu un izvārgušu salašņu pūlis. Spānieši bija zaudējuši gandrīz trešo daļu kareivju, bet tlakskalieši – vairāk par pieciem tūkstošiem vīru. Starp tiem, kas pēc sakāves palika dzīvi, nebija neviena, kam nebūtu vieglāka vai smagāka ievainojuma. Gāja zudumā visi lielgabali, arkebūzes, daudz arbaletu un lielākā daļa zirgu. Ezerā nogrima arī viss acteku zelts, kuru spānieši pirms kaujas bija sadalījuši savā starpā, lai aiznestu no pilsētas.

Kortess devās uz tlakskaliešu galvaspilsētu. Pēc vairākām pārgājienos un atpūtā pavadītām dienām konkistadori devās augšup pa nogāzi, lai tiktu pāri kalnu grēdai, kas viņus šķīra no tlakskaliešu zemes. Sasnieguši kalnu pāreju, kas veda uz Otumbas ieleju, tie sastinga, gluži kā pēkšņa zibens ķerti. Visa ieleja bija pilna ar vatēta balta auduma kamzoļos tērptiem acteku karavīriem. Iztālēm šķīta, ka ieleja pieputināta ar sniegu. Virs indiāņu galvām slējās pīķi, kaujas emblēmas un raibu raibie spalvu pušķi; virsaišiem bija spocīgas ķiveres, kas atgādināja zveru galvas.

Spānieši un tlakskalieši, izdzirduši apdullinošus blāvienus un svilpienus, nolēma, ka situsi viņu pēdējā stunda. Izmisumā cenšoties pēc iespējas dārgāk pārdot savu dzīvību, konkistadori ielauzās šīs blīvās cilvēku masas pašā centrā. Viņus veda Kortess, sēdot zirgā, aiz viņa virzījās spāniešu algotņi, cērtot ceļu ar zobeniem, pīķiem un dunčiem, bet kolonnu noslēdza tlakskalieši, kuru rokās bija šausmīgās vāles ar asajiem obsidiāna dzelkšņiem.

Acteku virsaiši iepriekšējās kaujās ar svešzemniekiem neko nebija mācījušies un ar neizprotamu trulumu atkārtoja to pašu taktisko kļūdu, ko bija pieļāvuši tlakskalieši, bet pēc tam viņi paši Tenočtitlānā ielu cīnās. Sadrūzmējušies noslēgtajā, šaurajā ielejā, acteki nespēja izmantot savu skaitlisko pārsvaru un

raidīt kaujā vienlaikus tūkstošiem karavīru. Kauja notika atsevišķās grupiņās, vīrs pret vīru, kur indiāņi nespēja tikt galā ar konkistadoriem, kas bija iekalti dzelzs bruņās un veikli prata rīkoties ar zobeniem.

Tomēr par spīti visam bojāejai lemto spāniešu saujiņu galu gala ienaidnieka pārspēks tomēr uzveiktu. Kareivjiem jau gura rokas, daudzi no viņiem bija smagi ievainoti un tikko turējās kājās. Kortess nokrita no nogalinātā zirga un stipri sasitās. Acteki aizvien neatlaidīgāk māsās virsū, spāniešiem draudēja pilnīga sagrāve.

Pēdējā brīdī Kortess pamanīja kaut ko tādu, kas iedvesa spēkus uzņēmīgai rīcībai, un proti: netālu no viņa savas svītas vidū stāvēja acteku armijas virspavēlnieks. Kortess pazina to pēc milzīgā spalvu pušķa zelta kāta galā. Viņš metās pie vadoņa un, iekams viņu paguva aizkavēt miesassargi, izdūra tam cauri pīķi, bet karognesējam izrāva no rokām valsts karogu.

Atkal atkārtojās tas pats, kas bija raksturīgs tā laika indiāņu ciltīm: uzreiz zuda armijas saliedētība, starp karavīriem, kas nule vēl bija rādījuši disciplīnas un drošsirdības paraugus, sākās sajukums. Svīta un miesassargi aizbēga uz visām pusēm. Panika pletās plašumā kā ugunsgrēks stepē, pārņemot pat visdrošsirdīgākos karavīrus. Acteki izklīda kur kurais, atstājot kaujas lauku. Šajā dienā, 1520. gada 8. novembrī,²⁹ spānieši Meksikā izcīnīja savu vislielāko uzvaru.

Flakskaliešu zemē Kortess uzreiz sāka gatavoties jaunai kampaņai pret actekiem un tāpēc sūtīja uz Verakrusu pēc papildspēkiem. Pa to laiku acteku vidū uzliesmoja baku epidēmija; šo slimību no Eiropas bija ievazājuši iekarotāji. Sērgai par upuri krita tūkstošiem indiāņu, tajā skaitā sacelšanās vadonis Montesumas brālis Kvitlavaks. Un kaut arī viņa pēctecis Kvautemoks³⁰ izsludināja tautas svēto karu, cenzdamies dabūt savā pusē pat flakskaliešus, – atsevišķas pilsētas un ciltis, cita citu apsteidzot, sūtīja Kortessam padevības apliecinājumus, līdz ar to parakstot spriedumu sev un saviem tautiešiem.

Likās, ka liktenis ir labvēlīgs Kortessam. No malu malām pienāca gluži negaidīti papildspēki. Verakrusas ostā noenkurojās ar šaujamiem ieročiem un munīciju bagātīgi piekrauts kuģis, kuru no Kubas bija atsūtījis Velaskess. Simts kājnieku un divdesmit kavalēristu liela karaspēka vienība, ko Jamaikas gubernators ar kādu citu kuģi bija norīkojis Jukatānas kolonizēšanai, nekavējoties pārgāja Kortesa pusē. Kāds kuģpašnieks pārdeva viņam savu kuģi ar ieroču kravu, bet apkalpe pievienojās konkistadoriem. Jau Tenočtitlānas aplenkuma laikā Verakrusā nez no kurienes iebrauca vēl trīs kuģi ar divi simtiem kājnieku un septiņdesmit jātniekiem.

Šo notikumu rezultātā Kortesa armija kļuva varenāka nekā jebkad agrāk, tajā ietilpa 818 kājnieki, no tiem 118 apbruņoti ar arbaletiem un arkebūzēm, 110 kavalēristi, trīs smagie lielgabali – no dzelzs un 15 vieglie – no bronzas, tā saucamie falkoneti, kā arī 75 tūkstoši flakskaliešu karavīru.

Kortess nebija aizmirsis, kādas nepatīkšanas konkistadoriem sagādāja acteku laivu flotile, tāpēc nolēma likt tai pretī pats savu floti. Viņš pavēlēja uzbūvēt 13 brigantīnas, izlietojot sadedzinātās armādas takelāžu, buras un dzelzs daļas.

Drīz vien acteku dumpinieki saņēma ļoti smagu triecienu: sabiedrotā kaimiņu pilsēta Teskoko, kas atradās tā pašā ezera krastā iepretī Tenočtitlānai, dinastisku intrigu rezultātā piedāvāja Kortessam savienību un uzaicināja viņu pie sevis. Nodevība pašā acteku valstī deva iespēju konkistadoriem iegūt bāzi turpat blakus tās galvaspilsētai.

Smago brigantīnu pārvietošana simts kilometru attālumā no flakskaliešu galvaspilsētas uz Teskoko pāri augsto kalnu pārejām bija kaut kas nepieredzēts. Šo uzdevumu paveica tūkstošiem indiāņu nesēju divdesmit tūkstoš flakskaliešu karavīru apsardzībā.

Vairākus mēnešus Kortess centās ielenkt Tenočtitlānu blokādes lokā – viņa ļaudis ieņēma visas tuvējās pilsētiņas un ciematus un pirmām kārtām, izpostot akveduktu, pārtrauca ūdens piegādi pilsētai. Gatavodamies triecienam, Kortess sadalīja savu armiju trijās operatīvās grupās, kurām vajadzēja vienlaikus forsēt trīs dambjus, kas pilsētu savienoja ar sauszemi.

Kvautemoks bija noorganizējis labi pārdomātu aizsardzību. Viņš nostiprināja dambjus ar ierakumiem un dziļiem grāvjiem, kurus no flanga apsargāja milzum daudz laivu ar karavīriem.

Kortess atkārtoja triecienu pēc trieciena, taču uzbrucēji, akmeņu un bultu krusas sagaidīti, ikreiz bija spiesti atkāpties, nosējot ar līķiem dambjus. Taču drīzumā stāvoklis izmainījās par labu konkistadoriem. No Teskoko pienāca brigantīnu flotile. Kad pēkšņi parādījās milzīgās laivas ar baltajām burām, galvu reibinošā ātrumā slidot pa ezera virsmu, indiāņus sagrāba izbrīns un šausmas. Brigantīnas kā vēja spārnos traucās pretī indiāņu nedrošajām laiviņām, nepārtraukti apšaudīdamas tās ar falkonetiem un arkebūzēm. Ezers tūlīt pārklājās ar līķiem un sadragātu laivu atliekām.

²⁹ V.E.: Ceturtdien, 18.novembrī.

³⁰ Pēc citiem avotiem Kvatomosins.

Acteku flotiles sagrāve atsedza uz dambjiem uzcelto barikāžu flangus un aizmuguri. Tiesa, no visām pusēm ielenktie acteku karavīri aizstāvējās ar nepieredzētu bezbailību, taču nespēja atvairīt uzbrukumus un gāja bojā. Kortess citu pēc citas sagrāba barikādes, virzīdamies pa dambi uz galvaspilsētu.

Pilsētā spāniešiem nācās triecienā ieņemt māju pēc mājas, piramīdu pēc piramīdas. Nereti viņi nokļuva lamatās. No jumtiem, no piramīdu virsotnēm, no visiem stūriem un kaktiem vīrieši, sievietes un bērni apmētāja viņus ar akmeņiem un apbēra ar bultām. Iekarotajiem bija steigšus jāatkāpjas, pametot cilvēku un zirgu līķus.

Nespēdams salauzt tautas pretestību, Kortess pavēlēja aizdedzināt pilsētu un atiet uz dambja vidu. Ugunsgrēks pārvērta mājas par liesmojošu elli, no kuras uz visām pusēm lidoja dzirksteļu spieti. Varonīgajiem iedzīvotājiem šķita, ka pienācis pasaules gals. Grīļodamies aiz bada un noguruma, viņi kā rēgi klīda pa pilsētu un gar kanāliem, kas bija pilni līķiem. Piramīdu virsotnēs priesteri drūmās balsīs piesauca dievus, skanēja kara bungu dobajā rīboņā.

Kādu nakti spānieši notvēra sacelšanās vadoni Kvautemoku, kad viņš mēģināja laivā izkļūt no aplenktās pilsētas. Kortess uzņēma viņu, parādot pienācīgu godu, un apgalvoja, ka izturēšoties ar cieņu pret viņa karalisko kārtu. Kvautemoks lūdza Kortesu, lai tas ļautu iedzīvotājiem atstāt pilsētu un apmesties apkārtējos ciemos.

Rītausmā no kūpošajām krāsmatām iznāca pilsētas iemītnieki, kuri vēl bija palikuši dzīvi. Septiņdesmit tūkstoši vīriešu, sieviešu un bērnu trīs dienas un nakts izmocīti vilkās pa dambi pret nezināmai nākotnei.

Aplenkums ilga trīs mēnešus. Acteku zaudējumi bija 120 līdz 240 tūkstoši kritušo. No tlakskaliešiem krita 30 tūkstoši. Un tikai spāniešu zaudējumi bija niecīgi. Tātad viss kara smagums gūlās uz indiāņu cilšu pleciem, kaut gan labumu no tā guva vienīgi baltie svešzemnieki.

Ieņēmuši pilsētu, konkistadori nekavējoties sāka meklēt ezerā nogremdētās Montesumas bagātības. Nirēji pārbaudīja ezera dibenu un kanālus; kareivji izvandīja pilsētā malu malas. Taču iznākums bija pavisam nožēlojams, izdevās atrast tikai piekto daļu no dārgumiem, kas savā laikā bija paredzēti Spānijas karalim.

Un tad Kortess izdarīja nelietību, kas uz laiku laikiem viņu apkaunoja. Lauzdams paša doto vārdu, viņš lika Kvautemoku spīdzināt, lai tas pateiktu, kur noslēptas bagātības. Bet vīrišķīgais indiāņu vadonis nebija salaužams un klusēja. Pēc vairākiem gadiem Kortess pavēlēja Kvautemoku pakārt it kā par tautas kūdīšanu uz dumpi.

Acteku bagātību paliekas Kortess aizsūtīja uz Spāniju, taču tās tur nekad nenokļuva. 1522. gada 15. maijā rakstītajā vēstulē kuģa kapteinis ziņoja, ka nokļuvis korsara, Francijas karaļa algotņa, varā. Tā nejaušībai labpatika izspēlēt tādu joku, ka Montesumas zelts, kas bija domāts Kārlim V, nokļuva viņa niknākā ienaidnieka Franciska I rokās.

Tenočtitlānas izpostīšana nesalauza indiāņu garu. Vēl ilgus gadus tie turpināja nesaudzīgu partizāņu karu, kolonizatori nevarēja justies droši nevienu dienu, nevienu stundu. Bernalss Diass rakstīja:

«It visā Jaunajā Spānijā ikkatrs mēģinājums aplikt iezemiešus ar nodokļiem kļuva par sacelšanās iemeslu. Nodokļu vācēji, kas centās izspiest tos ar varu, bieži vien tika nogalināti, galu galā tāpat kā visi citi spānieši, kas nonāca indiāņu rokās. Provincēs pretošanās bija parasta parādība, tā ka mums nācās šajā zemē sūtīt patruļās lielas karaspēka vienības, lai noturētu tautu paklausībā».

Tiklīdz bija izcīnīta uzvara, spānieši ķērās pie galvaspilsētas sistemātiskas iznīcināšanas. Ar sagrauto piļu un tempļu drupām aizbēra kanālus, piramīdas nolīdzināja ar zemi un Tenočtitlānas vietā uzbūvēja savu pilsētu, tagadējo Mehiko. Tur, kur piramīdas virsotnē pacēlās kara dieva svētnīca, tagad stāv katedrāle, bet uz Montesumas pils drupām uzbūvēta kādreizējā spāniešu gubernatora rezidence. Nepagāja ne pieci gadi, un acteku galvaspilsēta ar visiem tās tēlniecības un arhitektūras dārgumiem bija paslēpta zem spāniešu jaunajām celtnēm tik pamatīgi, ka no tās nepalika ne miņas.

Lai gan indiāņu galvaspilsēta vairs neeksistēja, tomēr tās tauta nebija gājusi bojā. Tā pārcieta ne tikai visgrūtākos nebrīves laikus, spāniešu pilsētas ielas un tirgus atkal piepildīja raibā drūzmā indiāņu amatnieki un tirgotāji, audēji un podnieki, juvelieri, dārznieki un zemnieki. Spāniešu pilis un savrupmājas bija tikai saliņas plašās un varenās indiāņu jūras vidū. Svešinieku uzspiestie un pašu īpatnējie elementi kļuva par pamatu jaunajai meksikāņu kultūrai ar tās savdabīgo un dziļi nacionālo raksturu.

Cilvēku siržu rījeju gals

«Teskoko pilsētas valdnieks, kas, pārgērbies vienkāršās drānās, staigājis pa savu valsti, reiz sastapis noskrandušu zēnu, kas klajā laukā cītīgi lasījis žagarus. Valdnieks viņam vaicājis:

– Kāpēc tu nelasi žagarus, rau, tajā mežā? Tur taču ir vairāk nekā šeit.

– Man vēl nav apnicis dzīvot... Mežs pieder valdniekam, un, piedraudot ar nāvi, tur aizliegts lasīt.

– Patiešām? Kas gan tas ir par cilvēku, šis jūsu valdnieks?

– Ak, tas ir bargs vīrs ... Viņš liedz ļaudīm pat to, kas ir dieva dāvana».

Šajā acteku nostāstā, kas sauc atmiņā kādu no «Tūkstots un vienas nakts» pasakām par Bagdādes ielās klaiņojošo kalifu, spilgti atklājas tā laika indiāņu sabiedrības šķiriskās pretrunas. Redzam tur nežēlīgu un mantkārtīgu valdnieku, redzam nabaga zēnu, kas pārstāv beztiesīgos, kuriem liegta pat žagaru nastiņa kurināšanai un kuri asi izjūt tādas sabiedriskās iekārtas netaisnību.

Mums jau ir zināms, kādi bija tiešie cēloņi vēsturē nepieredzētajam faktam, ka, neizturējuši spāniešu avantūristu saujiņas triecienus, īsā laikā sabruka liela, kareivīga valsts ar deviņiem miljoniem iedzīvotāju. Zinām, kādā mērā šis valsts likteņus ietekmēja tas, ka pašu indiāņu vidū radās nodevēji, ka indiāņu virsaiši ietiepīgi turējās pie vecās, primitīvās kara taktikas, neprata piemēroties jaunajai situācijai un ka, visbeidzot, Montesuma mānītiīgi baidījās no svešzemniekiem un nespēja pieņemt noteiktus lēmumus.

Taču sakāves cēloņi – kā uz to norāda minētais nostāsts – meklējami daudz dziļāk, proti, – sabiedrisko spēku savstarpējās attiecībās un indiāņu tautu vēsturē.

Spāniešu iebrukuma laikā senā cilts kopiena, virsaišu ievēlēšana un zemes sadalīšana starp ģintīm un dzimtām bija jau gluži formāla. Sākot ar to brīdi, kad acteki iekarošanas ceļā nodibināja savu valsti, padziļinājās mantiskā un šķiriskā nelīdztiesība un izveidojās spēcīga karotāju aristokrātu šķira, kas ne tikai piesavinājās zemes īpašumus, bet arī iedzīvojās bagātībā, sagrābjot kara laupījumu un gūstekņus. Dzimts pārvalde mantošanas kārtībā pārgāja nedaudzu noteiktu ģimeņu rokās.

Reizē ar šo augstmaņu un bagātnieku ietekmi pieauga arī priesteru varenība. Kārtējie valdnieki dāvāja tiem aizvien jaunas zemes, tā ka galu galā acteku valstī nepalika ne stūrīša, kur tempļiem nepiederētu plašas muižas. Turklāt priesteri cītīgi izmantoja tiesības ievākt desmito tiesu no visām zemnieku saimniecībām attiecīgajam templim piederošajā novadā.

Divi virspriesteri ieņēma otro vietu valstī, tūlīt aiz karaļa. Viņu ietekme sniedzās līdz pašiem attālākajiem nostūriem, jo tiem pakļauti bija milzum daudz zemāko garīdznieku visās valsts malās. Jāatzīmē, ka galvenajā templī Tenočtitlānā bija pieci tūkstoši dažnedažādu garīdznieku. Montesumas valdīšanas laikā priesteri pat izvirzījās pirmajā vietā un nevis augstmaņiem, bet tieši viņiem piederēja noteicošais vārds politiskos jautājumos.

Kādreizējie brīvie dzimtas locekļi, nonākdami aizvien lielākā ekonomiskā atkarībā no augstmaņiem un priesteriem, pārvērtās par bezzemniekiem, un ar laiku viņu stāvoklis ne ar ko neatšķīrās no verdzības. Līdzās šiem zemniekiem bija arī īsto vergu šķira, kuras rindas pastāvīgi papildinājās ar kara gūstekņiem un kādreizējām zemnieku ģimeņu atvasēm, ko trūcumā nonākušie vecāki jau bērnu dienās bija pārdevuši verdzībā.

Indiāņu sabiedrība sašķēlās bagātniekos un plašās nabadzīgo ļaužu masās, vienā pusē bija zemes īpašnieku aristokrātija un priesteri, otrā pusē – zemnieki un amatnieki. Šīs divas sabiedrības pamatgrupas šķīra ne vien mantiskā nevienlīdzība, bet pat dažādas ieražas: piemēram, aristokrāti valkāja pilnīgi citādus apģērbus nekā zemnieki vai amatnieki.

Tajā pašā laikā, kad valdošo slāņu pārstāvji slīga greznībā un bagātībā, tauta pūlējās vaiga sviedros, lai nopelnītu maizes kumosu. Konkistadori savās dienasgrāmatās bieži atzīmēja, ka ap lepnajām pilīm čumējušas neskaitāmas kleķa un palmu lapu būdiņas, kurās mitinājās indiāņu lielam lielais vairākums. Čolulā un Tenočtitlānā Kortesa uzmanību saistīja ubagu bari, kas neatlaidīgi uzplijās garāmgājējiem. No indiāņu hronikām mums zināms, ka trūcīgie vecāki, nonākuši galīgā nabadzībā, pārdevuši savus bērnus ne tikai verdzībā, bet pat tempļiem asiņainajai upurēšanai. Nonācis tik tālu, ka dažās ģimenēs tas kļuvis par profesionālu nodarbošanos, un bērni laisti pasaulē, lai vēlāk tos pārdotu rituālai noduršanai.

No otras puses, zināmu priekšstatu par aristokrātijas bagātību dod kaut vai tas fakts, ka vienā pašā Teskoko pilsētā bija trīssimt no tēstiem akmeņiem celtas pilis ar parkiem, augļu dārziem, puķudobēm un strūklakām. Šo ēku dzīvojamās telpas greznoja krāšņi plakanciļņi, dārgi audumi un rotājumi no tīra zelta.

Acteku karaļus godāja kā dievus. Kad nomira Teskoko valdnieks Nasavalpili, kopā ar viņa līķi uz sārta sadedzināja divpadsmit vergu un verdzeņu. Karaļa pelnus ielika ar dārgakmeņiem inkrustēta zelta urnā un novietoja kara dieva templī.

Montesuma sāka valdīt 1502. gadā un uzreiz izcēlās ar īpašu despotismu. Juzdamies līdzīgs dieviem, viņš izturējās pret padotajiem augstprātīgi un nicinoši. Kaujās rūdītus, slavenus kara veteranus,

kuriem viņa tēvs bija piešķīris dažādus galma amatus, Montesuma pavēlēja padzīt no pils tikai tālab, ka tie cēlušies no vienkāršās tautas, nevis no aristokrātu dzimtām. Galminiekiem vajadzēja krist uz vaiga viņa priekšā, griezties pie karaļa tie drīkstēja vienīgi ar viņa sekretāra starpniecību. Montesuma izraisīja vispārēju kurnēšanu, ievērojami palielinot nodokļu nastu. Šī iemesla dēļ neapmierināto iedzīvotāju vidū bieži uzliesmoja nemieri, ko Montesumas kareivji asiņaini apspieda.

Nodokļu vākšanas ceļā iegūtos līdzekļus valdnieks lielākoties izlietoja, lai uzturētu savu galmu: simtus ierēdņu, galminieku un sulaiņu, bet vispirms – vairākus simtus piegulētāju, kuras mitinājās atsevišķā pils spārnā.

Montesumam bija vājība uz grezniem tērpiem. Viņš pārgērbās četras reizes dienā un nekad nevilka mugurā otrreiz to pašu tērpu, lai gan katram no tiem prasmīgi indiāņu amatnieki bija veltījuši vairākus mēnešus uzcītīga un rūpīga darba.

Pirms pusdienām ēdamistabā sanesa simtiem trauku ar daždažādiem smalkiem ēdieniem. Montesuma izvēlējās to, ko šajā brīdī iekāroja, bet pārējais tika aizvests galminiekiem. Tur bija medījumi un mājputni, zivis, kuras īpaši skrējēji piegādāja no Atlantijas okeāna krastiem, dārzeņi un augļi.

Montesumu apkalpoja galminieki un skaistas indiāņu sievietes. Valdnieks sēdēja uz spilveniem aiz apzeltīta aizslietņa, pie zema, kokgriezumiem bagātīgi izrotāta galda. Smalkos keramikas vai zelta traukus drīkstēja likt valdnieka galdā vienu vienīgu reizi, pēc tam tos atdeva lietošanai galminiekiem. Ēdamistabu apgaismoja sveķaina koka skali, kas izplatīja skurbinošu aromātu. Ēdot karalis piedzēra klāt šokolādi, kurai bija pielikta vaniļa un eksotiskas garšvielas.

Pēc pusdienām Montesuma mazgāja rokas sudraba bļodā, aizsmēķēja pīpi un noskatījās klaunu, punduru, ekvilibristu, burvju mākslinieku un dejojāju priekšnesumus. Pēc tam viņš devās uz guļamistabu un vairākas stundas atpūtās.

Greznību, kurā slīga aristokrātija, ekspluatējot darbaļaužu masas, varēja nosargāt tikai ar varmācības palīdzību. Lai nodrošinātos pret tautas sacelšanos, aristokrāti dzīvoja atsevišķos pilsētas rajonos, kurus apjoza nocietinājuma mūri. Tenočtitlānā šādu rajonu sauca par Teepanu. Tur atradās ne tikai pils, bet arī reliģiskā kulta galvenie centri. Kara dieva milzīgo piramīdu apjoza varena siena ar torņiem; tās laukumā pastāvīgā cīņas gatavībā atradās kaujas vienība vairāku simtu karavīru sastāvā.

Šo faktu gaismā mums vieglāk saprast pirmajā acumirkļī šķietami dīvaino vienaldzību, ar kādu pret konkistadoru provokatorisko rīcību izturējās indiāņu tauta. Pat Montesumas ieslodzījums nespēja izraut tautu no apātijas, un, ja Alvarado nebūtu sarīkojis asiņaino slaktiņu, iespējams, sacelšanās nebūtu uzliesmojusi.

Tautas vienaldzību pret savu valdnieku likteni uzskatāmi parāda šāds incidents. Tenočtitlānas aplenkuma laikā Kortesa armija, kurā ietilpa spānieši un tlakskalieši, ierīkoja nometni Teskoko pilsētā. Attiecības starp sabiedrotajiem nebija nekādas labās, jo spāniešu algotņi nepalaida garām nevienu izdevību apliecināt indiāņiem savu nicināšanu. Kāds spānietis pat nonāca tik tālu, ka atļāvās parādīt necieņu tlakskaliešu virsaitim.

Apvainotais augstmanis gāja pie Kortesa sūdzēties. Neko nepanācis, viņš dziļā sašutumā pameta Teskoko un devās uz mājām. Kortess pavēlēja viņu notvert un piesprieda nāves sodu par dezertēšanu. Soda izpildīšana notika gaišā dienas laikā 75 tūkstošu tlakskaliešu karavīru acu priekšā, taču neviens no klātesošajiem nepakustināja pat pirkstu, lai aizstāvētu savu virsaiti un ciltsbrāli.

Tikai ar dziļu šķirisku plaisu starp tautu un tās valdniekiem var izskaidrot kādu citu dīvainu parādību, proti, to, ka indiāņu armijas, zaudējušas vadoni, uzreiz izklīda un pameta kaujas lauku, it kā uzskatīdamas, ka karš ir virsaišu un nevis visas armijas darīšana. Arī acteku karš ar spāniešiem bija aristokrātijas karš, tajā tauta necinājās par neatkarību. Vienīgi sacelšanās Tenočtitlānā ieguva īstas, vispārējas tautas cīņas raksturu, bet tad jau bija par vēlu.

Atbildību par kara gaitu nesa vienīgi indiāņu cilšu aristokrātija. Mēs jau zinām, kādas atpalikušas metodes lietoja indiāņu karavadoņi. Visās sadursmēs ar konkistadoriem tabaskiešu, tlakskaliešu un acteku armijas sablīvējās ciešā masā, tāpēc nespēja turēties pretī šaujamo ieroču zalvēm un spāniešu mērķtiecīgajiem triecieniem. Šajā ziņā visnevarīgākie bija acteku karavadoņi. Neizdarījuši nekādas secinājumus no agrākās pieredzes, viņi atkārtoja to pašu liktenīgo kļūdu Otumbas ielejā, kur karaspēka izvietojums blīvā barā jau kļuva par brēcošu nejēdzību.

Aristokrātijas kundzības nenovēršamas sekas bija laupīšanas kari, kas nepārtraukti plosījās starp indiāņu ciltīm. Mantīgās šķiras, alkatības dzītas, uzbruka saviem kaimiņiem, sagrāba labākas zemes un kā nodevas no tiem pieprasīja dārgmetālus, amatnieku un zemnieku ražojumus, kā arī cilvēkus, ko varētu upurēt dieviem vai izmantot vergu darbā uz laukiem.

Šajā cīņā par hegemoniju pamazām virsroku guva acteki, kas laikā no 1427. līdz 1440. gadam Meksikas, Jukatānas un Gvatemalas teritorijā izveidoja milzīgu valsti. Atskaitot tlakskaliešus, viņi uzveica visas šo novadu ciltis – totonakus, tabaskiešus, sapotekus, mikstekus un daudzas citas. Iekarotajās pilsētās apmetās acteku karavīru garnizoni, bet nodokļu vācēji izspieda nodevas un sūtīja tās uz Tenočtitlānas noliktavām. Par mēģinājumu izvairīties no meslu maksāšanas draudēja nāves sods, par vismazāko pārkāpumu pakļautajām ciltīm nācās atdot savas jaunatnes ziedu par asiņainu upuri acteku dieviem.

Acteku karavīra galva

Acteki guva virsroku sava kareivīguma dēļ, kas visiem iedvesa bailes, taču galvenokārt viņi varēja par to pateikties savas sabiedrības organizētībai un dzelzs disciplīnai, kas atgādināja krustnešu disciplīnu. Vīrieši, atskaitot priesterus, dzīvoja kopās, kas bija sadalītas vairākās pakāpēs un atšķīrās cita no citas gan ar īpašām nozīmēm, gan ar tērpiem un apbruņojumu. Pašā augstākajā pakāpē ietilpa aristokrātiskas cilmes karavīri, bet pat viņu rindās pastāvēja vairāki rangi atkarībā no kaujas nopelniem. Acteku kara kodekss bija ārkārtīgi bargs: par pašu niecīgāko pārkāpumu draudēja nāves sods. Kāds no Teskoko valdniekiem sodīja ar nāvi divus savus dēlus par sīku disciplīnas pārkāpumu sadursmē ar ienaidnieku.

Acteki ar katru dienu pastiprināja politiskos un ekonomiskos spaidus, bet atsevišķas indiāņu ciltis nespēja nomest nežēlīgo jūgu vienprātības trūkuma dēļ.

Montesumas priekštecim visā valdīšanas laikā nepārtraukti vajadzēja apspiest dumpjus, arī Montesuma pastāvīgi karoja, sūtot vienu tautas daļu pret otru, sacēlušos.

Ievērojot šos faktus, nav grūti saprast, kā Kortessam tik viegli izdevās sagraut acteku valsti, kurā bija vairāki miljoni iedzīvotāju. Paverdzinātās ciltis, piemēram, totonaki, apsveica Kortesu kā sabiedroto un atbrīvotāju, citas, kas sākumā bija sīvi pretojušās, kā tas notika ar tlakskaliešiem, beigu beigās sūtīja viņam palīgā milzīgas armijas cīņai pret kopīgo ienaidnieku. Ar laiku acteki nokļuva izolācijā un skaitliskā mazākumā. Kortess izdarīja to, ko nebija spējušas paveikt nomāktās indiāņu ciltis: viņš tās apvienoja saliedētā, varenā bruņotā spēkā. Tenočtitlānas aplenkuma laikā Kortess jau komandēja simttūkstoš indiāņu karavīru, kuri alka atriebties saviem apspiedējiem; Kortesa uzvara būtībā bija indiāņu uzvara pār indiāņiem.

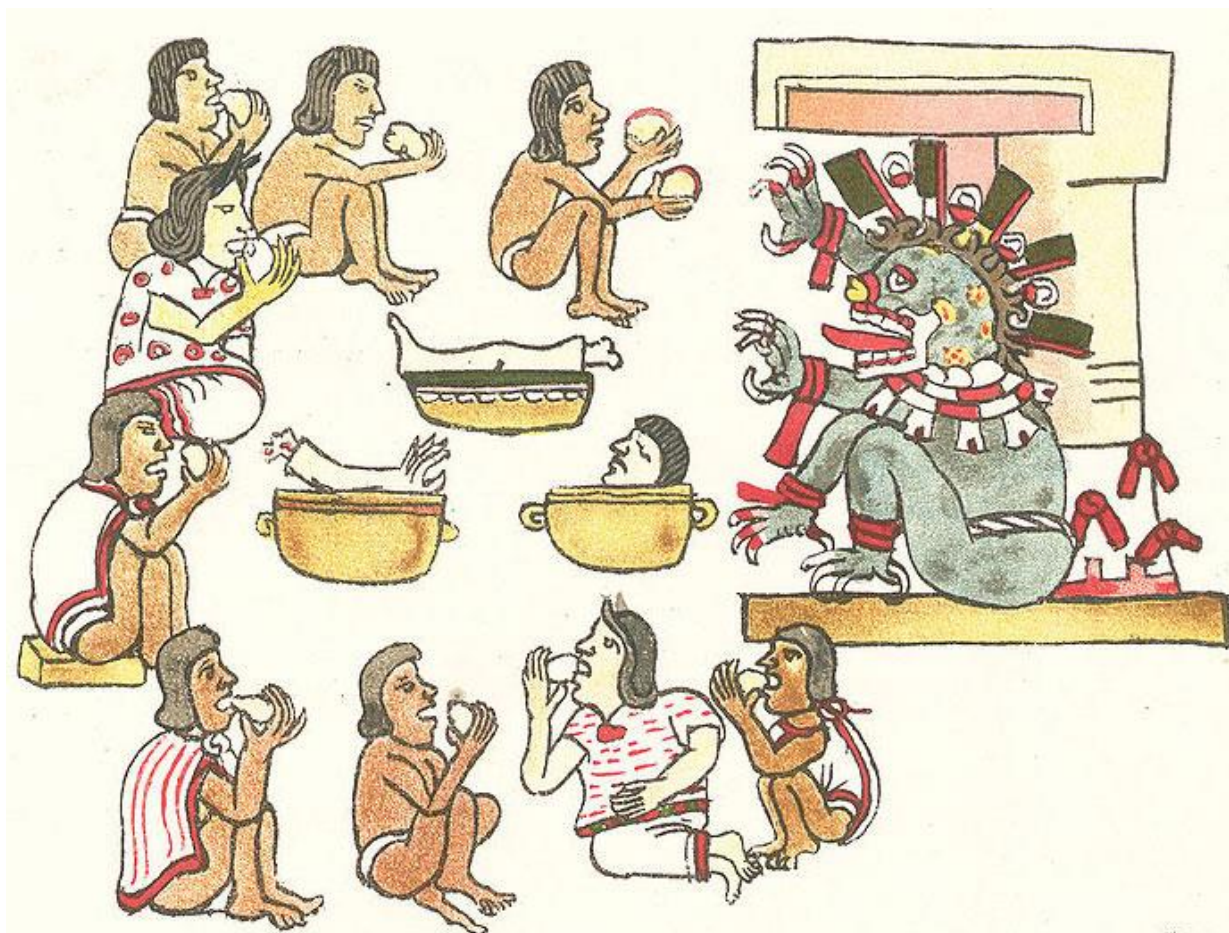
Acteku valsts politiskā stāvokļa aina nebūtu pilnīga, ja nepieminētu acteku reliģiju, kura vēl lielākā mērā nekā jebkāda cita reliģija bija tautas apspiešanas līdzeklis, kas vērsās gan pret pašiem actekiem, gan pret pakļautajām indiāņu ciltīm. Nežēlīgais un asinskārais rituāls prasīja neskaitāmus cilvēku upurus: vīriešus, sievietes un pat bērnus, tajā skaitā arī zīdaiņus.

Acteku reliģija bija politeistiska, viņu dievības valdīja pār dabas spēkiem un cilvēkiem. Dievus acteki iztēlojās līdzīgus cilvēkiem, bet piešķīra tiem groteskus, ērmīgus, dažkārt pat zvēriskus vaibstus. Dievu bija tik daudz, ka to pieminējums vien prasītu veselu nodaļu.

Starp šīm bezgala daudzajām dievībām mēs jau pazīstam Kecalkoatlu, kuram par spīti tā labsirdībai arī upurēja cilvēkus. Acteki augstu godāja saules dievu un tā sievu – mēness dievieti. Saules lēktu priesteri sagaidīja ar reliģiskām dziesmām un asiņainiem upuriem. Saules aptumsumu uzskatīja par lielu nelaimi: tad tempļos, pavēstījot trauksmi, pūta taures un rībināja bungas, bet ļaudis skaļi vaimanāja un plosīja sev lūpas.

Pats augstākais gan skaitījās saules dievs un visas dzīvības avots Teotls, taču acteki visvairāk pielūdza bargo kara dievu Uicilopočtli. Godinot viņu un upurējot viņam, acteki apmierināja savus asinskāros instinktus. Šis pretīgais dievs, tikko radies pasaulē, tūlīt aptraipīja rokas ar paša dzimtas asinīm, nocērtot galvas brāļiem un vienīgai mātai. Viņa māte bija derdzīga būtne, kas iedvesa šausmas, ar miroņa galvaskausu un vanaga nagiem.

Cilvēkus acteki upurēja šādi. Četri priesteri, izkrāsojušies melnā krāsā un tērpušies melnās drānās, satvēra jaunekli aiz rokām un kājām un nometa uz ziedokļa akmens. Piektais priesteris, ģērbies purpursarkanā tērpā, ar asu obsidiana dunci pāršķēla viņam krūšu kurvi un ar roku izrāva sirdi, kuru pēc tam nosvieda pie dieva statujas kājām. Acteki piekopa rituālo kanibālismu: sirdis aprija priesteri, bet pa piramīdas kāpnēm lejā nogrūsto ķermeni aristokrātisko ģimeņu piederīgie aiznesa uz mājām un apēda svētku dzīrēs.

Acteku rituālā kanibālisma scēna no *Codex Magliabechiano*

Tā kā actekiem gadā bija ne tikai astoņpadsmit galvenie svētki, kas nereti ilga vairākas dienas, bet arī jebkura cita diena tāpat bija veltīta kādam dievam, cilvēku asinis tempļos plūda nepārtraukti.

Visinteresantākie bija svētki par godu dievam Teskatlipokam. Jau gadu iepriekš izraudzījās upuri – staltu, fiziski pilnīgi nevainojamu jaunekli. Izredzētais saņēma dieva apģērbu, vārdu un visus pārējos tā atribūtus. Ļaudis svētā godbijībā krita uz vaiga viņa priekšā, pielūdzot viņu kā Teskatlipoku zemes virsū. Visā sagatavošanās periodā izredzētais dzīvoja greznībā un nepārtrauktās liksmēs; viņu pastāvīgi aicināja uz dzīrēm aristokrātu namos.

Pēdējā mēnesī viņam par sievieti izraudzījās četras jaunavas.

Jauneklim bija jāveic arī zināmi pienākumi atbilstoši leģendai par dievu Teskatlipoku. Teiksma vēstīja, ka šis dievs naktīs klaiņojot apkārt, aiznesdams ļaudis uz viņpasauli. Lai to pielabinātu, acteki gar ceļu malām nolika akmens solus, kur nogurušajam dievam atpūsties. Par upuri izraudzītajam jauneklim naktīs līdzīgi dievam vajadzēja iziet uz ceļa un laiku pa laikam apsēsties uz ceļmalas soliem. Parasti viņu pavadīja plaša «zelta jaunatnes» svīta, iespējams, tālab, lai nāvei nolemtais neaizbēgtu.

Svētku dienā jaunekli palankinā aiznesa uz templi, kur priesteri viņu nonāvēja mums jau zināmajā kārtā.

Laukkopības dievieteī upurēja jaunu meiteni. Notriepai ar sarkanu un dzeltenu krāsu, kas simbolizēja kukurūzu, viņai bija jānodejo fantastiskas rituālas dejas tempļu vidū, bet pēc tam jāiet bojā uz ziedokļu altāra.

Acteku reliģijā eksistēja pat īpašs cilvēku upuru aizstāvis – elks Hipe. Viņam par godu priesteri dzīviem jaunekļiem novilkā ādu, kurā ietērpās paši un valkāja to divdesmit dienas. Pat karalis nēsāja ādu, kas bija nogriezta no jaunekļu pēdām un plaukstām.

Mežonības kalngals bija ar uguni dieva kultu saistītais rituāls. Šī dieva templī priesteri sakūra milzīgu sārta. Pēc tam izģērba karagūstekņus kailus un sasieta meta ugunī. Nenogaidījuši upuru nāvi, priesteri ar ķekšiem izvilka tos no liesmām, cēla, sev uz muguras un dejoja rituālu deju ap sārta. Beidzot šos nelaimīgos nodūra uz upuru akmens.

Acteku reliģija nesaudzēja pat bērnus. Ilgstoša sausuma laikā priesteri nogalināja zēnus un meitenes, lai iežēlinātu lietus dievu. No trūcīgiem vecākiem nopirktos zīdaiņus ietērpa svētku drānās, izrotāja ar ziediem un šūpuļos aiznesa uz templi. Rituālo ceremoniju nobeigumā viņus nodūra ar nažiem.

Tiklīdz parādījās pirmie kukurūzas asni, bērnus nonāvēja šādā veidā: tiem nogrieza galvas, bet ķermeņus kā relikvijas glabāja kalnu alās. Kad kukurūza gatavojās nobriest, priesteri nopirka četrus bērnus piecu, sešu gadu vecumā un ieslodzīja pagrabos, nolemjot tos bada nāvei.

Savdabīga tradīcija bija kauja bez asinsizliešanas, ko acteki un tlakskalieši ik gadus sarīkoja norunātā vietā. Tad karavīri nelietoja ieročus un cīnījās cits ar citu kailām rokām kā atlēti, cenšoties saņemt pretinieku gūstā. Pēc tam gūstekņus būros aizveda uz saviem templiem un tur upurēja dieviem.

Kāda cita ieraža atgādināja Romas gladiatoru cīņas. Gūstekni ar garu virvi piesēja pie smaga akmens bluķa. Viņam rokās iedeva tik niecīgu vairogu un vāli, ka ar tiem grūti aizsargāties. Kaujā pret viņu devās normāli apbruņots acteks. Piesietajam un gandrīz neapbruņotajam gūsteknim nebija nekādu izredžu uzvarēt cīņā, taču, ja viņam tomēr izdevās citu pēc cita pieveikt sešus pretiniekus, turklāt pašam neiegūstot ne mazāko skrambiņu, tad viņš ieguva brīvību.

Šāds neikdienišķs atgadījums notika ar kādu tlakskaliešu virsaiti, kuram piemītis pārcilvēcisks spēks, bet kurš tomēr bija kritis acteku gūstā. Uzveicis pēc kārtas sešus pretiniekus, viņš ieguva tiesības uz brīvību, tomēr labāk izvēlējās nāvi, jo pēc indiāņu ticējumiem karavīri, kas krituši šādā divcīņā, nokļūstot īpašā paradīzē, kas mazliet atgādina ģermāņu Valhallu.

Precīzi nav zināms, cik cilvēku katru gadu upurēja acteku valstī. Lietpratēji uzskata, ka 20 līdz 30 tūkstošus. Lai arī pret šiem skaitļiem jāizturas piesardzīgi, taču nav šaubu, ka upuru skaits bijis visai liels. Par to, starp citu, liecina paviljoni ar desmitiem tūkstošiem cilvēku galvaskausu, kādus konkistadori atrada visās acteku pilsētās, bet it īpaši jau pieminētajā Tenočtitlānā ēkā, kur Bernals Diass saskaitījis 136 tūkstoš galvaskausu.³¹

Acteku valstij pastāvīgi vajadzēja rūpēties par to, lai sagādātu nesātīgajiem dieviem upurus, īpaša karavīru grupa tvarstīja karagūstekņus un piegādāja tos templiem. Ne vienu vien karu acteki uzsāka tikai tālab, lai iegūtu upurēšanai nepieciešamos gūstekņus. Acteku karaspēkā pagodinājumi, paaugstinājumi amatā un apbalvojumi bija atkarīgi no gūstekņu skaita, kurus katrs karavīrs bija guvis, tāpēc pretinieki centās nevis viens otru nogalināt vai ievainot, bet par katru cenu saņemt gūstā. Ar šo dīvaino paradumu droši vien arī izskaidrojams tas, ka konkistadoriem bija pārsteidzoši maz kritušo un ievainoto. Reiz Montesumam jautāts, kāpēc viņš pieciešot tik tuvu kaimiņos neatkarīgo tlakskaliešu valsti, un viņš nevilcinoties atbildējis: «Lai tā man piegādātu dieviem upurējamus cilvēkus».

1479. gadā vajadzēja notikt lielām svinībām, iesvētot akmens plāksni, kurā iekalts acteku kalendārs. Tas bija tagad slavenais «Sauls akmens», kas vēlāk piedzīvoja apbrīnojamo likteni un galu galā nonāca Meksikas Nacionālajā muzejā. Karalis Ahajakatls sasauca uz apspriedi sabiedrotos valdniekus un karavadoņus, lai nolēmtu, kam pieteikt karu nepieciešamā gūstekņu skaita iegūšanai. Nolēma doties pie taraskanu cilīm. Taču acteku karaspēks cieta kaunpilnu sakāvi un atgriezās ar tukšām rokām.

Pēc ilgām apspriedēm nolēma, ka kauja jāizcīna pašiem sabiedrotajiem savā starpā. Acteki saņēma gūstā septiņus simtus, bet viņu sabiedrotie – četri simti divdesmit karavīru. Akmens iesvētīšanas svinības bija kopīgs pasākums, tāpēc nolēma upurēt gan vienus, gan otros. Sagūstītos karavīrus nostādīja rindā līdzās «Sauls akmenim», pēc tam karalis, priesteri un augstmaņi viņus nodūra ar dunčiem. Dzīvs nepalika neviens.

Kad 1486. gadā Tenočtitlānā notika kara dieva tempļa iesvētīšana, tādā pašā veidā nogalināja divdesmit tūkstoš gūstekņu, bet Montesuma, atzīmējot savu kronēšanu, raidīja nāvē divpadsmit tūkstoš

Kukurūzas dievs

³¹ V.E.: Augstāk bija teiktis, ka 137 tūkstošus.

karavīru. Nav grūti iztēloties, kāds naidis un kāds terors valdīja indiāņu cilšu vidū Meksikā, kad tur ieradās spānieši.

Vēsture liecina, ka cilvēku upurēšanu tik lielā skaitā acteki ieviesuši tikai 14. gadsimta sākumā, tātad tajā laikposmā, kad cilts kopienas iziršana jau bija noticis fakts un bija izveidojies valdošais karavīru slānis ar dalienas virsaiti priekšgalā. Šis slānis seno, no pirmatnējās mežonības laikiem mantoto rituālu neapšaubāmi izmantoja kā terora līdzekli, lai aizsargātu iegūtās privilēģijas un piesavinātos cilts īpašumu.

Ikvienam, kas iedrošinājās protestēt pret karavīru privilēģijām, sagaidīja nāve uz kara dieva upuru akmens. Jau priesteru ārējais izskats vien varēja izdzēst ļaudīs jebkādu vēlēšanos pretoties. Ģērbusies melnos vai purpursarkanos tērpos, ar tādā pašā krāsā notriektām sejām un gariem, pinkainiem matiem, kas salīpuši cilvēku asiņu recekļos, viņi atgādināja plēsīgus dēmonus, kam svešas katras cilvēciskas jūtas.

Kā uzzinām no konkistadoru ziņojumiem, reliģiskajos svētkos Čolulā un Tenočtitlānā piedalījušies galvenokārt tikai aristokrātisko dzimtu piederīgie, turpretī tauta pret viņu dievu un tempļu apgānīšanu visumā izturējusies apātiski vai pat vienaldzīgi. Tātad tas nebūs kails apgalvojums, ja teiksim, ka acteku reliģija bija vienīgi acteku aristokrātijas reliģija.

Tautas masu noskaņojums bija gluži pretējs tam, ko pārstāvēja reliģiskais kults ar saviem upuriem un drūmajiem priesteriem. Vienkāršais indiānis neatkarīgi no piederības tai vai citai ciltij izcēlās ar viesmīlību, labsirdīgu humoru un skudras čaklumu. Viņš ar aizrautību un pat zināmu bezrūpību nodevās dzīves priekiem. Labprāt paklejoja ļaužu drūzmā pa ielām vai tirgu, aizrautīgi piedalījās spēlēs, tautas svētkos un masu dejās. Ar dedzīgu interesi vēroja ceļojošo aktieru, burvju mākslinieku un ekvilibristu priekšnesumus, viņam patika mierīgās un krāšņās reliģiskās ceremonijas, kurās piedalījās daudz ļaužu, skanēja dziesmas un kurās dieviem upurēja ziedus un augļus.

Vairāk par visu viņš mīlēja ziedus. Šī mīlestība uz ziediem saglabājusies Meksikā līdz mūsu dienām un ir pati valdzinošākā meksikāņu tautas iezīme. Visas pilsētas, kurās ieradās konkistadori, vārda pilnā nozīmē slīga ziedos. Ziedi rotāja ne tikai salas, laivas, ielas un laukumus, bet pat māju lēzenos jumtus un veselām vijām šūpojās virs garāmgājēju galvām.

Visur, kur vien parādījās spānieši, tauta sagaidīja tos ar ziedu vijām un puķu klēpjēm. Tas tika darīts labprātīgi, ļaujot brīvi izpausties savam iedzimtajam dzīvespriekam.

Indiāņu vidū ļoti populāras bija visdažādākās sporta sacensības. Taču pirmo vietu ieņēma bumbas spēle, tā saucamā tlačtli, kurai katrā pilsētā bija īpašs stadions. Tā atgādināja basku pelotes spēli. Spēlētājiem vajadzēja iemest gumijas bumbu (indiāņi jau pazina kaučuku) pie sienas horizontāli piestiprinātā aplī. Noteikumi aizliedza spēlēt ar rokām, kājām un galvu; bumbu drīkstēja atsist vienīgi ar gurniem. Daži spēlētāji, tāpat kā toreadori Spānijā, kļuva par tautas iemīļotiem varoņiem, un tos visur uzņēma ar sajūsmu.

Kaut arī indiāņu raksturs bija bezrūpīgs, nepieciešamības gadījumā viņi parādīja ārkārtīgu vīrišķību, kas robežojās ar nāves nicināšanu, un drošsirdīgi cīnījās pret briesmīgajiem svešzemniekiem, ar vālēm nogalinot viņu zirgus un bezbailīgi ejot triecienā pret konkistadoriem lielgabalu ugunī.

Indiāņu tauta šajā cīņā neaptraipīja savu godu. Iznīcības bezdibeni to ierāva par mežoniem pārvērtušos tumsonīgu un stulbu augstmaņu un priesteru nelielais slānis, kuru rīcība vislielākajā briesmu brīdī pielīdzināma īstai nodevībai.

Neredzīgs zinātnieks atklāj bojā gājušas civilizācijas

Spāniešu iekarojumu periodā Meksikas pilīs un tempļos glabājās daudz hroniku, kurās priesteri bija aprakstījuši ne tikai acteku, bet arī seno indiāņu tautu – maiju, tolteku un miksteku – vēsturi. Viņi rakstīja ar dīvainām un sarežģītām bilžu raksta zīmēm uz visdažādākajiem materiāliem: gan uz kokvilnas auduma, gan uz mīkstas, labi apstrādātas ādas, bet visbiežāk – uz papīra, kas atgādināja ēģiptiešu papirusu un bija izgatavots no agaves.

Nesaprotamos indiāņu hieroglifus mānīcīgie spānieši uzskatīja par sātana zīmēm, kam piemīt ļaunas burvestības spēks. Tāpēc konkistadori ar fanātisku dedzību meklēja un sistemātiski iznīcināja tos, nemaz neraizēdamies, ka dažs labs no šiem dokumentiem, kaut vai krāsaino ilustrāciju dēļ, ir visistākais mākslas piemineklis.

Visā Meksikā sāka liesmot sārta, kuros uguns aprija no malu malām savāktos rakstus un hronikas ar neizsmeljamām zināšanu bagātībām par iekaroto zemi. Tas, kas palika pāri pēc dievam tīkamā grautiņa, noderēja vienīgi par nedrošu pamatu, restaurējot šīs nelaimīgās civilizācijas vēsturi, kuras attīstība tik brutāli tika pārtraukta.

Pirmais, kas aicināja uz vispārēju autodafē, bija Meksikas arhibīskaps dons Huans Samaraga. Viņam par paraugu noderēja arhibīskaps Himeness, kurš jau pirms divdesmit gadiem Spānijā bija iznīcinājis kādreiz lieliskās mauru kultūras manuskriptus.

Samaragam radās sekotāji. Tā, piemēram, gubernators dons Lorenzo Savala iztukvoja Tenocitlānā visus acteku arhīvus un savāktos rokrakstus pārdeva sīktirgotājiem kā ietinamo papīru.

Gluži tāpat spānieši izturējās pret indiāņu arhitektūras pieminekļiem: viņi postīja tos ar tādu niknumu, ka jau piecus gadus pēc spāniešu valdīšanas sākuma no acteku galvaspilsētas būfībā nekas nepalika pāri. Milzīgās drupu kaudzes, kas radās pēc tempļu, piļu un statuju sagraušanas, izlietoja ezera un kanālu aizbēršanai, un tāpēc drīz vien pilsēta ne ar ko vairs neatgādināja «Rietumu Venēciju», kā to bija nosaukuši pirmie atnācēji spānieši. Nesaglabājās pat varenās piramīdas: dažas no tām, piemēram, lielo kara dieva piramīdu, spānieši nolīdzināja ar zemi, bet citas, ļaužu aizmirstas, sadēdēja, zaudēja kādreizējo izskatu, apauga ar zāli, krūmiem un kokiem, pārvērdamās par apaļiem pauguriem, kuros neviens vairs nepazītu senās varenās celtnes.

Par to vienlīdz bija vainojama gan iekarotāju ignorance un reliģiskais fanātisms, gan viņu politiskā ļaunprātība, raizējoties vienīgi par to, lai nepazaudētu laupījumu. Indiāņiem atņēma zemi un pašus aizdzina vergu darbā plantācijās un raktuvēs, tāpēc kolonizatori centās izdzēst no zemes virsas visu, kas tautai atgādināja tās kādreizējo diženumu. Kad 18. gadsimta vidū Čatapultekā atrada akmens plāksni ar bareljefu, kurā bijā attēlots Montesuma, Meksikas varas orgāni tūlīt pavēlēja slepus sadauzīt to un aprakt nomaļā vietā.

Sādos apstākļos nepagāja ne simts gadu, un indiāņu tautu kultūra tika pavisam aizmirsta. Neviens vairs nezināja indiāņu hieroglifu noslēpumu. Trīssimt gadus vēsturnieki un arheologi ar neizprotamu vienaldzību izturējās pret šīm zudušajām, senajām, ārkārtīgi bagātajām un savdabīgajām civilizācijām. Neskaidras atmiņas par tām saglabājās tikai nomaļos indiāņu ciemos, kur cilvēki cits citam čukstus stāstīja par senajiem dieviem un priesteriem, par Montesumu un indiāņu varonīgajām kaujām pret konkistadoriem.

Šajā nožēlojamā stāvoklī lūzumu panāca Viljams Hiklings Preskots, 1843. gadā Ņujorkā izdotā darba «Meksikas iekarošana» autors. Grāmata ar vairākiem simtiem lappušu ciešā salikumā uzreiz ieguva lielu popularitāti un tagad ietilpst pasaules klasiskajā literatūrā.

Ar ko gan izskaidrojami šie neparastie panākumi? Vispirms ar to, ka autors par Centrālās Amerikas tautām jo čakli bija savācis visas ziņas, kādas vien atrodamas pasaules bibliotēkās un arhīvos. Tie bija pavisam nepazīstami materiāli, vēl vairāk – lielā mērā sensacionāli pat speciālistiem. Cilvēce it kā atvēra acis un ar izbīnu ielūkojās aizmirstības dzelmē nogrimušās pasaulēs.

Turklāt izrādījās, ka autors bija ļoti talantīgs rakstnieks ar spēcīgu temperamentu un bagātīgu iztēli. «Meksikas iekarošana» lasāma no sākuma līdz beigām vienā elpas vilcienā kā romantisks piedzīvojumu stāsts. Saistošajā vēstījumā mēs gluži kā dzīvu redzam Kortesu, Montesumu un apkārtējo vidi, sasprindzināti sekojam kara ainām, aplūkojam pilsētas un to iedzīvotājus krāsainā un dinamiskā atainojumā, iepazīstamies ar indiāņu tautas ieražām, reliģiju un vēsturi – ar vārdu sakot, mums atklājas imponanta neparastas pasaules panorāma, kas uzgleznota ar īsta epiķa dedzību.

Šajā grāmatā jauns bija arī tas, ka vēsturnieks pauda acīmredzamas simpātijas pret indiāņiem. Autors ar simpātijām vēstīja par viņu civilizācijas lielajiem sasniegumiem un drosmi cīņā pret iekarotājiem, kaut arī, protams, nenoklusēja viņu vājības un pieļautās kļūdas. Attēlojot spāniešus, viņš nesaudzīgi norāva tiem katoļu misionāru liekulīgās maskas, parādīja nežēlību un alkatību, kas slēpās aiz šķietamās reliģiozitātes, visu konkistadoru karagājienus attēloja kā ļaundarbību, nodevību un zemisku nelietību virkni, taču vienlaikus atzina Kortesa izcilās spējas un drošsirdību kaujas laukā.

Kas tad bija šis Viljams Hiklings Preskots? Ņujorkas iedzīvotāji, uzzinājuši par viņu šo to vairāk, jutās pārsteigti. Monumentālā vēsturiskā sacerējuma autors dzīvoja vienkāršā mājēlē kādā no Manhetenas šķērsielām. Pustumšā istabā reportierus sagaidīja gandrīz akls apmēram 47 gadus vecs vīrietis.

Preskots labprāt pastāstīja par savu dzīvi. Dzimis 1796. gadā. Studējis tieslietas Harvarda universitātē, bet pēc tam strādājis sava tēva advokāta kantorī. Studiju gados kāds no draugiem, mezdams

William Hickling Prescott
(1796.05.04 – 1859.01.29)

viņam ar maizes garozu, trāpījies kreisajā acī. Pēc kāda laika šis joks izrādījies liktenīgs. Preskots kļuvis akls ar vienu aci, bet vēlāk pakāpeniski redzes spējas zaudējusi arī otra acs. Tas piespiedis viņu pamest advokāta darbu un doties uz Eiropu, kur viņš cerējis uz ievērojamu speciālistu palīdzību.

Diemžēl ārstēšanās nav bijusi sekmīga. Pienākusi diena, kad Preskots ar sirdssāpēm sapratis, ka kļuvis akls uz visiem laikiem. Taču viņš nav zaudējis dūšu. Preskotu nomierinājuši divi apstākļi: tas, ka finansiālā ziņā viņš ne no viena nebija atkarīgs, un tas, ka varēja dzīvei izvēlēties citu mērķi: aizrāvis ar vēsturi, viņš nolēma pilnīgi nodoties vēsturiskiem pētījumiem.

Gadiem ilgi Preskots tikpat kā nav izgājis no savas pustumšās istabas: viņš rakstīja, izmantodams neredzīgajiem domātu ierīci. Preskots algoja sekretāri, kas ik dienas lasīja viņam priekšā vēsturiskus sacerējumus un dokumentus. Zaudējis redzi, viņš attīstīja fenomenālu atmiņu, uz kuru savā darbā varēja pilnīgi paļauties. Uzrakstījis «Ferdinanda un Izabellas valdīšanas vēsturi», viņš kādu laiku strādāja pie Moljēra biogrāfijas, taču, uzdūries īsam rakstiņam par Kortesa iekarojumiem Meksikā, tūlīt pameta šo tēmu.

Viņam iešāvās prātā doma, ka vēl joprojām trūkst zinātniski pamatotas Meksikas vēstures un ka viņš varētu šo robu aizpildīt. Taču izrādījās, ka īstenot šo ieceri nav viegli. Vēstures materiāli bija izkaisīti pa Spānijas, Itālijas, Anglijas un Francijas bibliotēkām. Preskots nevarēja pat sapņot, ka viņam izdotos turp aizbraukt pašam. Atlika tikai viena iespēja – sadabūt vajadzīgos materiālus sarakstes ceļā, atvēlējot prāvus līdzekļus to meklēšanai un pārrakstīšanai. Par spīti visiem šķēršļiem pašreizējais un pacietīgais pētnieks savāca savā darba istabā astoņus tūkstošus lappušu dažādu dokumentu kopiju, kas likti pamatā viņa lieliskajam darbam.

Kas tad tie bija par vēsturiskajiem avotiem? Tos var iedalīt divās kategorijās: pašu acteku materiāli, kas bija paglābti no iznīcināšanas, un Meksikā rakstītās spāniešu dienasgrāmatas. Pie pirmās kategorijas piederēja lorda Kingsboro kolekcija un trīs tā dēvētie «Kodeksi» (*Codigo de Mendoza, Codigo Vaticano un Codigo Telleriano Remensis*). Tiem pieskaitāma arī indiāņu tautu vēsture, ko spāņu valodā sarakstījis Teskoko karaļa pēctecis, kasiks Ihtlilnočitls.

Acteku kalendārakmens

Pie otras – pirmām kārtām franciskāņa Bernarda de Sāhena raksti, kurš dzīvojis Meksikā vienā laikā ar Kortesu un atstājis vērtīgu vēsturisku sacerējumu par Meksiku (*Historia Universale de Nueva España*). Bagātīgs ziņu avots ir kāda cita Meksikas misionāra Torkemadas apcerējums. Visbeidzot šeit jāpieņem arī mūsu vecā paziņas, Kortesa karabiedra Bernala Diasa dienasgrāmatas, kas izdotas ar nosaukumu «Jaunās Spānijas iekarošanas patiesa vēsture» (*Historia verdadera de la conquista de la Nueva España*). Bez «Meksikas iekarošanas» Preskots uzrakstīja vēl vienu monumentālu vēsturisku darbu – «Peru iekarošanas vēsturi», kurā parādīja, kā spāniešu konkistadors Pisaro sagrāba Peru inku valsti. Tas bija rets gadījums, ka neredzīgs cilvēks, neiziedams ārpus sava kabineta četrām sienām, izmantodams vecus dokumentus un manuskriptus, uzbūra mutuļojošas dzīves ainu, parādot tādu tautu civilizāciju, par kurām gandrīz trīssimt gadu nebija nekādu ziņu.

Pagāja ilgs laiks, līdz beidzot pie pētījumiem ķērās arheologi. Bet zeme, uz kuras izaugusi mūsdienu spāņu Mehiko, bija vārda pilnā nozīmē gruvešu kaudze, kas sastāvēja no skulptūru, statuju un uzrakstiem noklātu akmens

plākšņu drumslām. Katrs laužņa cirtiens izcēla dienas gaismā visdažādākos arheoloģiskos pieminekļus, liecinot par acteku bagāto kultūru.

Nebūtu taisnīgi visu vainu uzvelt spāniešu iekarotāju nolaidībai un tumsonībai. Kā jau norādījām, šeit darbojās stingri izteiktas politiskas tendences. Starp citu, to apliecina slavenās akmens plāksnes, acteku kalendāra, divvainais liktenis. Tas ir milzīgs, no porfīra bluķa izkalts disks, kura diametrs sasniedz

gandrīz četrus metrus un svars – divdesmit tonnas. Uz diska redzams saules dieva plakancilnis ar simboliskām figūrām un hieroglifu zīmēm ap to.

Milzīgo monolītu acteki atnesa no tālienes un 1509. gadā uzstādīja Tenočtitlānā saules dieva tempļa priekšā. Konkistadori novēla to no piramīdas un apraka acteku celtņu drupās. 1560. gadā, veicot rakšanas darbus Mehiko centrālajā laukumā, strādnieki uzdūrās leģendārajam «Saules akmenim», un bīskaps, baidīdamies, ka atradums varētu uzkurināt indiāņu patriotiskās jūtas, lika to atkal aprakt tai pašā vietā. Pēc tam akmens vēl nogulēja tur vairāk par diviem gadsimtiem. Tikai 1790. gadā strādnieki izraka to otrreiz. Milzīgo disku sākumā iemūrēja katoļu katedrāles fasādē, taču 1885. gadā no turienes aizvāca un novietoja Meksikas Nacionālajā muzejā, un kopš tā laika tas kļuvis par vienu no acteku kultūras vērtīgākajiem pieminekļiem.

Līdzīgs liktenis piemeklēja arī baismo kara dieva statuju, ko savās atmiņās aprakstījis Bernals Diass. Spānieši labi zināja, ka šis vērtīgais arheoloģiskais piemineklis aprakts starp drupām Mehiko centrālajā laukumā. Kad 1790. gadā to nejauši izcēla dienas gaismā, spāniešu varas orgāni lika nekavējoties iemest statuju atpakaļ bedrē un aizbērt. Tikai 1821. gadā skulptūru atkal atraka un aizveda uz muzeju. Tagad statuja, kuras pakājē straumēm plūdušas cilvēku asinis, ir viena no acteku reliģiskā kulta visbaismīgākajām paliekām.

Muzejā novietots arī drupās atrastais kara dieva upuru akmens, uz kura gada laikā priesteri nodūruši tūkstošiem cilvēku. Tas ir metru augsts blūķis gandrīz trīs metru diametrā. Tam sānos izkaltajos bareljefos attēlots dievu uzvaras gājiens, bet augšējā plaknē ir padziļinājums, kas atgādina lielu bļodu, ar iedobi asiņu notecēšanai.

1900. gadā, katedrāles tuvumā rokot dziļu aku, strādnieki uzdūrās milzīgas piramīdas stūrim; ilgus gadus valdīja uzskats, ka tā ir pilnīgi iznīcināta. Celtnes skaistie plakancilņi un masīvs liecina, ka, aprakstot piramīdas, konkistadori neko nav pārspīlējuši. Tika atrastas arī šīs piramīdas kāpņu un balustrādes atliekas; balustrāde noslēdzās ar lielu čūskas galvu.

Kopš tiem laikiem nav pagājusi ne diena bez jauniem arheoloģiskiem atklājumiem, kas papildina mūsu zināšanas par actekiem. To sekmējusi talantīgu meksikāņu arheologu plejāde: Hose Reihedess Vertess, Ignasio Markina, Alfonso Kaso, Eduardo Nogera u.c. Pielietojot jaunākās zinātniskās metodes, šie zinātnieki guvuši savā darbā lieliskus rezultātus. Šobrīd jau var aplūkot atraktās un sakopotās drupas, kas palikušas pāri no tādām acteku pilsētām kā Čolula, Teskoko un Tlaxcala.

Un tomēr meksikāņu arheoloģija vēl nav teikusi pēdējo vārdu. Mums ir pamats gaidīt daudz jaunu, pat sensacionālu atklājumu; nedrīkst aizmirst, ka, piemēram, līdz pat šim laikam nav atrasti Montesumas dārgumi. Un tas nemaz nav tik nereāli, kā dažam labam varētu likties. To apliecina fakts, ka Mehiko pilsētas dažādos nostūros atrod daudz no tīra zelta darinātu priekšmetu. 1932. gadā doktors Alfonso Kaso, atracis vēl neskartu augstmaņa kapu, divkāršoja līdz tam uzieto acteku dārglietu skaitu. Sarkofāgā glabājās zelta kakla rotas, auskari, gredzeni, diadēmas un rokassprādzes, kas liecināja par acteku juvelieru augsto meistarību.

Pasaule pastāv tikai 52 gadus

Meksikas ielejā decembris ir ziedu mēnesis. Daba tad kļūst pasakaini krāšņa, tajā valda košas, sulīgas krāsas, kas spoži zaigo saules staros. Pie mājām kā zvaigžņotas raķetes lepni zied tumšsarkanās puansetijas, bugenviliju zaros karājas akāciju ziediem līdzīgi smagi ķekari. Cik tālu vien sniedzas skatiens, visur kokos mirdz hibisku ziedu kausi dažnedažādās krāsās un toņos. Laukus, it īpaši smilšainās atmatas, rotā ziedošu baltu, dzeltenu, rožainu un sarkanu kaktusu paklāji.

Liktos, cilvēkiem, kas dzīvo šī valdzinošā skaistuma vidū, vajadzētu līksmoties. Taču 1507. gada decembra beidzamajās dienās nekā tamlīdzīga nemanīja. Meksikas ielejas iedzīvotāji pēkšņi it kā bija kļuvuši akli, viņi vairs neredzēja apkārtējās dzīves saldkairo mirdzumu un skaistumu. Mājās un pilīs atskanēja skaļas, izmisuma pilnas vaimanas. Pie mājas dievu statuetēm vienmēr degošās uguniņas nodzisa. Ļaudis pārņēma paniskas šausmas un neapvaldāma postīšanas dziņa. Dziļās bēdās viņi skrāpēja ar nagiem seju, saplēsa skrandās apģērbu un, iznesuši mājas priekšā visus traukus un mēbeles, plēsa un lauza tās.

Šajā nomāktības un bēdu laikā nekur nebija redzamas grūtnieces un mazi bērni. Sievietes ieslodzīja pieliekamajos, lai, pasarg dievs, ļaunie gari nepārvērstu tās par plēsīgiem zvēriem; bērniem neļāva gulēt, lai gan viņi žēli raudāja – miegā bērni varētu pārvērsties par žurkām.

Pa pilsētu un ciematu ielām pusnesamaņā klaiņoja noskrandušu, asiņainu ļaužu pūļi. Gan šur, gan tur draudīgā klusumā vilkās melnās un purpursarkanās drānās tērptu priesteru drūmas procesijas. Bija redzams, kā piramīdu virsotnēs izplēn svētā uguns, kuru parasti uzturēja acteku vestālietes.

Šādās vispārējās, neprātīgās sērās acteki ieslīga ik pēc 52 gadiem, svēti ticēdami, ka reiz šāda piecdesmit divu gadu perioda beigās pienāks pasaules gals. Bet tā kā pat priesteri nespēja paredzēt, kurš no šiem cikliem nesīs ļaudīm, apokaliptisko bojāeju, tad acteki uzskatīja par labāku katreiz gatavoties pašam ļaunākajam.

1507. gada pēdējā dienā pirms saules rieta priesteru procesija devās uz izdzisuša vulkāna virsotni, kas pacēlās pāri Meksikas ielejai. Ļaudis pulcējās kalna nogāzēs, uz māju jumtiem un piramīdu terasēm, baiļu pilnā sasprindzinājumā gaidīdami katastrofu.

Priesteri sagatavoja žagarus sārtam un sāka vērot debesis. Tiklīdz Plejādu zvaigznājs šķērsoja zenītu – tas nozīmēja, ka 52 gadu cikls pagājis mierīgi, – viņi uzšķīla dzirksti uz nogalināta kara gūstekņa krūtīm un iededza sārtu. Uguns uzliesmošanu pūlis sagaidīja ar liksmiem atvieglinājuma saucieniem. Ziņneši, kas bija atsūtīti no visām valsts malām, aizdedzināja lāpas un, turot svēto uguni rokās, skrēja atpakaļ uz savām pilsētām un ciematiem; piramīdu virsotnēs un mājās no jauna uzliesmoja nedziestošās ugunis.

Pēc sērām sākās trīspadsmit dienu ilgs liksmju periods – acteku karnevāls. Ļaudis uzkopa un izbalsināja savas mītnes, iegādājās jaunus mājsaimniecības piederumus un mēbeles, bet pēc tam uzvilka svētku drānas un greznojās ar ziedu vijām. Sākās vispārējās izpriecās. Uz ielām liksmā dancī gāja dejotāji un dejotājas fantastiskos tērpos un ērnotās mitoloģiskās maskās. Laukumos dienu un nakti turpinājās rotaļas, līksmes un dejas orķestra pavadījumā, kurā varēja saklausīt bungas, flautas, gliemežnīcas un stīgu instrumentus. Mūzika nebija melodiska, toties pasvītroti ritmiska un skanēja tikpat trauksmaini, cik trauksmaini pukstēja šīs talantīgās, bet dīvainās tautas sirdis.

1507. gadā svētki notika beidzamo reizi – 12 gadus vēlāk ieradās spānieši un iznīcināja acteku kultūru. Taču savdabīgā tradīcija izdarīja lielu pakalpojumu arheologiem. Acteki, vēlēdamies pateikties dieviem par papildus dāvātajiem 52 dzīves gadiem, mēdza palielināt piramīdas, apbūvējot tās ar jaunu mūra kārtu. Ja izdevās noskaidrot, cik mūra slāņu ir tai vai citai piramīdai, varēja precīzi uzzināt celtnes vecumu.

Par to var pārliecināties, ņemot par piemēru piramīdu Tanojukā. Bernalis Diass to gan pieminējis savās dienasgrāmatās, bet pēc tam veselus četrus simt gadus par to nekas netika dzirdēts. Šo piramīdu atklāja tikai 1925. gadā kādā paugurā, kuru visi uzskatīja par dabas veidojumu. Pētījumi parādīja, ka celtnes sastāv no sešām mūra kārtām, kas uzceltas cita uz citas 1299., 1351., 1403., 1455. un 1507. gadā. Tas ļāva ne tikai uzzināt piramīdas vecumu, bet arī noskaidrot ļoti interesantu faktu: celtnes pamati likti pirms acteku ieceļošanas Meksikas ielejā, tātad to uzbūvējuši viņu priekšgājēji – tolteki, kas pēc tam pārcēlās uz citu vietu.

Attīstīdamās savrupā kontinentā, kas bija atdalīts no pārējās pasaules, acteku kultūra nevarēja izmantot citu tautu pieredzi un bija visā pilnībā atkarīga no pašu acteku pūliņiem. No tā arī izriet savādas, dažbrīd pat grūti izskaidrojamas disproporcijas tās attīstībā. Blakus augsti attīstītām nozarēm tajā atrodam pārsteidzošas atpalcības un sastinguma izpausmes.

Acteki bija lieliski izkopusi celtniecības tehniku, sasnieguši augstu meistarību tēlniecībā, lietišķajā mākslā, aušanā, zeltlietu darināšanā (kaut arī šo prasmi daļēji aizguva no saviem priekšgājējiem – maijiem un toltekiem), viņi bija izveidojuši savu rakstību un precīzu astronomisku novērojumu rezultātā sastādījuši kalendāru – vārdu sakot, radījuši bagātīgu, īsti savdabīgu kultūru, kas liecina par augstu garīgās attīstības pakāpi un radošajām spējām.

Tādēļ jo vairāk varam būt pārsteigti un izbrīnījušies par to, ka acteki (nerunājot par viņu mežonīgo reliģisko rituālu) nebija pieradinājuši nevienu nastu nesēju dzīvnieku, bet pats galvenais – nebija atraduši riteni smagumu pārvadāšanai un podnieku ripu. Viņu metalurģija līdz pat beidzamajam laikam tā arī palika iedīglā stāvoklī: acteki neiemācījās kausēt bronzu, bet varu kala, nemaz nesakarsējot. Tāpat viņi nepazīna dzelzi, tādēļ viņu darba rīki un ieroči bija ļoti primitīvi: dunčus izgatavoja no obsidiāna, adatas – no kādas agaves ērkšķiem, bet bultu un pīķu uzgaļus – no kaula vai krama.

Ļoti īpatnēji bija arī acteku priekšstati par dažādu lietu vērtību. Augstāk par visu viņi vērtēja jašmu, tālāk sekoja varš,

Acteku priesteru rituālie dunči

pēc tam sudrabs un visbeidzot zelts. No vara acteki kala mazus zvaniņus, ko izmantoja naudas vietā. Sudrabs Meksikā bija sastopams daudz retāk nekā zelts, tāpēc no tā izgatavoja tikai dekoratīvus priekšmetus un rotaslietas.

Jašma pastāvīgi izraisīja konkistadoru sapīkumu. Katrreiz, kad viņi pieprasīja no kādas acteku pilsētas pārvaldes vērtslietas, kas glabājās dārgumu krātuvēs, viņiem nesa no jašmas darinātus priekšmetus, un spāniešiem likās, ka acteki tādējādi grib izvairīties no pieprasīto nodevu nomaksas. Vēlāk viņi veltīgi mēģināja indiāņiem ieskaidrot, ka zelts spāniešiem nepieciešams kā zāles pret slimību, kura viņus pastāvīgi mokot – šajā argumentā, atklāti sakot, bija liela daļa patiesības, jo viņu alkatīgo mantkārtību patiešām varēja uzskatīt par slimību.

Viens no pirmajiem, kas guva skaidrību par šiem vērtību samēriem, bija Bernals Diass. Pirms atkāpšanās no aplenkās Tenočtitlānas spāniešu kareivji tā apkrāvās ar Montesumas dārgumu krātuvē salaupīto zeltu, ka pārgājienos, sadursmju laikā un vēlāk bēgot tikai ar grūtībām virzījās uz priekšu un beigu beigās bija spiesti laupījumu pamest. Vienīgi Diass aiz jostas bija paslēpis četrus nelielus jašmas gabaliņus. Viņa biedri nonāca pie tlakskaliešiem nopļisuši un nabagi, turpretī viņš par jašmu dabūja visu, ko vien kāroja, pat diezgan daudz zelta.

Ieradušies Tenočtitlānā pirmoreiz, spānieši visvairāk bija pārsteigti par ezerā peldošajām saliņām ar dārzu dobēm. Tur rosījās zemnieki baltās drānās, kraudami laivās ražu vai arī stumdami ar garām kārtīm saliņas kā plostus.

Šīs saliņas acteki sauca par činampām (*chinampas*). Tās izveidoja tādejādi, ka uz ūdenszāļu, niedru un ūdensliliju pinuma uzmeta dūņu kārtu no ezera dibena. Uz šāda plostā audzēja dārzeņus un augļus. Lai iegūtu labu ražu, katru gadu vajadzēja sagādāt jaunu dūņu kārtu; peldošās saliņas grima aizvien dziļāk un dziļāk, līdz beidzot sasniedza ezera dibenu, pārvēršdamās par cietzemi. Šādas saliņas pamazām savienojās cita ar citu, un tā radās milzīgā sala, uz kuras pacēlās Tenočtitlānas pilsēta. Taču zemnieki izveidoja aizvien jaunas peldošas saliņas, un šis process turpinājās arī tajā laikā, kad ieradās spānieši.

Šo saliņu izveidošana vispārliciecināšāk parādīja acteku radošās spējas. Viņi ieradās Meksikā 14. gadsimta sākumā kā skaitliski neliela un barbariska cilts. Pamatiedzīvotāji piespieda viņus apmesties uz divām nelielām dabiskām, ar niedrēm apaugušām saliņām. Šādos apstākļos actekiem draudēja bada nāve, un radās tik asa nepieciešamība pēc aramzemes, ka viņi sagudroja izveidot mākslīgas saliņas. Iedzīvotāju skaitam pieaugot, radās aizvien vairāk šādu saliņu, un beigu beigās izauga varenās acteku valsts galvaspilsēta. Tagadējās Meksikas provincēs Hočimilko un Čalo, kur acteki audzē dārzeņus, izmantojot savu priekšteču paņēmienus, peldošās salas atrodamas vēl šodien, un tur tās ikviens var aplūkot paša acīm.

Izcils acteku sasniegums bija viņu rakstība. Kortess sastapās ar to ārkārtējos un ļoti interesantos apstākļos. Tas notika Verakrusā drīz pēc tam, kad konkistadori bija izkāpuši krastā Jukatānas pussalā. Tabaskiešu sūtņu vidū Kortess ievēroja indiāni, kas ar kociņu uz auduma cītīgi zīmēja dažādas miniatūras bildītes. Zīmējumi pārsteidzoši precīzi attēloja spāniešus, viņu apģērbus un ieročus, lielgabalus un zirgus un pat sejas profilā – viss bija atbilstošās krāsās.

Kortess, šā smalkā darba savaldzināts, apvaicājās, kāda jēga ir šiem zīmējumiem. Tabaskiešu virsāitis atbildēja, ka tā esot viņu rakstība un ka indiānis rakstot ziņojumu Montesumam. Acteku rakstvedis pavadīja spāniešus līdz pat Tenočtitlānai: viņa ziņojumu fragmenti vēl šobaltdien glabājas Meksikas Nacionālajā muzejā.

Kāds komisks gadījums ļauj mums gūt priekšstatu, cik lielā mērā līdzīgi oriģinālam bijuši zīmējumos attēlotie spānieši. Vai nu aiz humora sajūtas, vai arī par diplomātiskas laipnības zīmi Montesuma otras vēstniecības sastāvā nosūtījis kādu augstmani, kas bijis tik līdzīgs Kortessam, ka konkistadori to tūlīt ievērojuši un iesaukuši par «meksikāņu Kortesu».

Diemžēl prasme izlasīt acteku rakstus gāja zudumā jau 17. gadsimtā. Pagaidām, par spīti milzīgajiem pūliņiem, arheologi iemācījušies lasīt vienīgi skaitļus; tas vismaz paver iespēju ar sarežģītiem aprēķiniem noteikt daudzu celtnu vecumu. Atšifrēšanu sarežģī tas, ka acteku rakstībā ir visdažādāko elementu sajaukums. Dažās zīmēs attēloti paši priekšmeti, tāpat tie ir bilžu hieroglifi. Citās – tādās, kas apzīmē gaisu, ūdeni, dienu, nakti u.tml., – ir izmantoti simboliski attēli (piemēram, ūdens apzīmēts ar gaišzilu viļņainu līniju). Abstrakti jēdzieni tika attēloti ar ideogrāfiskiem hieroglifiem. Bez

tam bija arī vēl fonētiskas zīmes, kas liecināja, ka acteku rakstībā jau iedibinājusies spēcīgi izteikta tendence uz augstāku fonētisku formu attīstību.³²

Acteku kultūras lepnums, bez šaubām, ir lietišķā māksla. Jau iepriekšējās nodaļās runājām par viņu apmetņiem un vairogiem, kurus rotāja ornamenti, ko izveidoja no tūkstošiem daudzkrāsainu putnu spalvu. Vispār, ja ir runa par mozaikas mākslu, tad neviens visā pasaulē nav varējis pārspēt actekus. Meksikas un Amerikas Savienoto Valstu muzejos atradīsim daudz eksponātu, kas parāda acteku amatnieku pacietību un meistarību, viņu māksliniecisko gaumi un pat vispārsteidzošāko izsmalcinātību. Starp daudzajiem priekšmetiem, kurus rotā mozaika no tirkīziem, metāliem, perlamutra, dārgakmeņiem un pusdārgakmeņiem, sevišķi slavens ir vairogs, kas glabājas Indiāņu kultūras muzejā Ņujorkā (Heye Foundation); šo vairogu klāj sarežģīts, no piecpadsmit tūkstoš tirkīza gabaliņiem veidots figurāls ornaments.

Gluži tāpat izstrādājumi no gliemežvākiem, koka, kaula un akmens liecina par acteku amatnieku augsto meistarību; viņiem neviens materiāls nebija par trauslu vai par cietu. Muzejos glabājas daudzas cilvēku, dzīvnieku un elku skulptūriņas no kalnu kristāla: figūriņas, pat vismazākās, ir lieliski izveidotas un noslīpētas. Acteku meistari apstrādāja ne tikai kalnu kristālu, bet arī jašmu, ahātus, topāzus, safīrus, ametistus un visus pārējos dārgakmeņus un pusdārgakmeņus, kādi vien atrodami Meksikā. Daži iegravējumi ir tik sīki, ka nav saprotams, kā tos varēja izgatavot bez lupas.

Taču visvairāk daudzīnāti ir acteku juvelieri. Nesakarsējot metālu, viņi prata izkalt tūkstošiem mākslas priekšmetu, kam bija ļoti sarežģīta un izsmalcināta forma, kā arī izrotāja ar zeltu un sudrabu no akmens darinātos dievu tēlus, vārdu sakot, radīja pārsteidzoši bagātīgu juveliermākslu, kas kļuvusi leģendāra. Šo priekšmetu lielum lielā daļa diemžēl gājusi bojā acteku sacelšanās laikā vai arī nokļuvusi Meksikas līča dibenā kopā ar nogremdēto kuģu vrakiem. Taču liecību par šo mākslu mums snieguši divi viskompetentākie lietpratēji – Dīrers un Čellini.

Renesanses laikmeta vācu gleznotājs Alberts Dīrers 1520. gadā apskatīja pirmās veltes, ko bija atsūtījis Kortess Spānijas karalim. Tūlīt pēc tam viņš uzrakstīja šādus vārdus: «Vēl nekad mūžā mana sirds nav izjutusi tādu prieku. Dažādu priekšmetu vidū es redzēju pārsteidzošus mākslas šedevrus un sajūsminājos par šo tālo zemju ļaužu brīnišķīgo gaumi un izdomu».

Ģeniālajam itāliešu juvelierim un tēlniekam Benvenuto Čellini pietrūka vārdu, lai izteiktu sajūsmu par acteku metālgriezumu, ko Kārlis V bija atsūtījis pāvestam. Tajā bija izveidota sudraba zivs ar zelta zvīņām. «Visi šie priekšmeti», viņš rakstīja, «ir neparasti smalki darināti. Savā mūžā līdz šim neesmu redzējis neko tādu, kas tikpat lielā mērā būtu mani iepriecinājis. Tie ir apbrīnojami mākslas darbi, kas modina cieņu pret šo nepazīstamo zemju ļaužu ģeniālajām spējām».

Zinātnē acteki nevarēja lepoties ar sevišķiem sasniegumiem. Viņu matemātika nepacēlās pāri elementāru aritmētisku darbību ietvariem, pie kam skaitīšanas sistēmas pamatā viņiem bija skaitlis divdesmit. Acteku gadā bija astoņpadsmit mēneši ar divdesmit dienām katrā, kas rezultātā deva tikai 360 dienas. Tāpēc, lai kalendāru saskaņotu ar saules gadu, viņi katram gadam pievienoja vēl piecas nekur neierēķinātas dienas, kad nestrādāja. Piedevām katriem četriem gadiem pielika klāt vēl vienu dienu – tā radās garais gads, līdz ar to kalendārs pilnībā saskaņēja ar periodu, kurā Zeme apriņķo Sauli.

Ar medicīnu nodarbojās vienīgi priesteri, un tā balstījās galvenokārt uz maģiskām izdarībām. Tomēr dažas slimības ārstēja ar dziedniecības augiem, masāžu, kompresēm un tvaika vannām. Veica arī dažas ķirurģiskas operācijas – salika kopā laužtus kaulus, izdarīja ķeizargriezīgu un galvaskausa trepanāciju.

Ārkārtīgi interesanta bija acteku likumdošana. Tā, piemēram, žūpošanu uzskatīja par vienu no smagākajiem noziegumiem, par ko sodīja ar nāvi. Ja ģimenes galva piedzērās, tad ģimenes locekļiem bija tiesības viņu nosist ar vāli tajā vietā, kur dzērājs bija palicis guļam nesamaņā. Piedzerties drīkstēja tikai vīrieši, kas bija pārsnieguši septiņdesmit gadu vecumu, kā arī visi pārējie vīrieši dažu reliģisko svētku laikā.

Par zādzību, it īpaši kukurūzas zagšanu no tūruma, tāpat draudēja nāves sods – zagli nomētāja ar akmeņiem, vai arī dažos gadījumos viņš nokļuva verdzībā uz mūžu; taču ceļinieki drīkstēja ņemt no lauka tik daudz kukurūzas, cik viņiem vajadzēja, lai remdētu acumirkliņu izsalkumu. Ar nāvi sodīja arī burvjus un laulības pārkāpējus. Apmelotājiem nogrieza lūpas un ausis.

³² Nesen saņemtas ziņas, ka padomju etnogrāfs J. Knorozovs atšifrējis maiju rakstību. PSRS Zinātņu akadēmijas Etnogrāfijas institūta izdevumā iznāks Knorozova «Maiju rakstības monogrāfija», kurā ietilps vārdnīca un gramatika.

Līdzās šīm barbariski stingrajām tiesību normām pastāvēja arī humāni likumi. Tā, piemēram, bērns, kas piedzimis no brīva pilsoņa sakara ar verdzeni, bija brīvs, un tēvam vajadzēja to adoptēt. Izbēdzis vergs, ja tam izdevās patverties karaļa pilī, ieguva brīvību.

Pati vērtīgākā velte, ko pasaule saņēma ja arī ne no pašiem actekiem, tad katrā ziņā ar viņu starpniecību no Centrālās Amerikas indiāņu tautām, bija dažādi kultūraugi, kurus mēs bieži lietojam uzturā, nemaz nezinot, no kurienes tie nākuši. Daudzo dārzeņu un citu augu vidū vispirms jāmin kukurūza, tabaka, vaniļa, kakao, melones, ananāsi, zaļie un sarkanie pipari, kā arī dažādas pupiņu šķirnes.

Kaut vai tikai par šīm lauksaimniecības kultūrām visa pasaule ir uz laiku laikiem parādā pateicību actekiem un pārējām indiāņu tautām.

Sadragātā barka zaļajā džungļu jūrā

1836. gadā kāds meksikāņu pulkvedis, uzvārdā Garlindo, apceļoja nomaļus Jukatānas un Centrālās Amerikas ciemus, vietējo indiāņu iezemiešu vidū vervēdams rekrūtus armijai. Ziņojumā priekšniecībai pulkvedis ieminējās par kādu dīvainu atklājumu: mūžameža bezgalīgajos plašumos viņš pēkšņi uzdūrīs mīklainām džungļu augu biežnā slīkstošām ļoti senām drupām ar plakanciļņiem.

Pēc trim gadiem ziņojums nejauši nokļuva Ņujorkā un nonāca advokāta Džona Loida Stefensa rokās. Lakoniskā piezīme par noslēpumainajām celtnēm viņu neparasti satrauca. Jāteic, ka Stefenss bija aizrāvis ar arheoloģiju un seno laiku vēsturi un šīm zinātnēm veltīja gandrīz visu laiku, pametot novārtā advokāta darbu. Viņš jau bija apceļojis Ēģipti, Arābiju, Palestīnu, Grieķiju un Turciju. Par saviem piedzīvojumiem Stefenss sarakstīja divas grāmatas, kas ieguva plašu popularitāti. Taču viņa sapnis par kādu lielu atklājumu palika nepiepildīts. Un tad – tavu brīnumu! – no nepazīstama karavīra ziņojuma Stefenss uzzināja, ka lielie atklājumi viņu gaida, varētu sacīt, pavisam netālu, kaimiņzemē Meksikā.

Lēmums tika pieņemts vienā acumirkļī: viņš brauks turp un paša acīm skatīs to, ko atklājis Garlindo. Gatavodamies ceļam, Stefenss sadabūja visus pieejamos vēsturnieku un ceļotāju darbus, lai iegūtu informāciju par zemi, kuru viņš posās apmeklēt. Un te Stefenss gaidīja vilšanās. Atskaitot banālas piezīmes, viņš neatrada itin neko, kas tā vai citādi varētu viņam palīdzēt. Par Meksikas, Jukatānas un Centrālās Amerikas tautām gluži vienkārši nebija nekādu ziņu.

Bet cik viegli viņš būtu varējis dabūt visas nepieciešamās ziņas, ja vien zinātu, ka tajā pašā pilsētā, gandrīz vai aiz sienas, dzīvo Viljams Hiklings Preskots, tā laika vienīgais un lielākais speciālists acteku, maiju, tolteku un citu Amerikas kontinenta indiāņu cilšu vēstures jautājumos.

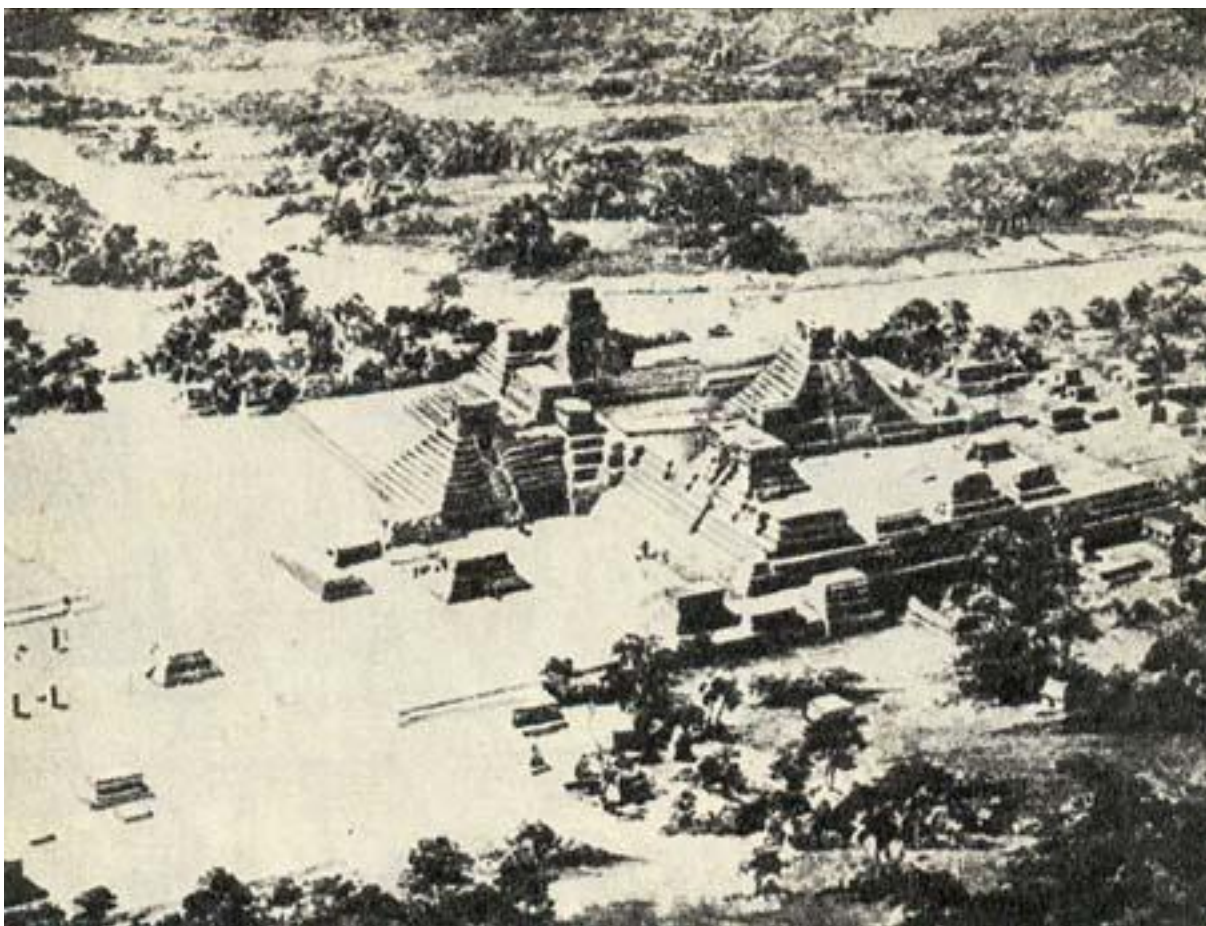
Meklējot pieturas punktu, Stefenss kaut kur grāmatā uzdūrās kādai Fuentesas piezīmei; šis Meksikas spānietis 1700. gadā bija klaiņojis pa Hondurasu un pie Kopanas atklājis lielu senlaicīgu, labi saglabājušos ēku un piramīdu ansambli. Tālab Stefenss nolēma doties tieši uz Hondurasu, kaut arī viņam nebija ne mazākā priekšstata par grūtībām, kas saistītas ar ceļojumu dziļi mežonīgos, neapdzīvotos džungļos. Viņš pierunāja piedalīties ekspedīcijā savu draugu, lielisku zīmētāju, Frederiku Kazervudu.

1839. gadā Stefensa nelielā karavānā, kurā ietilpa mūļi, ceļveži un indiāņu nesēji, nokļuva līdz Hondurasas un Gvatemalas robežai. Tur, gluži tāpat, kā tas gadījās Leijardam Tigras krastos, viņus pārsteidza revolūcija. Visa Centrālā Amerika liesmoja politisko cīņu ugunīs. Visapkārt klejoja karaspēka vienības, kas pārstāvēja visus trīs pretendētus, kuri cīnījās par varu: gan bijušo Salvadoras prezidentu Morasanu, gan mulatu vadoni, nākamo Gvatemalas asiņaino diktatoru Fereru, gan indiāņu revolucionāru Kareru.

Pa pilsētām un ciemiem klīda līdz zobiem apbruņoti nēģeri, indiāņi un mulati, kuriem par barvežiem bija uzmetušies no Napoleona armijas dezertējuši karavīri vai visādu pasugu avantūristi no Eiropas. Izpostītajā zemē valdīja terors, tā bija palikusi bez pārtikas. Baiļu pārņemtie iezemieši aiz bada tikko turējās kājās; nekur nebija iespējams dabūt pat sakaltušu maizes rīcienu.

John Lloyd Stephens
(1805.11.28 – 1852.10.13)

Kopana, senās Maiju impērijas pilsēta (rekonstrukcija)

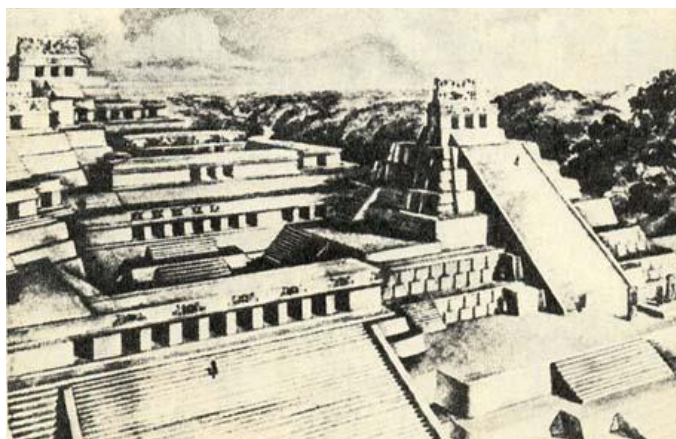
Tiesa, Stefensam bija caurlaides apliecība, ko tika parakstījis viens no revolūcijas vadoņiem, taču praksē tā maz ko līdzēja. Patvaļīgas piedzērušu algotņu bandas biedēja ceļotājus ar šaudīšanu un bieži uzmācās viņiem. Reiz kāds pavisam bezkaunīgs priekšnieķelis, gribēdams izspiest izpirkšanas naudu, ieslodzīja visu ekspedīciju šķūnī. Tikai tāpēc, ka iejaucās kāds augstāks virsnieks, kas tur bija gadījies gluži nejauši, Stefensam izdevās izkļūt no šīs ķezas sveikam un veselam.

Atkratījušies no uzmācīgajiem kareivjiem, draugi beidzot sasniedza džungļus, caur kuriem uz Kopanu veda viens vienīgs ceļš. Virzīdamies aizvien dziļāk mūžameža drūmajā biežoknī, Stefens pamazām atskārta, kāpēc tālās drupas tik ilgi nebija atklātas. Nepārvaramā džungļu siena sargāja to noslēpumu labāk par visbiežākajiem, gadsimtos sanestajiem zemes un smilšu slāņiem.

Mazais drosminieku pulciņš ar neaprauktām grūtībām laužās cauri zaļajai ellei. Nastām apkrautie dzīvnieki līdz vēderam ieprima smirdīgajās dūkstīs. Dzelkšņiem klātas liānas ķērās apģērbā un dūrās miesā, izplēsdamas negantas brūces. Miklajā biežoknī uzdvesa tāda dvinga gluži kā verdošā katlā; trūdu un pelējumu garaiņi saindēja organismu, novārdzināja ceļotājus, grauļoši iedarbojās uz nervu sistēmu. Naktīs džungļos baismīgi brēca un gaudoja tūkstošbalsīgs koris. Pērtiķu nejēdzīgie spiedieni, papagaiļu cērksstošās balsis, asinis stindzinoša rēkoņa un vaidi, kad likās – tur, sāpēs locīdamies, smilkst un kauc tūkstošiem ievainotu zvēru, – šis baigais koncerts neļāva ceļotājiem aizvērt acis.

Pēc dažām dienām, kas šķita garas kā mūžība, Stefens, Kazervuds un indiāņi, kas viņus pavadīja, pārklājušies krevēlēm un dubļiem, izlauzās cauri džungļu biežņai un nokļuva Kopanā. Ar bezmieģā iekaisušām acīm viņi aplūkoja nedaudzās nabadzīgās kleķa būdiņas, kas saucās par Kopanu, un viņu sirdis pārņēma izmisums. Izrādījās – tur nav ne miņas no kādām drupām, un viņiem radās aizdomas, ka Fuentesas ziņojumā teiktais ir visparastākie meli. Par drupām izvaicātie iezemieši raudzījās uz svešiniekiem platām acīm un raustīja plecus. Visa ekspedīcija šķita viens vienīgs pārpratums.

Nomāktie ceļotāji nolēma uzkavēties ciemā dažas dienas, lai pēc nogurdinošā gājiena atgūtu spēkus un tad apsvērtu, ko darīt tālāk. Stefensam radās pārliecība, ka nenāktu par ļaunu papētīt tuvāko apkaimi. Džungļi bija tik necaurejami, ka – ej nu sažini – tajos varētu kaut kas arī slēpties. Uz šādām domām viņu uzvedināja paša novērots fakts, ka iezemieši vispār turējās savu būdu tuvumā un no džungļiem baidījās kā no uguns.

Maiju pilsētas rekonstrukcija **Petenā**

«Bet varbūt», neticēdami pašu laimei, viņi nodomāja, «tās ir tikai kāda spāniešu cietokšņa atliekas? Tieši šeit taču 1524. gadā Kortess steidzās uz Hondurasu, lai sodītu turienes gubernatoru Olidu, kas bija sadumpojies. Arī vēlāk spānieši šeit bija izcīnījuši sīvas kaujas ar iezemiešiem, pakļaudami tos savam jūgam».

Taču visas šīs šaubas izgaisa, kad viņi starp džungļu augiem pamanīja akmens plāksni. Izcirtusi brikšņus, pētnieki ieraudzīja milzīgu četrus metrus augstu un gandrīz metru platu un tikpat biezu stēlu. Plāksni no augšas līdz apakšai klāja figurāli plakanciļņi ar dīvainiem groteskiem zīmējumiem. Stūros un padziļinājumos varēja saskatīt košu krāsu paliekas; tas liecināja, ka stēla kādreiz bijusi bagātīgi izkrāsota. Priekšpusē izcēlās augsteilnis – vīrietis ar svētsvinīgu, bargu seju, kas spēja iedvest mānīcīgas bailes.

Skulptūras stils un kompozīcija bija neparasta, taču senlaiku tēlnieku meistarība un smalkā precizitāte izraisīja sajūsmu. Vissīkākās detaļas, visfiligrānākie ornamentu izcēlās skaidri un izteiksmīgi, it kā būtu nevis izkalti cietā akmenī, bet ar bārdas nazi izgriezti no kāda mīksta materiāla. No šiem groteskajiem rotājumiem uzvedīja senu gadsimtu elpa. Kas gan bija šie cilvēki, kas tik pacietīgi sūros pūliņos iekala klintī ērmos attēlus, bet pēc tam nozuda, izgaismdami sirmās senatnes miglainajās tālēs? «Šī dīvainā cilvēka karikatūra», rakstīja Stefenss savā dienasgrāmatā, «bija it kā pagājībā aizgājušo tautu gars, kas vēl aizvien stāv savu dzimto mājokļu sardzē».

Dodamies vēl dziļāk džungļos, ceļotāji atklāja jaunas stēlas, un beigu beigās to skaits sasniedza četrpadsmit. Tās atšķīrās cita no citas ar neredzētu oriģinalitāti, taču visas bagātīgi greznoja attēli, rotājumi un simboli. Iestājoties krēslai, ceļinieki, pārsteigti par panākumiem, bija spiesti pārtraukt meklējumus un atgriezās nometnē.

Nākamās dienas rītausmā pie Stefensa ieradās vietējais drēbnieks – metiss dons Hosē Marija un svinīgi paziņoja, ka visa zeme gar Riokopanas upi, kur atrastas drupas, esot viņa īpašums. Stefenss sāka smieties – tik muļķīga viņam šķita pat doma par to, ka drupas džungļos varētu kādam piederēt, vēl jo vairāk cilvēkam, kuram visu laiku nav bijis ne jausmas, ka tādas vispār eksistē. Tāpēc viņš nicīgi izvadīja ciemiņu.

Taču – kā drīz vien izrādījās – tas nemaz nebija tik vienkārši. Kopš tā brīža, kad Stefenss noraidīja drēbnieka pretenzijas, ekspedīcija sadūrās ar visa ciema vienprātīgu boikotu. Stefenss nevarēja salīgt darbā nevienu strādnieku, ne arī nopirkt kaut vai klaipu kukurūzas maizes. Neko nelīdzēja arī tas, ka viņš piedāvāja medikamentus, spīdīgus nieciņus un pat naudu – iezemieši vienprātīgi no visa atsacījās. Vairs nebija runa tikai par nepieciešamo palīdzību, ko varēja sniegt vienīgi ciema iedzīvotāji; zemē, kur liesmoja revolūcija, konfliktam ar vietējiem iedzīvotājiem varēja būt pavisam nevēlamas sekas. Tādēļ Stefenss nolēma, ka jāpanāk vienošanās ar metisu.

Dons Hosē ielūgumu gan pieņēma, taču ļāva saprast, ka viņu bija dziļi aizvainojusi Stefensa nevērīgā izturēšanās iepriekšējā reizē. Stefenss, kas bija pieradis pie savas zemes kapitālistiskajām attiecībām, ar izbrīnu uzzināja, ka metiss pat nav domājis par materiāliem labumiem. Par sava īpašuma tiesībām viņš bija pavēstījis ar saimnieka nesavtīgo lepnumu, un tālab bija pārsteigts, kad Stefenss piedāvājis drupas nopirkt. Metiss nespēja saprast, kālab kādam vajadzētu pirkt šos nevērtīgos un nekur nederīgos akmeņus. Viņš kļuva aizdomīgs un piesardzīgs. Mīnādamies metiss lūdza dot viņam laiku pārdomām: radās iespāids, ka viņš vienkārši grib novilcināt laiku. Pievakarē drēbnieks atkal ieradās,

³³ Mačete (*machete*) – smags nazis, ko lieto meksikāņi.

joprojām šaubīdamies un svārstīdamies, taču pēc ilgām un grūtām pārrunām izdevās noslēgt darījumu: Stefenss par piecdesmit dolāriem drupas Kopanas pilsētas tuvumā ieguva savā īpašumā. Viegla smails, kas pavīdēja metisa sejā, pauda viņa domas par amerikāni: dons Hosē uzskatīja to par visīstāko nelgu, ko viegli var apvest ap stūri.

Tirdzniecisko darījumu Stefenss atzīmēja ar lielām izlīguma dzīrēm, kurās ielūdza visus ciema iedzīvotājus. Vakars pagāja draudzīgā saskaņā – kopīgās dejās un dziesmās, notiesājot uz iesma ceptu sivēnu, kas izplatīja kārdinošu smaržu. Iezemieši ļoti pārsteigti aplūkoja stēlas, nevarēdami vien nobrīnīties, ka tās atradušās džungļos pavisam netālu no viņu ciema. Dzīru nobeigumā, pacienāti ar cigāriem, tie devās katrs uz savām mājām, apņēmušies visādi palīdzēt devīgajiem ārzemniekiem.

Nodibinājis draudzīgas attiecības ar iezemiešiem, Stefenss turpināja meklēšanu. Viņš izlauzās cauri džungļiem līdz pašam Riokopanas upes krastam, kur izdarīja savu svarīgāko atklājumu. Tā bija gigantiska, no milzīgiem akmens blūkiem uzcelta piramīda ar skarbām formām. Stefenss un Kazervuds devās augšā pa kāpnēm, kas cauri koku un liānu drūmajai biežņai veda kaut kur nezināmā tālē. Viņus visur pavadīja pērtiķi – tie kauca, spiedza un šķendējās par nelūgtajiem ciemiņiem kā saniknotas tirsussievas.

No piramīdas virsotnes pētnieku priekšā atklājās brīnumaina ainava. Biezoknī kā bangojošā jūrā, cik tālu vien sniedzās skatiens, slējās piramīdu, piļu, tempļu drupas un atsevišķi monolīti. Ceļotājus pārņēma sajūta, it kā viņi būtu pārkāpuši reālās dzīves robežu un nokļuvuši rēgu valstībā. Stefenss rakstīja: «Pilsēta atgādināja okeāna vidū sadragātu barku, kurai nolauzti masti un kuru nezināma apkalpe pametusi likteņa varā. Neviens vairs nevarēja pateikt, no kurienes šī barka atbraukusi, kam tā piederējusi, cik ilgi bijusi ceļā un kas vainojams tās bojā ejā».

Nākamajās dienās abi draugi no Ņujorkas, pārmeklējot mūžameža tuvāko apkārtni, atklāja aizvien jaunas statujas, plāksnes ar zemciņņiem, kāpnes un terases. No atradumu daudzuma vien jau varēja apreibt galva. Vareni monolīti, kuru žuburainas koku saknes bija izcēlušas no zemes, gulēja starp satrunējušām lapām un celmiem. Šķita, ka statujas liānu un citu vīteņaugu nāvīgajos apkampienos izslienās no zemes, cīnīdamās par gaismu un gaisu. Dažviet, mežonīgās dabas neskarts, stāvēja akmens elks, bet tā pakājē brīnumainā kārtā bija saglabājies altāris, uz kura kādreiz ziedoti upuri. Plāksnes visnotaļ klāja ornamentu un noslēpumaini hieroglifi, kuru ar kalnu bija iecirtuši senie tēlnieki. Elku plakanciņi bija veidoti tik reljefi, ka, šķita, tie tūlīt atrausies no akmens pamata.

Drupas samulsināja Stefensu. Viņam ienāca prātā tūkstošiem jautājumu. Nevarēja būt šaubu, ka atklāts kādas varenas, ar ģeniālām radošām spējām apveltītas tautas nodibinātās valsts galvenais centrs. Šī tēlnieku un celtnieku – ciklopu tauta laikam dzīvojusi šeit gadsimtiem ilgi, jo, lai uzceltu tik daudz ēku, statuju un piramīdu, bija nepieciešams neatlaidīgi strādāt un pūlēties paaudžu paaudzēm. Kādā veidā tā laika cilvēki atgādājuši uz šejieni akmens blūkus, kas nereti svēra pāri par desmit tonnām? Stefenss noskaidroja, ka tuvākās akmeņlauztuves atrodas Riokopanas otrā krastā vairāku kilometru attālumā no upmalas. Tā bija ārkārtīgi intriģējoša un gandrīz neizskaidrojama parādība: tā laika ļaudis bez nastu nesējiem dzīvniekiem un jebkādam tehniskām ierīcēm spējuši tādus milzu smagus pārvietot lielā attālumā ne vien pa sauszemi, bet arī dabūt pāri upei.

Kazervuds tūlīt sāka zīmēt skulptūras un ornamentus, taču darbs virzījās uz priekšu ar lielām grūtībām. Stils un kompozīcija bija tik neizprotami un tik sveši baltā cilvēka mākslinieciskajiem priekšstatiem, ka ne vienreiz vien viņš jutās pilnīgi bezpalīdzīgs un meta zīmuli pie malas. Turklāt, iekams ķerties pie darba, vajadzēja ar mačētēm izcirst biezos brikšņus, lai tiktu pie nepieciešamā apgaismojuma un piekļūtu attēlojamajam objektam. Un tomēr par spīti visām šīm grūtībām Kazervuds īsā laikā dabūja gatavus piecdesmit ļoti rūpīgus zīmējumus, kas vēlāk noderēja par ilustrācijām Stefensa grāmatā.

Atceļā abi pētnieki apmeklēja Gvatemalu, Čjapasu un Jukatānas pussalas ziemeļu piekrasti. Visur viņi uzdūrās neskaitāmām drupām: piramīdām, pilīm, statujām, veselām plašām pilsētām. Tās bija pavisam jaunas, noslēpumainas pasaules, kas izvirzīja milzum daudz problēmu vēsturei un arheoloģijai.

Stefenss sūtīja saviem draugiem vēstules, kurās ar sajūsmu aprakstīja paveiktos atklājumus. Bet tās uzņēma ar neticību. Taču viņa 1842. gadā izdotā grāmata «Piedzīvojumi ceļojumā pa Centrālo Ameriku, Gvatemalu un Jukatānu» kļuva par lielu sensāciju un izraisīja dedzīgu polemiku. Īsā laikā grāmata piedzīvoja vairākus izdevumus, un to pārtulkoja citās valodās.

Šajā sakarībā saistīja uzmanību arī kāda pirms četriem gadiem Francijā izdota grāmata, kas dīvainā kārtā nebija sev pievērsusi lasītāju uzmanību. Tas bija francūža F. de Valdeka darbs «Romantisks un arheoloģisks ceļojums pa Jukatānas provinci». Tas liecināja, ka drupu pirmsatklājējs bijis francūzis, nevis amerikānis. Tikai Valdekam nepalaimējās tai ziņā, ka savu darbu viņš laida klajā

laikā, kad Francijā visi tik lielā mērā bija aizrāvušies ar nesensajiem atklājumiem Ēģiptē, ka viņa grāmatu pat neievēroja.

Stefensa grāmatas ietekmē vēsturnieki sāka aizrautīgi pētīt vecus spāniešu avotus un nonāca pie pārliecības, ka šo brīnišķīgo pilsētu celtnieki bijuši maiji. Jau daudzus gadsimtus pirms actekiem tie bija radījuši bagātu kultūru un Centrālajā Amerikā un Jukatanā izveidojuši savas pilsētvalstis.

Par maijiem polemiskā kaismē tika izteiktas visfantastiskākās un pat gluži bezjēdzīgas teorijas. Vieni apgalvoja, ka maiji ieradušies no Āzijas, glābdamies no grēku plūdiem, citi turpretī uzskatīja, ka tie cēlušies no ļaudīm, kas palikuši dzīvi, kad gājusi bojā leģendārā Atlantīda, kuru esot aprijuši Atlantijas okeāna ūdeņi.

Spāniešu konkistadori savos ziņojumos pastāvīgi pievērsa uzmanību tam, ka maiju reliģija pārsteidzoši atgādinot kristietību. Maiji pazinusi krusta zīmi, mesiānisma idejas u.tml. Tas deva iegānu vēl vienai teorijai, ka maiji it kā cēlušies no Palestīnas un ka viņiem esot kaut kas kopīgs ar pirmajiem Kristus piekritējiem. Jau mazāk fantastiski šķita to polemizētāju uzskati, kuri domāja, ka atrasto celtnu piramīdveidīgā forma varētu liecināt par kaut kādām tuvāk nenoskaidrojamām maiju radniecības saitēm, ar senajiem ēģiptiešiem. Par to, kas maiji bijuši īstenībā, mēs uzzināsim nākamajās nodaļās, kas balstās uz visjaunākajiem stingri zinātniskiem vēsturnieku un arheologu pētījumiem.

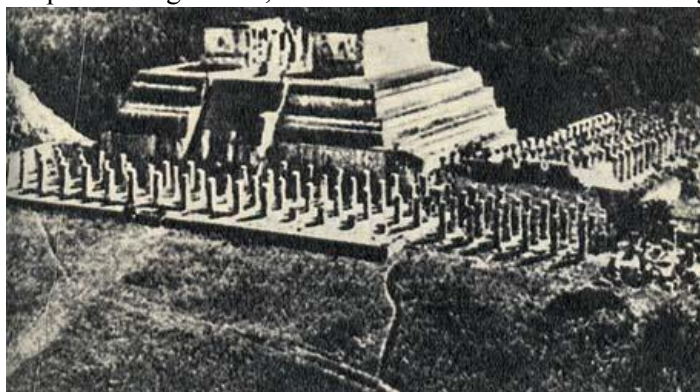
Lielās Čūskas karalistē

Virs Jukatānas džungļiem riņķoja neliela tūristu lidmašīna. Motora rūkoņa daudzkārtīgi atbalojās cilvēku neapdzīvotā mūžameža biežokņos. Lidmašīna bieži nolaidās tik zemu, ka ar riteņiem gandrīz skāra vareno koku galotnes, kas sedza zemi kā necaurredzams paklājs. Kad, džungļu zaļās rotas ieskaudas, gan šur, gan tur balti atmirdzēja piramīdas un pilis, lidmašīna nolaidās zemāk un meta virs tām lokus.

Tas notika 1930. gadā. Lidmašīnas kabīnē sēdēja divi meksikāņu arheologi – Madeiro un Masons. Pēc ilgiem pūliņiem beidzot piepildījies viņu sapnis. Valdība viņiem bija piešķīrusi lidmašīnu, un tagad zinātnieki cītīgi fotografēja un atzīmēja kartē vēl nezināmas maiju seno apmetņu salas.

Un patiešām, šeit bija, ko fotografēt un reģistrēt. Maiju kultūra kādreiz bija aptvērusi gandrīz simt tūkstoš kvadrātkilometru lielu platību. Jukatanā vien bez trim jau zināmiem centriem – Čičen-Icas, Maijapanas un Ušmalas – viņi saskaitīja vēl septiņdesmit citas pilsētas. Šie milzīgie, vēl aizvien neizpētītie plašumi kādreiz piederējuši «Lielās čūskas karalistei», kā savu valsti dēvējuši paši maiji. 1947. gadā arheologu ekspedīcija, veicot pētījumus Meksikā Čjapasas un Bonampakas štatos, atklāja vienpadsmit tempļus, kas uzcelti mūsu ēras pirmajos gadsimtos. Uz to sienām bija redzami ar dzeltenu, sarkanu, brūnu, zaļu un gaišzilu krāsu uzgleznoti karavīru, priesteru un karaļu attēli.

Maiju celtniecības raksturīgākā iezīme bija tā, ka ēkas būvētas uz mākslīgām akmens platformām nošķeltas piramīdas veidā. Tempļu un piļu sienas vienmēr bija ļoti biezas, tās klāja ar griezumiem rotātas akmens plāksnes. Celtnēs varēja nokļūt pa neparasti šaurām un zemām ieejām. Telpu griestus veidoja smaili spraišļi, kādi nav atrodamī nekur citur kā vienīgi maiju arhitektūrā. Vispār šīs ēkas varētu atgādināt zemei pieplakušus cietokšņus, ja to sienas no augšas līdz apakšai nerotātu figurāli plakanciļņi un hieroglifi. Tajos redzam cilvēku un dzīvnieku galvas, baismā izskatā veidotas čūskas un elkus, kas atgādina viduslaiku baznīcu himēras. Plakanciļņu stils, lai gan izteismīgs un zīmējuma precīzs, ir neapšaubāmi grotesks, it kā tēli būtu dzīvi iznākuši no murgainiem sapņiem.

Karavīru templis Čičen-Icā

Visa maiju civilizācija balstījās uz kukurūzas audzēšanu un plauka krāšņās dabas vidū, tomēr viņu ornamentikā ir pārsteidzoši maz augu valsts motīvu. Pat kolonnas, kas visur pasaulē atgādina koku stumbrus, lielāko tiesu palmas, maijiem veidotas kā baismīgas čūskas ar ārup izšautām mēlēm. Slavenas ir divas šādas čūskveida kolonnas, kas atrodas Čičen-Icā «Karavīru tempļa» fasādē. Čūsku galvas ar atvērtajām mutēm pieplakušas zemei; spalvām klātais ķermenis vispirms nelielu gabaliņu lokās pa zemi, bet pēc tam vertikāli slienas augšup; balstot tempļa jumtu.

Maiju pilsētu drupās sastopamas celtnes ar tik mazām ieejām un istabām, it kā tās būtu celtas pigmejiem. Visplašāk pazīstamā no šādām ēkām ir tā saucamais «Punduru nams» Ušmalā. Aprakstīdami šīs savdabīgās celtnes, arheologi izvirzīja visdažādākās teorijas. Vieni, piemēram, apgalvoja, ka šajā apvidū kādreiz dzīvojušas nepazīstamas punduru ciltis, taču ticamāks šķiet pieņēmums, ka maiji šos namus būvējuši gariem vai kādām citām teiksmainām pārcilvēciskām būtnēm, kurām viņi vēlējušies dot pajumti.

Maiju lielākās pilsētas Čičen-Icas drupas pārspēj visas pārējās celtnes ar arhitektūras krāšņumu, skulptūru bagātību, krāsaino fresku skaistumu, taču pirmām kārtām ar apmēriem: tās aizņem gandrīz trīs ar pusi kvadrātkilometru lielu platību. Mūsdienā tūrists redz to pavisam citādā izskatā, nekā ieraudzīja Stefens un citi 19. gadsimta ceļotāji. Drupas tagad stāv klajā vietā, kur džungļi nolīsti. Uz pilsētu ved rūpīgi kopts ceļš, un pa to kursē autobuss no Jukatānas galvenās pilsētas Meridas.

Čičen-Ica – Kukulkana piramīda

Daudzo ēku un piramīdu vidū īpaši jāpiemin «Jaguāru templis», kas izceļas ar dekoratīvo motīvu bagātību un brīnišķīgu, smalki izveidotu atiku, kas izcirsta no cieta akmens. Ne mazāk slavens ir «Karavīru templis» ar kolonādi, kuras iekšpusē pa kāpnēm var nokļūt uz piramīdas augšējām platformām. Pati augstākā ir «Kastiljo» piramīda. Tai ir astoņi stāvi ar terasēm, bet virsotnē paceļas svētnīca baltajam dievam Kukulkanam, kura emblēma bijusi «spalvainā čūska».

Aptuveni pilsētas centrā, it kā mākoņos ietiekdamās, augšup slejas apaļa celtnē. Tā bijusi maiju astronomiskā observatorija. Šīs ēkas logi ir orientēti tieši uz noteiktiem zvaigznājiem.

Taču visinteresantākais ir stadions. Maiji bijuši kaislīgi pelotei līdzīgas bumbas spēles cienītāji. Stadionā redzam milzīgu plakanciļņiem izgreznotu sienu ar karnīzi, kas veidota lienošas čūskas izskatā. Pie sienas horizontāli piestiprināts akmens aplis ap pusotra metra diametrā.

Šajā stadionā Čičen-Icas iedzīvotāji noskatījušies dažādu komandu sīvas sacensības, noslēguši derības, sajūsmināti sveikuši iemīļotos varoņus un apbēruši lamu vārdiem tos, kas bija pieviluši viņu cerības. No hronikās teiktā izriet, ka zaudētāju komandas dalībniekiem skatītāju acu priekšā vajadzējis izģērbties gluži kailiem un atdot savas drēbes uzvarētājiem; šie noteikumi liecina, ka maijiem piemītusi krietna humora izjūta.

Jukatānas ziemeļu daļā netālu viena no otras atrodas divas citas maiju metropoles: Ušmala un Maijapana, kas arhitektūras un mākslas pieminekļu bagātības ziņā tikai nedaudz atpaliek no Čičen-Icas. Sevišķi Ušmala slavēta ar daudzām neparastām celtnēm, kas bagātīgi izrotātas ornamentiem; tādas ir «Praviešu nams», «Mūķeņu nams», «Gubernatora nams», «Bruņurupuča nams», «Vecās sievas nams»,

«Baložu nams» u.c. Nosaukumus šiem namiem devuši arheologi, balstoties uz to, kādi dekoratīvie motīvi tur ir pārsvarā.

Tagad pārcelsimies uz dienvidiem, uz Čjapasas štatu Meksikā. Tur, kur sākas dziļa aiza, starp kalniem un mūžamežiem balti atmirdz maiju senā svētā pilsēta, ko tagad sauc par Palenki – pēc tuvākā indiāņu ciematiņa nosaukuma. Ja ievēro to apstākli, ka pilsētas daļā, kas celta no akmeņiem, bijis reliģiskais centrs, kur dzīvojuši tikai priesteri un aristokrāti, bet visi pārējie iedzīvotāji mitinājušies kleķa būdās, no kurām, protams, nav palicis ne miņas, jāsecina, ka pilsētā dzīvojuši ap simt tūkstoš cilvēku. Šis vienā vietā savāktā, cits uz cita sakrauto, rūpīgi aptēsto vai attēliem izrotāto akmens bluku milzīgais daudzums atstāj neaizmirstamu iespaidu. Tur saglabājušās 18 krāšņas pilis un tempļi, kā arī 22 citas celtnes, tajā skaitā augsts tornis astronomiskiem novērojumiem. Visas šīs ēkas uzbūvētas uz pamatiem, kam ir piramīdas forma.

Palenkes drupas

Arheologi uzskatīja, ka maiju piramīdas pretstatā ēģiptiešu piramīdām neesot izmantotas kā valdnieku kapenes, bet noderējušas tikai par tempļu un piļu mākslīgiem pamatiem. Taču 1952. gadā viņiem savus uzskatus nācās grozīt. Pirms četriem gadiem arheologs Dž. Aldens Mezonis ievēroja «Uzrakstu tempļa» grīdā Palenkē kaut kādu plāksni ar spraugām. Kad to pacēla, atklājās šauras, akmens šķembām aizbērtas kāpnes, kas veda piramīdā. Četrus gadus turpinājās rūpīgs darbs, līdz beidzot arheologi nokļuva mazā kambarītī ar lielu akmens sarkofāgu, kurā atrada piecu jaunu indiāņu – divu meiteņu un triju jaunekļu kaulus. Daudzie jo daudzie no jašmas – to maiji vērtēja augstāk par zeltu – izgatavotie rotājumi lika domāt, ka jaunie cilvēki droši vien ir no aristokrātiskām dzimtām cēlušies reliģiska rituāla upuri. Pa trijstūra ieeju, ko aizsedza vairākas tonnas smags akmens blukis, pētnieki nokļuva plašā zālē. Tā pārsteidza ar kristāliskajiem stalaktītiem, kas nokarājās no griestiem, un stalagmītiem, kuri slējās no grīdas kā adatu mežs. Karbīda lampu gaismā viss žilbinoši iedzirkstījās, atgādinot burvīgu feeriju.

Zāles vidū stāvēja smags akmens sarkofāgs, kurā atrada kāda karaļa vai augsta priestera atliekas. Nelaiķis bija apbērts ar zaļas jašmas greznumlietām. Viņa seju sedza maska, kas bija darināta mozaīkas veidā no jašmas plāksnītēm. Tērpa audums bija pilnīgi satrunējis.

Sarkofāgu greznoja figurāli ornamentu un hieroglifi, Mezons prata atšifrēt no tiem datumu – mūsu ēras 603. gada 27. janvāris. Tātad šajā dienā sarīkotas bēres šim Palenkes pilsētas visievērojamākajam vīram, iespējams, pašam varenākajam valdniekam un priesterim maiju vēsturē.

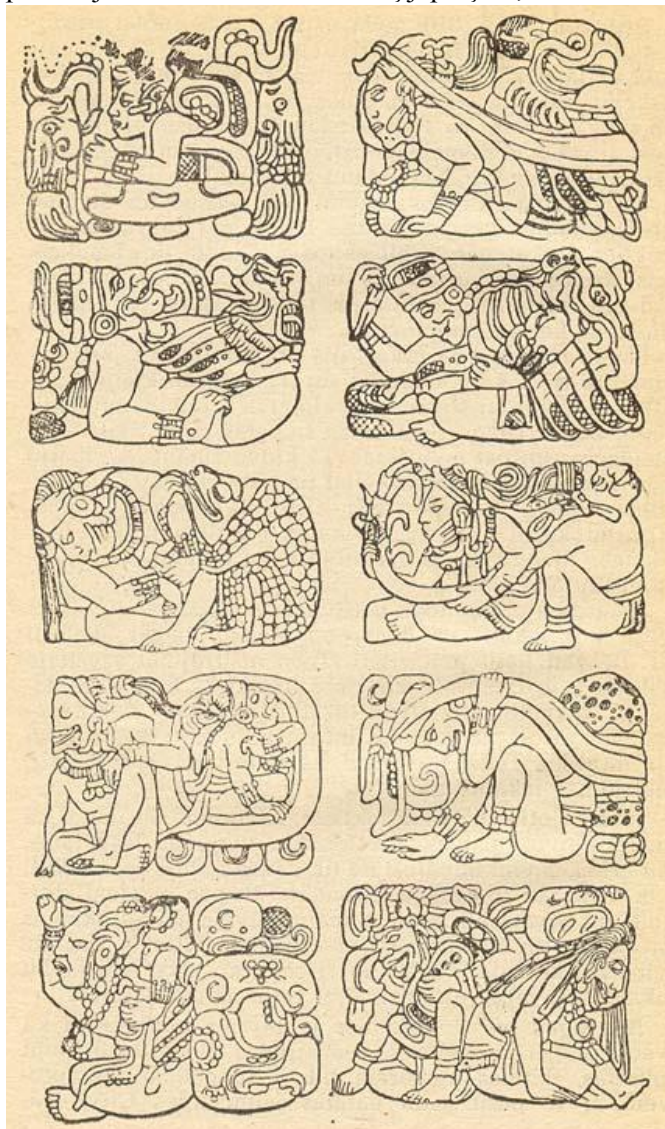
Palenke bija maiju vecās impērijas pilsēta. Jāzina, ka arheologi daļa maiju vēsturi divos lielos posmos: vecajā un jaunajā impērijā. Pirmatnējie maiji apdzīvoja Jukatānas pussalas dienviddaļu, mūsdienu Hondurasu, Gvatemalu, kā arī Čjapasas un Tabasko štatus Meksikā. Tas bija apmēram no 1000. gada pirms m.ē. līdz m.ē. 6. gadsimtam. Pirmajos mūsu ēras gadsimtos vecā impērija sasniedza ziedu laikus.

Aptuveni m.ē. 610. gadā maiju valstī notika pasaules vēsturē kaut kas nepieredzēts. Kādu rītu iedzīvotāji sakravāja savas mantas un uz visiem laikiem atstāja lieliski izveidotās pilsētās, ielas un laukumus, tempļus un pilis, pametot to visu par laupījumu džungļiem, bet paši Jukatānas ziemeļdaļā uzbūvēja pavisam jaunas pilsētas – Čičen-Icu, Maijapanu un Ušmalu.

Kādā veidā izdevies uzzināt par pēkšņo un dīvaino veselās tautas pārvietošanos? Daļēji par to varam pateikties Jukatānas arhibīskapam Djego de Landam, kas dzīvojis 16. gadsimtā un, iedraudzējies ar kādu indiāņu virsaini, pierakstījis tā nostāstus par maiju dieviem, kariem un paražām.

Landa savā darbā atveidojis arī hieroglifus, kas apzīmējuši dienas un mēnešus, un tāpēc groteskie plakancilņi uz ēkām un stēlām arheologu acīs ieguva noteiktu jēgu. Dažas Djego de Landas sniegtās ziņas šķita pārsteidzošas un pat neticamas. Tā kļuva zināms, ka maiju ornamentikā visi motīvi – lai tie būtu cilvēku vai dzīvnieku attēli – vienmēr tieši saistīti ar noteiktu datumu. Turklāt katra ēka un pat katra tās daļa būtībā bija akmens kalendārs, jo apzīmēja kādu datumu vai astronomisku parādību.

Mūsdienu arheologu pētījumu rezultātā maiju hieroglifi, kas iekalti uz ēkām un stēlām, tagad atšifrēti ar diezgan lielu precizitāti. Taču atšifrējumi sagādāja vilšanos, jo izrādījās, ka visos uzrakstos bija tikai datumi. Pārskatot desmitiem tūkstošu uzrakstu, nekur neizdevās atrast ne mazāko informāciju par maiju dzīvi un ieražām. Tādēļ jāpieņem, ka šāda veida ziņas maiji nekad nav iekaluši akmenī.

Pamatojoties uz šiem faktiem, zinātnieki secināja, ka maiji kļuvuši par sava kalendāra vergiem. Iespējams, ka arī ēkas viņi būvējuši ne tik daudz militāros nolūkos, cik tālab, ka to prasīja kalendārs. Ik pēc pieciem, desmit vai divdesmit gadiem maiji būvēja jaunu akmens struktūru un apzīmēja to ar attiecīgo datumu. Dažreiz viņi vienkāršoja uzdevumu, uzceļot ap vecu ēku jaunu akmens apvalku un apzīmējot to ar jauno datumu.

Bet tagad mēs tuvojāmies jautājuma būtībai. Tā kā vecās impērijas celtnes, kas atrodas dienvidu novadu pilsētās, datētas apmēram līdz 610. gadam un aptuveni ar to pašu gadu datētas jaunceltnes Čičen-Icā, Maijapanā, Ušmalā un citās Ziemeļjukatānas pilsētās, secinājums no šā pārsteidzošā fakta var būt tikai viens: maiji atstājuši savas apmetnes pēkšņi un visi kopā. Šī emigrācija neapšaubāmi bijusi simtiem tūkstošu iedzīvotāju brīvprātīga izceļošana, īsta tautu staigāšana.

Tiklīdz vairs nebija šaubu par šā notikuma vēsturisko ticamību, no visām pusēm sāka birt dažnedažādas teorijas, kas centās izskaidrot dīvaino faktu. Pati pirmā hipotēze – it kā maiji bijuši spiesti bēgt no iebrocējiem – ātri nokļuva arhīvā. Maiju valsts tolaik bija sasniesusi savas militārās varenības kalngalus, kaimiņos nekad nav dzīvojusi tik spēcīga cilts, kas tai būtu varējusi dot iznīcinošu triecienu, turklāt

drupās nav atrastas itin nekādas iebrukuma pēdas, bet no arheoloģijas viedokļa tas ir pilnīgi neiedomājami.

Ticamāks šķita apgalvojums, ka maijus aizdzinusi liela dabas katastrofa vai epidēmija, taču šai teorijai runāja pretī vērā ņemami argumenti. Pirmkārt, tiklīdz briesmas būtu garām, iedzīvotāji katrā ziņā atgrieztos savās senajās, brīnišķīgajās pilsētās, taču tas nenotika. Bez tam ziemeļu pilsētu lielais iedzīvotāju skaits un straujā attīstība, to kultūras un politiskās dzīves rosība – visi šie apstākļi apgāz pieņēmumu, ka tur būtu dzīvojusi tauta, kas nule stipri cietusi stihiskā nelaimē vai epidēmijā.

Tāpat neiztur kritiku uzskats, ka emigrācijas iemesls būtu pēkšņa klimata maiņa. Šādas pārvērtības noteikti skartu arī Cičen-Icas pilsētu, kas taisnā līnijā atradās tikai četrsimt kilometru attālumā.

Ilgu laiku neizdevās pietiekami pārliecinoši noskaidrot, kāpēc iestājies nepieredzētais satricinājums maiju tautas likteņos. Un tikai pirms dažiem gadiem arheologs Silvanuss Grisvolds Morlijs nāca klajā ar teoriju, kas tiek uzskatīta par vispārliecinošāko, īsos vārdos tā ir šāda.

Kaut arī maiji savā būtībā bija pilsētu iemītnieki, viņi tomēr nespēja eksistēt bez zemkopja darba un tā rezultātā sagādātās pārtikas, kuras pamatu pamats bija kukurūza. Visa maiju kultūra, attīstība un dzīve bija atkarīga no kukurūzas audzēšanas.

Maiju sabiedrības struktūrā iezīmējās asas šķiru pretrunas, kas skaidri izpaudās pilsētu celtniecībā. No aptēstiem akmeņiem celtās aristokrātu pilis un tempļi veidoja atsevišķu rajonu, īstu citadeli, kas bija nocietināta, lai pasargātos no neapmierināto darbaļaužu masu dusmām. Visapkārt šai akmens pilsētai drūzmējās pilsētas nabadzīgo iedzīvotāju nožēlojamās kleķa būdiņas, no kurām, protams, šodien nav saglabāties itin nekas.

Zemkopju liktenis bija pavisam neapskauzams. Vienu trešdaļu ražas viņiem nācās atdot augstmaņiem, otru – priesteriem, un tikai atlikušo trešdaļu drīkstēja paturēt pašu vajadzībām. Laikā starp sēju un ražas novākšanu viņus dzina darbos uz akmeņlauztuvēm un jaunceltnēs.

Aristokrātijas inertums, augstprātība un atrautība no tautas masu dzīves noveda pie tā, ka apstājās sabiedrības attīstība. Sevišķi skaidri tas atspoguļojās lauksaimniecībā, kur zemes apstrādāšanas metodes bija ārkārtīgi primitīvas. Norādīsim, ka maiji nepazina pat arklū.

Kukurūzas audzēšana notika tā: zemkopis izdedzināja džungļos klaju vietu un šādā veidā iegūtājā lauciņā ar noasinātu nūju izdoba bedrītes, kurās iemeta graudus. Kad augsne vienā tīrumā noplicinājās, viņš pārgāja uz citu vietu, jo zemi mēslot maiji neprata. Atstātie lauki apauga ar savvaļas augiem, un tos varēja atkal apstrādāt tikai pēc daudziem gadiem.

Meklējot auglīgu zemi, zemnieki aizgāja aizvien dziļāk džungļos, līdz ar to attālinādami no pilsētām, kuras viņiem vajadzēja ēdināt. Starp pilsētām un laukiem, kas tās baroja, nemitīgi pletās plašumā izdedzinātas un neauglīgas stepes joslas. Pilsētniekiem dzīvot kļuva aizvien grūtāk, un beigu beigās viņu mājās ielūkojās bads. Milzīgas platības, kuru auglība kādreiz bijusi maiju kultūras attīstības priekšnoteikums un pamats, pārvērtās par nederīgām zemēm, un visa tauta saprata, ka vienīgais glābiņš ir emigrācija. Tajā laikā, kad ziemeļos radās jauna impērija, senās pilsētas Vašaktuna, Tikala, Naranho, Kopana un Palenke nozuda džungļu biežoknī, kas atkal pārklāja šīs platības un vairāk nekā tūkstoš gadus pasargāja vecās impērijas drupas no cilvēku acīm.

Vēsturisko ziņu avots, kas stāsta par jaunās impērijas pilsētām, ir «Čilama Balama grāmatas» – maiju valodā latīņu burtiem uzrakstītās hronikas. Tās pie rakstījis garīdznieks Čilams Balams 16. gadsimtā. No tām uzzinām, ka Ziemeļjukatanā pastāvējuši trīs galvenie politiskie centri: pilsētvalstis Maijapana, Čičen-Ica un Ušmala. Maijapanas valdnieki bijuši priesteri ar karali priekšgalā; viņi uzskatījuši sevi par baltā dieva Kukulkana tiešiem pēctečiem un tālab

Maiju templis Teotinakanā

nēsājuši mākslīgas bārdas. Turpretī Cičen-Icā un Ušmalā valdījuši karavīri, kas piederējuši pie militārās aristokrātijas kastas.

Mūsu ēras 1000. gadā minētās pilsētas apvienojušās federācijā. Taču jau ap 1200. gadu starp tām izcēlies karš. Maijapanas armijas virspavēlnieks Hunaks Kels, izmantodams algotņus no tolteku cilts, ieņēma un nopostīja Čičen-Icu, bet tās valdniekus aizveda uz savu galmu par ķīlniekiem. 1441. gadā nomāktajās pilsētās uzliesmoja sacelšanās. Dumpinieku karaspēks, kura virspavēlnieks bija Ušmalas valdnieks no Šiu dinastijas, pārvērtā Maijapanu par drupu kaudzi. Pēc tam sagrautā un novājinātā maiju valsts kļuva par vieglu laupījumu actekiem.

Kad ieradās spānieši, maiju kultūras vairs nebija. Lielo celtnieku, mākslinieku un astronomu pēcteči bija pārvērtušies par vājām, primitīvām ciltīm, kas runāja dažādos dialektos, atšķīrās cita no citas ar apģērbu un paražām un par savu kopīgo slaveno vēsturi saglabāja pavisam miglainas atmiņas. Tiesa, viņiem bija palikusi vecā reliģija, taču diezgan izkropļotā veidā.

Savukārt arī jaunās impērijas pilsētas pamazām nogrima džungļos kā jūras dzelmē, un neviens vairs tās neatcerējās; par to esamību zināja tikai dažas primitīvas indiāņu ciltis, kas šo pilsētu drupās rīkoja slepenas reliģiskas ceremonijas.

Lietus dieva saderināšanās

– Senjor, mēs esam galā!

Metisa sulīgajam basam nakts klusumā atsaucās daudzas atbalsis. Pinkainie meksikāņu zirdziņi apstājās, kā zemē ieauguši, un tūlīt nokāra smagās galvas, lai nosnaustos.

Jaunais amerikānis, pēkšņi uztrūcies no dziļa miega, salīgojās un laikam būtu novēlies no sedliem, ja pavadonis viņu neatbalstītu. Pavēris plakstus, viņš sastinga, brīnišķīgās ainavas savaldzināts.

Viņu priekšā pret debesīm slējās tumšzilgana meža siena, bet pāri koku galotnēm, it kā peldot mākoņos, mēnesnīcas gaismā balti vizēja maiju celtne – templis vai arī pils piramīdas virsotnē.

Tā 1885. gadā³⁴ divdesmit piecus gadus vecais Edvards Herberts Tompsons nonāca Cičen-Icā, maiju lielākajā un varenākajā pilsētā, par kuru klīda visfantastiskākās leģendas.

Gaismai svītot, Tompsons uzlēca no guļamvietas un, iedzēris dažus malkus kafijas, tūlīt uzrāpās pirmajā piramīdā, kas pagadījās tuvāk. Ilgi nolūkojies drupu panorāmā, kas pletās viņa acu priekšā, Tompsons ar sasprindzinātu uzmanību paskatījās tālē. No viņa krūtīm izlauzās prieka sauciens. Starp kokiem kā sudraba acs ievizējās neliels apaļš diķis.

– Svētais ezers – lietus dieva mitekļis, – viņš pačukstēja meksikānim.

Pavadoņa melnīgsnējā, uzburbusī seja iemirdzējās labsirdīgā smaidā.

– Jā, senjor, svētais ezers... Ļaudis visādi par to plāpā... Vieni apgalvo, ka ikkatru gadu zināmā laikā ezera ūdeņi pārvēršoties par asinīm. Bet citi atkal esot redzējuši, kā no dzelmes iznirušas un gājienā virkņējušās raudošas jaunavas. Tad biežoknī esot dzirdamas neredzamu priesteru dziesmas, skatot flautas un rībot bungas.

Pa to laiku rīts jau bija pilnīgi uzausis.

«Es stāvēju uz tempļa jumta», Tompsons raksta savās atmiņās, «kad pirmie saules stari lika sārtoties tālajam apvārsnim. Visapkārt valdīja dziļš rīta klusums; nekur vēl neatbalsojās dienas trokšņi. Likās, ka zeme un debesis aizmūrējušas elpu, gaidot kaut ko nezināmu. Bet tad, spoži kvēlodama, uzlēca milzīga saules ripa, un vienā acumirkli visa plašā pasaule ieskanējās dziesmās. Putni kokos un kukaiņi uz zemes uzsāka lielo himnu saulei».

Pēc kāda laika svešinieki pa stāvajām kāpnēm devās lejup un pa šauro taciņu aizgāja uz diķi. Diķis izskatījās ļoti drūms, un nebija brīnums, ka iezemiešiem tas iedvesa mānīcīgas bailes. Būtībā tas bija baismīgs bezdibenis – ar ūdeni piepildīta bedre. Tā krastus veidoja stāvas, apmēram divdesmit metru augstas klinšu sienas. Melnā ūdens virsmu klāja ūdensaugi, lapas un peldoši satrunējuši koku stumbri. Tompsons iegremdēja loti un pārliecinājās, ka diķis ir apmēram divdesmit piecus metrus dziļš.

Edward Herbert **Thompson**
(1857.09.28 – 1935.05.11)

³⁴ V.E.: Tompsonam 25 gadi palika 1882.gada 28.septembrī.

Krastā bija redzamas altāra drupas, no kurienes plakanciņiem rotāts dambis veda uz milzu templi, kas pacēlās piramīdas virsotnē.

Rūpīgi izpētījis ezera krastus, Tompsons apsēdās uz akmens un vēlreiz apsvēra savas ekspedīcijas uzdevumu. Viņš izvilka no kabatas grāmatiņu ar arhibīskapa Djego de Landas piezīmēm un jau nez kuro reizi pārlasīja šādas pārdomas: «Ja šajā zemē kādreiz bijis zelts, tad lielākā daļa no tā laikam gan guļ Čičen-Icā ezera dibenā».

Maiju reliģija atšķirībā no acteku reliģijas bija miermīlīga un iztika gandrīz bez asins izliešanas. Saviem daudzajiem elkiem maiji parasti upurēja ziedus un augļus. Mēdza būt tikai viens izņēmuma gadījums: iestājoties ilgstošam sausumam, lai iežēlinātu sadusmoto lietus dievu Čak-Molu, kurš, pēc seniem nostāstiem, dzīvojot ezera dibenā, priesteri tam sūtīja pašu skaistāko meiteni par līgavu. Ļaudis deva viņai līdzīti bagātu pūru: meta ūdenī dārglietas un dažādus mājsaimniecības piederumus.

Šai Landas piezīmei neviens lāgā neticēja. Uzskatīja, ka tā esot tipiska romantiska tautas teiksma bez reāla pamatojuma.

Taču jaunais Tompsons uzreiz tai noticēja. Landas piezīme tik spēcīgi ietekmēja jauneklā spilgto iztēli un tā aizrāva viņu, ka viņš nolēma atminēt ezera noslēpumu uz vietas. Kaut arī paziņas zobojās par Tompsona nodomu, viņš devās ceļojumā uz Jukatānu, lai izstrādātu plānu, kā izcelt maiju senos dārgumus no ezera dzelmes.

Kamēr metiss iededza ugunskuru, gatavodamies vārīt pusdienas, Tompsons atsēdās uz upuru akmens un, raudzīdamies ezera ūdeņos, centās iztēloties, kā norisinājušās svinības par godu lietus dievam.

Raugi – pa kāpnēm no piramīdas lejup nāk procesija ar karali, priesteriem un augstmaņiem priekšgalā, visi krāšņos svētku tērpos, ar raibiem spalvu pušķiem virs galvām. Svinīgā gājiena vidū nes cieši noslēgtu palankīnu, kurā sēd dieva jaunā līgava.

Priesteru rituālajām dziesmām, orķestra flautām un bungām skanot, gājiena lēnam virzās pa dambi. Apstājas pie altāra un klusējot gaida, kad virs apvāršņa pacelsies saules sarkanā ripa un tās pirmie stari sāks laistīties ūdens spogulī.

Tad priesteri izved no palankīna bālu, nobijušos jaunavu, uzklāj viņai uz pleciem krāšņu kāzu apmetni, bet galvu izrotā ar ziedu vainagu. Ieraudzījuši līgavu, ļaudis pūli cits par citu skaļāk sauc apsveikumus, kā neprātīgas skan flautas, bet bungu rīboņa atgādina krusas triekšanos pret jumtu barga negaisa laikā.

Izskan priesteru dziesmas un lūgšanas, iestājas kapa klusums. Četri priesteri uznes meiteni pašā augšā un ar spēcīgu vēzienu iemet ezerā. Gaisu saviļņo nelaimīgā upura šausmu kliedziens, un dobji, baismi nošļakst ūdens. Lietus dievs pieņēmis savā valstībā jaunu izredzēto. Upurim pakaļ ezerā kā lietus nobirst kakla rotas, rokassprādzes, plecu rotas, lādītes, ķemmes, sprādzes, keramikas vāzes un ar skaistiem ornamentiem rotātas bļodas.

Kādas gan tagad bija izredzes noslēpumainos dārgumus izcelt no melnās sasmirdušās dzelmes? Tompsons nāca pie atziņas, ka šim nolūkam nepieciešama speciāla bagarmašīna un ūdenslīdēja skafandrs. Tas viss prasīja lielus naudas ieguldījumus.

Atgriezies Savienotajās Valstīs, Tompsons nenogurstoši lasīja lekcijas universitātēs un zinātniskos kongresos, kamēr beidzot savāca nepieciešamos līdzekļus. Pēc tam viņš devās uz Bostonu, kur pieredzējuša speciālista vadībā apguva grūto ūdenslīdēja amata prasmi. Viņš sasniedza šajā nozarē atzīstamu meistarību, kaut arī fiziski bija diezgan vārgs.

Īpašas cerības jaunais zinātnieks saistīja ar savu bagarmašīnu, kuru bija pasūtījis rūpnīcā. Tai bija 10 metrus garš masts, kauss ar robainu malu, vinča, tērauda troses, trīši un gredzeni.

Jukatānā amerikānis salīga vairākus strādniekus, pirmām kārtām pārļu zvejnieku, pieredzējušu ūdenslīdēju, pēc tautības grieķi, kas bija strādājis Bahamas salās. Kopā ar tiem viņš atkal ieradās Čičen-Icā.

Ezera diametrs bija apmēram septiņdesmit metru, tāpēc nevarēja būt ne runas par visa ezera dibena pārmeklēšanu. Ar šīm grūtībām Tompsons tika galā ļoti atjautīgi. Smagu koka stumbru, kas bija aptēsts tā, lai tas pēc apveidiem atgādinātu cilvēka stāvu, viņš meta ūdenī tik ilgi, kamēr izdevās noteikt vietu, kur visticamāk krituši dzīvnieki upuri. Tur Tompsons arī ķērās pie sūrā bagarēšanas darba.

Robainais kauss izcēla virspusē dūņas darvas melnumā, sapuvušus zarus, satrūdējušus kokus un kādu reizi pat kopā saķērušos jaguāra un stirnas kaulus, meža traģēdijas mēmos lieciniekus. Nežēlīgi svilināja saule; krastā auga dūņu un dažādu dražu kaudzes, kas izplatīja neciešamu smirdoņu.

Tā darbs turpinājās dienu no dienas, nedodot nekādus rezultātus. Taču beidzot parādījās pirmais nedrošais panākumu vēstnesis. Dūņās izdevās atrast bāli dzeltenus sveķainas masas gabaliņus. Kad tos

sakarsēja ugunī, visapkārt izplatījās saldens reibinošs aromāts. Tompsonam nebija ne mazāko šaubu, ka izsmelts vīraks, ko priesteri lietojuši upurēšanas ceremonijā.

Tompsons 1909. gadā izceļ maiju dārglietas no svētā ezera Čičen-Icā

Drīz vien kā no pārpilnības raga sāka birt visdažādākie atradumi. Katrs kausa smēliens cēla dienas gaismā ko jaunu: rotaslietas, vāzes, bultas un no obsidiāna vai jašmas izgatavotus nažus un kausus. Landas piezīmēs teikto galīgi apstiprināja no ezera dibena izvilks jaunas meitenes skelets.

Tompsons triumfēja. Viņš atcerējās grūto ceļu, pa kuru nācās lauzties uz panākumiem, vilšanās brīžus, atminējās, kā ļaudis viņu izsmēja, uzskatīdami par blēdi vai nelabojamu sapņotāju. Un tagad viņš bija izdarījis vienu no lielākajiem arheoloģijas atklājumiem Centrālajā Amerikā.

Tālākos meklējumus jaunais zinātnieks nolēma veikt, izmantojot ūdenslīdēja skafandru. Savas izjūtas un piedzīvojumus zem ūdens viņš aprakstījis tik krāsaini un ar tādu dramatisku sasprindzinājumu, ka labāk dot vārdu viņam pašam.

«Kad es spēru kāju uz kāpņu pirmā šķērskoka», viņš rakstīja savās atmiņās, «puiši, kas strādāja sūkņa apkalpes brigādē, pēc kārtas nāca klāt un ar svinīgu izskatu spieda man roku. Nebija grūti uzminēt viņu domas: viņi atvadījās no manis uz visiem laikiem, neticot, ka atgriezīšos dzīvs. Palaidis vaļā kāpnes, es nogrimu kā ar svinu piebāzts maiss, atstādams aiz sevis sidrabainu burbulīšu virteni.

Gaisma kļuva vispirms dzeltēna, pēc tam zaļa, tad sarkanīgi melna, un beidzot es ieslīgu pilnīgā tumsā. Pieaugot spiedienam, sajutu ausīs asas sāpes. Grimdams lejup, manīju, ka strauji kļūstu aizvien vieglāks, un beidzot, kad nostājos uz akmens kolonnas, kas bija nolūzusi no altāra drupām ezera krastā, man šķita, ka esmu drīzāk burbulis, nevis smagā skafandrā tērpies cilvēks.

Bija patīkami apzināties, ka esmu vienīgais cilvēks pasaulē, kas dzīvs nolaidies šajā vietā un dzīvs atkal atstās to. Man blakus parādījās ūdenslīdējs grieķis, mēs paspiedām viens otram roku.

Dūņās un dubļos bagarmašīnas kauss bija izracis eju ar stāvām, sešus metrus augstām sienām. Šajās sienās kā rozīnes mīklā vīdēja dažādas formas akmeņi.

Iztēlojieties, kā mēs tumsā virzījāties, taustīdāties starp šīm dubļu sienām, kā, meklēdami priekšmetus, kurus nebija izcēlis kauss, gramstījāties pa kaļķakmens spraugām un plaisām ezera dibenā. Iztēlojieties vēl, ka ik pa brīdim uz mūsu galvām noslīdēja kāds izkustināts akmens. Taču tas nebija tik bīstami, kā varētu likties. Kamēr turējāties zināmā attālumā no sienas, mums briesmas nedraudēja.

Mūsu strādnieki tic, ka «svētā ezera» drūmajās dzīlēs mājo milzu čūskas un briesmoņi. Abi ar ūdenslīdēju grieķi, vākdami senlaiku priekšmetus, reiz tā aizrāvāmies ar dabu, ka aizmirsām ierasto piesardzību. Pēkšņi sajutu, ka kaut kas milzīgs un glums noslīd man virsū un ar nepārvaramu spēku sāk spiest dubļos. Vienā acumirkli mani sagrāba šausmas, šermuļi pārskrēja par kauliem. Bet tad es sajutu, ka grieķis bīda projām šo priekšmetu un atbrīvo mani no smaguma. Tas bija milzīgs satrūdējis koka stumbrs, atdalījies no dūņu sienas un uzvēlies man virsū tieši tajā brīdī, kad es noliecos».

Pētījumu rezultāti bija patiešām sensacionāli un visā pilnībā apstiprināja, ka maiji ezerā metuši jaunas meitenes. Virspusē izvilka tūkstošiem visdažādāko priekšmetu: krelles, plecu rotas, no jašmas darinātus kausus un elku statuetes, zelta vairogus ar figurāliem plakanciļņiem, nažus un lieliski nopulētus obsidiāna spoguļus, bet galvenais – jaunu sieviešu galvaskausus.

Atrastie priekšmeti lielāko tiesu bija sadauzīti drumslās. Maiji ticēja, ka arī nedzīviem priekšmetiem ir dvēseles, tāpēc pirms iemešanas ūdenī viņi atņēma tām dzīvību, sasitot uz altāra, lai to dvēseles varētu labāk kalpot savai saimniecei lietus dieva valstībā.

Jauno sieviešu skeletu vidū Tompsons atklāja kaut ko pavisam negaidītu: viņš atrada galvaskausu, kas nepārprotami piederējis sirmgalvim.

Kas gan varētu būt tā īpašnieks?

Vai tiešām lietus dievam upurēts kāds priesteris? Protams, nē. Ne nostātos, ne hronikās šādi upuri ne reizes nav pieminēti.

Tādā gadījumā varbūt viņu iemetuši ūdenī iebrucēji tajā laikā, kad noticis brāļu karš starp Majjanu, Čičen-Icu un Ušmalu? Arī šī hipotēze neiztur kritiku. Vai var noticēt, ka zaldāti, postīdami un izlaupīdami pilsētu, būtu iemetuši ūdenī tikai vienu vienīgu cilvēku, turklāt vēl sirmgalvi?

Vispieņemamākā mums šķiet trešā teorija, un proti, ka meitenei pakaļ meties izmisuma pārņemtais tēvs. Ne velti kādā senā indiāņu dziesmā teikts:

«Deg slāpēs kukurūza tīrumā,
Čak-Mols sauc tevi, meita mīlotā:
Bet kas ir lietus straumes lielākās
Pret rūgtām asarām, kas man no acīm lās».

Jaunās Pasaules Pompeja

Acteku Teskoko pilsētvalsts valdnieki bija dedzīgi mākslas atbalstītāji, viņu galms izvērtās par kultūras dzīves centru. Viens no šīs dinastijas karaļiem kļuva slavens kā liels tautas dzejnieks, kuru dziļi cienīja visi acteki.

Šīs karaļu dzimtas tiešs pēctecis bija virsaitis Ihtlil-hočitls, ļoti apdāvināts cilvēks, kas ātri iemācījās spāņu valodu un prata to tik labi, ka Meksikas gubernators iecēla viņu tulka un sekretāra amatā.

Ihtlilhočitls sarakstīja spāņu valodā plašu savas zemes vēsturi. Tajā viņš pastāstīja par tautām, kas pirms acteku ierašanās Meksikā cēlušas milzīgas pilsētas ar daudzām jo daudzām bezgala augstām piramīdām.

Taču spānieši tam neticēja, domādami, ka acteku virsaitis stāsta pasakas. Visā Meksikā taču nebija palicis ne miņas no kādreiz it kā bagāto pilsētu drupām. Tiesa, francūzis Derizē Šurņejs, klejodams pa šo zemi un paslēptus dārgumus meklēdams, 1885. gadā Idalgo štatā Tula-de-Alendo miestīņa apkārtnē uzgāja piramīdas atliekas, taču spānieši vēl arī tad nespēja iedomāties, ka šīs drupas varētu piederēt tolteku galvaspilsētai Tulai, par kuru pārliecinoši vēstīja acteku virsaitis.

Stāvoklis mainījās tikai 1940. gadā, kad meksikāņu arheologi ķērās pie sistemātiskiem izrakumiem tolteku senās apmetnes vietā. Noskaidrojās, ka 80 kilometru attālumā no Mehiko pilsētas biežnā zem augsnes kārtas slēpjas varenas drupas. Tur tika atrastas divas lielas piramīdas, kas bija veltītas saules un mēness dievam, daudz skulptūru, plakanciļņu, kolonnu, kā arī plaši sazarots terakotas ūdensvads. Tomēr par visinteresantāko atradumu uzskatāms sporta stadions ar akmens soliem; tas liecina, ka bumbas spēle bijusi tradicionāla kaislība visām Centrālās Amerikas indiāņu ciltīm.

Uz acteku vēsturnieku tagad sāka raudzīties citām acīm; katra, pat vissīkākā autora informācija šķita ticama. No viņa mēs, starp citu, uzzinām, ka tolteki savu galvaspilsētu uzcēluši 648. gadā, bet pametuši nezināmu iemeslu dēļ 1051. gadā. Tolteki pazinuši rakstību un matemātiku, sastādījuši kalendāru, izmantojot par pamatu Mēness apgriezienus ap Zemi, un bijuši lieliski celtnieki. Viņu reliģija un likumdošana raksturojās ar cilvēcību, bet karaļi daudzīnāti par savu gudrību. Tolteki acīmredzot krustošanas ceļā izaudzējuši kokvilnu vairākās dabiskās krāsās.

Tolteku otro galvaspilsētu meksikāņu arheologi atklāja tagadējā Sanhuanas štatā. Tā saukusies Teotihvakana un, spriežot pēc drupām, aizņēmusi apmēram divpadsmit kvadrātkilometru lielu platību. Tur pusotra desmita greznu, ar plakanciļņiem un freskām rotātu piļu vidū pacēlušās vairākas milzu piramīdas. Uz saules un mēness piramīdām, kā apgalvoja Ihtlilhočitls, bijušas no pulētām zelta plāksnēm izgatavotas emblēmas, kas spoži mirdzējušas gan dienu, gan nakti, noderot ceļiniekiem par savdabīgiem ceļrāžiem.

Tāpat kā visās pārējās indiāņu pilsētās, arī Teotihvanā dominējošais dekoratīvais motīvs bija spalvainā čūska, baltā bārdainā dieva simbols. Taču tur sastopami arī citi ļoti oriģināli temati. Daudzās freskās attēlota lietus dieva dzīve, kā arī paradīze, kādu to iedomājušies tolteki: mirušie līksmi un priecīgi norā spēlē bumbu.

Saules piramīdas pakājē stiepjas tā saucamais Nāves ceļš. Tā abās pusēs atrastas neskaitāmas kapenes ar mirušo atliekām, mozaikas maskām, groteskām terakotas galviņām un bagātīgi izrotātu māla trauku lauskām.

Teotihvakana tika pamesta mūsu ēras desmitajā vai vienpadsmitajā gadsimtā. Aiziešanas iemesls bija tas, ka tolteki iznīcināja visus mežus un pēc tam zeme pilnīgi tika noplicināta; to apliecina senpilsētas tuvākajā apkaimē vēl šodien pilnīgi kailie pauguri. Tolteki pārcēlās uz Jukatānu, kur apvienojās ar turienes maiju ciltīm.

Tlakolulas ielejā, 30 kilometrus uz dienvidaustrumiem no Meksikas pilsētas Oahakas, zem bieza zemes slāņa arheologi atrada sapoteku galvaspilsētas Mitlas drupas. To pazinusi jau acteki un nosaukuši par «Sēru vietu». Bez piramīdām un pilīm, kas parasti sastopamas šādās pilsētās, īpašu uzmanību tur pelnījusi slavenā «Kolonnu zāle» ar gigantiskiem falliskiem stabiem.

1831. gadā meksikāņu arheologs Alfonso Kaso izdarīja sensacionālu atklājumu. Veicot izrakumus Monte-Albanā (Baltajā kalnā) Oahakas štatā, viņš uzdūrās milzīgai, noslēpumainai pilsētai, par kuru daudzi arheologi domā, ka tā ir bijusi sapoteku senā galvaspilsēta, kas vecāka par Mitlu. Šeit lielā platībā no vienas vietas redzamas drupas – milzu tempļi un pilis, akmens plāksnes ar hieroglifiem un plakanciļņiem, kuros attēloti dievi, statujas un ārkārtīgi skaisti keramikas izstrādājumi.

Taču Monte-Albana kļuvusi slavēta galvenokārt tur atrasto dārglietu dēļ. Daudzajos senajos kapos atdusējās skeleti, kas bija bagātīgi izrotāti ar greznumlietām no brīnišķīgi noslīpēta kalnu kristāla, zelta, jašmas, pērlēm, dzintara, koraļļiem, obsidiāna, perlamutra un jaguāru zobiem. Starp kakla rotām, sprādzēm, auskariem, brošām, diadēmām, rokas sprādzēm un gredzeniem tur tika atrastas arī zelta tabakdozes, daudzkrāsaini spalvu vēdekļi un zelta maskas ar precīzi atveidotiem sejas vaibstiem. Ir ziņas, ka sapotekus no šīs pilsētas 12. gadsimtā padzinuši tolteki.

No arheologu pētījumiem zināms, ka jau vairākus gadsimtus pirms mūsu ēras Centrālo Ameriku apdzīvojušas lielas un augsti attīstītas tautas, ka to vēsturē bijis neparasti daudz traģisku notikumu un katastrofu, kas dažkārt ieguvušas pat apokaliptisku raksturu.

1942. gadā arheologs A. Hiats Verills Panamā atrada tā saucamās koklē kultūras drupas. 1400 kvadrātkilometru liela platība bija vārda pilnā nozīmē nosēta ar kapiem, statujām, tempļiem, bet galvenokārt – ar keramikas lauskām gluži neticamā daudzumā, tāpat ar darba rīku un mājturības priekšmetu atliekām, pie kam kultūras slānis vietumis sasniedza sešu metru biezumu.

Visbrīnumainākais arheoloģiskais piemineklis tur ir «Tūkstoš dievu templis», kas atrodas starp divām upēm un aizņem simts akru lielu platību. Simtiem statuju un milzīgu bazalta kolonnu, kas no augšas līdz apakšai pārklātas ar daudzkrāsainiem plakanciļņiem un hieroglifiem, veido pareizu četrstūri. Kolonnām ir visdažādākā forma: tās ir kvadrātveida, apaļas, astoņstūrainas un eliptiskas.

Visas statujas raugās uz austrumiem. Tajās attēloti ne tikai cilvēki, bet arī putni, rāpuļi un visi Panamā sastopamie četrkājainie dzīvnieki. Cilvēki atveidoti kaili, tiem ir tikai kakla rotas un divvainas galvassegas.

Ainas, ko ar kalnu akmeņi iecirtuši nepazīstamie tēlnieki, iedveš šausmas. Piemēram, kādā skulptūrā redzami «Siāmas dvīņi» ar kopā saaugušām mugurām. Kādā citā jaguārs tur ķepu uz nogāzta vīrieša vai plosa zīdaini. Ļoti bieži skulptūrās attēloti cienīgi vīri, kas ar roku glauda garas, cirtainas bārdas.

Tuvākās akmeņlauztuves, kur pilsētas iedzīvotāji ieguva būvmateriālus, atradās upes otrajā krastā vairāk nekā desmit kilometru attālumā. Pat šodien nebūtu viegls uzdevums nogādāt šos milzu blūkus tempļu celtniecības vietā, kur nu vēl tajos tālajos, senajos laikos, kad droši vien vispār nebija it nekādu mehānisku transportlīdzekļu un visu šo darbu veica cilvēki tikai ar savu fizisko spēku. Tikt galā ar šo gigantisko uzdevumu varēja vienīgi plašas cilvēku masas saliedētos, saskaņotos pūļņos. «Tūkstoš dievu templis» ieguldīts jau organizētas un vēsturiskajā attīstībā diezgan tālu aizgājušas sabiedrības daudzpu paaudžu darbs.

Kolonnu pakājē stāvēja labi aptēsti un noslīpēti bluķi no dzidra porfīra vai dzeltenas un sarkanas jašmas. Uz tiem bija atrodamas cilvēku kaulu un zobu drumslas, pa pusei sajaukušās ar pārakmeņota, pārogļota koka gabaliem, kas dod pamatu secinājumam, ka tie bijuši altāri, uz kuriem dieviem upurēti cilvēki.

Zeme tempļa apkārtnē ir neauglīga un apstrādāšanai nederīga. Tāpēc rodas jautājums, kā gan šeit varēja dzīvot tik daudz cilvēku. Atbildēt nav nemaz grūti: kādreiz zeme tur bijusi auglīga, un tikai pelni no netālā Gvakamajjo vulkāna Kordiljēru pakājē pārvērtā to par tuksnesi.

Vulkāna krāteris līdz pat šai dienai rēgojas saārdīts, kails un nokvēpis, tā dzīlēs atskan dobja dārdoņa; ārā plūst garaiņu mutuļi un karsts ūdens, bet apkārtnē itin visu pārsedzis vulkānisko putekļu auts. Vasarā šis apvidus ir viens vienīgs saulē izkveidēts tuksnesis, bet lietus periodā – neizbrienams dūksnājs.

Vairāki apstākļi liek domāt, ka Panamā atrodamās drupas radušās ļoti senos laikos. Celtnes sedz no viena līdz trīs metrus biezs zemes slānis. Meksikāņu arheologi ar sarežģītām aplēsēm, pie kurām mēs šeit nepakāvēsimies, noskaidrojuši, ka, lai izveidotos slānis viena metra biezumā, jāpaiet ne mazāk par 1200 gadiem.

No tā izriet, ka iedzīvotāji Panamas pilsētu galīgi pametuši ap mūsu ēras 7. gadsimtu, bet daži rajoni, ko sedz trīs metrus bieza zemes kārtā, atstāti 1700 gadus pirms mūsu ēras.

Šī pilsēta, kad pienāca tās pēdējās dienas, neapšaubāmi jau bija bezgala veca. Arī tad, ja vienlaikus būtu nodarbināti tūkstoši, pat desmit tūkstoši strādnieku, milzīgo bluķu transportēšana un sakraušana būvēs nevarēja būt tikai dažu paaudžu pūliņu rezultāts.

Viena no pārsteidzošākajām šo drupu īpatnībām ir tā, ka tur atrasts milzum daudz keramikas lausku. Tās mētājas visur, bet visvairāk tempļa četrstūrī statuju un kolonnu pakājē.

Ar ko izskaidrojams neparasti lielais lausku daudzums templī? Arheologiem šo mīklu izdevās atminēt pavisam nejauši. Uz kolonnu un statuju virsmas viņi atrada daudz skrambu, kas cēlušās no triecieniem ar glazētiem podiem. Acīmredzot reliģiskās ieražas prasījušas, lai dieviem upurētu podnieku izstrādājumus.

Uz šīs reliģiskās ieražas vecumu norāda tas, ka dažviet lausku slānis sasniedz sešu metru biezumu. Tas ļāva arheologiem izpētīt nepazīstamās kultūras attīstību. Viszemākajos slāņos atrasti keramikas izstrādājumi ar ļoti primitīvu līnijveida ornamentu, bet virsējos – podi ar apbrīnojami skaistu glazūru un meistariski veidotiem krāšņiem rakstiem. Vajadzēja paiet daudziem gadsimtiem, lai keramikas māksla tur sasniegtu neredzētas pilnības kalngalus.

Kādudien arheologus pārņēma neapraķstāms satraukums. Neticēdami savām acīm, viņi uz kāda no neskaitāmajiem plakancilņiem ieraudzīja tik skaidri saskatāmu ziloņa attēlu, ka par misēkli nevarēja būt ne runas.

Ziloņi gan kādreiz dzīvojuši Centrālajā Amerikā, taču tie izmiruši apmēram pirms 10 tūkstoš gadiem. Netālu no Teotihvakanas ir Tepehpanas pilsētiņa. 1947. gadā tur atrasti indiāņu mednieka kauli kopā ar ziloņa kauliem. Pētījumi liecināja, ka šie atradumi attiecināmi uz piecpadsmito gadu tūkstoši pirms mūsu ēras.

Bet kā lai izskaidro, ka Panamas senie iedzīvotāji pazinuši ziloni? Ir tikai viena alternatīva: vai nu pilsēta pastāvējusi jau 10 tūkstoš gadu pirms mūsu ēras, vai arī tās iedzīvotāji nodibinājuši tiešus kontaktus ar tālām Austrumu zemēm pa jūras ceļu.

Par šo tautu mēs zinām pavisam maz. Ir skaidrs vienīgi tas, ka tā bijusi miermīlīga tauta, jo izrakumos atrasts ļoti maz ieroču, ka tās kultūra bijusi pārsteidzoši līdzīga maiju kultūrai, ka tā pielūgusi sauli un, tāpat kā visas pārējās Centrālās Amerikas un Dienvidamerikas tautas, ticējusi «spalvainajai čūskai». Spriežot pēc plakancilņiem, vīrieši bijuši stalti, muskuļoti, ar apaļām galvām un pēc rases pazīmēm atšķirušies no Amerikas indiāņiem.

Kāda katastrofa uzbrukusi šai strauji plaukstošajai, vitālajai kultūrai un iznīcinājusi to tik negaidīti, atstājot vienīgi milzīgus akmeņu krāvumus un drupas? Uz šo jautājumu mums ir pavisam noteikta atbilde. To sniedz pašas drupas, daiļrunīgi vēstījot par notikušo.

Milzīgās kolonnas, kas izmētātas un salauzītas kā sērkokčiņi, gigantiskie bluķi, kurus it kā milžu rokas sadauzījušas un izsvaidījušas tālu no pjedestāliem, apgāztās statujas, kas guļ ar kājām gaisā, dziļām krokām sacilātā zeme, vulkānisko pelnu slāņi – vai tas viss neliecina par spēcīgu zemestrīci?

Nav grūti iztēloties, kas toreiz noticis. Gvakamajjo vulkāns, kas paceļas desmit kilometru attālumā, reiz, pamodies no gadsimtu miega, ierēcās un izspļāva ugunīgu strūklku. Zeme salīgojās kā apreibusī. Pārbiedētie iedzīvotāji, kas bija palikuši dzīvi pēc pirmā pazemes grūdiņa, kā neprātīgi metās uz templi, lai ar neskaitāmiem cilvēku upuriem iežēlinātu sadusmotos dievus.

Bet dievi viņu lūgšanas neuzklausīja. Zeme joprojām drebēja un līgojās kā sabangotas jūras virsma, vulkāns dunēja un dārdēja, apberot apkārtni ar balti nokaitētiem pelniem. Ļaudis, kurus nesašķaidīja klinšu bluķi un nenoindeja nāvējoši izgarojumi, iebēga dziļi džungļos un sajaucās ar mežonīgajām indiāņu ciltīm.

Plašajā Panamas zemē, kur gadu tūkstošiem bija kūsājusī talantīgas tautas rosīgā dzīve, iestājās kapa klusums.

Apzeltītā cilvēka dārgumi

1536. gada martā Kalifornijas līča tuvumā ar vairākiem spāniešu ceļotājiem atgadījās neparasts notikums. Aiz uztraukuma kliegdam un strauji žestikulēdam, tiem pēkšņi aizšķērsoja ceļu balts vīrietis vairāku indiāņu pavadībā. Ar bārdū un garajiem matiem viņš atgādināja Vecās derības patriarhu.

Nepazīstamais jucekliģi stāstīja, ka viņa kuģis pie Florīdas krastiem gājis bojā un no visas apkārpes palicis dzīvs tikai viņš. Izmantojot indiāņu cilšu viesmīlību, viņš devies uz rietumiem, šķērsojis visu Amerikas kontinentu un beidzot nokļuvis pie Klusā okeāna, Kalifornijā.

Taču vislielāko iespaidu uz spāniešiem atstāja viņa nostāsti par septiņām brīnišķīgām Siboli pilsētām, kuras atrodies kaut kur ziemeļos. To iedzīvotāji mitinoties ar safīriem izgreznotās pilīs, bet zelta tiem esot tik, cik vien vajagot.

Baumas par leģendārajām pilsētām zibens ātrumā izplatījās pa visu Eiropu. Uz turieni sāka doties daudzi jo daudzi piedzīvojumu meklētāji. Vislielāko ekspedīciju noorganizēja Fransisko Vaskess de Koronado. Taču Arizonā viņš neatrada zeltu, safīru un tirkīzus, bet gan nabadzīgas puskailu indiāņu cilšu kleķa būdiņas. Izrādījās, ka septiņas Siboli pilsētas bija tikai izdomājums, sapņotāja fantāzijas auglis.

Tālu Dienvidamerikas kontinentā bez tam vēl it kā eksistējusi teiksmainā Eldorado – no tīra zelta uzcelta pilsēta, kas bijusi saskatāma daudzu jūdžu attālumā, jo saulē tā mirdzējusi un laistījusies kā ugunīgs kalns. Brīnumainās pilsētas iedzīvotāji tikko spējuši panest savas smagās zelta rotaslietas un smaragdus vistas olas lielumā.

Eldorado valdzināja daudzus klejojošus bruņiniekus, klaidoņus un avantūristus, sakveldējot viņu iztēli. Vairāk nekā simts gadu laikā tūkstošiem cilvēku, meklējot izdomāto pilsētu, pieredzēja neizsakāmas grūtības un ciešanas, gāja bojā no slimībām, dažnedažādiem mūdziem un kareivīgo indiāņu saindētajām bultām.

1536. gadā jauns spānietis Gonsalo Himeness de Kesada stājās 875 kareivju lielas ekspedīcijas priekšgalā, lai uzmeklētu Eldorado. Viņa armija izskatījās varen krāšņa. Pats virspavēlnieks bija ģērbies melnā, ar sudrabu izšūtā velveta kamzolī; viņam galvā mirdzēja spoža tērauda ķivere. Virsnieki dižojās greznos, no purpursarkana zīda šūtos tērpos un lielās platmalēs ar bramanīgiem spalvu pušķiem. Kareivji visi kā viens bija iekalti rūdītā dzelzī.

Pārgājiens cauri Dienvidamerikas džungļiem, bet pēc tam pāri Andu augstajiem kalniem bija īsta elle. Nelielā, bet teicamā armija saruka uz pusi, kareivji mira, slimoja un dezertēja. Virspavēlnieka, virsnieku un kareivju lepnie, košie tērpi pārvērtās skrandās.

Pēc vairākiem veltīgos pārgājienos pavadītiem mēnešiem izmocītajiem konkistadoriem radās atkal cerības. Kādā no daudzajām sadursmēm ar indiāņiem kā laupījumu ieguva smaragdus un zelta rotaslietas: tas sakairināja iekarotāju alkātību un iedvesa viņiem jaunus spēkus. Taču līdz tam laikam no 875 kareivjiem bija palikuši vairs tikai divi simti nožēlojami, ubagiem līdzīgu salašņu.

Andu kalnu virsotnēs, kas iesniedzās mākoņos, mūsdienu Kolumbijas teritorijā, viņiem ceļu aizšķērsoja čibču cilts indiāņu armija. Kauja bija īsa, toties sīva. Indiāņi ar saviem šķēpiem un lingām nespēja turēties pretī ar arkebūzēm apbruņotajiem spāniešiem, uzbrucēju uzvara bija neapstrīdama.

Čibču zemē plešas krauju klinšu ieskaudais Gvatavitas ezers. Spānieši ierīkoja tur nometni un metās laupīt pirmām kārtām zeltu, kur vien tas gadījās pa ķērienam. Kad zelta vairs nebija, iekarotāji sāka spīdzināt indiāņu virsaišus, lai uzzinātu, kur noslēpti zelta krājumi, kādiem, pēc viņu domām, vēl vajadzēja būt. Taču vienīgā atbilde, ko iebrucēji saņēma, bija rokas mājīens uz ezera dzelmes pusi – tur guļot viss cilts zelts.

Kādu rītu, flautām, bungām un dziesmām skanot, ezeram dejas solī tuvojās gara indiāņu procesija, pašā gājiena vidū nesot palankīnu ar cilts valdnieku.

Krastmalā karali izcēla no palankīna, izģērba kailu, nozieda ar sveķiem un apbēra ar biezu zelta pulvera kārtu. Apzeltītais cilvēks, saulē mirdzēdam, iekāpa laivā, iebruca ezera vidū un ienira ūdenī.

Pēc kāda brīža viņš parādījās virspusē, jau nomazgājies no sevis zeltu, un, indiāņu skaļo saucienu sveikts, atgriezās krastā. Ceremonijas nobeigumā spāniešiem par lielu pārsteigumu sāka birt īsts

visdažādāko zelta dārglietu lietus: kakla rotas, diadēmas, rokassprādzes, gredzeni un saktas, ko indiāņi bija izvilkuši no paslēptuvēm. Visi šie dārgumi nogrima ezera dzelmē.

Rituāla pamatā, kā spānieši uzzināja ar tulka starpniecību, bija sena čibču cilts teiksma. Tas noticis ļoti sen: karalis Sipa uzsēdinājies uz mieta savas sievas mīļāko un licis viņai ēst tā līķi. Sieva šīs vīra nežēlības dēļ sajukusi prātā, paķērusi mazo meitiņu un metusies ezerā, kur tagad mitinoties kopā ar savu jauno dzīvesbiedru – «spalvaino čūsku».

Kopš tā laika ikkatru gadu, kā teikts priesteru dziesmā, čibču cilts karaļi saskaņā ar tradīciju ienirst ezerā, lai, ziedojot zeltu un smaragdus, izlūgtos piedošanu par sava priekšteča briesmīgo nodarījumu.

Tā kā šī ieraža pastāvēja jau vairākus gadsimtus, zelta krājumiem ezera dibenā vajadzēja sasniegt neiedomājamus apmērus. Taču vispārsteidzošākais bija tas fakts, ka čibčiem nebija zelta raktuvju. Zeltu viņi saņēma no kaimiņiem apmaiņā pret kartupeļiem, kukurūzu, pupiņām, bet galvenokārt pret smaragdiem, kuru viņu kalnos bija ļoti daudz. Maiņas ceļā čibču cilts smaragdi sasniedza koklē tautu Panamā un pat Meksiku, kur Kortesa rokās, starp citu, nokļuva arī smaragds pīles olas lielumā.

Meklējot dārgumus, spānieši reiz iegriezās Tunhas ciemā austrumos no Gvatavitas ezera. Viņi tur ieraudzīja neparastu ainu. Vīrs indiāņu būdu paviļām karājās lielas zelta loksnes, kas bija papīra plānumā. Vējā zelts šūpojās, liegi skanēdams, gluži kā arfa.

Priesterus rotāja smalki izkalti zelta auskari un ar daudzkrāsainām spalvām izrotātas diadēmas. Visi iedzīvotāji greznoja savas drānas ar smaragdiem valrieksta lielumā. Nāsīs ievērti, karājās groteski zelta izrotājumi, aizsedzot lūpas un piešķirot viņu balsīm dīvainu metālisku pieskaņu.

Divus gadus konkistadori siroja pa šo zemi, laupīdami visu, kam vien tika klāt. Kā zņņo Himeness Kesada, viņi savākuši tik daudz zelta, ka būtu varējuši līdz griestiem piepildīt lielu istabu, bez tam piesavinājušies 1185 ļoti vērtīgus smaragdus. Šo sirojumu laikā iekarotāji nodibināja Bogotu, pašreizējo Kolumbijas galvaspilsētu, kura atrodas 2645 metru augstumā virs jūras līmeņa.

1539. gada februārī izplatījās vēsts, ka tuvojoties kāda nepazīstama spāniešu armija. Izrādījās, ka tās pavēlnieks ir pieredzējis konkistadors Sebastjans de Benalkasars, spēcīgs un pārgalvīgs vīrs, kura dzīslās ritēja ugunīgās mauru asinis; arī viņu uz Andiem bija atvilinājusi leģenda par Eldorado. Benalkasara dzīve bija visdažādāko piedzīvojumu pārpilna.

Viņš bija sācis kā nastu nesēju ēzeļu dzinējs. Reiz, kad ēzelis iegrimis dūkstī, tas tik stipri nokaitinājis Benalkasaru, ka viņš dzīvnieku nositis ar vienu dūres zvēlienu. Bīdamies soda, viņš aizbēdzis uz Kadisu un salīdzis darbā uz kuģa, kas devies uz Ameriku.

Klaiņodams pa Dienvidameriku un Centrālo Ameriku, viņš 1534. gadā nodibināja Leonas un Kito pilsētas. Tur no indiāņu gūstekņa Benalkasars uzzināja par «apzeltīto cilvēku» un, ātri savācis visnegantāko kaušļu baru, nekavējoties devās ceļā.

Divas armijas sastapās pilnā kaujas gatavībā. Sadursmei indiāņu acu priekšā tūlīt vajadzēja sākties, kad piepeši, iezemiešiem par neaprakstāmu izbrīnu, no džungļiem iznira trešā armija – spāniešu skrandaiņi jāšus uz nodzītiem zirgēļiem, kam bija tikai kauli un āda.

Šo karaspēku vadīja rudbārdains vācietis Nikolajs Federmans no Ulmas pilsētas. Viņš rīkojās to veiklo vīru uzdevumā, kuri no Vācijas ķeizara bija saņēmuši Venecuēlu lēņu īpašumā. Padzirdējis par čibču cilts zeltu, Federmans ar četrsimt kareivjiem devās rietumu virzienā uz Andiem. Vairāk nekā trīs gadus viņš lauzās cauri džungļiem, cīnīdamies ar kareivīgajiem indiāņiem un malāriju. Sadursmes un slimības tiktāl izretināja viņa vienību, ka tad, kad tā nonāca pie Gvatavitas ezera, tajā bija palicis vairs tikai simts galīgi novārgušu nāves kandidātu.

Trīs virspavēlnieki pēc sasprindzinājuma pilnām sarunām nolēma nesākt kauju, bet griezties pie Spānijas karaļa, lai tas izlemtu, kas dabūs lēņu īpašumā šo novadu ar čibču cilti. Taču pagāja gadi, un viņi visi trīs nomira Spānijā, tā arī nesagaidījuši nekādu lēmumu.

Vienošanās, ko laupītāji noslēdza savā starpā, nenāca par labu čibču indiāņiem. Galīgi nomākti, pazaudējuši visu savu mantību, iekalti važās un sadzīti vergu darbā, viņi drīz vien izmira līdz pēdējam cilvēkam. Konkistadori atņēma iezemiešiem visas rotaslietas un, nerēķinoties ar to mākslas vērtību, pārkausēja zelta stieņos.

Taču vēl palika dārglietas ezera dibenā. 1580. gadā Antonio Sepulveda, tirgonis no Limas, ieguva tiesības izcelt tās. Pie darba viņš ķērās visai savdabīgi. Savācis vairākus simtus indiāņu, viņš pavēlēja tiem ezera klinšainajā krastā izkalt kanālu, lai nolaistu ezera ūdeni. Drīz vien gar krastiem parādījās melnas dūņas, kurās kā rozīnes mīklā vīdēja neskaitāmas zeltlietas un smaragdi,

Bet ezera dibenam bija dziļas piltuves forma, un, lai tiktu līdz pašam vidum, kur katrā ziņā slēpās vairums dārglietu, ūdens līmeni vajadzēja pazemināt vēl vairāk. Ap to laiku, kad Sepulveda no ezera izvilka krāšņu, smaragdiem izrotātu zizli, viņa līdzekļi izsīka. Karaļa ierēdņi konfiscēja atrastās

dārglietas, bet pats Sepulveda nomira nabagmājā. Viņa atrastās rotaslietas tagad var apskatīt Kolumbijas muzejā.

No Kolumbijas arhīvu dokumentiem redzams, ka arī 17. un 18. gadsimtā vairākkārt izdarīti mēģinājumi izcelt no ezera čibču dārglietas. Taču ar tā laika tehniku nebija iespējams tiktāl nosusināt ezeru, lai sasniegtu piltuvveidīgās ūdens krātuves pašu dziļāko vietu, kur atradās dārglietu lielum lielā daļa.

19. gadsimtā Gvatavitas ezeru atkal padarīja slavenu vācu ģeogrāfs un ceļotājs Aleksandrs Humbolts, kas kopš jaunības bija sapņojis par Eldorado bagātību atrašanu. 1801. gadā viņš ieradās Bogotā, kur organizēja ekspedīciju uz čibču ezeru. Ievērojamais ceļotājs uzzīmēja precīzu ezera karti un aprēķināja, ka tā dibenā vajadzētu būt ne mazāk par 50 miljoniem zelta rotaslietu.

1912. gadā Anglijā ezera bagātību izcelšanai nodibināja akciju sabiedrību ar 30 tūkstoš sterliņu mārciņu kapitālu. Modernie zelta meklētāji nolēma pilnīgi nosusināt ezeru un tālab ar mūļiem nogādāja pāri Andiem milzīgus tvaika sūkņus.

Pagāja vairākas nedēļas sasprindzinātā darbā, ezers pārvērtās par nelielu dīķi, kura līmenis bija krities par divpadsmit metriem. No biežās smirdošās dūņu putas indiāņu strādnieki ar lāpstām rausa ārā pārsteidzoši daudz zelta rotaslietu un smaragdu. Likās, ka nu gan ezeram beidzot vajadzēs atdot visus tik skaudīgi glabātos dārgumus.

Taču, kad izdevās nokļūt līdz visdziļākajai vietai, radās jauni, pilnīgi negaidīti sarežģījumi. Dūņas saulē vienā mirklī sakalta, sacietēdamas kā betons, pret kuru pat jaunākā tehnika izrādījās bezspēcīga. Angļiem nācās pārtraukt visus tālākos pūliņus.

Tā simti tūkstošu, bet varbūt pat miljoni zeltlietu ar milzīgu vēsturisku un mākslas vērtību vēl joprojām guļ Gvatavitas ezera dibenā. Nav šaubu, ka tuvākajā laikā atkal tiks uzsākti mēģinājumi tās izcelt, pielietojot visjaunākās tehnikas metodes. Taču tagad, zinātnes pašreizējā attīstības posmā, tās vairs nekļūs par avantūristu neprātīgās alkātības upuriem, netiks pārkausētas zelta stieņos, bet, arheologu rūpīgi sargātas, nokļūs pasaules muzejos par godu bojā gājušajai čibču ciltij.

Tūkstoš noslēpumu zemē

Lai gan zinātnieki, kas pētī Centrālo Ameriku un Dienvidameriku, kā tas redzams no iepriekšējām nodaļām, var lepoties ar spožiem sasniegumiem arheoloģiskajos izrakumos, tomēr būtībā mēs vēl ļoti maz zinām par tautām, kas apdzīvojušas šīs zemes pirms balto cilvēku ierašanās. Šo tautu vēsture vēl aizvien tīta aizraujošas noslēpumainības plīvurā.

Mēs neko nezinām par šo talantīgo tautu izcelšanos, nav zināms, kādi bijuši to sabiedriskās un kultūras dzīves aizsākumi, un pagaidām arī nespējam noskaidrot pat to bojāejas cēloņus un apstākļus.

Arheologi šeit vai pirmo reizi sastapās ar tādu parādību, ka kultūras slāņi, kas parasti ir tik pamācoši, neko nestāsta par šo civilizāciju pakāpenisko evolūciju, par to izaugsmi un attīstību daudzu gadsimtu laikā. Spriežot pēc atradumiem, tās parādījušās pēkšņi jau ievērojami pilnveidotā formā un pazudušas tikpat negaidot, kā uzradušās.

Maiju rakstība pieder pie cilvēces apbrīnojamākajiem sasniegumiem; tā varēja būt vienīgi daudzu gadsimtu laikā norisušas sarežģītas evolūcijas rezultāts. Taču uzrakstos nav šīs attīstības pēdu, tā guvusi atspoguļojumu jau visai pabeigtā veidā. To pašu var sacīt par daudziem citiem indiāņu tautu sasniegumiem, piemēram, astronomijā, matemātikā, mākslā vai celtniecībā.

Skaidrs ir tikai viens: Amerikas kontinenta tautas bija radniecīgas cita citai kā rases, tā kultūras ziņā. Tām daudz kopīga gan paražās, gan reliģijā. Visi indiāņi cēla tempļus uz gigantiskām piramīdveidīgām pamatnēm, pielūdza sauli un mēnesi un ticēja mītam par balto bārdaino dievu, kura simbols bija «spalvainā čūska». Tāpat viņiem bija kopīgi ļoti īpatnēji mānticīgi aizspriedumi, kas nav sastopami nekur citur pasaulē. Tā, piemēram, viņi dzīvoja pastāvīgās fatālās bailēs no pasaules gala, kam vajadzēja pienākt kāda piecdesmit divu gadu cikla nogalē. Viņu hronikās, kalendāra aprēķinos, leģendās un pareģojumos liela vieta ierādīta skaitlim «13», ko viņi uzskatīja par svētu un laimīgu.

Kā to parādījuši arheoloģiskie izrakumi Palenkes un citu pilsētu drupās, visas senās tautas Meksikā pazinušas un pielūgušas krusta zīmi. Viņu reliģijā sastopami arī rituāli, kas atgādina grēksūdzi, grēku piedošanu, zīdaiņu kristīšanu un tāpat kaut ko līdzīgu dievgaldam – viņi rituālā kārtā ēduši no kukurūzas miltiem salīpinātas elku figūriņas.

Šīs tautas, kas daudzās nozarēs bija sasniegušas augstu līmeni, tomēr nespēja nonākt līdz domai par riteņa un podnieka ripas izmantošanu, nepieradināja nevienu nastu nesēju dzīvnieku (izņemot Andu kalnu indiāņus, kas piejaucēja lamu). Indiāņi meistariski apstrādāja varu, zeltu un sudrabu, taču

neatklāja dzelzi, kas šķiet jo divvaināk tādēļ, ka pat visprimitīvākās Āfrikas nēģeru ciltis bija iemācījušās to kausēt.

Šo attīstīto civilizāciju pēkšņā parādīšanās izskaidrojama tikai ar to, ka indiāņi nav bijuši Amerikas kontinenta pamatiedzīvotāji, bet gan nokļuvuši tur kā ienācēji jau ar samērā augstu savas rases kultūras attīstības pakāpi.

Bet no kurienes viņi varēja ierasties?

Zinātnieki izvirza trīs hipotēzes. Nezināmas klaiņotāju ciltis, medībās vajājot zvērus, šķērsojušas visu Sibīriju un reiz pārsteigtas apstājušās pie Beringa jūras šauruma. Tas ir tikai 50 kilometru plats, tāpēc saulainās dienās pretējā pusē skaidri iezīmējas Aļaskas krasts. Redzot nepazīstamo zemi, kas vilināja ar savu noslēpumainību, medniekus pārņēma nepārvarama vēlšanās par katru cenu nokļūt tur.

Brauciens ar laivām pāri jūras šaurumam toreiz nebija tik grūts kā šodien. Ūdens līmenis tad bija ievērojami zemāks, tāpēc tagadējās Aleutu salas stiepās garā virtienē, savienojot abus kontinentus.

Viens no argumentiem, kas runā par labu šim pieņēmumam, ir tas, ka daudzu indiāņu sejas liecina par viņu mongolisko izcelsmi. Taču svarīgāks ir tas, ko atklāja lietpratējs maiju rakstības jautājumos un maiju valodas gramatikas autors, padomju etnogrāfs J. Knorozovs. Viņš konstatēja, ka maiju rakstība pašos pamatos neatšķiras no seno ķīniešu rakstu zīmēm.

Kāda cita zinātnieku grupa uzskata, ka indiāņi Amerikas kontinentā ieradušies no Okeānijas vai kāda cita arhipelāga, kura šobrīd vairs nav. Taču vai indiāņi būtu spējuši kaut cik lielākā skaitā bez zaudējumiem pārvarēt milzīgos jūras plašumus ar primitīviem, no palmu stumbriem sameistarotiem un ar vītenaugu virvēm sastiprinātiem, plostiem?

Šīs hipotēzes piekritēji atbild šādi.

Jā, tas patiešām bija iespējams, jo neapšaubāmi pierādīts, ka Lieldienu sala ir atliekas no milzīga arhipelāga, kas samērā nesēn iegrimis Klusā okeāna dzelmēs. Šis arhipelāgs stiepās ievērojamā attālumā uz Amerikas kontinenta pusi. Turklāt arī vēji Klusajā okeānā visbiežāk pūš tajā pašā virzienā; tāpēc vajadzēja tikai ļauties tiem, lai, burājot no salas uz salu, galu galā sasniegtu Amerikas krastus.

Daži atklājumi diezgan pārliecinoši runā par labu šai hipotēzei. Vispirms ir konstatēts, ka vairāki desmiti vārdu Amerikas cilšu valodās ne tikai skanējuma ziņā līdzīgi Okeānijas dialektu vārdiem, bet tiem ir arī identiska nozīme.

Savus pierādījumus sniegusi arī arheoloģija: Kalifornijas aizvēsturiskajās kapenēs atrasti cirvīši, kuri darināti no akmens, kas sastopams vienīgi Klusā okeāna salās. Visbeidzot jāpiemin etnogrāfu novērojumi, un proti, ka ar ādas krāsu, sejas vaibstiem un daudzām citām rases pazīmēm dažas indiāņu ciltis ļoti atgādina Okeānijas iezemiešus.

Tomēr tuvāk patiesībai, šķiet, ir viedoklis, kuru pārstāv trešā zinātnieku grupa, kas neredz nekādu pretrunu starp divām iepriekšējām hipotēzēm. Viņi apgalvo, ka jau pati rases tipu dažādība indiāņu vidū norāda uz to, ka indiāņu cilšu imigrācija notikusi daudzu jo daudzu gadsimtu laikā pa abiem augšminētajiem ceļiem: gan pāri Beringa jūras šaurumam, gan no Klusā okeāna salām.

Pilnīgi citās domās ir tie zinātnieki, kas apgalvo, ka indiāņi ieradušies no austrumiem, t.i., no Eiropas, apguvuši Amerikas kontinentu, bet pēc tam ar primitīviem plostiem pārbraukuši pāri Klusajam okeānam un apmetušies uz dzīvi Okeānijas salās. Pie šīs grupas pieder norvēģu etnogrāfs Tūrs Heijerdāls, kurš, gribēdams pierādīt šāda jūras brauciena iespējamību, uzbūvēja no balsas koka stumbriem plostu un kopā ar vairākiem biedriem pārbrauca pāri Klusajam okeānam. Viņa grāmata «Ceļojums ar «Kon-Tiki»» iekaroja plašu popularitāti visā pasaulē.

Pasaules prese sniegusi ļoti interesantas ziņas par kādu Tūra Heijerdāla arheoloģisku atklājumu. Cenzdamies rast iespējami pārliecinošākus pierādījumus par labu savai hipotēzei, Heijerdāls devās uz Lieldienu salu, kas slavēta ar to, ka tur ir desmitiem

Юрий Валентинович **Кнорозов**
(1922.11.19 – 1999.03.31)

Thor **Heyerdahl** (1914.10.06 – 2002.04.18) 1947.gadā, kad 32 g.v. veica ceļojumu ar «Kon-Tiki»

ģigantisku akmens tēlu, ko pirms gadsimtiem izcirtusi un tagadējās vietās uzslējusi noslēpumaina, šodien nozudusi tauta.

Vulkāna Ranu Rarakas nogāzēs norvēģis izraka milzīgas akmens skulptūras. Tie ir cilvēku tēli, kuriem uz krūtīm redzami kuģi ar paceltām burām. Citi ornamentu uz šīm statujām stila un veidojuma ziņā pārsteidzoši atgādina Peru inku mākslu. Bez tam kalnos atrastas ar mūriem apjotas terases, kādas sastopamas arī inku zemē augstu Andu kalnu nogāzēs.

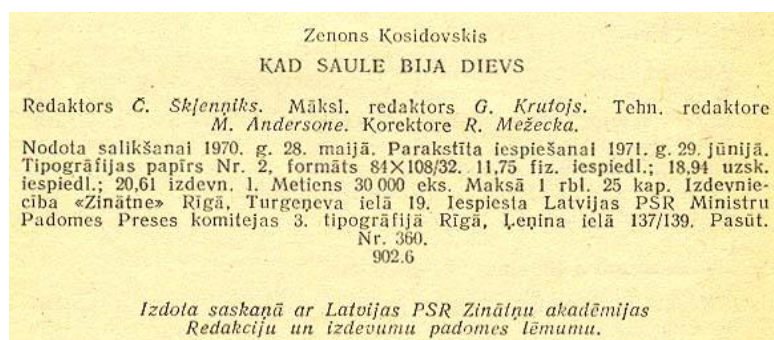
Šim atklājumam ir svarīga nozīme, jo tas liecina, ka inki senos laikos kolonizējuši Lieldienu salu. Tomēr šis fakts neatrisina problēmu par indiāņu izcelšanos: to var izmantot par argumentu, lai pierādītu kā pirmo, tā arī otro no minētajām migrācijas hipotēzēm.

Ja vaicāsim, kad indiāņi ieradušies Amerikas kontinentā, tad arheologu atbilde atkal iesniedzas pieņemumu sfērā. Neapstrīdams ir tikai tas, ka «koklē» kultūras pilsēta Panamā pastāvējusi jau divus tūkstošus gadu pirms m.ē. Par sensāciju kļuva tur atrastais bareljefs ar ziloņa attēlu: tas diezgan pārliecinoši varētu liecināt, ka jau desmit tūkstoš gadu pirms m.ē., t.i., vēl tajos laikos, kad Amerikā dzīvojuši ziloņi, cilvēki tur cēluši pilsētas.

Šo laiku zināmā mērā palīdzēja precizēt piramīda, kuru atrada Mehiko dienvidu nomalē, Kikilko, starp neskaitāmiem apdrupušiem bazalta bluķiem un sacietējušas lavas gabaliem. Arī šo piramīdu kopā ar ciematu, kas pletās tai apkārt, piemeklējusi stihiska nelaime. Tuvējie, tagad jau apdzisušie vulkāni, Ahusko un Hitli, kādu dienu izverduši uguni un appludinājuši visu apkārtni ar lavas straumi desmit metru augstumā.

Arheologi, vēlēdamies noskaidrot, kad norisusi katastrofa, griezās pēc palīdzības pie ģeologiem, kas, pamatojoties uz sastingušās lavas analīzēm, konstatēja, ka tas noticis gandrīz pirms 8 tūkstošiem gadu.

Ja viņu aprēķini ir zinātniski pareizi (daži ģeologi tos apšaubā), tad mēs šeit esam sastapušies ar pašu senāko kultūru pasaulē, daudz senāku nekā Mezopotāmijas un Ēģiptes kultūras.³⁵

³⁵ 1957. gada decembrī pienākusi ziņa par Santa-Rosas kapos Kalifornijā izdarītiem atradumiem, kas liecina, ka Amerikas kontinentā cilvēks dzīvojis jau pirms 30 tūkstoš gadiem.

VEcordia ir Valda Egles elektroniska literāra dienasgrāmata, kurā viņš ir citējis arī daudzus citu autoru tekstus. Vekordija dibināta 2006.gada 30.jūlijā un sākotnēji sastāvēja no lineāri numurētiem sējumiem, katrs apmēram 250 lappušu apjomā A4 formātā, taču vēlāk par galveno izdevuma eksistences formu kļuva «izvilkumi». Vekordijas izvilkums ir fails, kurā atkārtots viena vai vairāku Vekordijas iecirkņu teksts bez lineāras numerācijas un bez iepriekš uzdota apjoma. Izvilkums parasti reproducē kādu Valda Egles vai cita autora grāmatu vai brošūru. Izvilkuma faila nosaukumā pirmais burts «L» nozīmē, ka grāmatas pamatteksts ir dots latviski, burts «E», ka angļiski, burts «R», ka krieviski, un burts «M», ka jaukts. Burts «S» nozīmē, ka fails ir sagatave, kura vēl tiks stipri modificēta, bet burts «X» apzīmē faksimilus. Dienasgrāmatas VEcordia oriģinālos un izvilkumu failus Jums **ir tiesības** kopēt, pārsūtīt pa e-pastu, ievietot WWW serveros, izdrukāt un nodot citām personām bez maksas informatīvos, estētiskos vai diskusiju nolūkos. Bet, pamatojoties uz LR un starptautiskajām autortiesībām, **ir aizliegta** šī faila jebkura veida komerciāla izmantošana bez Dienasgrāmatas autora rakstiskas atļaujas, un **ir aizliegts** šos failus jebkurā veidā modificēt. Ja attiecībā uz šeit doto tekstu bez Dienasgrāmatas autora tiesībām darbojas vēl citas autortiesības, Jums jārespektē arī tās.

Šī sējuma izdošanas brīdī (kurš titullapā apzīmēts ar vārdu «Versija:») Vekordijas galvenās pārstāvēniecības Internetā bija vietnes: <http://vekordija.blogspot.com/> – latviešu grāmatām; <http://vecordija.blogspot.com/> – krievu grāmatām.

Satura rādītājs

VEcordia	1
Izvilkums L-KOSIA2.....	1
Zenons Kosidovskis	1
KAD SAULE BIJA DIEVS	1
Kad saule bija dievs	2
Pie Egejas pasaules šūpuļa.....	2
Cilvēks, kurš palika uzticīgs jaunības sapņiem.....	2
Priama pilsēta.....	7
Agamemnona zelta maska	10
Minotaura labirintā.....	16
Jaunatklātie vēstures kontinenti	23
Pompeja un Herkulāna	31
Dzīvi apraktās pilsētas	31
Marmora kolonnu ēnā.....	37
Gluži kā apstājies pulkstenis	44
Lielās Čūskas karalistē.....	50
Kā Kortess iekaro acteku valsti.....	50
Cilvēku siržu rijēju gals	60
Neredzīgs zinātnieks atklāj bojā gājušas civilizācijas.....	66
Pasaule pastāv tikai 52 gadus.....	69
Sadragātā barka zaļajā džungļu jūrā.....	73
Lielās Čūskas karalistē.....	77
Lietus dieva saderināšanās	82
Jaunās Pasaules Pompeja	85
Apzeltītā cilvēka dārgumi	88
Tūkstoš noslēpumu zemē.....	90
Satura rādītājs.....	93